

Tezcan Durna

Editörden

Makaleler

Yeşim Kaptan

Küresellik ve Yerellik Arasında Reklam Adaptasyonları:
Snickers Örneği

Alparslan Nas

Women Chewing Gum: Feminist Critical Analysis of
Advertising as Symbolic Violence

Yener Lütfü Mert

Türkiye’de Kamu Personel Rejimindeki Dönüşümün
Halkla İlişkiler Bölümlerindeki Çalışma İlişkilerine
Yansıması

Yeliz Dede Özdemir

İnternet Siyaseti Oluşturma ve 5651 Sayılı İnternet
Yasası’na Eleştirel Bir Bakış

Murat Cankara

Çifte Maduniyet, Çifte İşlev:
Ermeni Harfli Türkçe Basında Dil ve Kimlik

Savaş Şimşek

Örgütsel Çatışma Aracı Olarak *Pol-Der* Gazetesi

Pelin Erdal Aytekin

Zeki Demirkubuz Sinemasında Şiddet:
Masumiyet ve *Kader*

Nüket Elpeze Ergeç

Kürtaj Haberleri Söyleminde Şiddetin İktidarı

2015.2.2

sonbahar/autumn

© 2015 • 2(2) • sonbahar/*autumn*

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

© 2015 • 2(2) • sonbahar/autumn

ISSN: 2148-7219

Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi hakemli bir dergidir. Yılda iki kez, bahar (Mayıs) ve göz (Kasım) döneminde yayımlanan derginin dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Yazılardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

ILEF Journal is a refereed print journal published in Turkish and English twice a year by the Faculty of Communication of Ankara University. All views expressed in this journal are those of authors and do not necessarily represent the views of, and should not be attributed to the Faculty of Communication of Ankara University.

Editör/Editor

Tezcan Durna

Editör Yardımcıları/Assistant Editors

Jale  zata Dirlikyapan
G lden Gürsoy Ataman
Ebru Akçay

Yayın Kurulu/Editorial Board

Abd lrezak Altun
Tezcan Durna
 iler Dursun
Haluk Geray
Jale  zata Dirlikyapan
Nurcan T renli
Özgür Yaren

Danışma Kurulu/Advisory Board

Hasan Akbulut (İstanbul Üniversitesi)
Nilay Başok Yurdakul (Ege Üniversitesi)
Sema Becerikli (Ankara  niversitesi)
Özden Cankaya (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Yıldız Dilek Ertürk (İstanbul Üniversitesi)
Mine Gencel Bek (Ankara Üniversitesi)
Müjde Ker Ding r (Ege Üniversitesi)
Ayla Okay (İstanbul Üniversitesi)
Nezih Orhon (Anadolu Üniversitesi)
Nilgün Tatal Cheviron (Galatasaray Üniversitesi)
Martin W. Bauer (London School of Economics)
Nikica Gilic (University of Zagreb)
Sanna Inthorn (University of East Anglia)
Scott Schaffer (University of Western Ontario)

Tasarım/Design

m. Sobacı

Sahibi-Sorumlu Yim/Owner and Executive Editor

S. Ruken Öztürk
Ankara Üniversitesi İletifim Fak ltesi adına, Dekan
On behalf of the Faculty of Communication of Ankara University, Dean

Adres/Address

Ankara Üniversitesi İletifim Fak ltesi, Cebeci 06590 Ankara
editor@ilefdergisi.org
http://ilefdergisi.org

Taranan İndeksler/Indexed by

ULAKBİM

Baskı/Printing

Pozitif Matbaa
 amlıca Mahallesi 145. Sokak (12. Sk.) No: 10 • Yenimahalle • Ankara
T: (0312) 397 00 31

Baskı Tarihi/Publication Date

İçindekiler/Contents

- 7
Tezcan Durna Editörden/*From the Editor...*
- Makaleler/*Articles*
- 13
Yeşim Kaptan Küresellik ve Yerellik Arasında Reklam Adaptasyonları:
Snickers Örneği
Advertising Adaptations between Globalization and Locality: Case of Snickers
- 35
Alparslan Nas *Women Chewing Gum: Feminist Critical Analysis of Advertising as Symbolic Violence*
Sakız Çiğneyen Kadınlar: Simgesel Şiddet Olarak Reklamın Feminist Eleştirel Analizi
- 55
Yener Lütfü Mert Türkiye’de Kamu Personel Rejimindeki Dönüşümün Halkla İlişkiler Bölümlerindeki Çalışma İlişkilerine Yansıması
Reflections of the Transformation in the Turkish Public Personnel Regime on Labour Relations in Public Relations Departments
- 81
Yeliz Dede Özdemir İnternet Siyaseti Oluşturma ve 5651 Sayılı İnternet Yasası’na Eleştirel Bir Bakış
Internet Policy Making and a Critical View of the Internet Law No. 565

- 105
Murat Cankara Çifte Maduniyet, Çifte İşlev:
Ermeni Harfli Türkçe Basında Dil ve Kimlik
*Double-Subalternity, Double-Function:
Language and Identity in the Armeno-Turkish Press*
- 131
Savaş Şimşek Örgütsel Çatışma Aracı Olarak *Pol-Der* Gazetesi
*Pol-Der Newspaper as an Instrument of
Organizational Conflict*
- 155
Pelin Erdal Aytekin Zeki Demirkubuz Sinemasında Şiddet:
Masumiyet ve Kader
*Violence in Zeki Demirkubuz's Cinema:
Innocence and Destiny*
- 179
Nüket Elpeze Ergeç Kürtaj Haberleri Söyleminde Şiddetin İktidarı
The Power of Violence in the Abortion News' Discourse
- Kitap Eleştirisi/Book Review**
- 203
Gülден Gürsoy Ataman *Media and Human Rights: A Cosmopolitan Promise*
- 209
Müge Demir *Yeni Medya ve Gazetecilik*
Berrin Kalsın *Journalism and New Media*
- 215
Javanshir Gadimov *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politijı*
*Manufacturing Consent: The Political Economy of the
Mass Media*

Değini/Notes

227

Çağrı Kaderoğlu Bulut

“Modernizm, Post-Modernizm ya da Kapitalizm?”
Üzerine Metodolojik Notlar
*Methodological Notes on
“Modernity, Postmodernity or Capitalism?”*

233

Ezgi Kaya
Mehtap Çağlar

“Madunların Medyası: Tarihten Güncele Türkiye Anaakım
Medyasının Dışında Kalanlar”
*“Media of Subaltern Groups Excluded from
Turkish Mainstream Media Today and in the Past”*

241

Özgür Yaren
Cenk Saraçoğlu

“Ortadoğu’yu İnşa Etmek:
Medya, İdeoloji ve Kùltür” Konferansının Ardından
On “Constructing Middle East: Media, Ideology and Culture”

Editörden...

Tezcan Durna

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi
Gazetecilik Bölümü

2015 yılı Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin 50. kuruluş yıldönümü. Yarı asırdır eleştirel düşünceyi, iletişim alanında nitelikli bilimsel bilgiyi, sosyal bilimlere disiplinlerarası bakışı geliştirmeyi ve derinleştirmeyi sürdüren İLEF, yıl boyunca bu hedefine uygun biçimde etkinlikler düzenledi. Özgür düşünceyi, muhalif duruşu baskı altına almaya yönelik muktedirlerden gelen girişimler, bugünlerde tarihte olduğundan daha yoğun biçimde devam ediyor. Kuşkusuz bu baskılar devam ederken, bizler en iyi bildiğimiz şeyi; düşünmeyi, yazmayı, öğrencilerimizin kafasında soru işaretleri oluşturmayı sürdüreceğiz. Bu amaca uygun biçimde yola çıkmış olan *İLEF Dergisi* dördüncü sayısı ile beraber iki yılını doldurmuş oluyor. Akademik dergiciliğin güçlük ve özveri ile yürütüldüğü Türkiye'de *İLEF Dergisi*, titiz çalışmalarımız sonucunda üçüncü sayısı yayınlanır yayınlanmaz ULAKBİM veritabanında taranmaya başladı. Bu haber, dergimizin dördüncü sayısı için yürüttüğümüz çalışmalarımızda yeni bir motivasyon kaynağı oldu. Bu motivasyonu, dergimize bu gelişmeyle birlikte artan ilgi daha da yükseltmiştir. Bunu, dergimize ulaşan yazıların sayısının giderek artmasından anlayabiliyoruz. Dergimizin dördüncü sayısı için beklediğimizin çok üzerinde ve farklı çalışma alanlarından makale elimize ulaşmıştır. Bu makalelerin ancak

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(2) · sonbahar/autumn: 7-12

sekiz tanesi hakem ve editöryal değerlendirme sürecinden geçerek okurlarımızın karşısına çıkabilmiştir. Dergimizin bu sayısında üç kitap eleştirisi ve bir de değerini yer almaktadır. Ayrıca Fakültemizin ellinci yılı kapsamında düzenlenmiş olan biri ulusal diğeri uluslararası iki konferansın değerlendirmesi de bu sayıda yer verdiğimiz yazılar arasında yer almaktadır.

Dördüncü sayının ilk makalesi bir reklam analizine dayanıyor. Yeşim Kaptan, “Küresellik ve Yerellik Arasında Reklam Adaptasyonları: *Snickers* Örneği” başlıklı makalesinde, yerellik kavramının uyarlama bir reklamda nasıl temsil edildiğini eleştirel bir bakış açısıyla ele alıyor. Uluslararası markalar, girdiği her pazarın yerel kültürel değer ve kodlarını pazarlama stratejisinin bir parçası haline getirir. Yazar çalışmasında ele aldığı *Snickers*’ın reklamlarında, markanın pazarlama stratejisinin Türkiye yerel kültürel değer ve kodlarına nasıl eklenildiği, bunların tüketim kültürünün söylemine nasıl dâhil edildiğini araştırıyor. Reklamı uyarlayan uluslararası şirketin Türkiye ofisi müdürü ile mülakat ve yine reklamın hedef kitleyle odak grup görüşmelerine dayanan araştırmada, yerellik kavramının eklenmediği yerelleştirme stratejileri ve küreselleşme sürecinde toplumdaki baskın söylemlerden biri olan yerellik söyleminin kültürel boyutları ele alınmıştır.

Alparslan Nas’ın “Women Chewing Gum: Feminist Critical Analysis of Advertising as Symbolic Violence” başlıklı çalışması sayımızın ikinci makalesi. Nas, toplumsal cinsiyet normlarının yol açtığı iktidar ilişkilerinin normalleştirilmesinde reklamların da önemli bir payının olduğunu ve bu rolün bir anlamda Bourdieu’nun “simgesel şiddet” kavramıyla tanımlanabileceğini düşündüğü çalışmada, *Falim* reklam kampanyasındaki “sakız çiğneyen” kadın imajını eleştirel feminist bir perspektifle analiz ediyor. Yazarın bulgularına göre, kadının baskılardan sıyrılmasını tüketime indirgeyen söz konusu reklam söylemi, güçlenme yanılısaması yaratarak, kadını mağdur eden gerçek koşulları normalleştiriyor. Yazar, araştırma boyunca sadece simgesel şiddet ve reklam ilişkisini kavramsallaştırmakla kalmıyor, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerine dayanan eşitsiz iktidar ilişkilerini görünür hale getirerek, popüler kültürdeki olası direnç alanlarını olanaklı kılacak feminist bir eleştirel yaklaşımı da ortaya koymaya çalışıyor.

Bu sayının üçüncü makalesi, Yener Lütfü Mert’in kaleme aldığı “Türkiye’de Kamu Personel Rejimindeki Dönüşümün Halkla İlişkiler Bölümlerindeki Çalışma İlişkilerine Yansıması” başlıklı çalışma. Yazar, araştırmasında yeni kamu personel rejimiyle ortaya çıkan sistemin Türkiye’de kamu sektörünün halkla ilişkiler bölümlerindeki çalışanları nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışıyor. Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu kurumlarını örneklem olarak belirleyen Mert,

bu kurumların halkla ilişkiler bölümlerinde çalışan görevlilerle derinlemesine görüşme yapmıştır. Görüşme sırasında yeni ortaya çıkan sistemin çalışanlara etkilerini kavrayabilmek için yazar, “dışarıdan ajanslar yoluyla hizmet alınıp alınmadığı, taşeron çalışma sistemi, ücret ve performans değerlendirme” gibi konu başlıklarına odaklanmıştır.

Doğru bilgiye ulaşma kanallarının varlığı ve basın/ifade özgürlüğü despotik yönetimleri rahatsız eden en önemli unsurlar arasındadır. Geleneksel ve ana-akım medya, çeşitli çıkar ilişkileri, vergi cezaları gibi yıldırıcı, teşvikler gibi cezbedici yol-yöntem ve kaygılarla despotik yönetimler tarafından kolaylıkla denetim altına alınabilmektedir. Bunun en somut örneğini Gezi Direnişi sırasındaki NTV ve CNN Türk kanalları ve diğer ana-akım basın kuruluşlarının habercilik anlayışında gördük. Bu süreçte internet olanaklarının sağladığı yayıncılığın ve sosyal medyanın örgütlü mücadele sürecinde ne kadar önemli olduğu da görüldü. Bu süreçte AKP iktidarı, ana-akım medya üzerinde yürüttüğü baskıyı, yürürlüğe koyduğu yeni internet yasasıyla internet üzerinde de uygulamak istedi. İşte bahsi geçen bu yasayı kamu yararı açısından değerlendiren bir çalışma da, sayımızın dördüncü makalesi olarak karşınıza çıkıyor. Yeliz Dede Özdemir “İnternet Siyaseti Oluşturma ve 5651 Sayılı İnternet Yasası’na Eleştirel Bir Bakış” başlıklı araştırmasında, öncelikle kamu yararını gözetilen bir internet yasası için önem verilmesi gereken temel kavram ve unsurların neler olduğuna dair detaylı tartışma yürütüyor. Bu kavram ve unsurları, 5651 Sayılı İnternet Yasası’nın içerip içermediği Özdemir’in çalışmasının bir diğer boyutunu oluşturuyor. Özdemir çalışmasının sonucunda yasanın kamu yararı gözetilen ideal bir internet siyaseti oluşturma kaygısından uzak olduğu ve siyasal iktidarın internet üzerinde tahakküm kurma yolunun yasal bir dayanağı olarak işlev gördüğü saptamasında bulunmaktadır.

Türkiye’de resmi tarih, Osmanlı’da varolan farklı etnik, dinsel ve kültürel toplulukların varlığını çeşitli stratejilerle; ya düşman kategorisine yerleştirerek ya da tamamen yok sayarak görmeme üzerine kuruludur. Benzer eğilimi basın tarihi kitaplarında da görmek mümkündür. Halbuki Osmanlı tebaası içinde yer alan pek çok gayr-i müslim topluluğun kendi içinde zengin bir basın geleneği vardır. Bu geleneğin araştırılması halinde, karşımıza şaşırtıcı, yaratıcı deneyimler çıkmaktadır. Bunlardan biri de Ermeni topluluğun basın geleneğidir. Sayımızın beşinci makalesi, akademik çalışmalar arasında çok sık rastlamadığımız bu sıradışı basın deneyimi üzerinedir. Murat Cankara, “Çifte Maduniyet, Çifte İşlev: Ermeni Harfli Türkçe Basında Dil ve Kimlik” başlıklı makalesinde, bugüne kadar genellemeler, ilk kaynağı unutulmuş aktarımlar, orijinal kaynaklardan neredeyse hiç alıntı yapmadan ele alınan tarihyazımı geleneğinden farklı bir çalışma yaparak, Osmanlı’daki Ermeni dil ve kimliğinin izlerini Ermeni harf-

lerini kullanarak Türkçe yayımlanan süreli yayınlarda sürmektedir. Cankara, araştırmasında 1915 yılına kadar yayımlanmış olan Ermeni harfli Türkçe yayınlar ya da Ermenice yayınlarıdaki Ermeni harfli Türkçe metinleri temel alarak, bu metinlerde “Türkçe yazmak” ve “Osmanlılık-Ermenilik” gibi iki tema üzerinde odaklanmıştır. Bu temalardan hareketle Ermenilik-Osmanlılık şeklinde tezahür eden çift-kimlikliliğin Osmanlı Ermenileri için anlamını sorgulamıştır. Bu anlamın nasıl savunulduğu ise bize, en azından Osmanlı dönemi Ermenilerinin yekpare bir bütünlük arzettiği indirgemesini yeniden gözden geçirmemiz gerektiğini göstermektedir.

Yetmişli yıllar politik çatışmaların yoğun olduğu, aynı zamanda sol hareketlerle beraber örgütlü mücadelenin de güçlü olduğu yıllar olarak tarihe geçmiştir. Bu yıllar, sendikal mücadeleyle beraber meslek örgütlenmelerinin de yoğun olduğu yıllar olarak karşımıza çıkar. Bu dönemde şimdilerde pek ihtimal dahilinde göremediğimiz Polis örgütünün içinde de mesleki örgütlenme gerçekleşmiş, Pol-Der adıyla kurulan örgüt hem toplumsal hem de kurum içi mücadele ve çatışmaların odağı haline gelmiştir. Sayımızın altıncı makalesi, Savaş Şimşek tarafından kaleme alınan “Örgütsel Çatışma Aracı Olarak *Pol-Der Gazetesi*” başlıklı çalışmadır. Şimşek, çalışmasını *Pol-Der* gazetesini örgütün “mesleki çıkarlarını korumak amacıyla kendilerini yönetenlere karşı çatışma aracı olarak kullandıkları” iddiasından hareketle yürütmüştür. Yazar 1980 öncesi de aslında sonrasına benzer bir biçimde polis teşkilatının polis örgütlenmesine olumsuz yaklaştığı ve bu çatışmaların bu olumsuz bakıştan kaynaklandığını düşünmektedir. Bu noktadan hareketle yazar, *Pol-Der* gazetesinin ilgili nüshalarını inceleyerek, örgütün polis teşkilatı üst yöneticileriyle hangi noktalarda ve hangi yollarla çatışma ürettiğini incelemektedir.

Şiddet günümüzde her dönemde olduğundan belki de daha fazla hayatımızın bir parçası. Bu yönüyle her türlü anlatının da malzemesi olması doğal. Sinema anlatısının en önemli temalarından birisi aşk ise; bir diğeri de şiddet olarak karşımıza çıkar. Savaş, çatışma, patlayan silahlar ve bombalar, dövüş sahneleri sinemanın kuşkusuz vazgeçilmez görsel malzemeleri. Ana-akım sinema anlatısı, genellikle şiddeti ve kaynağını sorgulamak yerine onu seyirlik bir malzeme haline getirerek, yeniden üretme eğilimindedir. Ancak bazı yönetmenler şiddeti anlatı dilinin bir parçası haline getirirken, onu sorgulamamızı sağlamakta ve toplumsal alanın içindeki şiddeti görünür hale getirmeyi başarabilmektedir. Sayımızın yedinci makalesi, tam da bunu başarabilmiş bir yönetmenin, Zeki Demirkubuz’un iki filminden yola çıkarak şiddet konusunu ele alıyor. Pelin Erdal AYTEKİN, “Zeki Demirkubuz Sinemasında Şiddet: *Masumiyet* ve *Kader*” başlıklı çalışmasında, yönetmenin anlatılarında yarattığı karakter atmosferinin etkisiyle Türkiye sineması içerisinde şiddeti görünür hale getiren yönetmenler

arasında yer aldığı saptamasına ulaşıyor. Bu saptamaya ulaşabilmek için yazar, yönetmenin *Kader* ve *Masumiyet* filmlerinde yaratılan sinematografik dili auteur eleştirisine tabi tutuyor.

Kadına yönelik şiddet, son zamanlarda yoğunluğu giderek artan en can yakıcı toplumsal/politik sorunlardan birisi olarak karşımızda duruyor. Bu sorunun temelinde ise toplumsal cinsiyet normlarının egemenin dilinden aşağı doğru süzülerek her türlü yazılı, sözel ve görsel mecrada yeniden üretilmesi yatmaktadır. Ataerkil değerlerden türeyen lider söylevleri, mahkeme kararları, polis tutanakları, köşe yazıları, haberler ve medyanın muhtelif anlatıları; en çok da haber anlatıları tarafından her gün yeniden üretiliyor. 2012 yılında kamuoyunda büyük tartışmalara yol açan hükümetin yeni *Kürtaj Yasası* da ataerkil bir dilin tezahürü olarak karşımıza çıktı ve yine pek çok haberde bu dil yeniden üretildi. Bu bağlamda sayımızın son makalesi de bu konuyu ele almaktadır. Nüket Elpeze Ergeç'in "Kürtaj Haberleri Söyleminde Şiddetin İktidarı" başlıklı makalesinde, kürtaj haberlerinin söylemi, Foucault'nun biyoiktidar kavramsallaştırmasına dayanarak çözümlenmiştir. Yazar kürtaj haberlerinin söyleminin, tıpkı Foucault'nun biyoiktidar kavramsallaştırmasında olduğu gibi, kürtaj olgusunun tanımlanması çerçevesinde disipline eden, biçimlendiren, kalıba sokan ve bu şekilde kadın bedenini iktidarın bir nesnesine dönüştüren bir işleve yol açtığını düşünmektedir. Bu sonuca ulaşmak için yazar, *Zaman* ve *Sabah* gazetelelerinin ilgili tarihlerdeki kürtajla ilgili haberlerini eleştirel söylem çözümlemesine tabi tutmuştur.

İLEF Dergisi'nin bu sayısında üç kitap eleştirisi de yer alıyor. Bu bölümün ilk yazısı Gülden Gürsoy Ataman'a ait. Gürsoy Ataman, 2015 yılı içinde Routledge'dan çıkan Ekaterina Balabanova'nın kaleme aldığı *Media and Human Rights: A Cosmopolitan Promise* başlıklı kitabı üzerine eleştirel bir değerlendirme yapıyor. Medyanın günümüzde giderek daha fazla insan hakları ihlalleri hakkında haber yapması, gerçekten insan haklarına karşı duyarlılığın bir sonucu mu, yoksa bu eğilim ihlallere bir suç ortaklığı olarak okunabilir mi? Balabanova'nın bu ve buna benzer sorulardan hareketle yürüttüğü çalışmasını, Gürsoy Ataman başka sorularla da değerlendiriyor.

Yeni iletişim teknolojileri, her alanda olduğu gibi gazetecilik alanına da yeni ufuklar açmış görünüyor. Sayımızın ikinci kitap eleştirisi John V. Pavlik tarafından kaleme alınan orijinal adı *Journalism and New Media* olan ve Türkçe'ye *Yeni Medya ve Gazetecilik* başlığıyla çevrilen Phoenix Yayınevi tarafından 2013 yılında basılan kitap üzerinedir. Müge Demir ve Berrin Kalsın tarafından kaleme alınan kitap eleştirisinde, Pavlik'in "dijital teknolojinin, gazeteciliğe ve hizmet verdiği toplumsal kurumlara köklü değişiklikler getirdiği"ne dair saptaması öne çıka-

rılmaktadır. Üçüncü kitap eleştirisi ise Jevanshir Gadimov tarafından kaleme alınmıştır. Gadimov ilk baskısı 1988 tarihinde yapılan Herman ve Chomsky'nin orijinal adı *Manufacturing the Consent* olan kitabının *Rızanın İmalatı* başlıklı Türkçe baskısı üzerine detaylı bir değerlendirme yazısı kaleme almıştır. Kitabın Türkçe baskısı BGST Yayınları tarafından, Ender Abadoğlu çevirisiyle 2012 yılında yapılmıştır.

Dergimizin bu sayısının değiniler bölümünde üç yazıya yer veriyoruz. Bunlardan birincisi Çağrı Kaderoğlu Bulut tarafından kaleme alınan "Modernizm, Post-Modernizm ya da Kapitalizm?" Üzerine Metodolojik Notlar" başlıklı yazı. Bulut, E. M. Wood'un "Modernizm, Post-modernizm ya da Kapitalizm" başlıklı makalesine metodolojik bir katkı sunma iddiasından hareketle, bu üç kavram arasındaki ilişkiyi eleştirel bir biçimde ele alan Wood'un iddialarını tekrar gündeme getirme kaygısını taşıyor.

Fakültemizin 50. Kuruluş Yıldönümü kapsamında düzenlenen biri ulusal diğeri uluslararası olmak üzere iki konferansın değerlendirmeleri de bu sayımızda yer almaktadır. Birinci yazı, "Madunların Medyası: Tarihten Güncele Türkiye Ana-akım Medyasının Dışında Kalanlar" başlıklı ulusal konferans üzerine. Bu değerlendirme yazısını aynı zamanda konferansın düzenleme kurulunda yer alan Ezgi Kaya ve Mehtap Çağlar kaleme almıştır. Dergimizin son yazısı ise "Ortadoğu'yu İnşa Etmek: Medya, İdeoloji ve Kültür" başlıklı uluslararası konferans üzerine. Yine bu konferansın ardından değerlendirme yazısını, Özgür Yaren ve Cenk Saraçoğlu kaleme almıştır.

Bu sayımız, hem özgün makaleler hem de diğeri yazılar açısından zengin bir içeriğe sahip. İletişim çalışmalarının neredeyse her alanıyla ilgili yayına hazırladığımız özgün makaleler, umarım geniş bir okur kitlesinin ilgisini çeker. Sayımızın hazırlanmasındaki katkılarından dolayı yazarlara, önerileri ve değerlendirmeleriyle makalelerin geliştirilmesini sağlayan hakemlere, tüm yazıların tasarım öncesi ve sonrasında titiz okumalarını yapan Editör Yardımcıları Gülten Gürsoy Ataman ve Ebru Akçay'a ve elbette dergimizin tasarımını yapan Mehmet Sobacı'ya teşekkür ederim. Bunun yanında, yazıların son okumalarını yapan fakültemiz araştırma görevlileri Selin Çelik, Burçin Kalkın Kızıldaş, Beris Artan Özoran, Ezgi Kaya, Gizem Ekin Çelik, Esra İnce Özer, Çağrı Kaderoğlu Bulut ve Emine Güllal'a teşekkür ederim. Dergimizin kuruluş ilkeleri doğrultusunda her dört sayıda bir yayın kurulumuz belli oranda yenilenecek ve editör değişecektir. Bu ilke uyarınca, ben *İLEF Dergisi*'nin editörlüğünden bu sayıdan sonra ayrılıyorum. Sancılı kuruluş aşamasını atlatarak, *İLEF Dergisi*'ni daha ileriye taşıyacak yeni editöre görevi devrediyorum. Görevi devralacak editör ve editör yardımcılara şimdiden başarılar diliyorum.

Küresellik ve Yerellik Arasında Reklam Adaptasyonları: *Snickers* Örneği

Yeşim Kaptan

İzmir Ekonomi Üniversitesi İletişim Fakültesi

yesim.kaptan@ieu.edu.tr

Öz

Bu makalede Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlandığında büyük başarı kazanan ve pek çok ülkede uyarlaması yapılan *Snickers: Açken sen sen değilsin* reklam kampanyasının Türkiye uyarlamasında kullanılan yerelleştirme stratejileri incelenmiştir. Makalede yerellik kavramının uyarlama bir reklamda nasıl temsil edildiği sorusundan yola çıkılarak reklamın uyarlanması ve yerelleştirilmesi için reklamda kullanılan üç temel strateji—ulusal dil, kültür ve mizah—analiz edilmiştir. Reklamlarda kullanılan stratejilerin yerellik söyleminin hangi değer ve kodlarını kullandığı ve tüketim kültürünün söylemine nasıl dâhil edildiği sorgulanmıştır. Reklamın hedef kitlesi ile yapılan odak grup görüşmelerine ve reklamcılarla yapılan mülakatlarda elde edilen verilere dayanılarak tüketim kültürü ve ekonomisi içinde reklam uyarlamalarının yerellik kavramının kurulması ve yerel kimliklerin gündelik hayatta yeniden üretilmesi sürecinde gözardı edilemez bir rolünün olduğu öne sürülmektedir. Makalede reklam uyarlamalarının küresel bir medya kültürü ve format ekonomisi içindeki önemi de tartışmaya açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Reklam uyarlamaları, yerellik, dil, yerel kültür, mizah

• • • • •

Makale gelişi tarihi: 09.07.2015 · Makale kabul tarihi: 10.11.2015

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(2) · sonbahar/autumn: 13-33

Advertising Adaptations between Globalization and Locality: Case of *Snickers*

Yeşim Kaptan

İzmir University of Economics Faculty of Communication
yesim.kaptan@ieu.edu.tr

Abstract

By comparing the American and the Turkish versions of television commercials arising from the *Snickers*' global advertising campaign "You are not you when you are hungry", this article examines how commercials are adapted to appeal to a sense of locality through the strategies of locality. To explore how locality is represented in advertising, three localization strategies (national language, culture, humor) employed in advertising adaptation are analyzed. Using interviews with focus groups and an advertising practitioner, the author argues that advertising plays an important role for construction and reproduction of locality in everyday life. The author asks which values and codes are employed in advertising adaptations and how they are articulated to discourse of consumer culture in the media materials. The article also discusses the significance of advertising adaptations within the overlapping contexts of global formats, national media, and local identities.

Keywords: Advertising adaptations, locality, language, local culture, humor

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

Bugün çok yaygın olan ve küresel ölçekte gerçekleşen program uyarlamaları medya ve iletişim çalışmalarında yeni bir kavram değildir. Bu konuda yazılmış pek çok eserde eleştirel bir yaklaşımla dizi, edebi eser ve film uyarlamaları irdelenmiştir. Pek çok farklı ülkede adaptasyonları çok başarılı olan *Survivor*, *Pop Star*, *The Office*, *Kim Milyoner Olmak İster?*, *Ugly Betty* gibi formatlar uyarlama alanında üzerine en çok çalışma yapılan televizyon programlarıdır (Moran 1998; Moran ve Keane 2004; Waisbord 2004a; Kraidy 2005; Beeden ve de Bruin 2009; Jenkins 2009; Rivero 2013). Ancak iletişim çalışmaları alanında yazılan eserlerin çoğu dizi ve film adaptasyonları üzerine odaklanmış olmasına rağmen reklam adaptasyonları konusu iletişim bilimciler tarafından pek fazla incelenmemiştir. Bu konuda çalışma yapan akademisyenler daha çok işletme alanından gelmektedir (Levitt 1983; Hong vd. 1987; Tansey vd. 1990; Çiftçi 2012; Şahin ve Kalyoncuoğlu, 2014). Oysa reklam adaptasyonları medya ve iletişim alanındaki akademisyenlere medya, kimlik, yerellik ve tüketim toplumu alanında analizler yapmak için verimli bir alan sunmaktadır. Bu makalede yerellik kavramının uyarlama bir reklamda nasıl temsil edildiği eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Reklamlarda kullanılan yerelleştirme stratejilerinin yerellik söyleminin hangi değer ve kodlarını kullandığını ve tüketim kültürünün söylemine nasıl dâhil edildiği (*re-appropriation*) sorgulan-

mıştır. Bu çalışma için *Snickers* reklamını uyarlayan uluslararası Batten, Barton, Durstine & Osborn (BBDO) reklam ajansının Türkiye’deki ofisinin strateji müdürü Haluk Sicimoğlu ile mülakat yapılmış ve reklamın hedef kitlesi ile odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Makalede, tanımı küreselleşme ile belirlenen bir tüketim toplumunun içinde üretilen “yerellik” kavramının *Snickers* reklamlarında uyarlama bir metin üzerinden nasıl kurulduğu tartışılmıştır. Bu çerçevede kavramın eklemlediği yerelleştirme stratejileri ve küreselleşme sürecinde toplumdaki baskın söylemlerden biri olan yerellik söyleminin kültürel boyutları ele alınmıştır.

Bu çalışmada “yerellik” söylemsel ve toplumsal olarak kurulan bir kavram olarak kullanılmıştır. İletişim bilimlerine ait her olgunun nitel bir gerçeklik içinde gerçekleştiği ve yorumlandığı savından hareketle yerelliklerin her zaman belirli bir tarihsel zaman ve mekân içerisinde gerçekleştiği ve anlamlandırılabilirliği, bu nedenle yerelliğin anlaşılması için tarihsel bir bakış açısından değerlendirilmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir. Makalede “söylem” ise semiyotik bir bakış açısıyla göstergelerin anlamsal bir bütünlük kurmak için birbirleri ile girdikleri ilişki ve bu ilişkilerden doğan, dilsel olarak kurulan özne ve nesne pozisyonlarının içine yerleştiği yapılar olarak tanımlanmıştır.

Reklam ve medya endüstrisinde kullanılan yerelleştirme stratejileri reklamın farklı kültür ve coğrafyalardaki başarısızlık riskini azaltır (Moran 2009; Çiftçi 2012; Sinclair 2012; Şahin ve Kalyoncuoğlu 2014). Albert Moran’a göre format uyarlamalarında çoğunlukla yapılan reklamdaki bir unsurun başka bir unsur ile değiştirilmesidir (Moran 2009, s.120). Ancak popüler kültür içerisinde dolaşımda bulunan reklam uyarlamaları, standart veya seyirciye göre değiştirilmiş reklamların farklılaşan unsurlarının incelenmesi dışında, daha karmaşık olan hegemonik söylemlerin ve kimliklerin kurulmasında medyanın işlevinin anlaşılması için incelenmesi gereken metinlerdir. *Snickers* reklam adaptasyonlarında yerellik olgusu etrafında kurulan üç temel söylem öne çıkmaktadır: *Dil, ulusal kültür ve mizah*. *Snickers* reklamlarında reklam ajansının kullandığı yerelleştirme stratejileri de bu üç temel tema etrafında örülmüştür.

Küresel ve yerel arasında medya

Yerel ve yerellik kavramları aralarında antropologların da bulunduğu pek çok araştırmacı ve akademisyenin araştırma konusu olmuştur (Mankekar 1999; Asker ve Wilk 2002; Abu-Lughod 2005). Genellikle küresellik kavramının tersi olarak kullanılan yerellik kavramının tanımlanması oldukça zordur. Ontolojik bir kavram olarak kurulan yerellik, küresellik kavramı ile karşılıklı

bağımlılık/bağlılık ilişkisi içerisinde (Barker 1997; Tomlinson 1999) anlaşılrsa da Arjun Appadurai'nin (1996) belirttiği gibi yerellik "ilişkisel ve bağlamsal" olarak kurulan bir anlama sahiptir. Bu sebeple yerellik anlamı sürekli değişen ve dönüşen bir kolektivitete işaret eder. Bir başka deyişle, "kaçınılmaz olarak melez bir mekân" olan yerellik (Kraidy 1999, s.457) reklam uyarlamalarında "yerel olanın ulusal olan olarak anlaşıldığı" (Hall, 1996) bir düzlemde kurulur. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta sermaye ile yerellikler arasındaki değişen ilişkinin niteliğidir (Tatal Cheviron 2004, s.49). Ulusal ve uluslararası medyanın, küresel ve yerel dinamiklerin piyasa şartları lehine kurulması yönünde oynadığı önemli rol (Tatal Cheviron, 2014), burada tartışılan kavram ve örneklerin daha iyi anlaşılması için gerekli bir çerçeve sağlamaktadır. Makalenin çıkış noktası, gerek medyada gerekse reklam metinlerinde kullanılan "yerellik" kavramının ve "ulusal", "yerel" ve "küresel" kavramlarının zaman zaman nasıl içiçe geçtiğinin anlaşılması olarak özetlenebilir. Çalışmada bu durumun iletişim bilimcilerin önüne karmaşık bir tablo koyduğunun altı çizilmiştir. Küresel ve ulusal/yerel olanın eşzamanlı olarak hem çözüldüğü hem de farklı alanlarda yeniden kurulduğu bir dünyada, reklamlar da ancak bu karmaşık ilişkiler düzleminde anlaşılabilir.

Bu makalede ulusal kültür bağlamında tartışılan "Türk kültürü" ulusal olduğu kadar yereli de kapsayan bir kavramsallaştırma olarak Benedict Anderson ve Stuart Hall'un küresel, ulusal, yerel üzerine yazıları ile ilişkilendirilerek tartışmaya dâhil edilmiştir. Buna göre ulus kavramı modernleşme ve endüstrileşme sürecinde ortaya çıkmış, modern öznelerle kültürel bir kimlik ve aidiyet duygusu sağlayan ve hegemonik olan yerel bir kültür çerçevesinde kolektif olarak kurulan "hayali bir cemaatin" temsiller sistemi olarak tanımlanmıştır (Anderson 1983; Hall 1996). Makalede ilk olarak araştırmanın yöntemi anlatılmış ve *Snickers*'ın Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanmış olan reklamı ile reklamın Türkçe adaptasyonu tanıtılmıştır. Daha sonraki bölümde ise odak grup tartışmaları ve BBDO'nun strateji müdürü ile yapılan mülakata dayanılarak yerelleştirme stratejileri incelenmiştir.

Yöntem

Sosyal bilimcilerin en temel işlevlerinden biri bilgiyi sistematik olarak üretmek, bu bilgiye dayanarak yaşamın içindeki olay ve olguları değerlendirmek, anlamak ve açıklamaktır. Bu sebeple "sosyal bilimlerde temel veri kaynağı insanlardır" (Balaban-Salı 2015, s.97). Bu çalışmada konu ile ilgili konuşma ve tartışmaların amaca uygun olması için mülakat ve odak grup yöntemleri seçilmiştir. Odak gruplar katılımcılardan kısa sürede belirli bir konuda bilgi

alınması amacıyla “hem gözlem hem de derinlemesine mülakat yöntemlerinin avantajlarından yararlanmak üzere oluşturulur” (Altunışık vd. 2007, s.263).

Bu çalışma için 16 Nisan 2013 tarihinde BBDO Strateji Müdürü Haluk Sicimoğlu ile İzmir Hilton Oteli’nde yarı-yapılandırılmış bir mülakat gerçekleştirilmiştir. Bir saatten fazla süren görüşmenin ses kaydı alınarak çözümlenmesi yapılmıştır. Her araştırmada mümkün olan en fazla temsil yeteneğine sahip örneklem seçmek temel ilkedir (Taylan 2015, s.57). Bu sebeple reklamın hedef kitlesini oluşturan ve yaşları 18-24 arasında değişen üniversiteli gençler ile 12-13 Aralık 2012 tarihinde İzmir Ekonomi Üniversitesi’nde üç adet odak grup görüşmesi yapılmıştır. Odak grup görüşmelerine 23 öğrenci katılmıştır. Moderatör olarak ise uzun süre İstanbul’daki çeşitli reklam ajanslarında stratejik planlama müdürü olarak çalışmış ve ajanslarda odak grup çalışmaları yönetmiş bir uzman tercih edilmiştir. Çalışmayı yürüten araştırmacı ses kaydı alınması, gözlem yapılması, not alınması ve video çekimi yapılması gibi nedenlerle moderatör rolünü üstlenmemiştir. İlk odak grup ile 12 Aralık 2012 tarihinde öğleden sonra üniversitenin kampüsünde görüşülmüştür. Bu gruba toplam sekiz lisans öğrencisi katılmıştır. İkinci ve üçüncü gruplar ile 13 Aralık 2012 tarihinde sabah ve öğleden sonra görüşülmüştür. İkinci grupta sekiz, son odak grupta ise yüksek lisans öğrencilerinin de dâhil olduğu yedi katılımcı yer almıştır. Araştırmacı zaman zaman soru sormak için tartışmaya dâhil olmuştur. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu bahsi geçen üniversitenin farklı lisans programlarında ayrı sınıflarda okuyan öğrencilerdir. Sadece üç katılımcı Medya ve İletişim yüksek lisans programına kayıtlıdır. Görüşmelerde katılımcılara marka ve reklam hakkında bilgi verilmeden önce, izledikleri ve sevindikleri reklamlar tartışılmış, daha sonra Amerika’da ve Türkiye’de çekilmiş *Snickers* reklamları izlettirilmiştir ve yarı-yapılandırılmış mülakat soruları çerçevesinde izletilen reklamlar hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Görüşmeler en az bir, en çok bir buçuk saat sürmüştür. Bu çalışmada öğrencilerin cinsiyet ve sınıfları belirtilmiş ancak katılımcılar için takma isimler kullanılmıştır. Hem Sicimoğlu ile hem de odak grup katılımcıları ile yapılan tüm mülakatların transkripsiyonu yapıp daha sonra analiz edilmiştir.¹

•••••

1 Bu araştırmadan toplanan veriler ayrıca markalaşma (branding), küresel pazarlama ve reklamda toplumsal cinsiyet rolleri konusu çerçevesinde başka bir çalışmada tamamen farklı bir kavramsal çerçeve ve araştırma sorusu ile ele alınmıştır (bkz. Kaptan ve Öksüz, 2014). Çalışmanın sadece bir bölümünde karşılaştırmalı bir analiz yapılabilmesi için araştırmacının ABD’de iken aynı yaştaki üniversite öğrencileri ile Indiana Üniversitesi Bloomington kampüsünde Ocak ve Mayıs 2010 tarihleri arasında yaptığı görüşmelerde alınan kayıtlar kullanılmıştır. Ancak makale *Snickers* reklamının Türkiye’de yapılmış olan uyarlaması konusuna odaklandığı için bu görüşmelere geniş olarak yer verilmemiştir.

Başarılı bir uyarılama örneği olarak *Snickers* reklamları

2010 yılında uluslararası bir reklam ajansı olan BBDO'nun New York Ofisi ABD merkezli gıda ve şekerleme şirketi *Mars*'ın *Snickers* çikolataları için bir reklam filmi yarattı. İlk kez 2010 yılındaki *SuperBowl* karşılaşmasının reklam kuşağında yayınlanan reklam filmi seyircilerin ilgi ve beğenisini topladı. "Açken sen sen değilsin" reklam sloganı ile yayınlanan reklamda Türkiye'de 1980'li yıllarda gösterilen *Altın Kızlar* dizisindeki Rose karakteri ile tanınan 92 yaşındaki oyuncu Betty White yaşları 18-25 arasında değişen gençler ile Amerikan futbolu oynuyorken görülür. Çok sert oynadıkları için şikâyet ettiği arkadaşları oyuncuyu aşağılamaya ve sinirlendirmeye başlayınca yine 20'li yaşlardaki bir genç kız Betty White'a bir *Snickers* uzattır. *Snickers*'ı yiyen White genç bir erkeğe dönüşür ve tekrar oyuna girer.

Reklamın Türkiye'deki adaptasyonunda ise ünlü Türk Sanat Müziği solisti Muazzez Abacı parlak yeşil renkli sahne kostümü ve tüylü uzun şalı ile bir kamyonun arkasındaki arkadaşlarına eşyaları boşaltmalarında yardım ederken görülür. Kendisine atılan bilgisayar ekranını tutamayıp yere düşen Abacı'yı yine 20'li yaşlarda bir erkek yerden kaldırır. Üniversiteli olduğu düşünülen gençlerden diğer bir erkek alaycı bir şekilde seslenir: "N'oldu? Tutamadın mı, tüylü bamyacı?" Abacı sinirli şekilde cevap verir: "Kime diyosun sen! Bana mı sordunuz taşınırken?" Kısa bir gerginlikten sonra başka bir erkek ortamı yatıştırmak içinsöze girer: "Gördün mü abi! Acıkınca hemen asoliste bağliyor. Al abi, bir *Snickers* ye!" *Snickers*'ı yiyen Abacı genç bir erkeğe dönüşür. Gülümseyerek şöyle der: "Çok iyi geldi!" Bu sırada uzun pembe sahne kostümü ve gösterişli pembe saç bandı ile Gönül Yazar apartmanın kapısında eşyaların arasında belirir. Son sahnede Yazar sinirli bir şekilde eşyaları yere atarken: "Başlıycam taşınmanızdan yaa.... Ah! Düşüyorum. Ayy!" diye bağırırken ekranda *Snickers* çikolata ve reklam sloganı belirir: "Açken sen sen değilsin. Açlığını yok et!" *Snickers* reklamının ABD'deki versiyonu gibi Türkiye'deki versiyonu da özellikle hedef kitlesi olan gençler arasında çok popüler oldu (Kişisel görüşme, Sicimoğlu, 16 Nisan 2013, İzmir; Odak grup görüşmeleri 12-13 Aralık 2012). Reklamda kullanılan "tüylü bamyacı" ve "mikrofona konuş" gibi replikler gençlerin gündelik dilinde hızla yayıldı.

"Bize uygun!": *Snickers* reklamı ve adaptasyon

Snickers reklamları Türkiye'de ve ABD'de başarılı olmuş ve reklamın hedef kitlesini yakalamayı başarmıştır (Sicimoğlu, kişisel görüşme, 16 Nisan 2013).

Snickers Amerika'da yayınlandığı yıl o yılın en başarılı reklamı seçilmiştir.² Bu çalışma bağlamında yapılan odak grup görüşmelerinde de katılımcılardan her biri *Snickers* reklamını en başarılı ilk üç reklam içinde göstermiştir. Katılımcılar *Snickers* reklamını "en sevdiğim", "favori reklamım", "başarılı", "çok iyi" ve "olağanüstü yaratıcı" gibi niteliklemlerle tanımlamışlardır. Görüşmelere katılan tüm katılımcıların ortak görüşü *Snickers* reklamının son dönemlerde çekilen en başarılı reklamlardan olduğu yönündedir. Bazı katılımcılar "Türk reklamcılığındaki yaratıcılığın örneği" veya "zirvesi" diye tanımladığı reklamın ABD'de çekilen orijinalini izleyince şaşırıldıklarını dile getirmişlerdir. Bu nedenle makalede yerleştirme stratejilerini anlamak ve değerlendirmek için başarılı bir uyarlama örneği olarak *Snickers* reklamı seçilmiştir.

Tüm uyarlamalarda olduğu gibi reklam uyarlamalarında da uyarlama belirli kurallara ve sözleşme maddelerine bağlı kalınarak yapılır. BBDO'un *Mars* için hazırladığı küresel reklam kampanyasında reklamın büyük fikri (*big idea*), temel yapısı ve reklam sloganı aynı kalmak kaydıyla reklam filmi Rusya'dan Malezya'ya kadar her yerde farklı adaptasyonları ile yayınlanmıştır. Jean Chalaby ve Andrea Esser'e göre bu durum kültür endüstrileri çalışanları tarafından "üretim incili" (*production bible*) olarak adlandırılır (Chalaby 2011, s.29; Esser 2013, s.vii) ve kültürel ürünlerde yapılan tüm uyarlamalar bu çerçevede yapılır. Üretim incili aynı zamanda yerel medya kurumlarına neyin nasıl yapılacağını ve hangi sınırlarda kalınacağını öğretmek için de tasarlanmıştır (Tai 1997; Esser 2013). Yerleştirme stratejileri daha çok içerikte, hikâyede ve karakterlerdeki değişimlerde görülmektedir. Bu nedenle yapılan uyarlamaların incelenmesi bize hem yerleştirme stratejileri hem de bu stratejiler etrafında kurulan ulusal kimlikler ve kültürler hakkında bilgi verir. Sicimoğlu'na göre reklam ajanslarında tüm bu süreçte farklı ayarlamalar, düzenlemeler ve müzakereler yaşanır. Sicimoğlu diğer ülkeler ile Türkiye'deki uyarlamaların temel farkını belirtirken şöyle der:

•••••

2 2010 yılında *Super Bowl* karşılaşmasında yayınlanan *Snickers* reklamı *USA Today* adlı günlük gazete tarafından izleyicilerin oyu ile belirlenen reklam ölçer (ad meter) tarafından en iyi reklam seçilmiştir. Ayrıca Amerikan popüler kültürünün önemli etkinliklerinden biri olan *Super Bowl* reklamlarının başarısını ölçen New Mexico merkezli *McKee Wallwork and Company* adlı şirketin yönettiği "Adbowl.com" adlı websitesi kullanıcıları tarafından *Snickers* yılın en iyi reklamı seçilmiştir. http://usatoday30.usatoday.com/MONEY/usaedition/2010-02-08-admeter08_ST_U.htm ve <http://adbowl.com/past-results/> sitelerinden erişilmiştir [Erişim tarihi: 18/07/2013].

‘Guideline’ları [yönetmelikleri] hemen hemen aynı...[3] ‘Guideline’ları tamamen aynı. Biz sadece şunu başardık galiba. Gençlere en ‘relevant’ [uygun] durumu bulmak ve hem kitlenin ilgisini çekebilecek hem kitlelerin sevdiği, aynı zamanda ama bir genç erkeğin en fazla kendini bağdaştırmak istemeyeceği ‘celebrity’leri’ bulduk. Diğer ülkelere göre daha başarılı olmasının nedeni buydu. Orada 12’den vurduk yani. Bir genç Türk erkeği Muazzez Abacı’yı sevebilir. Muazzez Abacı’nın müziğini dinleyebilir. Gönül Yazar’ı sevebilir. Gönül Yazar’ın müziğini dinleyebilir. Bunların konserine bile gidebilir. Ama kimse, hiçbir Türk erkeği Muazzez Abacı gibi görünmek, hissetmek ve algılanmak istemez. (Kişisel görüşme, 16 Nisan 2013).

Sicimoğlu’nun söze “hemen hemen” aynı diyerek başlaması ve bir kaç saniye duraksadıktan sonra cümlesini “tamamen aynı” olarak düzeltmesi ve açıklamasında yaptığı sözcüksel ayarlama (*verbal calibration*) format uyarlamaları sırasında ajansların takip etmek zorunda oldukları kesin kuralların niteliği hakkında önemli bir bilgi verir. Küresel şirketlerin yerel ajanslar ve bu şirketlerin yerel acenteleri üzerinde kurmuş olduğu mutlak hâkimiyet ilişkisi içinde yönetmeliklerde uyarlamalar için yapılacak değişiklikler kesin olarak belirtildiğinden bu alanda herhangi bir tartışma veya uzlaşma söz konusu değildir. Reklamcılar ancak içeriğe dair yerel ve kültürel kodları kullandıkları alanlarda farklılıklar yaratabilmektedir. Türkiye’deki reklamın başarısı yerel kodların doğru kullanımı ve hedef kitlenin iyi tanınması ile mümkün olmuştur. *Snickers* reklamında dönüşümün olumsuzdan olumluya doğru gerçekleşmesi ancak hedef kitleyi oluşturan genç erkeklerin³ en az tercih ettikleri, Sicimoğlu’nun deyişi ile “genç bir erkeğin en fazla kendini bağdaştırmak istemeyeceği” ünlünün bulunması ile mümkün olmuştur. Hegemonik patriarkal kodların çözümlenmesi ile varolan ve tercih edilen kimliğin karşıtının genç-yaşlı, erkek-kadın, güçlü-zayıf, neşeli-huysuz gibi ikili zıtlıklar (*binary oppositions*) üzerinden kurulduğu görülmektedir. Kısacası genç erkek tüketicinin yaş ayrımcılığı (*ageism*) ve cinsiyet ayrımcılığı (*sexism*) üzerinden reklam karakteri ile kurduğu ilişki mizahi bir anlatımla kodlanarak seyirciye aktarılmıştır (Kaptan ve Öksüz, 2014).

•••••

- 3 Reklamın hedef kitlesi Sicimoğlu tarafından “lise ve üniversite çağındaki genç erkekler” olarak tanımlanmıştır. Sicimoğlu hedef kitlenin erkekler olmasını şöyle açıklamıştır: “Çünkü çikolata tüketicisi ikiye ayrılıyor. Bir çikolatayı gerçekten tadını çıkartarak müthiş bir ‘indulgence’ [hazla] tüketen kadınlar. Neredeyse %70’e %30 veya %80’e %20 gibi bir paritesi var bunun. Bunun tadını çıkartan, çikolata yemek için çikolata yiyenler kadınlar. Bunlar daha ziyade tablet [çikolata] falan tüketiyorlar. Veya daha ‘indulgence’ ürünleri tüketiyorlar. Ama erkekler için çikolata veya çikolatalı bar demek ya enerji demek ya açlık gidermek demek. Öğün demek aslında bir nevi” (Kişisel görüşme, Sicimoğlu, 16 Nisan 2013, İzmir).

Sicimoğlu ve katılımcıların yukarıdaki tartışmalar çerçevesinde vurguladıkları bir diğer nokta ise yerel olanın kodlanmasında yerel ile tarihsel olan arasındaki sıkı ilişkiselliklerdir. Muazzez Abacı ve Gönül Yazar gençler tarafından ailede daha yaşlı bir kuşak tarafından dinlenip sevildiği ve zaman zaman popüler yayınlarda yer aldıkları için tanınmakta ve bu sanatçılara saygı duyulmaktadır (Odak grup görüşmeleri, 12-13 Aralık 2012). Bir sonraki bölümde dil ve kültür bağlamında tartışılacağı gibi, bu gençlerin Gönül Yazar ve Muazzez Abacı ile ilgili düşünceleri sanatçıların eserleri ile doğrudan deneyimleri yerine tarihsel olarak aktarılan ve daha önceki kuşağın deneyimleri üzerinden şekillenmiş bir bilgi aktarımı üzerine kurulmaktadır.

Yerelleştirme stratejileri 1: *Snickers* reklamlarında dil ve kültür

Kültür ve dil arasındaki bağ ve kültürün dili, dilin de kültürü üretimi konusunda yapılan uzun tartışmalara sosyolog ve antropolog Ulf Hannerz'in önemli katkıları olmuştur. Hannerz anlamın sosyal pratikler üzerinden üretilmesine ve kültürün sembolik boyutuna dikkatimizi çekmiştir (Hannerz, 1992). Robert Bocoock "eğer bu bakış açısı üzerinden düşünülürse kültürün anlamın kuruluşunda yapıtaşı olan dil çalışmalarında temellendiğinin" altını çizer (1996, s.152). Bocoock, kültüre anlamını verenin dil olduğunu ve dilin de bizim gösterge ve sembollerle iletişim kurma kapasitemiz olarak tanımlanabileceğini söyler (1996, s.153). Bu iki analitik kategori arasındaki ilişki bize reklam uyarlamalarını anlamak konusunda farklı bir açı sunar.

Reklamda sadece konuşma dili değil tüm kültürel göstergeler ve semboller yerel bir kültürün temsili olarak kurulmuştur. Örneğin *Snickers* reklamının açılış sahnesinde izleyici tipik bir alt-orta sınıf mekân olan apartmanları, dar kaldırımları, çok geniş olmayan bir caddenin sağına ve soluna park edilmiş lüks olmayan otomobilleri ve taşınma sırasında apartman önüne park edilmiş kamyonu Türkiye'ye ait göstergeler olarak daha konuşmalar başlamadan çözümler (Odak grup görüşmeleri, 12 Aralık 2012). Arkasından konuşma dili (Türkçe) ulusal kimliğin diğer bir göstereni olarak metni kurar. Waisbord'un belirttiği gibi küreselleşen bir dünyada dil kültürel farklılığın ve ulusal kimliğin temel yapı taşı olarak kalmıştır (Waisbord 2004a, s.372). Bu sebeple odak grup görüşmelerinde dilin öncelikli konu olarak tartışılması sürpriz olmamıştır. Örneğin, üçüncü sınıf öğrencisi Mete tartışmalarda dilin önemini tutkulu bir şekilde vurgulamıştır: "Normalde Amerika'da birini [bir reklamı] Türkiye'de Türkçeye çevirip yayınları maliyetten kurtarmak için.....Reklamda [*Snickers* reklamında] bize bizim anlayacağımız gibi konuşuyorlar. Türk'e Türkçe konuşmak daha etkili olur bence". Katılımcının bakış

açısına göre adaptasyonların temel özelliklerinden biri, dil ve bir ulusa ait yerel kültür arasındaki bağın tekrar kurulmasıdır. Bu sebeple yabancı bir ülkede çekilmiş bir reklam Türkçeye tercüme edilse dahi Mete için bu metin içerik-ve kültürel kodlar olarak “Türk’e Türkçe konuşan” bir metin değildir. Odak gruptaki diğer katılımcılar da Mete’in dile getirdiği konu hususunda hemfikir olduklarını belirttiler.

Michael Billig sıradan milliyetçilik (*banal nationalism*) olgusunu tartıştığı eserinde ulusal kimliğin ve kültürün gündelik hayatta yeniden inşasında dilin oynadığı önemli role değinmektedir (Billig, 1995). İkinci sınıf ve dördüncü sınıfa giden iki erkek öğrenci ve ikinci sınıfa giden bir kız öğrenci arasında gerçekleşen diyalog hem Mete’nin yorumunu destekler, hem de dil ve ulusal kültür arasında neredeyse özcü bir yaklaşım sergileyen katılımcıların yaklaşımlarını açıkça ortaya koyar. Katılımcılar yabancı uyruklu bir kişinin Türkçe bilse dahi reklamı anlayamayacağı veya komik bulmayacağı konusunda hemfikirdirler. Bu bakış açısıyla tarihsel olarak kurulan, kodlanan ve aktarılan bilgi ve deneyimin kültürü oluşturduğunun ve kültür ile tarihsellik arasındaki yakın ilişkiseliliğin altını çizerler.

İkinci sınıf öğrencisi, Yağız: Bence [yabancı birinin] dil bilmesi önemli değil, geçmiş bilmesi önemli. Assolist kavramını bilmesi önemli. Aynı zamanda kültürü bilmesi önemli.

[Tüm katılımcılar mimiklerle veya sözlü olarak onayladılar.] Zafer arkadaşı Yağız’ın konuşmasını açıklamak ve desteklemek için şöyle der:

Dördüncü sınıf öğrencisi Zafer: Dil bilmesi önemli değil denir kültürü bilmediği için reklamı anlamayacak, Türk kültüründeki assolist kavramını bilmediği için anlamayacak.

İkinci sınıf öğrencisi, Özlem: Dil bilmesi gerekiyor [çünkü] sohbeti anlaması gerekiyor. Kadına dönüştüğü zaman, assoliste dönüştüğü zaman arkadaşının ona söyledikleri önemli bence. ‘Abi hemen assoliste bağlıyorsun’ felan diyor. Kültürel [bir] öge var orada.

Katılımcılara göre reklamı anlamamanın esas unsuru sadece dili anlamak değildir. Yukarıdaki diyalog izleyicinin Türk kültürü olarak tanımlanan yerellik olgusunu, tarihsel ve toplumsal bağlamına vurgu yaparak kurmasına bir örnek teşkil etmektedir. Katılımcılar yerelliği, belli bir ulus devlet sınırları içinde homojen olarak görülen bir toplumu öteki kültür ve uluslardan ayıran unsurları, söylemsel olarak yeniden üretmiştir. Ayrıca reklamın kod açılması, anlaşılması ve anlamlandırabilmesi için bireylerin gündelik hayata dair

ve popüler kültüre ait kavramlara hâkim olması gereğinin altı çizilmektedir. Kısacası, izleyicinin yerel kimliğine seslenen ve onu kuran en temel unsurlardan birini, izleyicinin aktif izlemesi sırasında ve sonrasında söylemsel olarak yapılandırılan ve verili (*apriori*) alınan dil ve kültür arasındaki ilişki oluşturuyor. Bu durum sadece tanımak ve bilmenin ötesine geçen anlamlar taşıyor. Dördüncü sınıf öğrencisi Adnan bu durumu şöyle dile getirdi: “Amerikalı biri assolist kavramını biliyor olsaydı, bizim kadar da dil biliyor olsaydı [reklamı] yeterli derecede anlamazdı. Sonuçta bu kültürün içinden geldiğimiz için biz biliyoruz. Assolistlerin şatafatlı giyinişlerini, neden böyle olduğunu yani çok derinlemesine anlatılması gerekirdi.” Adnan’ın vurguladığı nokta iki açıdan önemlidir. 1950’lerde “kapitalistleşme kent yaşamının eğlence biçimlerini değiştirmiş” hızla popülerleşen gazinolar “kültürün başlıca eğlence yeri durumuna gelmiştir” (Aydoğan 2009, s.210). Ait olduğu nesil (1989 sonrası ve 2000 öncesi doğan “Y kuşağı”) 1950’lerden bu yana, özellikle 1960, 1970’lerde hatta 1980’li yıllara değin Türkiye’de popüler kültürün ve eğlence anlayışının önemli bir parçası haline gelmiş “gazino kültürünü” (Demir 2002) ve o döneme damgasını vuran eğlence anlayışını birebir yaşamamış olsalar dahi toplumsal hafıza ile aktarılan ve belli bir dönemin tarihselliği içinde kurulan “assolist” kavramı çerçevesinde yerel olan ile tarihsel olanın harmanlanışını anlamamız için önemlidir. Kuşaktan kuşağa aktarılan tarihsel bilgi, yerel olanın kurulmasında ve yerele ait kodların oluşmasında önemli bir yer tutuyor. Adnan’a göre dil ve ulusal kültür -ayrılmaz bir bütün içerisinde- ancak uzun süren bir sosyalleşme sonucunda ve günlük hayatın içinde yoğurularak edinilebilir. Hatta ulusal kültür tüm bu pratiklerin toplamı olarak gündelik hayatın içine ekilmiş olduğu için neredeyse genetik bir kodlama gibi ancak miras alınabilir. Bu bağlamda reklamcılık tüm bu kolektif yerel kimliklerin yaratılması, yerleştirilmesi ve normalleştirilmesi için miras olarak aktarıldığı düşünülen yerel kültür ile belli bir topluluk arasındaki bağları medya aracılığı ile hergün yeniden üretir.

Dilin ikinci bir yansıması gençliğe ait alt-kültür dili olarak ortaya çıkmasında görülür. Odak grup tartışmalarında dil-kültür ilişkisindeki önemli bağlantıya vurgu yapan ve tekrar tekrar gündeme gelen bir diğer konu *Snickers*’da kullanılan dilin gençlik dili olması hususuydu. Üçüncü sınıf öğrencisi Mehmethan Amerikan ve Türk versiyonları arasındaki benzerliklere dikkat çekti: “Her iki reklamda da oynayanlar genç. Konuşmalar zaten genç konuşması. [Birinde] ‘abi’ diğeri ‘man’ gibi. Tamamen bir gençlik içeriyor. Gençlik konuşuyor” Mehmethan’ın dediklerini mülakatta Sicimoğlu da

farklı ifadelerle dile getirdi: “Gençlerin kullanacağı, gençlerin kullandığı günlük dili kullanmaktı amaç. Herhangi birbaşka spesifik bir dil düşünülmedi. Türk genç erkeği kendi arasında mavra yaparken nasıl bir dil kullanılıyor onu düşündük. Ve ajansta da yaratıcı departmanda olsun strateji departmanında olsun bol miktarda genç erkek olduğu için sorun yaşamadık” (Kişisel görüşme, 12 Nisan 2015). Bu bağlamda bakıldığında reklamın dili alt kültür ve kimliklerin açık göstereni olarak popüler kültür içinde dolaşımdadır. Kıscası reklamın dili, bir alt kültüre ait söylemsel pratikler oluşturulmasına ve bu yolla gençliğin bir kimlik olarak ayrıştırıcı bir özellik olarak kurulmasında aracılık eder. Reklamın dilinden günlük hayatın lugatına sızan, genç insanların gündelik hayatlarında benimseyip kullandıkları ve kendi yaşamlarına uyarladıkları sözler haline gelir (Odak grup görüşmeleri, 13 Aralık 2012). Bu sözceler gençlerin kimliklerinin ayrıştırılmasında ve gençliğe ait ayrı bir dil ve kültürün yaratılmasında da ayrıştırıcı bir rol oynar. Örneğin, moderatör görüşmelerin başında izleyecekleri ve tartışacakları reklamları belirtmeksizin öğrencilere en sevdikleri reklamları sorduğunda bazı öğrencilerin cevabı “tüylü bamyaya” oldu. Gruba dâhil olan orta yaşlı moderatör ve araştırmacının kendi akranları arasındaki gündelik ilişkilerde kullanılan dili anlamayacağını ve gençlere ait bir alt kültüre ait dile yabancı olabileceklerini düşünen bir öğrenci durumu şöyle açıkladı: “Kendi aramızda konuşurken çikolatanın markasını [*Snickers*’ı] belirtmiyoruz, sadece tüylü bamyaya diyoruz.” Yüksek lisans öğrencisi Nihal’in tartışmaya katkısı reklamın kendi yaşam pratiklerine uyarlanmasına ve “tüylü bamyaya”, “mikrofona konuş” ve “acıncıca assoliste bağlamak” gibi söz kalıplarının kullanımına bir örnek teşkil edebilir. Nihal: “itiraf edeyim artık bu reklamdan sonra tüylü şeyler giyemiyorum çünkü arkadaşlarımın benimle ‘tüylü bamyaya’ diye alay etmesinden korkuyorum. Bunu yapan birçok genç var, başkalarının giyimleriyle tüylü bamyaya diyerek alay eden bir sürü insan biliyorum”. Bu bağlamdan bakıldığında sözcenin ironik olarak kullanımı ve sözceye yüklenen olumsuz yan anlamlar kültürel kimliği kuran unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle medyada yer alan sözce ve sözcüklerin gençlerin konuşmalarına (*youth talk*) dâhil edilişi reklamın alt-kültürlere ait kimlik kuruluşundaki etkisi ve gruba dâhil olma pratikleri konusunda bizlere ipuçları verir. Yukarıda *Snickers* reklamları özelinde tartışıldığı üzere reklamdaki semiyotik kodlar reklamın hedef kitlesi olan gençler tarafından müzakere edilir, tekrar yorumlanır ve yeniden üretilir. Tüm bu kodlar tercih edilen kimlik belirleyicileri (*identity markers*) olarak belirli grupları dışlar (genç olmayanlar, kodları bilmeyenler vs.) ve gruba dâhil olanların kimliklerini söylemsel olarak yeniden üretir.

Yerelleştirme stratejileri 2: Mizah

Mizah karmaşık kültürel gösterge sistemlerinin içinde yer alan, bu sebeple de anlaşılması ve açıklanması kolay olmayan bir olgudur. Mizah ve gülmece farklı bilim dallarınca farklı bakış açılarından ele alınıp incelenirse de temel olarak gülmece olgusu tarihi eskilere dayanan üç ana kuram ile açıklanır: (1) üstünlük kuramı, (2) uygunsuzluk kuramı, ve (3) gevşeme kuramı. Bu üç kuramın birbirini tamamlayan veya birbiri ile çelişen farklı yorumları ile gülmece açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu kuramlardan ilki olan “üstünlük kuramı” (*superiority theory*) aynı zamanda mizah ve gülmece unsurunu açıklayan en eski kuramdır. Antik Yunan filozoflarından Aristo ve Plato’ya dayandırılan bu anlayış uzun yıllar popüler olmuş ve 18. yüzyıla dek mizahın açıklanması için yaygın olarak kullanılmıştır. Bu anlamda mizah dalga geçmeye, taklit etmeye, karşıdakini küçümsemeye, aşağılamaya ve hakaret etmeye dayanır. Mizahın kaynağını oluşturan ise diğer insanların (zaman zaman da kişinin kendisinin) başına gelen talihsizliklere karşı bu talihsizliklerle karşılaşmamış kişilerin, kendilerini üstün hissetmeleri ve buna dayanarak kendilerinden daha aşağıda gördükleri insanları veya olayları yargılamaları, alaya almaları ve küçük düşürmeleridir. “Uyumsuzluk kuramı” (*incongruity theory*) ise mizahı birbiri ile bağdaşmayan, uyumsuz kavram ve olayların birarada olması veya eşzamanlı oluşması ile açıklar. Critchley’e göre uyumsuzluk kuramı Francis Hutcheson’ın 1750’de yayınlanmış *Reflections Upon Laughter* kitabına dek tarihlendirilebilir (Critchley 2002, s.3). Gülmece unsurunu yaratan uygunsuzluklar, uyumsuzluklar ve düzensizliklerdir. Mizah bekletilerin aksinin oluşması, beklenmeyen gerçekleşmesi veya paradoksal olanın ortaya çıkışı ile açıklanır. Mizahı açıklamak için kullanılan en yaygın kuramlardan biri de “gevşeme kuramı”dır (*relief theory*). Bu kuram mizahın psikolojik gerilim oluşturan saldırganlık, korku, endişe, kaygı ve cinsel gerilim gibi hoşnutsuzluk yaratan durumlardan kurtulmak için kullanıldığını ileri sürer. Bu kurama göre sürekli bastırılan kaygı, endişe ve korku bilinçaltında işlemeye devam eder. 19. yüzyılda Herbert Spencer’in eserlerinde ortaya konan bu kuramla gülmece gerilimli enerjiyi atmak için bir boşaltma ve rahatlama mekanizması olarak açıklanmıştır. Ancak bu teoriyi kuran ve kullanan en tanınmış isim Sigmund Freud’dur. Freud’un *Şakalar ve Bilinçdışı ile İlişkiler (Jokes and Their Relations to the Unconsciousness)* adlı kitabı mizah literatüründeki başlıca kaynaklardan sayılır. Freud’un bakış açısıyla, gülmece bilinçdışına itilen ve bastırılan bir enerji formunun kendini bilince yansıtması ve bilinçte ortaya çıkması ile açıklanır. Bu sebeple her tür şaka

asında bilinçdışı ile ilişkilidir (Freud, 1976). Freud “şaka tüm zihinsel fonksiyonlar arasında en sosyal olanıdır” der (1977, s.238). Freud’a göre şakalarda nihai amaç zevk (*pleasure*) almaktır, bu sebeple de şaka aslında zevktir. Çünkü insanlar günlük hayatın sıkıcı rutin işlerinden sıyrılıp zevk alma arayışı içindedirler. Critchley’e göre, Freudcu bir yaklaşımla ele alınacak olursa gülmece çözülmemiş olan psikolojik çatışmaları ortaya koyduğu için bunun mutlaka analiz edilmesi gerekir. Tüm çatışmaların nihai olarak dayandığı yer ise cinsel etiyojidir (Critchley 2002, s.96).

Tüm bu genel teoriler mizahı açıklamaya çalışsa da antropolog Mahadev Apte mizahın önemli ölçüde kültürel bir kavram olduğunu, bu nedenle yerel kültürel sistemleri anlamak için araştırmacılara önemli içgörüler kazandıracığını söyler (Apte, 1985). Apte gülmecenin mizahın içinden yeşerdiği kültüre yakınlık, o kültüre ait olma ya da kültürel kod ve pratikleri bilme / tanıma gibi en temel unsurlar gerçekleşmediği takdirde ortaya çıkmayacağını ileri sürer (Apte 1985, s.16-17). Bu durum odak grup görüşmelerinde sık sık dile getirilen bir noktaya temas etmektedir. Tüm katılımcılar Türkiye’de gösterilen *Snickers* reklamını komik bulduklarını belirtmişlerdir. Ancak aynı katılımcılardan bazıları Amerika’da yayınlanan reklamın komik olmadığını belirtmiştir. Üçüncü sınıf öğrencisi Gözde bu durumu şöyle açıklamıştır: “İki reklam arasında çok benzerlikler var. Ama Amerikan reklamı komik değil. Hiç gülmedim. Hatta bu ne yaa dedim kendi kendime”. Moderatörün sorusu üzerine reklamı neden komik bulmadığını şöyle açıkladı: “Uzak buldum. Yakın gelmedi bana. Yaşlı insanların düşmesi, gençler tarafından itilip kakılması hiç komik değil”. Gözde’nin söylediklerini diğer katılımcılar da onayladılar. Pek çok katılımcı Amerikan reklamını komik bulmama sebeplerini ve yaşlıların uğradığı muameleyi “bizim kültürümüze çok ters” “kültürel olarak kabul edilebilir değil” gibi ifadelerle açıkladılar. Apte’ye göre mizahın kültürel temeli üç ana faktöre dayandırılabilir: (1) ortak kültürel bilgi, (2) bunların yorumlanmasında ortak rol alma ve (3) tutarsızlık ve abartma içeriklerine dair kültürel uygunluk (*appropriateness*) konusunda anlaşma. Uyumsuzluk kuramı çerçevesinde bakıldığında Amerikan versiyonunda mizahın birbiri ile çelişen ve beklenmeyen unsurların bir arada bulunması ile açıklanabildiğini görürüz. Reklamın ABD’de yayınlanan versiyonunda pek çok paradoksu ve çelişkiyi mizah unsuru olarak kullandıklarını görürüz. 80’li yaşlarındaki bir kadının fiziksel güç, belli ölçüde agresiflik gerektiren, fiziksel meydan okumaya dayalı ve üstelik kadın sporcuların dâhil olmadığı erkeklerin oyunu olduğu bilinen Amerikan futbolu oynamaya çalışmasını ve başarısız olmasını ABD’li üniversite öğrencileri komik bulduklarını belirtmişlerdir (Kişisel görüşmeler, Bloomington,

Indiana, Ocak-Mayıs 2010). Ancak Apte'nin belirttiği gibi mizahın oluşabilmesi için kültürel uygunluk ve uygunsuzluk konusunda kolektif bir anlaşmaya varmanın önemini Türkiye'de reklamı izleyenler ile yapılan mülakatlarda ortaya konmuştur. *Snickers'*ın Amerikan versiyonunu "yaşlıların tehdit edilmesi", "hırpalanması", "düşürülmesi" gibi sebeplerden komik bulmadıklarını dile getiren katılımcılar tüm bunların kültürel olarak "bizim kültürümüze uymadığını" belirtmişlerdir. Bu açıdan bakınca şunu söyleyebiliriz: uygunsuzluk, uyumsuzluk ve çelişkiler mizahın temel kaynaklarından olsa dahi tüm mizah kültürel uygunluk çerçevesinde anlamlandırılır. Kısacası gülmece unsurunun ortaya çıkmasını sağlayan koşul o toplumdaki kültürel kodlarla olan uyumdan geçer. Bu nedenle kültürel olarak uyarlanmış reklamların komik olabilmesi için hedef kitlesinin yerel kültürü ile uyumlu şekilde uyarlanması bazen original formun tamamen değiştirilmesi anlamına gelebilir.

Beeden ve de Bruin'e göre uyarlamaların esprili olabilmesinin ilk şartı hedef kitlenin kültürel kodlarını bilmek ve kültür hakkında içgörü ve bilgi sahibi olmaktır. Popüler kültürde tanınmış kişilere ve bu ülkenin insanları tarafından önem verilen ve anlam yaratan kurumlara referans verilmesi bir gerekliliktir (Beeden ve de Bruin 2009, s.14). Bu nedenle mizah her zaman yerel olan ile birlikte ve yerel olanın içinde var olur ve anlamlandırılabilir. Popüler kültürün yerellik üzerinden yeniden kurulması aşamasında (Oskay, 2000) mizahın oynadığı rol daha da öne çıkmaktadır. Bu durum odak grup görüşmelerinde katılımcılar tarafından pek çok kez vurgulanmıştır. Örneğin dördüncü sınıf öğrencisi Vedat bu durumu şöyle açıkladı: "Mesajı aynen uyarlamışlar ama [reklamcılar] Türklerin ilgisini daha çok ne çeker diye düşünmüşler. Ne daha çok hoşumuza gider? [Türklerin]. Mesela orada ikinci assolistin adını unuttum. O bir programda düşmüştü sanırım. Komik. Millet izlemiştir videolarını falan, bunu da gösterelim hoşuna gider izleyicilerin diye düşünmüşler". Vedat'a göre sadece Türkiye'deki programları takip eden izleyicinin aşına olduğu, popüler kültürden gelen ve bu kültürde paylaşılan mizah örneklerini bir teknik olarak kullanmak Türk izleyicilerin dikkatini çekmek için reklamcıların kullandığı temel taktiklerden biridir. Söyleminde 'Türk' ve 'millet' kavramlarının seçilmiş ve sürekli kullanılıyor oluşu, Vedat'ın birlik duygusu ve popüler kültürün ortak kodları ile kurulan hayali bir cemaatin varlığına işaret ettiğini gösterir. Anderson'un da altını çizdiği gibi medya bu cemaatin kurulmasında kilit bir rol oynar (Anderson, 1983). Aynı TV programını veya *Youtube* videosunu izlemek, bunu paylaşmak, sakarlığı ile de ünlü bir sanatçının başına gelen kazaya birlikte gülüyor olmak ortak kültürel kodların oluşmasını sağlar. Reklam ise bunu pekiştiren bir araç olarak işlev görür.

Tüm katılımcılar Türkiye’de gösterilen reklamı çok daha komik bulduklarını belirtmişler, Amerikan versiyonu çok basit bulduklarını söylemişler ve komik olmadığı konusunda uzlaşmışlardır. Üçüncü sınıf öğrencisi Damlâ “belki Amerikan versiyonunda Amerikalılara komik gelen ve bizim anlamadığımız birşeyler vardır” dedi. Birinci sınıf öğrencisi Aslı “Onların [Amerikalıların] reklamında mesaj çok basit: eğer enerjin yoksa zayıf düşersin”. Diğer katılımcılar bu görüşe katıldıklarını bildirdiler. Katılımcıların sözcük seçimleri ulusal kültürler arasındaki farkın altını çizerken kültürel sistemler arasındaki farklılıkları derinleştirir ve kültürlerin tekilliğini yeniden kurgular. “Biz”, “Amerikalılar” “onlar” kavramları bu kurgunun etrafında şekillenmiştir. Bu nedenle Amerikan halkının özgürlüklerini ilan ettikleri deklarasyonları “biz” (we, the people) sözü ile başlar (Urban, 2001). Michael Warner ise sadece ulusların değil tüm toplulukların oluşumunda en esaslı noktanın o topluluğa hitap edilmesi (konuşmanın adresi olarak oluşturulması) erdemi olduğunu söyler (Warner 2002, s.67). “Biz’i” biz yapan değerler ve farklılıkların oluşması, “onların” ve yerellik üzerinden kodlanan öteki’nin fark üzerinden söylemsel olarak kurulması reklamın başarısının olduğu kadar ulusal kimliğin gündelik hayattaki üretiminin de garantisidir.

Sonuç ve değerlendirme

Her uyarılamanın amacı farklılaşan yerel ve ulusal izleyici yakalayabilmek ve onları pazarlanan şeyleri almak için ikna etmektir.⁴ Reklam adaptasyonlarında yerellik söylemi ve yerelleştirme stratejileri yaratılması bu nedenle özel bir önem taşır. Bu makalede amaçlandığı gibi reklamlarla oluşturulan kolektif kimliklerin söylemsel kurulumunu, tüketim kültürü içerisinde dönüşüme uğramasını ve bu bağlamda oluşturulan yerelleştirme stratejilerini analiz etmek, gün geçtikçe büyüyen küresel formatların ve medya ekonomisinin büyük nakit akış hacmini oluşturan format ticaretinin başarısının nedenlerini anlamamıza ışık tutmaktadır.

Yerelleştirme stratejileri sadece yerel içeriğin ve ulusal gerçekliğin küresel olandan ayrılması olarak kurgulanamaz. Yerelleştirme stratejileri küresel ve yerel melez kültürler üzerinde inşa edilmiş ve bu ikisini yeniden kuran yaratıcı ve üretici süreçlerdir. Bu makalede tartışıldığı üzere reklamlardaki ye-

•••••

4 Dizi, yarışma programı ve film adaptasyonlarında, reklam adaptasyonlarından farklı olarak, doğrudan bir mal ve hizmet satışı yokmuş gibi görünmesine rağmen bu programlarda esas olan izleyicinin zamanının reklamcılara satılması yoluyla medya endüstrisinin finansmanının yapılmasına dayanmaktadır.

relleştirme stratejilerinin söylemine baktığımızda, yerelliğin birbirine zıt kutupları vurgulayan (ulusal-küresel; yerel-ulusal; yerel-küresel) söylemlerden ziyade yerelleştirme stratejileri içerisinde tüm bu kavramların içiçe geçtiği ve birbiri ile bağlantılandırıldığı bir ana anlatı etrafında kurulduğunu buluruz. Bu perspektiften bakıldığında *Snickers* reklamının uyarlanması ve yerelleştirilmesi için üç temel unsurun kullanıldığı görülmüştür: ulusal dil, kültür ve mizah. Bu üç unsur hem yerelleştirmenin ana temalarını oluşturmakta hem de yerel bir kimlik kurgusu için gerekli olan göstergeleri temsil etmektedir. Bu üç göstergeden en önde geleni, dilin reklamcılıktaki stratejik kullanımınıdır. Dil yerelin yaratılmasında ve kimliklerin üretilmesinde iki farklı boyutuyla rol oynar. İlk olarak, Türkçe'nin ulusal bir dil olarak kullanımı ile dil ile kültür arasındaki bağ "Türk olmak" veya "Türkçe konuşmak" üzerinden yeniden kurulur. İkinci olarak gençlik alt kültürüne ait bir dil kullanılması ve bu dilin daha küresel olan ve tüketim kültürü çerçevesinde kurulan bir kimlik ve kültürle bağlanmasıdır (*youth culture*). *Snickers* reklamında yerelleştirilen bir diğer unsur olan mizah, kültüre uygun ve kültürel olarak kabul gören bir mizah anlayışı çerçevesinde kültürden gelen dilsel öğelerle tekrar kurulur. Moran'ın belirttiği gibi "format program uyarlamaları yerelliğin ve ulusallığın hayali bir cemaat olarak kurulduğu bir müzakere sürecidir" (Moran 2009, s.122). Reklam adaptasyonları televizyon aracılığı ile kültürel kimlikleri kuran medya ürünlerinin bir örneği olarak hem yerelliği hem ulusal kimlikleri yerelleştirme stratejileri yolu ile sürekli olarak üretir, değiştirir ve gündelik hayatta yeniden kurar.

Kaynakça

- ABU-LUGHOD, L. (2005) *Dramas of nationhood: the politics of television in Egypt*. Chicago: University of Chicago Press.
- ANDERSON, B. (1983) *Imagined communities: reflections on the origins and spread of nationalism*. London: Verso.
- APPADURAI, A. (1996) *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- APTE, M. (1985) *Humor and laughter: an anthropological approach*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- ALTUNIŞIK, R. vd. (2007) *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- AYDOĞAN, F. (2009) Tüketim kültürünün gölgesinde kentler. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 27 (2), s.203-215.
- BALABAN-SARI, J. (2015) Araştırma önerisi hazırlama. YILDIRIM, B. (der.) içinde. *İletişim araştırmalarında yöntemler*. Konya, İstanbul: Literatürk. s.85-103.
- BARKER, C. (1997) *Global television: an introduction*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- BEEDEN, A. ve DE BRUIN, J. (2009) The office: articulations of national identity in television format adaptation. *Television and New Media*, 11(1), s.3-19.
- BILLIG, M. (1995) *Banal nationalism*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- BOCOCK, R. (1996) The cultural formations of modern society. HALL, S. vd. (der.) içinde. *Modernity: an introduction to modern societies*. Malden, Oxford: Blackwell Publishing, s.229-274.
- CHALABY, J. K. (2011) The making of an entertainment revolution: how the TV format trade became a global industry. *European Journal of Communication*, 26(4), s.293-309.
- ÇİFTÇİ, S. (2012) Tüketicilerin yeni ürünlere yönelik adaptasyon tutumları üzerine tüketicilerin ve firmaların yenilikçilik düzeylerinin etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34 (1), s.83-92.
- DEMİR, E. (2002) Toplumsal değişme süreci içinde gençlik parkı: sosyolojik bir değerlendirme. *Landscape and Urban Planning*, 100(60), s.59-72.
- HANNERZ, U. (1992) *Cultural complexity: studies in the social organization of meaning*. New York and Chichester, West Sussex: Columbia University Press.
- HONG, J. W., MÜDERRİSOĞLU, A. ve ZINKHAN, G. (1987) Cultural differences and advertising expression: a comparative content analysis of Japanese and U.S. magazine advertising. *Journal of Advertising*, 16(1), s.55-68.

- JENKINS, H. (2009) Buying into American Idol: how we are being sold on reality television. MURRAY, S. ve OUELLETTE, L. (der.) içinde. *Reality TV: remaking television culture*. New York, London: New York University Press, s.343-362.
- KAPTAN, Y. ve ÖKSÜZ, B. (2014) Articulating locality in advertising adaptation: the Snickers case. KITCHEN, P. ve UZUNOĞLU, E. (der.) içinde. *Integrated communications in the post-modern era*. New York: Palgrave Macmillan, s.195-211.
- KRAIDY, M. (2005) *Hybridity: or the cultural logic of globalization*. Philadelphia: Temple.
- KRAIDY, M. (1999) The global, the local and the hybrid: a native ethnography of globalization. *Critical Studies in Mass Communication*, 16 (1), s.456-76.
- MANKEKAR, P. (1999) *Screening culture, viewing politics: an ethnography of television, womanhood, and nation postcolonial India*. Durham: Duke University Press.
- MORAN, A. (2009) Global franchising, local customizing: the cultural economy of TV program formats. *Continuum: Journal of Media and Cultural Studies*, 23(2), s.115-125.
- MORAN, A. (1998) *Copycat TV, globalization, program formats and cultural identity*. Luton: University of Luton Press.
- MORAN, A. ve KEANE, M. (2004) *Television across Asia: television industries, programme formats and globalization*. London: Routledge Curzon.
- OSKAY, Ü. (2000) *Kitle iletişim kültürü işlevleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- ÖZER, Ö. (2015) Teun Adrian van Dijk örneğinde eleştirel söylem çözümlemesi. YILDIRIM, B. (der.) içinde. *İletişim araştırmalarında yöntemler*. Konya, İstanbul: Literatürk Yayınları, s.197-286.
- RIVERO, Y. (2013) Our Betty: the legacy of the yo soy Betty la fea success in Colombia. MCCABE, J. ve AKASS, K. (der.) içinde. *TV Betty goes global*. London: I.B. Tauris. s.45-63.
- SINCLAIR, J. ve ILKEN, R. (2009) Strategic regionalization in marketing campaigns: beyond the standardization/ glocalization debate. *Continuum: Journal of Media and Cultural Studies*, 23(2), s.147-157.
- SINCLAIR, J. (2012) *Advertising, the media and globalization: a world in motion*. Abingdon: Routledge.
- ŞAHİN, B. ve KALYONCUOĞLU, S. (2014) Unilever Knorr'un Türkiye pazarı için ürün kararlarında uyguladığı stratejilerin standardizasyon ve adaptasyon kapsamında değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6 (4), s.87-119.
- TAI, H. C. (1997) Advertising in Asia: localize or regionalize?. *International Journal of Advertising*, 16, s.48-61.

- TANSEY, R., HYMANM, R. ve ZINKHAN, G. M. (1990) Cultural themes in Brazilian and U.S. auto ads: a cross-cultural comparison. *Journal of Advertising*, 19 (2), s.30-39.
- TAYLAN, A. (2015) Nitel nicel araştırmalarda evren ve örneklem seçimi ve sorunlar. YILDIRIM, B. (der.) içinde. *İletişim araştırmalarında yöntemler*. Konya, İstanbul: Literatürk, s.47-83.
- TOMLINSON, J. (1999) *Globalization and culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- TOTAL CHEVIRON, N. (2004) Küreselleşme söylemleri ve iletişimin mitleştirilmesi. *İletişim Dergisi*, 19, s.45-69.
- TOTAL CHEVIRON, N. (2014) *Küresel iletişim*. İstanbul: EksLibris.
- URBAN, G. (2001) *Metaculture*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- WAISBORD, S. (2004a) McTV: understanding the global popularity of television formats. *Television and New Media*, 5(4), s.359-383.
- WAISBORD, S. (2004b) The media and the reinvention of the nation. DOWNING, J. D. (der.) içinde. *The SAGE handbook of media studies*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc., s.375-389.
- WARNER, M. (2002) *Publics and counterpublics*. New York: Zone Books.

Women Chewing Gum: Feminist Critical Analysis of Advertising as Symbolic Violence

Alparslan Nas

Marmara University Faculty of Communication

alparslan.nas@marmara.edu.tr

Abstract

Representation of women in advertisements has been a crucial point of debate in critical studies on advertising and gender. Advertising has critically been evaluated as an ideological apparatus that reproduces gender roles and promotes sexism. In addition to overt forms of sexist representations, advertisements also construct implicit meanings of gender inequality, which is difficult to recognize. The aim of this article is to show that advertisements generate “symbolic violence” that normalizes and legitimizes gendered relations of power so that gender inequalities would be misrecognized. Based on Pierre Bourdieu’s notion of “symbolic violence”, this article analyzes the image of “women chewing gum” in an advertisement campaign by *Falim*, Turkey’s leading chewing gum brand with feminist critical analysis. Falim advertisements portray women who are pressured by patriarchy but do not resist it and are content with it. Eventually, the patriarchal narrative brings forth the normalization of gender inequalities and its communication to the wider public via advertising as a rhetorical device.

Keywords: Advertising, symbolic violence, feminism, gender, male hegemony.

• • • • •

Makale geliş tarihi: 14.09.2015 · Makale kabul tarihi: 12.10.2015

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(2) · sonbahar/autumn: 35-54

Sakız Çiğneyen Kadınlar: Simgesel Şiddet Olarak Reklamın Feminist Eleştirel Analizi

Alparslan Nas

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi
alparslan.nas@marmara.edu.tr

Öz

Kadın imgesinin reklamlarda temsil biçimleri, reklamlar üzerine eleştirel yaklaşımlar kapsamında önemli bir araştırma konusu olagelmıştır. Reklam, toplumsal cinsiyet rolleri ve erkek egemenliğini yeniden üreten bir aygıt olarak eleştirel açıdan sorgulanmıştır. Bu makale, reklamın toplumsal cinsiyetlendirilmiş iktidar ilişkilerini normalleştirmek ve meşrulaştırmak amacıyla kadın üzerinde, Pierre Bourdieu'ya atıfla "simgesel şiddet" uyguladığını ileri sürmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin önde gelen sakız markalarından biri olan Falim'in reklam kampanyasında "sakız çiğneyen kadın" imajı, feminist eleştirel bir analiz ile tartışılacaktır. Reklamlar erkek egemen baskılara direnç gösteremeyen ve göstermek istemeyen kadın temsilinde bulunmaktadır. Kadının baskılardan sıyrılmasını tüketime indirgeyen reklam söylemi, güçlenme illüzyonu yaratmakta ve kadını mağdur eden gerçek koşulları normalleştirmiş olmaktadır. Bu bağlamda etkin olan simgesel şiddet, kadının erkek egemen toplumda karşılaştığı mağduriyet koşullarını görünmez kılmaktadır. Sonuç olarak bu makale, simgesel şiddet ve reklam ilişkisini kavramsallaştırmanın yanında, toplumsal cinsiyetlendirilmiş iktidar ilişkilerini görünür hale getirerek popüler kültürde muhtemel direnç alanlarını mümkün kılacak bir feminist eleştirel yaklaşımı ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Reklam, simgesel şiddet, feminizm, toplumsal cinsiyet, eril iktidar.

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

With the advent of consumer cultures all around the globe throughout the twentieth century, advertising has been a crucial tool for communication that mediates between consumers and goods or services. Rapid growth of the markets and diversification of products for different consumer segments brought about the necessity for advertising practices to be symbolically and culturally meaningful. Therefore, rather than serving to the needs of the producers to reach out consumers for sales purposes, advertising managed to attain culturally and symbolically constructed meanings. Exceeding its boundaries solely defined on the basis of economic exchange, advertising has proved itself to be one of the most popular visual artifacts of contemporary society, with its potential not only to simply represent what is out there in society, but also to reproduce certain hegemonic meanings or to construct alternative versions of reality.

Gender has been one of the most popular subjects of advertising since the growth of consumer cultures and the establishment of advertising industry. As a practice of signification, advertisements have represented the images of men and women in different cultural dynamics and related these representations to their goods or services to facilitate consumption. The representation of women in terms of the ways in which femininities have been defined in advertng

has been a significant point of debate from critical perspectives. Advertising has been widely criticized as a discourse, which reproduces the gendered relations of power and women's subordination resulting from such relations. It has further been considered as a vehicle for legitimizing male hegemony and normalizing women's suppression. Since late the 1990s, reproduction of masculinities also attracted the attention of critical scholarship on advertising and visual culture; in order to shed light on the ways in which hegemonic meanings of masculinity is constructed in representations in popular culture, particularly in advertising. Commercialization and sexualization of male and female bodies were critically debated since the 1990s to point out the deeper structure of meanings that advertising implicitly conveys.

Today, advertising is an important tool of communication that produces and transmits ideologically encoded meanings on gender in more or less subtle formats. Evaluated from a critical point of view, advertisements generally involve discursive formations that construct hegemonic meanings and convey them to the public in an implicit manner, so that they cannot be fully recognized. Advertisements thus represent social reality in a certain manner so that the viewers cannot engage in a critical interrogation of the narrations of power and hegemony that they encounter. From a gendered perspective, advertising is instrumentalized as a patriarchal discourse that generates certain subjectivities to impose particular gender norms on women. Advertising therefore is an important vehicle in Turkey's patriarchal cultural dynamics that practices unique form of violence against women, that is, symbolic violence. Symbolic violence as theorized by Pierre Bourdieu (1984; 2001) is incorporated by the advertising discourse so that the gendered relations of power can be normalized and legitimized in a subtle format.

Basing its analysis on the theoretical propositions put forth by Pierre Bourdieu in his analysis on symbolic violence, this article will critically address the formation and procedure of symbolic violence through the image of "women chewing gum" in a recent advertising campaign in Turkey by *Falim* brand. *Falim* is a brand of chewing gum products and is one of the leading companies in the sector. This article will address the operation of symbolic violence through the image of "women chewing gum" in advertisements. The critical analysis will point at the ways in which advertising discourse positions women in subordinate gender roles. It will further stress that women's gender roles are deemed misrecognized by discursive advertising strategies, which leads to the practice of symbolic violence.

Gendered Critique of Advertising

The term gender is a useful category to critically negotiate the social and cultural effects of sexual difference. While the notion of “sex” refers to the biological difference between male, female and intersex individuals, the notion of gender points out the cultural and social meanings attributed to sexual difference (West and Zimmerman 1987, p.125). Gender does not point at an achieved status of socially or culturally inscribed sexual difference; it is continuously done by a series of actions on an everyday life basis (West and Zimmerman 1987, p.125). Gender is a set of performances rather than a stable status of affairs (Butler 1999, p.179). Individuals are inclined to perform their gender on the basis of certain behaviors, which are defined as gender roles. The imposition of gender roles generates a disciplinary society, which produces the subjectivities of individuals accordingly, so that individuals can perform the dominant discourses on gender (Pilcher and Whelehan 2004, p.56). The disciplining of gender roles by cultural, social and political institutions results in the emergence of social inequalities and gender hierarchies where male hegemony is practiced. Patriarchal society treats the cultural and social differences between men and women as given and natural, hence it normalizes inequalities. Gender is therefore a useful analytical term for feminist scholarship to point out that differences between men and women are not natural; but rather they occur as a result of cultural and social processes, which tend to reproduce male hegemony.

Gendered relations of power that cause women’s subordination is practiced and reproduced by many societal and cultural institutions, including the media and popular culture. Popular representations of female identity in film, television and advertising construct specific images of women with gendered discourses. In this regard, advertising is a crucial apparatus, which widely circulates the gender roles imposed on women, thus enabling the normalization and legitimacy of the hegemonic discourses. Many scholars critically address the role of advertising as a powerful rhetorical tool that manages to consolidate gender roles and sustain gendered relations of power (Williamson 1978; Goffman 1979; Goldman 1992; Jhally 2006). Dyer (1982) considers advertising as a discourse, which sets up the mechanisms of hegemonic meaning distribution and their internalization with the semiotic and discursive mechanisms that it facilitates. Raymond Williams (1999) likened advertising to a cultural tool that produces “magic signifiers” by circulating “idealized” images to ensure that capitalism and consumerism

can continuously reinvest themselves. According to Williamson (1978), advertising can be considered as an “ideological apparatus”, capable of engaging the viewers in a process of identifying themselves with the images that it proposes, in other words, with the idealized versions of reality that reproduce the existing power relations. With a specific focus on gender, Goldman (1992) argues that advertising discourse portrays an image of women as active individuals making her own decisions in so far as she continues to consume in order to seek the ideal beauty and bodily state that is imposed upon her. Goldman suggests that the active and happy image of women in advertisements is only a decoy; its purpose is to conceal the existing gender inequalities and to reduce women’s issues to consumption, in a process he defines as “commodity feminism” (1992, p.3).

The representation of women in advertising has different phases. The initial phase is located by feminist scholars as the 1970s, when a critical feminist scholarship emerged focusing on the critical analysis of advertisements (Carter and Steiner 2004, p.2). Until this era, the sphere of popular culture, particularly advertising remained undisputed in terms of gender. Problematizing the representations of women during this period, Goffman observes in the advertisements that women are portrayed as standing lower than men indicating their lower status, conducting child-like gestures, doing housework, becoming an object of male sexual pleasure and spending time in settings such as the kitchen and the bathroom (1979, p.43). Hence the 1970s witnessed the emergence of a critique against the ways in which women were represented in advertising discourse. This helped women to gather a substantial data about sexism in media and further paved the way for locating male hegemonic practices in advertising industry. During this period, feminists challenged the undisputed narratives of advertisements to expose the ways in which male hegemony reproduced its dominance via advertising (Carter and Steiner 2004, p.2). According to them, hegemonic realities with regard to gender roles imposed on women were systematically asserted and naturalized by means advertising discourses (Carter and Steiner 2004, p.3). Therefore, feminist critical scholarship during the 1970s was a counter-hegemonic movement that attempts to uncover the ways in which gendered relations of power operates.

The second phase of the relations are located by feminist scholarship through the late 1980s and the early 1990s, when advertising discourse underwent a transformation mainly in the West. During this period,

advertisers needed the urge to modify the language of advertising in terms of women's representation due to the mainstreaming of feminist resistance. Accordingly, advertisers tended to reproduce an image of women who is active, powerful and deciding figure (Lazar 2014, p.206). Women's bodies were sexualized and women were portrayed as active, desiring subjects, who constantly attempt to reinvent themselves (McRobbie 2004, p.259; Gill 2007, p.149). Feminist scholars however argued that this particular image of women is problematic in the sense that it brings forth different mechanisms of women's subjection. Imposing the codes of ideal beauty and sexy bodily state, advertising disciplines women's bodies and provide them with the illusion that they are free in so far as they continue consumption (McRobbie 2004; Gill 2007). During the 1990s, the new advertising discourse was an attempt to turn women into surveilled and disciplined subjects who were expected to fill in their lacks by consuming goods. Eventually, a neoliberal form of governing women's bodies and behaviors was accompanied by patriarchal cultural dynamics to reproduce women's subordination. According to Williamson (2003), sexism in this period operated in more subtle and indirect ways, which was very difficult to locate in the advertising discourse. Similarly, Gill claims that this newly emergent advertising discourse makes critique very difficult because it shows the positively connoted narratives on women; systematically conceal the dynamics of women's subordination that lies behind (2009, p.104). As a result, advertising as a discourse is instrumental in rendering gender hierarchies invisible. In this regard, symbolic violence becomes a useful discursive strategy for advertisements to reproduce the existing gendered relations of power and male hegemony.

Advertising and Symbolic Violence

Violence against women has been one of the most problematic issues of the 20th and the 21st centuries. Many precautions on national and global level have been taken and several policies have been implemented to tackle physical forms of violence, which target women all around the globe. On the other hand, violence may also proceed in symbolic ways rather than mere physicality. The operation of symbolic violence also target women during their lives, especially at domestic sphere and in their workplaces (Morgan and Björkert 2006, p.442-444). Popular culture is another space where symbolic violence is manifest with regard to the gender roles imposed on women. The ways in which "ideal beauty" is encoded by popular culture and imposed on women as a prerequisite of femininity point out the operation of symbolic

violence on women (McRobbie 2004, p.101). The media and advertising in particular provide a privileged image of women in an idealized state, which systematically excludes the differences among women (McRobbie 2004, p.103). While advertising discourse enforces the idealized images as the norm, it at the same time prevents any critical distance to emerge in the viewers towards such representations. Eventually, it becomes impossible for individuals to engage in a critical interrogation of the images that they encounter to expose the gendered relations of power behind such representations. The ways in which advertising normalizes gendered hierarchies illustrate the operation of symbolic violence as a discursive mechanism.

Bourdieu's notion of symbolic violence paves the way for a critical analysis of popular culture items to discover the relations of power inscribed at the intersections of gender and popular culture (McRobbie 2004, p.104). French sociologist Pierre Bourdieu theorized the concept of symbolic violence in his work "Distinction" (1984) and further elaborated at his later study entitled "Masculine Domination" (2001). The main concern of Bourdieu's social theory is to reveal the mechanisms by which social relations of power and hegemony are reproduced to sustain the established social hierarchies (Nash, 1990). According to Bourdieu, society consists of different fields such as education, family, media, popular culture, etc. to which individuals participate for the purposes of capital accumulation (1993, p.164). These fields are not state-related but autonomous structures with their own dynamics of power that regulates the conflicting interests between the dominating and the dominated (Bourdieu 1993, p.162). The field is the "locus of struggles" (Bourdieu 1975, p.19) activated concomitantly by structure and agency to reproduce or thwart the existing relations of domination. The reproduction of the relations of domination is actualized with the use of symbolic forms of power and violence. For Bourdieu, the characteristic of symbolic power is its "misrecognition"; different than sheer violence, symbolic violence is a specific form of power that attempts to normalize power hierarchies and legitimize domination (Bourdieu 2002, p.140). Symbolic violence operates in such an invisible way that individuals cannot recognize its exposure. The term is different than Gramscian (1971) "consent" since consent refers to the conscious agreement of individuals to a social and political project, whereas symbolic violence refers to a state of affairs where structures of domination are internalized and normalized by social agents. As a result, Bourdieusian approach on symbolic violence forefronts that dominating classes apply symbolic violence on the dominated so that the dominated cannot recognize

their conditions of subordination and relations of power can be reproduced accordingly.

Gendered relations of power can also be assessed from a symbolic violence perspective, especially with regards to the advertising discourse. According to Bourdieu, masculine domination is one of the subtlest forms of domination due to its application of symbolic violence on women (2001, p.1). Bourdieu questions how gendered relations of power is internalized by women and suggests that male hegemony applies symbolic violence on women so that structures of domination can be normalized, internalized and misrecognized (2001, p.1-2). In his analysis, Bourdieu mainly focuses on the ways in which gendered relations of power are reproduced by male hegemony, without necessarily pointing at how women resist those relations. Although it is problematic to assume women as a homogeneous group submissive to power, Bourdieu's vision is useful to point out the mechanisms of female subordination that are normalized by various strategies in cultural dynamics. As McRobbie (2004) points out, popular culture and particularly advertising can be regarded as one of those strategies designated by discursive mechanisms that tend to normalize women's subordination and legitimize male hegemony. The way in which advertising involves sexist and gendered representations in "subtle" formats as Williamson (2003) suggests, render the advertising discourse as a useful strategy for symbolic violence to be facilitated. In this regard, this article will undertake a critical analysis of a recent advertising campaign by *Falim* brand in Turkey to illustrate how symbolic violence is established by the advertising discourse. Many scholars have addressed the function of advertising as reproducing the gender roles imposed on women, particularly in cleaning product advertisements (Neuhaus 2011, p.13; Sheehan 2014, p.91). Advertisements regarding household items include more explicit narratives of women's subordination. However, this article will trace the representation of gendered relations of power in a series of advertisements that publicize chewing gums, instead of household products that have traditionally been associated with gendered stereotype of women. Chewing gum advertisements convey more implicit and subtle forms of sexism and gendered hierarchies with the use of symbolic violence as a representational strategy of dominance.

Note on Methodology

To analyze the ways in which symbolic violence is practiced in advertising discourse, this article will undertake a "feminist critical discourse analysis" (Feminist CDA). Feminist CDA forefronts a political perspective on gender

and aims to expose and demystify the interplay of power in reproducing gendered discourses (Lazar 2005, p.5). The notion of representation is problematized by feminist CDA in order to highlight the ways in which gendered relations of power are “(re)produced, negotiated and contested in representations of social practices” (Lazar 2005, p.11). According to Lazar, one of the greatest challenges of feminist struggle is the perception that women “have it all” and the assumption that their struggles and accomplishments are a result of personal endeavor; as she considers this as a normative stance, which obscures “the social and material constraints faced by different groups of women” (Lazar 2005, p.18). Feminist CDA therefore aims to uncover the mechanisms of power relations in popular representations of gender from an active feminist critical stance. Feminist CDA is described as a “praxis-oriented research” (Lazar 2005, p.6), which aims to expose the misrecognized operations of power establishing itself as natural and legitimate in popular representations (Lazar 2005, p.10).

For this purpose, this article aims to uncover gendered relations of power to expose how symbolic violence is instrumentalized to normalize and legitimize male hegemony. The recent advertising campaign by *Falim*, a leading chewing gum company in Turkey, is considered as the main research material with its four different advertisements broadcast on TV in 2014 and 2015. The word “Falim” means “my fortune” in Turkish, as the product became widely popular in Turkey for providing fortune-telling messages under its package to consumers. *Falim* advertisements are important for the demystification of symbolic violence since feminist CDA pays special attention to “the less obvious, nuanced and implicit meanings for the subtle and complex renderings of ideological assumptions and power relations in contemporary societies” (Lazar 2005, p.13). The slogan of the advertisements is “everyday one *Falim*, my head without stress”, as it promises the consumers with the chance of relaxation and relieving of stress with consumption. Advertisements convey this message with female protagonists, who are stressed due to various reasons and who relieve stress by consuming the *Falim* gum. Women chewing gum are represented as individuals who are liberated from male hegemony. However, representation of women’s stress and their relaxation constitutes a highly gendered discourse, which subjects women to symbolic violence. As a result, women’s subordination is normalized by advertising discourse and male hegemony is legitimized.

Analysis of Symbolic Violence in Advertisements

Advertisement 1: “Cacophony at Home”¹

The first *Falim* advertisement is entitled “cacophony at home”. The event takes place in the living room of a household setting. The initial part of the advertisement represents a woman in the middle with two male children around her. The room is in an untidy condition with all kinds of stuff scattered around. While the woman is busy with ironing, two male children are tugging her at the back. The woman is troubled and seems depressed as she tries to appease the children so that they will not shout at her. In the meantime, children yell at the woman by saying “mom, turn on the television” repeatedly in an aggressive way. Trying to calm down her children, the woman is unable to speak other than a few words that she only whispers “kids”. The kids also physically disturb her by touching aggressively so that she would do whatever they want. A few seconds later, the camera focuses on the woman while kids continue yelling at her. She is disturbed and deeply depressed. She turns towards her children and says: “Kids, television, when your dad comes”. One of the kids tells her that “we will watch a documentary, ha”, once again in an aggressive tone as if he is reprimanding her. The kids continue yelling at her and she gets even more disturbed. At this point, the camera portrays a *Falim* chewing gum and the woman opening it up. Amidst the aggressive yelling by the kids, she chews a gum and all of a sudden the yelling of the kids disappears as a sound. She smiles, refreshes herself and manages to relieve all the stress. The final scene display the kids who continue to shout, yet whose yelling turns into a tone of bird singing. In the meantime, the jingle sings the slogan of *Falim*, stating that “every day one *Falim*, my head without stress, it writes my fortune, the stress ends”.

Falim advertisement bears crucial signifiers in terms of its practice of symbolic violence and the constitution of a discourse on stress. The advertisement constructs a highly patriarchal narrative in the initial scene, which portrays a woman with two kids and doing housework. The patriarchal discourse established in the advertisement reproduce the woman’s role as a mother and housewife, whose gender role is assigned to look after the children and do housework. As the advertising discourse establishes the initial stage of gendered relations of power with the spatial organization of the scene, the way kids aggressively shout at the woman enhances the power hierarchies

•••••

1 “Evde Kakafoni” Retrieved online from <https://www.youtube.com/watch?v=j0JNypjDPIE>

established between men and women. Male children are represented almost as if they are the copies of their adults; their aggressiveness is an indicator of their acquisition of male hegemonic enculturation, which will further be developed in their future. In a household setting where gendered power hierarchies are strongly established, the kids almost order their mother to turn on the television. In return, she says that the television will be turned on when the father comes. In the meantime, she is busy with ironing, which is another indicator of the gender roles imposed on her, and cannot turn on the television because it is subject to the father's authority. The patriarchal narrative is even more enhanced when the kids, representatives of the father's rule, reprimand their mother in an aggressive tone since she does not obey what they demand. While the advertisement fully establishes the gendered power hierarchies with a series of scenes, the *Falim* chewing gum appears as "a savior". In a striking way, the woman experiences a totally different emotional state by chewing the gum, relieving her stress and getting out of her depression. While the kids continue their aggressiveness, she behaves in a smiling manner and does not care about the whole of experience of male hegemony. The advertisement promises relaxation for women by chewing a gum; however, what it actually does is to normalize and legitimize male hegemony practiced on women. The discourse of advertising actualizes symbolic violence on woman as she is portrayed as content with her subordination; indifferent to the patriarchal pressure she encounters. What is even more striking is the ending scene when woman continues ironing in a smiling manner while she is chewing a gum. The conduct of ironing, which has traditionally been associated with woman's gender roles, is being continued by the woman who chews the gum. At the point, the gum becomes an instrument by which woman internalizes the gender roles imposed on her without any objection. In sum, the chewing of the gum is proposed as a savior of her problems; yet it merely functions as an apparatus of symbolic violence by which gendered relations of power is rendered misrecognized.

Advertisement 2: "The Boss"²

The second *Falim* advertisement is entitled "the Boss". The advertisement narrates an event in an office, with the encounter of a female worker and the male boss. The initial scene portrays a woman entering the office in a hasty way, at the same time saying hello to her colleagues around. In a while she stops as she encounters an elderly male person, who looks towards her in an

• • • • •

2 "Patron" Retrieved online from <https://www.youtube.com/watch?v=yeKhDPiIXbo>

aggressive manner. She is disturbed by this encounter since the man is angry with her because of her late arrival. The man asks her, “what time is it Mrs. Selin?” and she does not reply. She tends to utter some words but she cannot, just stands in front of the man in a disturbed manner. The man continues asking and telling her, “what time is it, Mrs. Selin, what time is it? If everyone comes to work late like you, what will happen to this company? This company will crash.” The man continues her words in a repeated manner as he constantly says, “this company will crash” as the woman cannot respond. She bows her head, glancing at the man occasionally with a feeling of embarrassment while the man continues yelling her in the middle of the office where other staff are working and seeing the event. *Falim* gum image is introduced in midst of man’s aggressive behavior and the advertisement jingle starts by saying “every day one *Falim*, my head without stress, it writes my fortune, the stress ends.” In the meantime the camera focuses on the woman who consumes a *Falim* chewing gum. In seconds, she goes through a transformation; she gets relaxed and relieved from her disturbance. The man continues to yell at her but she does not hear. The woman chews the gum while her eyes closed, and when she opens her eyes she sees that the man in front of her transformed into a tiny creature that struggles to yell at her. In his tiny physical state, the man continues asking her about the time, as the woman passes through her in an empowered manner.

The advertisement employs a discursive strategy to show that woman is empowered due to her consumption of a *Falim* gum. The narrative of empowerment together with the discourse of stress however functions as symbolic violence since it renders the mechanisms of power and male hegemony invisible. The beginning scene of advertisement involves an encounter between a man and a woman. The man is encoded as “the boss”, whereas the woman is given the status of a “worker”. A classed hierarchy is established in the beginning of the narrative, which is at the same time gendered. The figure of the boss is represented by a man, whereas the figure of the worker is represented by a woman, as the advertisement facilitates the initial mechanisms of gendered power hierarchies. The scene illustrates the ways in which the man, who is associated with “authority”, exercises power over the woman, who is accused of being late to work. The man yells at the woman in an aggressive and repeated way, and the woman keeps silent throughout. In the middle of the office where other colleagues are watching her being yelled at, she is represented as a powerless individual who cannot react to and challenge the hegemony imposed on her by man. What happens

at this point is the intervention of the *Falim* gum; which appears on the scene as the savior. The appearance of the commodity marks the emancipation of the woman in the discourse of advertising; she opens her eyes in a few seconds and sees that the man has been turned into a tiny creature that cannot exert power on her. What the commodity does is to offer an alternative reality for the woman where gendered relations of power are reversed. However, what actually happens is the application of symbolic violence, which solely offers a fantasy that imaginatively postpones the man's exercise of power on woman. The gum does not challenge male hegemony, but gives the illusion that it can be challenged by chewing a gum; thus exercising symbolic violence. This particular illusion normalizes and legitimizes patriarchy as if it is simple enough to relieve the stress posed by male hegemony only by chewing a gum, without its radical critique. The whole procedure of the discourse of stress established by the advertisement eventually aims at a visual / discursive experience in the viewer so that gendered relations of power would be misrecognized.

Advertisement 3: "The Driver"³

The third advertisement by *Falim* represents a scene inside an automobile with a woman and a man. The woman drives the car while the man sits next to her in front. The scene begins with the man saying, "what kind of a car driving is this!" complaining about the driving style of the woman. He seems angry and anxious at the same time. As the scene follows, the woman glances at men occasionally; she is stressed, pressured and disturbed. The man increasingly becomes even more aggressive and repeatedly asks the same question, complaining to the woman. In the middle of this repetition he says, "what kind of a car driving, I don't understand!" as the woman looks towards him in a depressed manner. In the following, the car goes through a quake that disturbs the woman and the man in the automobile. The man gets even angrier as the woman looks at her in a shameful manner, seemingly agreeing that she made a mistake. The man turns towards woman, increases the tone of his voice by saying, "what kind of a car driving is this!" in an aggressive fashion. At this point, the image of *Falim* chewing gum appears on the screen with the advertisement jingle, "every day one *Falim*, my head without stress, it writes my fortune, the stress ends". The idea of having a gum comes up to woman's mind and she grabs one to chew. She closes her eyes as she chews the gum; she opens her eyes and looks at the man. The man

•••••

3 "Sürücü" Retrieved online from <https://www.youtube.com/watch?v=0BwLqBKx8ug>

turns into a pixel of random dots, resembling an electronic noise that occur as a result of the lack of transmission signal obtained by the antenna receivers of television sets. He still continues to complain but his voice is not fully heard. The woman sees this transformation, gets initially surprised and soon she steps up gear to drive faster in a triumphant manner.

Falim's "The Driver" advertisement puts forward another visual/discursive experience in which symbolic violence is instrumentalized by male hegemony against women's subordination. The advertisement starts off with a clearly asserted gender hierarchy: the female driver is being targeted by the male passenger. The gendered stereotype claiming that women cannot drive contrary to men can be constituted as the main gendered discourse in the advertisement. The establishment of gendered hierarchy of power is further strengthened by the ways in which the man treats the female driver for her driving habits. The man repeatedly says that she cannot drive, demotivates her, gets angry at her and makes woman internalize her deed as a blameful act. On the other hand, the woman is silent, she cannot talk and respond to the men's accusations and she is deprived of all the potentials to express her feelings and thoughts. While the man continues his aggressive tone against the woman, the woman discovers *Falim* gum almost as a "cure" that can heal herself and free her from the stress imposed by the man. As she chews the gum and closes and then opens her eyes for a few seconds, she discovers that the man has turned into a pixel of random dots, voiceless and powerless. The discourse of stress constructed by the advertisement points out the role played by the commodity in ending woman's stress. However, what it actually does is to conceal the real causes of the stress that the woman goes through, that is, the male hegemony and patriarchal pressure. In reality, a commodity such as gum cannot put an end to women's subordination in so far as it does not pose a challenge to the gendered relations of power. However, the advertisement proposes the illusion that women can be liberated from the patriarchal oppression by consumption. This approach exercises symbolic violence on women, whose subordinate position vis-à-vis men's are misrecognized by the discourse of stress conveyed with *Falim* advertisement.

Advertisement 4: "The Parents' Joy"⁴

The last *Falim* advertisement that will be analyzed in this article is entitled "The Parents' Joy". As the English equivalent of the word, "The Parents' Joy",

•••••

4 "Mürüvvet" Retrieved online from <https://www.youtube.com/watch?v=gKwiLujj4xk>

the original expression “mürüvvet” refers to the parents’ expectations for their sons or daughters to get married and have children, so that they can see their grandkids during their lifetime. Strongly inscribed within tradition, the word “mürüvvet” is a discourse, which reproduces the heteronormative and gendered idea of the family, in which women’s role is defined as the mother with household responsibilities. Differing from the previous advertisements, “mürüvvet” advertisement consists of an interaction between three women. Three women sit on a bank in an outdoor setting, two elderly women and one young woman in the middle. The woman on the left tells the woman on the right that “marry this girl”, referring to the young woman sitting in the middle. She continues to say that “her time has come, why does not she marry, marry her, marry her” and repeats her words in a continuous manner. The young woman feels disturbed and pressured and she does not respond to what she is being told. The woman continues, “I am telling you, this girl should get married, marry this girl” as the young woman look at her in an anxious expression on her face. At this point, the image of *Falim* intervenes to the scene and the advertisement jingle starts: “Every day one *Falim*, my head without stress, it writes my fortune, the stress ends”. The young woman chews the gum, closes her eyes, smiles, opens her eyes and sees that the woman on her left is turned into a balloon flying above, getting distanced from her. While flying away, the woman continues pressuring her about her idea of marriage, telling, “it is time for her to get married, marry this girl Necla”. The young woman gets relaxed and smiles as the woman disappears.

The advertisement puts forward a different mechanism of symbolic violence established on a discursive level with its representation of women’s dialogue. Although two women are also participating to the dialogue indirectly, it is nevertheless difficult to call this a dialogue because the woman on the left dominates the talk. The advertisement is a typical example of how gendered relations of power are also practiced by women against women and how patriarchy is reproduced among women. Throughout the advertisement, the woman on the left pressures the other woman to marry the young woman sitting in the middle. Entitled by the advertisement as “mürüvvet”, a discourse that reproduces the disciplinary gaze of parents on their children, the term provides an ideal space for heteronormativity and patriarchy to police on and regulate youth. Apparently, the young woman does not want to get married and she feels disturbed by the persistence of the woman pressuring her into marriage. She however cannot resist and is powerless to express her emotions and thoughts about a life event that she being pushed into. The commodity of

the gum, *Falim*, is introduced once again as a savior of the young woman to get rid of the pressures that she faces. At this point, the advertisement brings along another illusion of empowerment, accomplished by the young woman with consumption. The entrance of the gum into the scene all of a sudden eradicates the problems, reverses the power relations and emancipates the young woman from gendered expectations. Symbolic violence operates at this level in the sense that the conditions that lead to woman's subordination are concealed by means of the emphasis on the commodity and what it promises as "relieving the stress". Conveying the illusion that the commodity eliminates the stress, the advertisement actually reproduces the conditions that may result in women's stress due to male hegemony by reducing the solution of the problems posed by patriarchy to a simple act of consumption.

Conclusion

This article aimed to uncover the discursive strategies of symbolic violence in *Falim* advertisements by a feminist critical discourse analysis to expose the ways in which gendered relations of power is established and reproduced. It is observed that the following steps are taken in the process of discourse production with regard to the procedure of symbolic violence:

1. Repetition: Advertising discourse subjects women to repetitive acts practicing patriarchal oppression in a surveilled performance of male hegemony.
2. Commodification and the Illusion of Emancipation: Advertising discourse portrays women as empowered agents who overthrow existing gender hierarchies whenever they consume goods.
3. Misrecognition: Advertising discourse causes the misrecognition of how gendered relations of power operate by rendering the structures of patriarchal oppression invisible and reducing the emancipation of women to a simple act of consumption.

The aim of this feminist critique is to undertake a praxis-oriented research, especially with an attempt to expose the investment of power relations in popular cultural representations, which convey the subtlest formats of gender hierarchies to the rest of the public so that such hierarchies can be normalized and legitimized. During this process, symbolic violence, which attempts at the misrecognition of power relations, is incorporated by the advertising discourse, as a useful tool by which women's subordination can be reproduced and any

feminist critique can be prevented to become mainstream. As a theoretical elaboration of the ways in which symbolic violence is appropriated as a patriarchal strategy and also as a feminist critique against male hegemonic advertising discourse, this article aimed to reveal how gendered relations of power is discursively constructed in advertisements in subtle formats.

Women in *Falim* advertisements are chewing gum, which aims to convey to the viewer that they manage to challenge patriarchy. However, what the "women chewing gum" image actually does is to present the illusion that male hegemony is challenged; thus misrecognizing the effects of patriarchal subordination. Representation of women in *Falim* advertisements is two-fold: first, women are portrayed as passive beings powerless to resist the challenges they encounter. Second, they overcome those challenges by consumption. From a feminist perspective however, women can only overcome the challenges posed by patriarchal oppression with a radical critique of and resistance against gendered relations of power. Contrarily, women in *Falim* advertisements do not resist; the commodity undertakes the resistance on their behalf. Women keep their silence even after they are "emancipated" by the commodity. Eventually, advertisements themselves function as apparatuses of male hegemony; representing women's subordination resulting from patriarchal oppression as a daily routine experience of "stress" that may easily be overcome by consumption. As this article aimed to show, advertisements serve to the misrecognition of the real causes of gendered relations of power as a problem and their solution, thus carrying out symbolic violence against women. While this article focused on the ways in which a patriarchal discourse is constructed in advertisements for the wider agenda of male hegemony, this particular meaning construction does not necessarily mean that women are passive victims of male hegemonic cultural production. Rather, as active participants of culture, they develop ways to resist such hegemonic representations by contesting and negotiating the meanings constructed by the advertising discourse; which can further be elaborated in another research inspired by feminist theory, methodology and activism.

References

- BOURDIEU, P. (1984) *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. London & New York: Routledge.
- BOURDIEU, P. (2002) *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity Press.
- BOURDIEU, P. (2001) *Masculine domination*. Cambridge: Polity Press.
- BOURDIEU, P. (1993) *The field of cultural production*. Columbia University Press.
- BOURDIEU, P. (1975) The specificity of the scientific field and the social conditions of the progress of reason. *Social Science Information*, 14 (6), pp.19-47.
- BUTLER, J. (1999) *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- CARTER, C. and STEINER, L. (2004) Introduction to critical readings: media and gender. In: CARTER, C. and STEINER L. (eds.) *Critical readings: media and gender*. Oxford: Oxford University Press, pp.1-10.
- GILL, R. (2007) Postfeminist media culture: elements of a sensibility. *European Journal of Cultural Studies*, 10 (2), pp.147-166.
- GILL, R. (2009) Supersexualize me! advertising and the midriffs. In: ATWOOD, F. (ed.) *Mainstreaming sex: the sexualization of western culture*. London & New York: IB Tauris, pp.93-110.
- GOFFMAN, E. (1979) *Gender advertisements*. New York: Harper Torchbooks.
- GOLDMAN, R. (1992) *Reading ads socially*. London & New York: Routledge.
- GRAMSCI, A. (1971) *Selections from the prison notebooks*. New York: International Publishers.
- JHALLY, S. (2006) Advertising, gender and sex: what's wrong with a little objectification? In: JHALLY, S. (ed.) *The spectacle of accumulation: essays in culture, media, & politics*. New York: Peter Lang, pp.163-176.
- LAZAR, M. M. (ed.) (2005) *Feminist critical discourse analysis: gender, power and ideology in discourse*. New York: Palgrave Macmillan.
- LAZAR, M. M. (2014) Recuperating feminism, reclaiming femininity: hybrid postfeminist I-identity in consumer advertisements. *Gender and Language*, 8 (2), pp.205-224.
- MCROBBIE, A. (2004) Postfeminism and popular culture. *Feminist Media Studies*, 4 (3), pp.255-264.
- MORGAN, K. and BJÖRKERT, S. T. (2006) 'I'd rather you'd lay me on the floor and start kicking me': understanding symbolic violence in everyday life. *Women's Studies International Forum*, 29, pp.441 – 452.

- NASH, R. (1990) Bourdieu on education and social and cultural reproduction. *British Journal of Sociology of Education*, 11 (4), pp.431-447.
- NEUHAUS, J. (2011) *Housework and housewives in American advertising: married to the mop*. New York: Palgrave Macmillan.
- PILCHER, J. and WHELEHAN, I. (2004) *Fifty key concepts in gender studies*. London: Sage.
- SHEEAN, K. B. (2014) *Controversies in contemporary advertising*. London: Sage.
- WEST, C. and ZIMMERMAN, D. H. (1987) Doing Gender. *Gender & Society*, 1(2), pp.125-151.
- WILLIAMS, R. (1999) Advertising: the magic system. In: DURING, S. (ed.) *The cultural studies reader*. London & New York: Routledge, pp.410-423.
- WILLIAMSON, J. (1978) *Decoding advertisements: ideology and meaning in advertising*. London: Marion Boyars.
- WILLIAMSON, J. (2003) Sexism with an alibi. *The Guardian*. May 31. [Online].
<http://www.theguardian.com/media/2003/may/31/advertising.comment>
[Accessed: 28/08/2015].

Türkiye’de Kamu Personel Rejimindeki Dönüşümün Halkla İlişkiler Bölümlerindeki Çalışma İlişkilerine Yansımaları

Yener Lütfü Mert

İller Bankası A.Ş. Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
ymert@ilbank.gov.tr

Öz

20. yüzyılın ilk yarısında başlayan modern halkla ilişkiler uygulamalarının Türkiye’deki örgütlenmesi 1960’lı yıllara dayanmaktadır. Bu yıllardaki ilk yasal düzenlemeler, geleneksel kamu yönetimi anlayışı paralelinde gerçekleştirilmiş, ancak bu anlayış 1980’li yıllarda küreselleşme dalgasıyla birlikte yerini yeni kamu yönetimi anlayışına bırakmıştır. Halkla ilişkiler alanı da bu yönetim anlayışıyla biçimlenen yeni kamu personel rejimi kapsamında yeniden şekillenmeye başlamıştır. Çalışmanın amacı, yeni kamu personel rejimiyle şekillenen sistemin Türkiye’de kamu sektörünün halkla ilişkiler bölümlerindeki çalışanlara nasıl yansıdığını ortaya koymaktır. Bu çerçevede kamu yönetimini temsil eden Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu kurumları örneklem olarak alınmış, bu kurumların halkla ilişkiler bölümlerinde görev yapan yönetici ve çalışan 41 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde; dışarıdan ajanslar yoluyla hizmet satın alınması, taşeron çalışma sistemi, ücretler ve performans değerlendirme gibi çalışanları doğrudan ilgilendiren konularda sorular sorulmuştur. Elde edilen bulgulara göre yeni kamu personel rejimiyle ilgili dönüşümün halkla ilişkiler bölümleri ve çalışanlarına da yansıdığı, ancak tam olarak gerçekleşemediği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: yeni kamu personel rejimi, halkla ilişkiler çalışanları, taşeron çalışma, ücret, performans.

• • • • •

Makale geliş tarihi: 13.04.2015 · Makale kabul tarihi: 20.09.2015

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(2) · sonbahar/autumn: 55-80

Reflections of the Transformation in the Turkish Public Personnel Regime on Labour Relations in Public Relations Departments

Yener Lütü Mert

İller Bankası A.Ş. Directorate of Press and Public Relations

ymert@ilbank.gov.tr

Abstract

Modern public relations practices began in first half of the 20th century; nevertheless, their organisation in Turkey dates back to the 1960s. Initial legal regulations were carried out pursuant to conventional public administration conception, before giving way to a new approach under the influence of globalism during the 1980s. Thereupon, public relations field underwent a reformation in the context of new public personnel regime shaped by this administrative view. The objective of study is to put forth how the system, which took form under the new public personnel regime, have an impact on employees in public relations departments within the Turkish public sector. Accordingly, the Prime Minister's Office, ministries and public institutions are used as a sample, and in-depth interviews are carried out with 41 executives and employees within the public relations departments of mentioned bodies. The interviews included questions about issues directly related to employees, such as outsourcing services through agencies, subcontracting system, wages and performance assessment. The study finds that the transformation in the new public personnel regime have a bearing on public relations departments and employees, albeit it is yet to be entirely realised.

Keywords: New public personnel regime, public relations employees, subcontracting, wage, performance.

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

Yöneten-halk ilişkisinin olduğu her dönemde klasik anlamda halkla ilişkiler¹ söz konusu olmakla birlikte çağdaş halkla ilişkiler uygulamaları 20. yüzyılın ilk yarısına denk gelmektedir. Bunun nedeninin, sanayi devriminden sonra özel sektörde gelişen halkla ilişkiler gereksiniminin kamu yönetimindeki dönüşümlerle birlikte temel anlamına kavuşması olduğu söylenebilir. Türkiye’de kamu sektöründeki halkla ilişkiler çalışmalarının² gerçek anlamda görünür hale geldiği ve yasal zemine oturtulmaya çalışıldığı dönem olarak 1960’lı yılları başlangıç olarak almak gerekmektedir (Tortop 1975; Bilgin 1994; Asna 1997; Uysal 1998; Okay ve Okay 2011). Bu dönem, dünyada ve Türkiye’de

•••••

- 1 Eski Roma’da Demostenes ve Cicero gibi hatiplerin açık alanlarda halkı etkileyen konuşmalarından, Makedonya Kralı Büyük İskender’in İran seferinde Pers giysileri giymesine, J. Sezar’ın Galya Valisi olarak elde ettiği başarıları, sık sık gönderdiği habercilerle Romalılara duyurması eski çağlardan bu yana halkla ilişkiler faaliyetinin gerçekleştiğini göstermektedir (Asna 1968, s.55).Türkçe halkla ilişkiler yazınında son dönemlerde ortaya konulan çalışmalarda Osmanlı Döneminde gerçekleştirilen halkla ilişkiler etkinliklerine vurgu yapılmaya başlanmıştır (Erdoğan 2006; Kazancı 2007; Kazan 2007, Dikme 2012).
- 2 Dimock tarafından kaleme alınan ve Türkçeye Nermin Abadan (Unat) tarafından *Halkla Münasebetlerin Tanzimi* adıyla çevrilen kitapta halkla ilişkiler ve kamu yönetimi ilişkisi yer almıştır, halkla ilişkiler kavramı Abadan tarafından “halkla münasebet” şeklinde Türkçeleştirilmiştir (Dimock, 1954). Ayrıca bkz. (Mihçioğlu,1955).

sosyal devlet ilkesinin geçerli olduğu ve kamu yönetimi örgütünün güçlü bir yapıya sahip olduğu zaman dilimine işaret etmektedir. Bu yıllar aynı zamanda kamu yönetimi tarzı olarak Weberci yapıya sahip geleneksel kamu yönetimi anlayışının hâkim olduğu ve kamu personel rejiminin de buna uygun düzenlendiği yıllardır. Halkla ilişkiler bölümlerinin örgütlenmesi ve çalışma ilişkilerinin kurgulanması da bu bağlamda statüye, merkezi örgütlenmeye, işbölümü ve uzmanlaşmaya dayalı bir yapıyı içinde barındırmaktadır. Ancak 1980'li yıllarda dünyada gelişen küreselleşme ve neoliberalizm ekseninde özelleştirme ve devleti küçültme dalgası, Türkiye'deki kamu örgütlenmesinin halkla ilişkiler bölümlerinde de etkisini göstermiştir. Yeni kamu personel rejimi olarak adlandırılan bu anlayış, istihdam düzeninin bozularak parçalı yapıya geçiş, ücret sisteminde kırılmalar, esnek çalışma sistemi ve taşeronlaşma sistemi yoluyla memurluk sisteminin aşındırılarak gelecek garantisi olmayan, çok parçalı ve örgütsüz çalışan tipolojisinin oluşturulmaya başlandığı bir süreci ortaya koymaktadır (Aslan, 2012). Yeni kamu yönetimi anlayışı kapsamında çalışma ilişkilerinin yeniden kodlandığı bu dönemde söz konusu anlayışla biçimlenen kamu personel rejimindeki evrilmelerin halkla ilişkiler bölümlerine de yansdığı görülmektedir.

Araştırma buradan hareketle, yeni kamu personel rejimi kapsamındaki gelişmelerin halkla ilişkiler bölümlerindeki çalışanları nasıl etkilediğini konu almaktadır. Bu bağlamda halkla ilişkiler bölümlerinde çalışanlarının ücretleri, performans değerlendirmesi, taşeron çalışma sistemi ve dışarıdan ajanslar yoluyla hizmet satın alınması uygulamalarının nasıl gerçekleştirildiği ortaya konulmaktadır. Böylece yeni sistemin, halkla ilişkiler bölümlerinde iş yapma biçimine, ücretlere ve verimlilik durumuna etkisi tartışılacaktır. Araştırmanın amacının, kamu sektörüne ait bir alanı kapsaması nedeniyle Güler'in yaptığı kamuda yönetim alanlarına göre sınıflandırma (2005, s.104) dikkate alınmıştır. Buna göre kamuda üç temel istihdam sisteminin gerçekleştirildiği kurumlar olarak bakanlıklar, kamu iktisadi teşebbüsleri ve yerel yönetimlere ait birimlerde çalışan 41 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu kapsamda yedi bakanlık, Başbakanlık, sekiz kamu kurumu ve iki belediyede hizmet veren yönetici ve personel ile görüşmeler³ yapılmıştır.

• • • • •

3 Görüşme yapılan kurumlar: Başbakanlık, Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Rekabet Kurumu, İller Bankası Anonim Şirketi, Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ), Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları (TCDD), Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMİ), Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), Anadolu Ajansı, Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Yenimahalle Belediyesi.

Araştırmanın kamu kurumlarını kapsamı ve kamu kurumlarının üst yönetimlerinin de Ankara’da olması nedeniyle Ankara’daki bakanlık ve kamu kurumları örneklem olarak belirlenmiştir. Ankara veya Ankara dışında genel müdürlük örgütlenmeleri bulunan kamu bankaları da (Vakıfbank, Halkbank ve Ziraat Bankası) araştırmaya dâhil edilmiş, ancak bankalar gizlilik ilkesini öne sürerek görüşmeye olumsuz yanıt vermişlerdir. Araştırma örnekleme oluşturulurken tüm kamu sektörünü yansıtacağı düşüncesiyle ağırlıklı olarak halkla veya kurumlarla ilişkileri yoğun olan, aynı zamanda çalışan sayısı fazla olan ve Türkiye’nin birçok kentine yayılmış örgüt ağına sahip kurumların seçilmesine dikkat edilmiştir. Araştırma, 18 Temmuz – 23 Kasım 2014 tarihleri arasında 41 kişi ile çalıştıkları ortamda birebir görüşme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerden sonra örneklem değerlendirildiğinde aynı özellikleri gösteren diğer kurumlarla benzerlik oluşturması nedeniyle yeterli bilgilerin elde edildiği kanaatine varılmıştır.

Bu araştırma, halkla ilişkiler alanı için üç açıdan önem taşımaktadır: Birincisi halkla ilişkiler alanında bugüne kadar yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak halkla ilişkilerin özellikleri, propaganda, tanıtım ve kurumlarda halkla ilişkiler birimlerinin ele alındığı görülmektedir. Nitekim Yüksek Öğretim Kurulu’nun veri tabanında yer alan yüksek lisans ve doktora tez çalışma başlıkları ile özetler incelendiğinde halkla ilişkiler bölümlerinin çalışanlarını merkeze alan bir araştırmanın yapılmadığı görülmektedir.

İkinci olarak, yeni kamu yönetimi anlayışı bağlamında, kamu sektöründeki diğer birimlerde olduğu gibi, halkla ilişkiler bölümlerinde de özel işletmelerdekine benzer uygulamaların söz konusu olmasıyla çalışanların konumundaki değişimler, taşeronlaşma, çalışanların statü ve ücretlendirmedeki farklılıklar ve performans sisteminin uygulamaya geçirilmesi gibi konuların ele alındığı ilk çalışmalardan biri olması nedeniyle bu makale önem arz etmektedir. Böylece, halkla ilişkiler çalışanlarının hizmet verirken yaşadığı sorunlar ve engellerin belirtilen noktalarda nasıl görünür hale geldiği ortaya konulmuş olacaktır.

Üçüncü olarak, yöntemsel açıdan alanda yapılacak derinlemesine görüşmelerle, çalışma ilişkilerinin ve çalışanların sorunlarının gündeme taşınması olacaktır ve böylece halkla ilişkiler alanına katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Araştırmada öncelikle, yeni kamu personel rejimi ekseninde halkla ilişkiler bölümlerinin dönüşümü ele alınacaktır. Daha sonra, bu bölümlerde çalışanların iş yapma biçimi ve ücretleri etkileyen önemli etkenler olan taşeron

çalışma, dışarıdan ajanslar yoluyla hizmet satın alma ve performans değerlendirme ile ilgili teorik arka plan verilecektir. Araştırmanın uygulama bölümünde ise çalışma sonucu elde edilen veriler tartışılarak varılan sonuçlar paylaşılacaktır.

Kamu yönetiminde halkla ilişkiler

Kamu yönetimi kapsamında gerçekleştirilen halkla ilişkiler alanı için tek bir tanım yapabilmek yeterli değildir. Yöneten – yönetilen ilişkileri bağlamında yapılan değerlendirmeler kamu yönetiminde halkla ilişkiler kavramının farklı boyutlarını ortaya koyabilme noktasından hareket etmektedir. Bu bölümde kamu yönetiminde halkla ilişkilerin tanımları ele alınırken aynı zamanda kamuda halkla ilişkilerin işlevlerine de dikkat çekilmektedir.

Kamu yönetiminde halkla ilişkiler, “bir kamu kuruluşunun ilişkide bulunduğu toplum kesiminin güven ve desteğini sağlamak için giriştiği, iki yönlü iletişime dayalı, sonuçta kamuoyunda kuruluşun, kuruluşta da toplumun istediği yönde değişikliklerin gerçekleşmesine, böylece kuruluş ile çevresi arasında olabilecek en uygun ölçekte uyum ve denge sağlanmasına yönelik sistemli ve sürekli çabalar” (Yanardağ 1988, s.58). Kamu yönetimi alanındaki halkla ilişkiler etkinlikleriyle ilgili pek çok değerlendirmeyi bir araya getiren bu tanımda, öncelikle kamu kuruluşunun hizmet verdiği toplum kesimi/hedef kitlenin (yurttaşlar, özel ve kamusal kurum ve kuruluşlar, sivil toplum örgütleri vb.) güven ve desteğini sağlaması gerektiği vurgulanmaktadır. Diğer bir deyişle kamu yönetimindeki halkla ilişkiler bölümlerinin ikna yöntemini uyguladığına ve bunu sağlarken de iki yönlü bir iletişimle (simetrik veya asimetrik halkla ilişkiler) her iki tarafın istediği değişikliklerin karşılıklı olarak en uygun ve dengeli bir şekilde sağlandığına işaret edilmektedir. Tanımda altı çizilen bir diğer nokta da halkla ilişkiler çalışmasının aynı zamanda planlı olarak yapılması ve süreklilik arz edecek nitelikte olması gerekliliğidir.

Kamu yönetiminin yurttaşlara veya genel anlamda hedef kitleye kurumsal çabalarını kabul ettirebilmesinin ana ilkelerinden biri ikna yöntemidir. İkna, her ne kadar ilk olarak propaganda kavramıyla birlikte ideolojik yapı içinde akla gelse de günümüz halkla ilişkiler uygulamalarında demokratik sistem bağlamında değerlendirilmektedir. Bu bakış açısıyla liberal çoğulcu paradigmaya göre halkla ilişkiler, örgüt ve kamuları arasında iletişim kanallarını açıp, karşılıklı diyalogu destekleyerek demokrasiye yardımcı olmaktadır (L’Etang 2004, s.347-48). Uysal’ın değerlendirmesine göre, halkla ilişkiler ancak demokratik ve katılımcı bir siyasal kültüre gerek duyan bir alan özel-

liği taşımaktadır: “Yönetimin halka hesap vermesinin özümsemiş olması bir önkoşuldur. Aynı biçimde, halkın tek tek bireyler ya da grup üyesi olarak yönetimle ilgilenme alışkanlığının da özümsemişi gerekir” (1998, s.37). Demokrasilerin örgüt ve kamu yararını dengelediği noktasından hareketle örgüt kendi yararına gerçekleştirdiği etkinliklerini sürdürürken, diğer yandan kamu, örgütün gerçekleştirdiği bu etkinliklerden yarar elde etmektedir (Işık ve Erdem 2007, s.114).

Lee, kamu yönetiminde halkla ilişkilerin demokratik ve pragmatik olmak üzere iki yönlü bir işleve sahip olduğunu savunmaktadır (2009, s.519). Demokratik işlev çoğulcu katılımın sağlanması noktasında yardımcı olurken, pragmatik işlev kamunun günlük sorun ve pratikleriyle ilgili programlarını ortaya koymaktadır. Demokratik işleve, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamındaki uygulamalar, pragmatik işleve ise vergi konusunda bilinçlendirme kampanyaları veya yüz yüze görüşmeler örnek olarak verilebilir.

Kamuda halkla ilişkilerin hangi nedenlerden ortaya çıktığına bakmak gerekirse; sanayi devriminin gerçekleştiği ve kapitalizmin gelişmeye başladığı 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk yarısı ile birlikte özel sektörde işbölümü, uzmanlaşma ve yönetim anlayışlarında değişimlerin gözlemlendiği, buna paralel olarak sosyal devlet anlayışının gelişmeye başladığı görülmektedir. Teknolojinin gelişmesi, sosyal ve ekonomik alanda gelişmeler ve çalışma alanlarının çeşitliliğinin artması gibi olgularla birlikte kamunun gittikçe daha karmaşık bir örgütlenmeye doğru gitmesi sonucunda kamu yönetiminde de yapısal değişiklikler ve buna paralel olarak yeni bir kamusal yönetim alanı oluşmuştur. Özellikle teknolojik gelişmeler, devleti yurttaştan biraz daha uzaklaştıran, koparan bir noktaya doğru evrilmeye başlamıştır. Böylece “... halkın bilinç düzeyinin yükselmesi, kamuoyunun önemini giderek artması, halkın desteğini sağlayamayan bir yönetim ya da kararın başarılı olamayacağına anlaşılması gibi gerçekler halkla ilişkileri bir zorunluluk haline getirmiştir” (Çakmak ve Kilci 2011, s. 236). Kamu yönetimi bir yandan gelişmelere uygun yasal sınırları, gerçekçi bir hukuki zemine oturtmak durumunda iken aynı zamanda yaptıklarını geniş bir hedef kitleye anlatmak, neden ve amaçlarını doğru aktarmak durumunda kalmaktadır. Bu noktadan hareketle, günümüzde yönetsel ve ideolojik boyutları ile tartışılan halkla ilişkiler uygulamaları, kamuların görüş ve düşünceleri ile ilgili geri bildirim almak ve daha ötesinde bu etkileşimde bir uyum ve denge sağlamak durumundadır. Bilgi akışının ışık hızıyla gerçekleştiği günümüzde kamu yönetimi, bu dengeyi, gelişen teknolojik aygıtları da devreye sokarak bürokratik yapıyı daha hızlı işleterek sağlamak zorunda kalmaktadır.

Esnek çalışma sistemi ve taşeronlaşma süreci

Birçok şekilde tanımı yapılan esneklik, genel olarak bir merkezi büroda yoğunlaşan işgücünün kullanımına ilişkin geleneksel yaklaşımlara karşı alternatif çalışma sistemlerinin geliştirilmesini ifade etmektedir (Özgener 2005, s.53). Bunlar işyerinin esnekleştirilmesi (işlerin bölünmesi, küçülmesi, bağımsız birimlere ayrılması, taşeronlaştırma vb.), işin ve işçinin esnekleştirilmesi (nakil, tayin, iş değişikliği, kısmi çalışma, geçici çalışma vb.), çalışma sürelerinin esnekleştirilmesi (yarı zamanlı çalışma, sıkıştırılmış iş haftaları vb.), ücretin esnekleştirilmesi ve çalışma yaşamına ilişkin yasal düzenlemelerin esnekleştirilmesi gibi uygulamalarda ortaya çıkmaktadır (Seymen ve Çeken 2004, s.71). Devlet Planlama Teşkilatı'nın 8. Beş Yıllık Kalkınma Planında esneklik, devletin işgören-işveren ilişkilerinde giderek daha az rol almasını, çalışma düzenlemelerinin katı ve ayrıntılı hükümlerden arındırılmasını ve sosyal taraflara iş sözleşmeleri ve hizmet sözleşmeleriyle çalışma şartlarını düzenleme serbestisi tanınmasını öngören bir sistem olarak ifade edilmiştir (DPT 2001, s.38).

Temelde özel sektör çalışma sisteminde kabul gören esnek çalışma sisteminin daha eski bir döneme ilişkin kavram⁴ olmasına karşın küreselleşme ve neoliberal sistemin bir parçası olarak 1980'li yıllardan itibaren dünya gündemine yerleştiği, dolayısıyla Türk personel sistemine de yansımalarının olduğu görülmektedir. Kutal, çok uluslu şirketlerin 1970'li yıllarda yatırımlarını gelişmiş ülkelere yöneltirken özellikle 1980'li yılların ortalarından itibaren ağırlıklı olarak sosyal hakların gelişmediği, sendikaların zayıf, ücretlerin düşük olduğu ülkelere yönlendirdiklerini ve bu kapsamda emek maliyetlerini düşürebilmek için söz konusu şirketlerin çalışma yaşamında esneklik sağlayacak uygulamaların öncülüğünü yaptığını ifade etmektedir (Kutal 2005, s.24). Nitekim, çok uluslu şirketlerin yatırım yaptıkları ülkelerde uyguladıkları "sayısal esneklik" ve "fonksiyonel esneklik" gibi üretim yönetimi uygulamaları ile tam gün çalışma sistemi yerini daha çok "belirli süreli sözleşme" ve "kısmi çalışma" gibi daha önce de bilinen ancak sınırlı bir kullanım alanı olan esnek çalışma biçimlerine bırakırken "ödünç iş ilişkisi", "çağrı üzerine çalışma"

4 1960'larda uluslararası düzlemde tartışılan esneklik konusu, ilk olarak Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) daimi sekreteryasını oluşturan Uluslararası Çalışma Bürosu'nun farklı ülkeleri ele alarak hazırladığı incelemeye dayanmaktadır. Bu çalışmayla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. (Gülmez, 1984).

ve “tele çalışma” gibi yeni çalışma biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yöndeki örneklerin Türkiye’de de özellikle son dönemlerde hızla çoğalmaya başladığı görülmektedir.⁵

Türkiye’de iş yaşamında esnek çalışmaya geçilmesiyle ilgili ilk resmi düzenleme 2003’te 4857 Sayılı İş Kanunu⁶ ile belirlenmiş olmasına karşın aslında 1980’li yıllarda bu durumun çeşitli şekillerde düzenlenmesi için zemin hazırlanmıştır. Aslan’ın saptamasına göre, 1980’ler sonrası geleneksel kamu personel rejimi parçalanarak esnek kamu personel rejiminin inşası sürecine geçilmiştir (2012, s.463-468). Bu sürecin üç temel uğrak noktası ise, geleneksel kamu personel rejiminin aşındırılması, esnek kamu personel rejiminin bütünsel olarak kurulması ve kamu personel rejimini düzenleyici küresel aktörlerin etkilerinin görülmesidir.

Geleneksel kamu personel rejiminin aşındırılması, 1970’li yıllarda kamuda sözleşmeli personel çalıştırılmasına yönelik çalışmalarla başlamakla birlikte, 1980’li yıllarda sözleşmeli personel statüsünün memurluk sistemine alternatif bir yapı olarak ortaya konulması ile yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Özellikle “devletin küçültülmesi” savından hareketle kamu sektöründe özelleştirmelerin başlamasıyla bir yandan KİT’lerde çalışan sayısının azaltılması hedeflenirken diğer yandan KİT’lerdeki memurların sözleşmeli personel statüsüne geçmesi özendirilmiştir. Yürürlükteki yasal düzenlemelerde sözleşmeli personel uygulaması, zorunlu ve istisnai durumlarda gerek duyulan geçici işlerde sözleşme ile çalıştırılan kamu görevlisi olarak belirlenirken, uygulamada tam tersi olmuş, sözleşmeli personel istihdamı hem kadro karşılığı olarak hem de yaygın bir biçimde uygulanmıştır. Özellikle KİT’lerde memur statüsünden sonra işçi statüsünün de aşındırılmasıyla söz konusu personelin sendika, toplu sözleşme ve grev haklarını kullanamamasının yanı sıra memurlara tanınan genel güvencelerden de yoksun olmaları (Yayman 2000, s.152-53) kamudaki esnek sisteme geçişin ilk adımının işareti olmuştur. Bu uygulamanın önünü kesen, 1989 tarihli Anayasa Mahkemesi’nin sözleşmeli personelin statüsüyle ilgili kararı sonrasında sözleşmeli personel ve memur arasındaki farkın azalmasıyla yönetim tarafından bu tür çalışma biçimini özendirici ücret politikasından vazgeçilmiş, ancak esneklik uygulamaları geçici işçilik üzerinden yürümeye devam etmiştir (Şaylan 2000, s.46). Bu aşama-

•••••

5 Esnek çalışma bağlamında söz konusu bu tür istihdam biçimleri ve sorunlarıyla ilgili Türkiye’ye yönelik ayrıntılı bir çalışma için bkz. Yücesan Özdemir 2014.

6 4857 Sayılı yasa, 10.03.2003 tarihli ve 25134 sayılı *Resmî Gazete*’de yayınlanmıştır. Kanununun ilk fıkrasında kısmi süreli çalışma şekli tanımlanmaktadır.

dan itibaren geçici işçilik de özellikle yerel yönetimlerde esnekliğin uygulama alanı olarak kendini göstermiştir. Ayrıca 1988’den itibaren yardımcı hizmetler sınıfındaki personel sayısının azaltılmasıyla bu sınıfın yerine getirdiği işler ücret karşılığı doğrudan piyasaya verilmeye başlanmıştır (Aslan 2012, s.464).

Esnek kamu personel rejiminin bütünsel olarak kurulmasının 2000’li yıllarda hız kazandığı ve yasal düzenleme yapılmasına yönelik eğilimlerin arttığı görülmektedir. Bu bağlamda 2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) hazırladığı 2003-2004 ve 2005 tarihli *Devlet Memurları Kanunu* taslakları, personel rejiminin yeniden düzenlenmesi yönünde atılan önemli adımlar olarak nitelendirilebilir.⁷ Aynı dönemde, 2003 yılında çıkarılan 4857 Sayılı İş Kanunu da⁸ bu kapsamda önemli düzenlemeler getirmiştir. Kanun’un 13. maddesiyle işçilerin çalışma sistemiyle ilgili düzenlemeler yapılmış ve kamuda çalışan işçilerin de bu kapsamda değerlendirilmesi hükmü getirilmiştir. Buna göre kamuda esnek çalışma (kısmi süreli çalışma) sistemi getirilerek esnek çalışmaya tabi işçinin ücretinin tam gün çalışana oranlanarak verilmesi öngörülmektedir.

Kamuda esnekliğin sağlanması noktasında, 1980’li yıllardan sonra küresel aktörler olan IMF, Dünya Bankası, Avrupa Birliği (AB) ve OECD’nin kayda değer etkileri görülmektedir. IMF 1994, 1999 ve 2002 *Niyet Mektupları* ve bunlara koşut olarak yapılan *standby* düzenlemeleriyle kamu personel reformlarının gerçekleştirilmesi yönünde yönlendirmeler yapmıştır. Ana niyet mektuplarında, personel maaş ve ücretlerinin yeniden düzenlenmesi; ödemelerin enflasyona endekslenmesine son verilmesi; personel sayısının azaltılması ve yeni personel alınmaması gibi koşullar söz konusudur. Kamu yönetimi reformu konusuyla yakından ilgilenen ve istediği şekilde müdahale yetkisi olan Dünya Bankası ise 1995, 2000, 2001 ve 2002 tarihlerinde imzalanan kredi anlaşmalarıyla “kamu yönetimi”, “merkezi yönetim reformu” ve “fonksiyon analizi” başlıklarıyla müdahale etmektedir. Ayrıca OECD de Türkiye’ye ilişkin raporlarında hükümeti, işvereni ve sendikaları Paris’te toplayarak etkileme yoluna gitmektedir (Güler 2003, s.7).

•••••

7 Bkz. s.81-87.

8 4857 Sayılı *Yasa*’nın ikinci maddesinde taşeronluk (alt işverenlik) şu şekilde tanımlanmaktadır: “Bir işverenden, işyerinde yürüttüğü mal veya hizmet üretimine ilişkin yardımcı işlerinde veya asıl işin bir bölümünde işletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işlerde iş alan ve bu iş için görevlendirdiği işçilerini sadece bu işyerinde aldığı işte çalıştıran diğer işveren ile iş aldığı işveren arasında kurulan ilişkiye asıl işveren-alt işveren ilişkisi denir.”

1990’lı yıllarda kamu personel rejimi içerisinde esnekliğin uygulanmasında etken olarak yaygınlaşan bir olgu da taşeronlaşmadır.⁹ Literatürde “despotik emek rejimi olarak” (Yücesan-Özdemir 2010, s.35) kavramsallaştırılan taşeronluk uygulamasının “Türk kamu personel rejimi”ndeki ilk örneği, 1988 yılında yardımcı hizmetler sınıfındaki temizlik ve bahçe bakımı gibi işlerde görülmektedir. Özellikle KİT’lerdeki personel sayısının sınırlı tutulması politikaları doğrultusunda yeni eleman alınmayışı ya da sınırlı sayıda eleman alınışı ile yaygın bir alan olarak kullanılmaya başlanmıştır. Uygulama, işin ihalesi değil, işçi ihalesi şeklinde yapılmakta ve müteahhit firma aracılığı ile personel sağlanması yoluna gidilmektedir (Şaylan 2000, s.82). Daha sonra yerel yönetimlerde de uygulanmaya başlanan bu sistem, 2000’li yıllarda yukarıda belirtilen işler dışındaki alanlarda da yaygınlaşmaya başlamıştır. 2003 yılında çıkarılan bir kanunla¹⁰ hastanelere sözleşmeli sağlık görevlileri alınabileceği hükmünün yanı sıra “sağlık hizmetleri” ve “yardımcı sağlık hizmetleri” sınıfına ilişkin olarak da gerekli görüldüğü hallerde piyasadan hizmet satın alma yoluna gidilebileceği düzenlemesi yapılmıştır.¹¹ Böylece, taşeronlaşmayla bu alandaki memurluk statüsü aşındırılmaya başlanmıştır.

2014 yılı Şubat ayında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik’in verdiği bilgiye göre Türkiye’de halen kamuda 585 bin 788 taşeron personel çalışmakta, bunların 16 bin 184’ünü sağlık personeli, 471 bin 442’sini temizlik personeli, 117 bin 541’ini güvenlik personeli ve 34 bin 621’ini dağıtım personeli oluşturmaktadır (Çelik, 2014).

Özdemir (2010, s.42-43) taşeron çalışma sisteminin çıktılarını şu şekilde değerlendirmektedir: Bir despotik emek rejimi olarak belirlenen bu çalışma sisteminde iş değiştirme hızı yüksek, ücretler düşük, çalışma koşulları ağır, sosyal güvencesizlik yaygın, iş sağlığı ve iş güvenliği önlemleri çok düşük ve ciddi sosyal hak kayıpları yaşanmaktadır. Taşeron çalışma, üretim süreci parçalanmasının bir ürünüdür. Bu parçalanma, ana firma ile taşeron firma arasında bir bağımlılık ilişkisi; bağımlılık ilişkisi ise baskı koşullarını yaratmak-

•••••

9 Uzaklaştırma stratejileri olarak değerlendirilen ve alt sözleşme olarak da tanımlanan taşeronlaşma, üretim yerinde işin bir bölümünün farklı bir işverene bağlı işçilere yaptırılması ya da üretim ara mal ve hizmetlerinin bir kısmının ya da tamamının başka işletmelerde üretilmesi şeklinde uygulanabilmesidir (Enerji –Yapı Yol Sen, 2001).

10 Eleman Temininde Güçlük Çekilen Yerlerde Sözleşmeli Sağlık Personeli Çalıştırılması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun No: 4924, Resmi Gazete: 24.07.2003, 25178.

11 4924 Sayılı Yasa, md. 11.

tadır. Taşeron firma, ana firmanın verdiği işi alabilmek için ücretleri, çalışma saatlerini ve çalışma koşullarını en sert biçimde uygulamaktadır. Taşeron çalışma, işçi sınıfı içerisinde katı bölünmeler yaratmakta ve hiyerarşik baskı koşullarını yeniden üretmektedir. Üretim sürecinin parçalanması, bölünmeler ve hiyerarşi emek sürecinin örgütlenmesini de sekteye uğratmakta ve örgüt-süzleşmeye neden olmaktadır.

Buradan hareketle kamuda esnek çalışma sistemi ve onun bir alt kümesi olan taşeronlaşma olgusu, çalışma yaşamını tehdit eden, bölünmeler oluşturan ve az ücrete rıza gösteren bir çalışan tipi oluşturması yönüyle sermayenin daha da büyümesine olanak yaratmaktadır denebilir.

Halkla ilişkiler ajanslarıyla dışarıdan hizmet satın alımı yoluyla çalışma

Halkla ilişkiler birimlerinin çalışma alanları gün geçtikçe genişlemekte farklı uzmanlık gerektiren yönler devreye girmektedir. Özellikle 1990'lı yıllara kadar halkla ilişkiler birimlerinin basına yönelik çalışmaları ön planda iken bu yıllardan itibaren kamu yönetiminin yeni gereksinimlerine istinaden alanda tanıtıcı çalışmaların ağırlık kazandığı görülmektedir. Bu çalışmalar içinde, sponsorluklar¹², açılış ve törenler, fuar organizasyonları, internet uygulamaları (web sayfası, sosyal medya, bloglar vb.), sorun yönetimi, yurttaşlarla ilişkilerin yönetimi, kurumsal itibar yönetimi ve finansal halkla ilişkiler sayılabilir. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, bu çalışma ve etkinliklerin kamu kuruluşlarında ne kadar gerekli olduğu tartışmasıdır. Kamunun ticari amaçla faaliyet gösteren kurumlar olmamasına karşın özellikle son yıllarda bazı kurumların "tanıtım" adı altında sözü edilen etkinliklere amaçsız bir şekilde katıldığı görülmektedir. Bunun nedeninin yeni kamu yönetimi anlayışıyla küçültülmeye çalışılan devlet aygıtının aynı zamanda özel sektör mantığıyla işletilmesi anlayışının gelişmeye başlaması olduğu söylenebilir. Bu bağlamda özellikle seçilmiş yöneticiler ön plana çıkarılarak yapılan çalışmalar sürekli gündemde tutulmaya çalışılmaktadır. Örneğin, yapılan yeni bir yolun açılışının görkemli bir şekilde sunulması, bir hizmetin bütün görseelliğiyle organize edilerek kalabalık kitlelere mesajlar verilmesi yeni kamu yönetimindeki halkla ilişkiler çabasının önemli bir göstergesi olarak görülebilir.

•••••

12 Sponsorluk faaliyetleri Bakanlıklar dışında özellikle kamu bankaları ve anonim şirket statüsünde örgütlenen kamu kurumlarında ve belediyelerde sıklıkla görülmektedir.

Değişen bu yeni yüzüyle tanıtma etkinliğinin gerçekleştirilmesinin kurumun halkla ilişkiler birimlerindeki birkaç kişinin çabasıyla olamayacağı ortadadır. O nedenle özellikle 2000’li yıllarda kamu kurumları da özel sektör firmaları gibi, dışarıdan hizmet satın alımı yöntemiyle halkla ilişkiler ajanslarıyla sözleşmeler imzalayarak bu yönde çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Böylece “kurumun tüm halkla ilişkiler faaliyetleri bu ajans tarafından planlanıp geliştirilir, ... yani hem kurum içi halkla ilişkiler bölümü, hem de ajans görevlendirilmişse, bu birimler birbirlerinin eksikliklerini tamamlayarak kuruluşun başarısı için birlikte faaliyet gösterirler” (Okay ve Okay 2012, s. 73). Birlikte çalışılacak ajansların hemen her bakan değişiminde veya üst düzey yönetici değiştiğinde yenilenmesi, yeni anlaşma yapılan ajansın kurumun iç işleyişini öğrenmesi ve beklentilerini gerçekleştirmesi açısından belli bir süreç alacağı için sonucun ne kadar beklentilere uygun olduğu tartışılabilir. Diğer taraftan halkla ilişkiler ajansları danışmanlık ve uygulama boyutuyla her alanda yeni fikirler geliştirmeli ve yönetime sunulmalıdır. Bu durumda yöneticinin kararlarıyla birlikte ajansın sunacağı bilgi ve vizyonu önem kazanmaktadır.

Dışarıdan ajans hizmetinin alınması yapılan organizasyonların büyük oranda gösteri boyutuna indirgenmesi şeklinde ortaya çıkarken, diğer bir yanılla kamu yönetimine ciddi anlamda maliyet getirmektedir. Özel sektörün piyasa temelli bakış açısının bir boyutunu gösteren bu uygulamada, zaten az sayıda olan kurum personelinin çalışmayı iyi değerlendirmesi ve takip etmesi, hatta iyi yönlendirmesi gerekmektedir. Bu da ancak uzman halkla ilişkiler personeli sayesinde olabilecektir. Buna karşılık bu yönde hizmet alımı yapan kurumlarda hizmet zaten ajanslar kanalıyla gerçekleştirildiği için “kendi personeline yatırım yapma” ve hatta “söz konusu personelin uzmanlığının geliştirilmesi” gibi bir bakış açısı büyük oranda değerlendirme dışında kalmaktadır. Bu durumun, gelecekte az sayıda ve yetersiz personelle örgütlenen bir halkla ilişkiler biriminin kendini yenileyememesine ve tamamen dışarıya bağımlı kalmasına yol açacağı düşünülmektedir. Güncel bir veri olmamasına karşın Acar’ın yaptığı araştırmaya göre, genel olarak farklı kuruluşlarla işbirliği ve ortak çalışma yapanların oranı yüzde 48, kurum dışı uzmanlardan yararlananların oranı yüzde 21 ve halkla ilişkiler hizmetleriyle ilgili olarak kurum dışından hizmet satın alanların oranı yüzde 22’dir (1994, s.75). Bu verilerin güncel çalışmalarla desteklenmesi gerekse de; bu veriler mevcut araştırma için görüşme yapılan kurumların ne kadar dış hizmet alımı yaptıkları hakkında bir bilgi sağlamaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Görüşme- de açık uçlu sorulara yer verilmiş ve görüşmenin durumuna göre yeni sorularla ve örneklerle konu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Sorular her zaman hazırlanan sıraya göre sorulmamış, duruma göre değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır. Böylece görüşme yapılan kişilerin istedikleri bilgileri özgürce vermelerine olanak sağlanmıştır.

Görüşme öncesinde halkla ilişkiler bölümü yöneticilerine ve çalışanlarına ayrı soru formları oluşturulmuştur. Bu formlarda derinlemesine görüşme tarihi, görüşülen kişi ve görevi, görüşmenin gerçekleştirildiği mekân bilgileri ile birlikte araştırmacının izlenim ve görüşleri yer almıştır.

Soru formunda görüşülen kişi ile ilgili bilgilerin dışında, daha önce çalıştığı yer, iş ve iş yoğunluğu, çalışma koşulları, ücretler, denetim, yöneticilerle ilişkiler, işyeri hakkında bilgiler ve çalışanlarla ilişkiler üzerine açık uçlu sorular yer almaktadır. Görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilmiş, daha sonra deşifre edilerek çözümlenmiş ve analiz edilerek değerlendirmeye alınmıştır.

Verilerin analizi

Toplam 41 kişi ile yapılan görüşme sonrası kayda alınan veriler çözümlenerek yazıya dökülmüştür. Daha sonra veriler ana başlıklar etrafında organize edilmiş ve sistematik hale getirilmiştir. Aynı alanda **çalışan** farklı görüşmecilerin yaptıkları değerlendirmelerde birbiriyle ortak olan noktalar ortaya konulmuş, alternatif bakış açıları ve olumsuz durumlar da ayrıca değerlendirmeye dâhil edilerek konunun birçok boyutuyla ele alınması hedeflenmiştir. Bu şekilde analizi yapılan veriler belli bir mantık çerçevesinde yazılı hale getirilmiştir.

Çalışmada yöneticiler ve çalışanlar için ayrı ayrı soru formları oluşturulduğu için verilerin analizi de kendi kategorileri içinde yapılmış, değerlendirme ve sonuç bölümünde alana ait değerlendirmeler olarak bir araya getirilmiştir. Nitel araştırmalar sayısal verilerden çok anlamlı doğrudan alıntılar kapsadığından, bu yöntemin kullanılmasıyla çalışanların kendilerini ve durumlarını daha rahat ifade edebilecekleri düşünülmüştür. Bu alıntıların genel eğilimi gösteren veriler olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca alan araştırmasına gözlem tekniği de katılarak verilerin anlamlı bir bakış açısı haline gelmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle ortaya çıkan alan araştırmasının diğer aynı özellikteki kurumlarla benzer sonuçları ortaya koyacağı varsayılabilir. Görüşme yapılan kişilerin isimleri ve çalıştıkları kurumlar açıkça yazılmış ve çalışanların isimlerine kodlanma olarak yer verilmiştir.

Bulgular

Halkla İlişkiler Bölümlerinde Ücretler: Taşeron Çalışanlar ve Diğerleri

Kamuda halkla ilişkiler bölümlerinde çalışanlar çoğunlukla farklı birimlerden iç transfer yoluyla oluşturulmakta veya taşeron firma çalışanıyla takviye edilmektedir. Halkla ilişkiler alanının bir meslek grubu olarak görülmemesi nedeniyle farklı birimlerden gelen çalışanlar arasında doğal olarak kendi kadrolarıyla bağlantılı bir şekilde ücret farklılığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Sağlık Bakanlığı’nda hemşire, teknisyen ve memur gibi farklı kadrolarda çalışanların ücretleri farklı skalalarla değerlendirilmektedir. Aynı şekilde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nda memurların yanı sıra işçi, mühendis ve basın müşaviri kadrosunda farklı pozisyonlarda çalışanlarda da ücret skalasında aynı farklılık söz konusudur. Kamuda yasal durum gereği *657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu*’na tabi çalışanların ücretleri yaklaşık olarak aynı aralıkta olmasına karşın sözleşmeli, kadro karşılığı sözleşmeli, işçi ve taşeron firma çalışanı şeklindeki farklılıklar, aynı işi yapan bölümler içerisinde ücret skalasındaki farklılıkları açıkça ortaya koymaktadır.

Sağlık Bakanlığı Basın Müşavirliği çalışanı G.A (yüz yüze görüşme, 26 Eylül 2014), hemşire kadrosunda olduğunu, ücret olarak memur kadrosundan daha avantajlı olduğu için memur kadrosuna geçmediğini ifade etmekte ve bölümle ilgili diğer çalışanların ücret durumlarını şöyle özetlemektedir:

Biz kendi kadrolarımızın ücretini alıyoruz, iletişimci olduğumuz için ayrıca bir ücret almıyoruz, kendi aramızda ücret skalası eşit. Kadroluların yanında bir de grafikerimiz var. İdari büroda çalışan arkadaşlarımız var, sözleşmeli aldığımız personellerimiz var. Yani kadrolu ve sözleşmeli olarak iki tip çalışan var. Sözleşmelilerle bizim aramızda çok ücret farkı yok. Ama gelecek olan uzman, uzman yardımcılarıyla aramızda uçurum olacak.

Özel kanuna tabi kamu sözleşmeli olarak İller Bankası’nda çalışan H.T. (yüz yüze görüşme, 16 Temmuz 2014), aynı bölümde farklı pozisyonlarda çalışanların aynı işi yapmasına karşın kadroları gereği farklı ücretler aldıklarını vurgulamaktadır:

Yönetim personeli iken aldığım ücretin yaptığım işin karşılığı olduğunu düşünmüyordum. Aynı bilgi birikimi ya da deneyime sahip olduğum halde bankanın diğer personelinden daha düşük ücret alıyordum. Uzman kadrosu aldıktan sonra bu karşılığın yeterli olduğunu düşünüyorum. Ücret, kamu kurumu olması nedeniyle personelin unvanına göre düzenleniyor, yönetim personeli, uzman yardımcılığı, uzman, şirket personeli, müdür gibi. Aynı düzeydeki herkes aynı ücreti

alıyor. Fakat örneğin aynı işi yaptığımız taşeron firma çalışanı arasında ücret açısından ciddi bir uçurum var.

Aynı işi yapmalarına rağmen taşeron firma çalışanlarıyla diğer kadrolu çalışanlar arasında ücret farkı olduğunu ifade eden Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşaviri S.G (yüz yüze görüşme, 1 Eylül 2014), doğru ücret politikasının olabilmesi için performansa dayalı bir ücretlendirmenin olması; bunun da belirgin kriterlere dayandırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı bakanlıkta çalışan Z.D. (yüz yüze görüşme 1 Eylül 2014) ise taşeron firma çalışanlarının ücretlerinin düşük olduğunu dile getirirken, farklı unvanlarda olmasına rağmen, aynı işi yapan kişilerin arasında ücret farkı olmasının motivasyonu düşürdüğünü ifade etmektedir:

Çevre Bakanlığı'nda çalışan H.G. (yüz yüze görüşme, 25 Ağustos 2014) ise halkla ilişkiler bölümünde işlerin ağırlıklı olarak taşeron firma çalışanları üzerinden yürüdüğünü ifade etmekte ve düşük ücretlere dikkat çekmektedir:

Ücret sisteminin belli bir mantığı yok. Döner Sermayeden çalışanlar farklı, memurlarınki farklı. Memurlarınki ve bizim gibi sözleşmeli memurlarınki hizmet süremize göre. Birimde daha çok taşeron üzerinden işler yürüyor. Onlara bakarsak ücretim iyi, ama özellikle yöneticilere ve kariyer uzmanlarına baktığımda bu ücret düşük.

Aynı bakanlıkta çalışan İletişim Fakültesi mezunu taşeron firma elemanı V.Y. (yüz yüze görüşme, 20 Eylül 2014), aldığı ücretin kesinlikle düşük olduğunu ve yaptığı işin karşılığı olmadığını belirtmekte ve "Ben iki yılı aşkın süredir çalışıyorum, neye göre bir düzenleme yapıldığını anlayamadım. Birimimde en düşük maaşı ben alıyorum." şeklinde sorunu dile getirmektedir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı çalışanı S.Ö. (yüz yüze görüşme, 5 Eylül 2014) de kurumun tamamındaki kadrolar arasındaki ücret dengesizliğinin kendi biriminde de görünür bir şekilde gerçekleştiğini ifade etmektedir:

Mesela işçiler var, hiçbir sorumluluğu yok, fotokopi, temizlik işini yaparlar. Ama memurlardan daha fazla ücret alırlar. Dışarıdan sözleşmeli gelen arkadaşlar var, onların da her birine farklı sözleşmeler yapılmış. Kimine danışman, kimine fotoğrafçı denilmiş. 657'li olanların birbirinden 100-200 TL. farkı vardır, çok değişen bir şey yok.

Belediyelerde halkla ilişkiler birimlerinde taşeron çalışma sistemi özellikle daha yoğun bir şekilde görünür hale gelmektedir. Örneğin, Yenimahalle Belediyesi Basın ve Halkla İlişkiler Bölümü çalışanlarının hemen hemen

tamamı Belediye şirketinden sağlanmaktadır ve ücretler diğer bölümlerdeki çalışanlara oranla daha düşük görülmektedir. Buradaki durum da taşeron firma çalışanları arasında ortaya çıkan farklılıklar şeklinde gerçekleşmektedir:

Taşeron firma çalışanlarının maaşlarının hiçbirisi birbiriyle aynı değil. Ama bizim aldığımız maaşlara bakarsak yeni başlayan bir memurdan en az 300-400 TL. daha az alıyoruz. Bu bizi tabii ki rahatsız ediyor. Çalışanların maaşları arasında çok büyük farklar yok. Tecrübeye dayalı olarak daha eski olan arkadaşlar biraz daha fazla alıyor, o da 100-200 TL. fark ediyor (Yenimahalle Belediyesi çalışanı H.D. ile 18 Eylül 2014 tarihli yüz yüze görüşme).

Ağırlıklı olarak Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER) ve bilgi edinme alanlarında taşeron eleman çalıştıran Başbakanlık Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı’nda ücretler eğitim durumuna göre farklılık arz etmektedir. Aldığı ücretin, yaptığı işin karşılığı olup olmadığı sorusunu yanıtızsız bırakan Başbakanlık taşeron firma çalışanı A.G. (yüz yüze görüşme, 1 Ekim 2014) yalnızca kurumun daha fazla ücret verebileceğini ve diğer çalışanlarla arasındaki ücreti yeterli ve yerinde bulmadığını belirtmiştir. Yapılan gözleme göre A.G.’nin taşeron firma çalışanı olarak ağır bir resmi kurum baskısı psikolojisi ile soruları yanıtlamadığı, ancak kesinlikle ücret durumundan memnun olmadığı görülmüştür.

Öte yandan parçalı yapının farklı bir aktörü olarak işçi kadrosunda çalışanlar, ücretlerin diğer memurlara göre başa baş olduğunu ve yeterli olduğunu düşünmektedir:

Bizim kurumumuzda hem Bakanlık var, hem Bakanlığa bağlı KİT’ler var. Dolayısıyla memur ve işçi gibi farklı kadrolar var. Ben KPSS ile alınan işçi kadrosundayım, ücretler memurlarla başa baş. Ben ücretleri yeterli buluyorum (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı çalışanı N.A. ile 15 Eylül 2014 tarihli yüz yüze görüşme).

Taşeron firma elemanı olarak çağrı merkezlerinde çalışanlar yoğun bir tempoda çalışmalarına karşın ortalama memur maaşından daha düşük ücretler almaktadırlar:

Çağrı merkezi ve güvenlikte çalışanlar dahil 150 tane taşeron çalışmamız var. Mavi Masa ve Çağrı Merkezine yüksekokul mezunlarını alıyoruz, halkla ilişkiler ve iletişim mezunlarını tercih ediyoruz. Lise mezunlarını, vatandaşın geldiği müracaat kısmına yerleştiriyoruz. ... Lise mezunları 1.550 TL., iki yıllık üniversite mezunları 1.650 TL., dört yıllık üniversite mezunları 1.750 TL. alıyor. Lise mezunuyla üniversite mezununun aynı ücreti alması doğru olmaz (Ankara Büyükşehir Belediyesi çalışanı A.R.T. ile 23 Ekim 2014 tarihli yüz yüze görüşme).

Görüşme yapılan kişilerin bazıları fazla mesai yapmalarına karşın ya çok düşük mesai ücreti almakta veya hiç alamamaktadır:

Biz burada 3 fotoğrafçıyız, haftada 2-3 gün nöbetimiz oluyor. Sabah 8’de başlayıp gece saat 12’yi bulduğu da oluyor. Yoğun bir çalışma süremiz var. Aldığımız mesai ücreti de tatmin etmiyor açıkçası, aylık belli bir sınır var, 200 lira kadar bir ücret fazla mesai ancak alıyoruz (Yenimahalle Belediyesi çalışanı G.A. ile 18 Eylül 2014 tarihli yüz yüze görüşme).

Gerekli durumlarda fazla mesai yapabiliyoruz. Bunun için herhangi bir ücret almıyoruz (Başbakanlık çalışanı A.G. ile 1 Ekim 2014 tarihli yüz yüze görüşme).

Bazı günler normal 8 saat olsa da minimum 10 saat çalışıyorum. Bu bazen 14 saati bile buluyor. Hayır, mesai almıyorum (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı çalışanı H.G. ile 25 Ağustos 2014 tarihli yüz yüze görüşme).

Taşeron firma çalışanları birçok bakanlıkta halkla ilişkiler bölümlerinde olmamalarına karşın, özellikle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile belediyelerde yoğun olarak görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, halkla ilişkiler birimlerinde çalışanların ücretlerinin pozisyonları gereği aldıkları maaş olduğu ve taşeron firma çalışanlarının diğer çalışanlardan daha düşük ücretlerle çalıştıkları görülmektedir. Buna karşılık ücretleri yeterli bulmadıkları halde işini kaybetme kaygısıyla ücretlerin yükseltilmesi için talepte bulunulamamaktadır. Kadrolu çalışanlarda ise bu durum unvan farklılıklarından kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır.

Halkla İlişkiler Bölümlerinde Ajanslar Yoluyla Dışarıdan Hizmet Satın Alımı

Halkla ilişkiler bölümlerinin kullandığı tanıtım araçları 2000’li yıllarda özel sektörde halkla ilişkilerin yoğun bir şekilde kullanılmasına karşın kısmi olarak çeşitlenmiş ve kamu sektöründe bu araçların kullanımı yeterli düzeye ulaşamamıştır. Fuar, sergi, çeşitli organizasyonlar, sosyal medyanın yaygınlaşması ve tanıtıcı materyallerin artması gibi çalışmaların yoğunlaşmasıyla birlikte kamu sektöründe de bu yönde çalışmalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Ancak bu etkinlikler az sayıda ve niteliksiz çalışanlarla gerçekleştirilemediği için dışarıdan halkla ilişkiler ajanslarından hizmet satın alımı yoluna gidilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda özellikle özel sektörde halkla ilişkiler ajanslarının yaygınlaşmasına paralel olarak kamudan bu firmalara talepler ulaşmaya başlamıştır. Yapılan görüşmelerde bazı kamu kurumlarında tanıtıcı hizmetlerin ancak dışarıdan hizmet satın alımıyla gerçekleştirildiği, bazıların-

da ise kendi çalışanlarıyla çözme yoluna gidildiği veya bu hizmetlerin hiç yapılmadığı gözlenmiştir. “Basın ve Halkla İlişkiler” bölümlerine yeterli bütçe verilmemesi ve bunların yönetime bağlı çalışması nedeniyle, bu hizmetlerin “Destek Hizmetleri” veya “Kültür ve Sosyal İşler” bölümleri kanalıyla alımının yapıldığı görülmektedir.

Halkla ilişkiler bölümlerinde en dikkat çekici dışarıdan hizmet satın alımı medya takip ajanslarından haber derleme şeklinde gerçekleşmektedir. Görüşme yapılan tüm kurumlarda bir medya takip ajansından hizmet alımı yoluna gidildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte bazı kurumlarda farklı alanlarda da hizmet alınmaktadır:

Dışarıdan hizmet alımı çok az. Medya takip için bir ajansla çalışıyoruz, ayrıca kamu spotu için bir ajansla çalıştık. Bunlar dışında pek hizmet satın alımı olmuyor. Ayrıca amaca yönelik çalıştığımız Dış İlişkiler Dairesi var, onlarla beraber paralel işler yapıyoruz. Onlar toplantı yapıyorlar, biz ona göre standımızı, broşürlerimizi, kitaplarımızı hazırlıyoruz (Rekabet Kurumu çalışanı B.Ö. ile 10 Kasım 2014 tarihli yüz yüze görüşme).

İnterpress’ten medya takip hizmeti alıyoruz. Ayrıca özel toplantılarda otellerden konaklama hizmeti alıyoruz (Sağlık Bakanlığı çalışanı G.A. ile 26 Eylül 2014 tarihli yüz yüze görüşme).

Medya takibiyle ilgili Anadolu Ajansı ve İnterpress ile çalışıyoruz. Bunun dışında hizmet satın almıyoruz (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı çalışanı N.A. ile 15 Eylül 2014 tarihli yüz yüze görüşme).

Ona mevzuatımız müsait, örneğin medya takip hizmeti alıyoruz. Organizasyon vb. şeylerde Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı’na talepte bulunuyoruz, onlar yerine getiriyor. Kurumumuz hizmet satın alma konusunda çok fazla kısıtlamalarla karşı karşıya değil. İstedığımız bir hizmet olduğunda satın alma imkanımız var (Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü çalışanı V.N.A. ile 15 Ekim 2015 tarihli yüz yüze görüşme).

Dışarıdan hizmet alımı bizde yok, çünkü organizasyonlar bizde değil. Sosyal İşler Müdürlüğü’ne bağlı, dolayısıyla organizasyonlarla ilgili hizmet alımının ihalelerinin onlar yapıyorlar. Biz sadece fotoğraf baskıda hizmet alımı yapıyoruz ((Yenimahalle Belediyesi çalışanı H.D. ile 18 Eylül 2014 tarihli yüz yüze görüşme).

Daha geniş kapsamlı çalışmalarda hizmet satın alımı gerçekleştirilen kurumlardan biri olan Ankara Büyükşehir Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanı (yüz yüze görüşme, 23 Ekim 2014) aldıkları hizmetleri şöyle ifade ediyor:

Ankara'nın tanımıyla ilgili kitapların basımı, kent mobilyalarını (billboard afiş, vb.) kullanmak, çeşitli kullanım kılavuzlarının basımı gibi işlerde hizmet alıyoruz. Alo 153 ile ilgili çeşitli fuarlara katılıyoruz, o fuarlarda belediye hizmetlerinin tanıtımı gibi konularda dışarıdan hizmet satın alıyoruz.

Özel sektöre daha yakın çalışma sistemine sahip olan Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı'nda (TPAO) Kurumsal İletişim Müdürlüğü olarak 14 ay önce kurulan birimde ise dışarıdan ajanslar yoluyla hizmet satın alımı henüz yeni başlamış. Böylece bir eksikliğin giderilmeye çalışıldığı ifade ediliyor:

Dışarıdan hizmet ilk defa geçen ay alındı. Bir iletişim danışmanlığı ihalesine çıktık ve aldık. Onun da amacı şu; bizler burada işleri yürüttük, ancak şunu gördük ki, dışarıdan bir bakış açısı ve profesyonel desteğe ihtiyacımız var. Çünkü bu birim 14 ay önce kuruldu ve ister istemez bürokratik ve yasal bazı sorunlarla karşılaşıldı. PR'ın diğer alanlarında eksik kaldığımızı fark ettik ve profesyonel bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğine inandık ve kurumsal iletişimi kapsayan bir hizmet satın aldık, şu anda devam ediyor (TPAO çalışanı M.G. ile 21 Ekim 2014 tarihli yüz yüze görüşme).

Daha kapsamlı bir halkla ilişkiler faaliyeti yapılan Kalkınma Bakanlığı'nda farklı alanlarda dışarıdan hizmet alımı yoluna gidiliyor. Kullanılan tanıtım araçları diğerlerine göre daha geniş bir alanı kapsıyor:

Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği birimlerinin ihtiyaçlarının medya takibi, prodüksiyon, yayın basımı gibi hizmetlerin özel teşebbüsten hizmet alımı yoluyla temin edilmektedir. Toplantı ve organizasyonlarda da özel teşebbüs imkanlarından yararlanılmaktadır. Kurumsal halkla ilişkilerin ihtiyaç duyduğu makine/ ekipman/hizmet/personelin illa kamuda bulundurulması alışkanlığı doğru değildir. Çoğu zaman yönetim körlüğü, idari gelenekler, memur alışkanlıkları vb. nedenlerle hizmetin yürütülmesinde aksaklıklar oluşmaktadır. Özel teşebbüsten, tanıtım ve halkla ilişkiler ajanslarından profesyonel katkının alınması daha doğru bir yaklaşım olacaktır (Kalkınma Bakanlığı çalışanı S.U. ile 3 Kasım 2014 tarihli yüz yüze görüşme).

Görüşmelerde, halkla ilişkiler çalışmalarını diğerlerine göre daha kapsamlı ama kendi çabalarıyla gerçekleştiren kurum olarak Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları (TCDD) görülmüştür. Ancak bu kurumda halkla ilişkiler bölümünde 19 kişinin çalıştığı, yani diğer kurumların söz konusu bölümlerine göre çalışan sayısının oldukça fazla olduğu dikkat çekmektedir. Kurumda halkla ilişkiler alanına yönelik işleri yapacak hemen her alanda (grafiker, editör, fotoğrafçı, kameraman, muhabir vb.) eleman istihdam edildiği gözlenmiştir.

Baskı işlerinde, organizasyonlardaki ses sisteminde zorunlu olarak dışarıdan hizmet satın aldığımız olabiliyor. Ama bunu zaten tüm kamu kurumları yapıyor. Bizim burada prodüksiyon yapabilecek kadar faaliyetimiz var. Arkadaşlarımızı kursa gönderdik, yetiştirdik. Kendi filmimizi kendimiz yapabiliyoruz. Medya ilişkileri ve halkla ilişkiler bağlamında ayrıca hizmet satın almaya gerek duymuyoruz; çünkü bu işin profesyoneli olduğumuzu düşünüyoruz (TCDD çalışanı M.A. ile 19 Eylül 2014 tarihli yüz yüze görüşme).

Hizmet satın alma yoluna gidilmesine karşın zaman zaman yaşanan sıkıntılar da göze çarpmaktadır. İller Bankası A.Ş.’de belli dönemlerde hizmet alımı yoluna gidilmekle birlikte sürekliliği olmadığı için sıkıntı yaşandığı ifade ediliyor:

Evet, bazı şeylerde hizmet satın alma yoluna gidiyoruz. Kesinlikle bir ajansla anlaşılması gerektiğini düşünüyorum. Birtakım hizmetlerin özellikle teknik hizmetlerin daha profesyonel elde yapılması ve bu hizmetlerin dışarıdan alınması gerektiğini düşünüyorum. Bu anlamda bir ajans olmalı. Ama şu ana kadar böyle bir kanaldan, doğru bir şekilde yürüyemedik. İşin şekline, boyutuna, maliyetine göre bir firma bulunmaya çalışılıyor, bu da tabii süreci zorlaştırıyor, yeni bir firmayla çalışma sıkıntısını gündeme getiriyor. Sanıyorum süreç, her işi yapan ve her alanda uzman büyük bir ajansla çalışmak şeklinde olmalı. Yani uzun süreli devamlılık sağlanmalı, her iş başında yeni bir ajans arayışı değil. Çünkü bu hem birimi hem de yönetimi yoran bir süreç. Bir sözleşme yapıldı, ama onda da çok sağlıklı bir ilerleme olmadı (İller Bankası çalışanı H.T. ile 16 Temmuz 2014 tarihli yüz yüze görüşme).

Görüşmelerden elde edilen bulgulara göre, bazı kamu kurumlarında dışarıdan hizmet alımı yoluna gidilmekte, fakat bu durum sağlıklı olarak işlememektedir. Bazı kurumlar basın ve halkla ilişkileri yalnızca basın boyutuyla ele aldıkları için hemen hemen hiçbir halkla ilişkiler faaliyeti için destek almamaktadırlar. Bu durum da kurumun tanıtımında eksikliklere yol açabilmektedir. Buna karşılık çok sayıda personel çalıştırıp bu etkinliği büyük oranda kendi içinde çözen kurumlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durumun istihdam ve maliyet boyutuyla ele alınarak yapılacak detaylı bir veri analiziyle ortaya konulması gerektiği ortadadır.

Halkla İlişkiler Bölümlerinde Performans Değerlendirme

Yeni kamu personel rejimiyle kamu sektöründe gerçekleştirilmeye çalışılan performans değerlendirme sisteminin uygulamada kurumlara yansımada görülmektedir. Yöneticilerin büyük bir bölümünün ya performans değerlendirme sistemiyle ilgili bilgiye sahip olmadığı ya da sistemin yeterli bir şekilde

uygulamaya konulmadığı, sorulara verilen yanıtlardan açıkça görülmektedir. Performans uygulaması yapan kurumların da bu değerlendirmeyi özel sektör mantığıyla gerçekleştirilen hizmetlerde, örneğin çağrı merkezlerinde yaptığı gözlenmiştir. Yeni kamu personel rejiminin gerekleriyle örtüşen bu yaklaşımın da yeterince doğru ölçütlerle ortaya konulmadığı veya 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda yer alan sicil sisteminin işlediği bulgulanmıştır:

Performans sistemine göre çalışanlara puan veriyoruz, ama kapsam dışı personele veriyoruz. Yönetici, alt yöneticilere puan veriyor. 70 ve 100 arasında bir puanlama sistemi vardı, şu anda kaldırıldı mı bilmiyorum. Puanı 70'in altında olursa bir yıllık ilerleme kademesini alamazdı (BOTAŞ çalışanı A.A. ile 24 Ekim 2014 tarihli yüz yüze görüşme).

Kurumda o tür çalışmalar var. Biz birimizde zaten kimin ne yaptığını takip ettiğimiz için elemanlarımızın performansını zaten her gün bire bir ölçüyoruz. Performans ölçülmesi kamuda önemli (Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü çalışanı V.N.A. ile 15 Ekim 2015 tarihli yüz yüze görüşme).

Kağıt üzerinde bunları yapıyoruz, ama yasaya göre bu, ücretlere yansımıyor. Belirli dönemlerde görev tanımlarımızı yapıyoruz, hem birim bazında hem de kişisel bazda değerlendirmelerimizi yapıyoruz (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı çalışanı F.S. ile 9 Ekim 2014 tarihli yüz yüze görüşme).

Performans değerlendirmesi yaptıklarını belirten iki kurumdan biri olan Ankara Büyükşehir Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanı (yüz yüze görüşme, 23 Ekim 2014), sistemi nasıl uyguladıklarını şu şekilde belirtmektedir:

Performans sistemi var. Bir karne sistemi geliştirdik. Örneğin çağrı merkezindeki arkadaşlarımızın günde 2-3 defa 8 dakikalık molası var, bu süre içerisinde çayını, sigarasını içebilir ve telefon konuşmasını yapabilir. Eğer çalışma saatleri içerisinde telefonla konuşuyorsa 5 puanı düşer. Bu karne sisteminden 100 puan alanlara her ay bir ikramiye verilir.

TPAO Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığına bağlı Kurumsal İletişim Müdürü K.O. (yüz yüze görüşme, 21 Ekim 2014) ise uyguladıkları sistemi şöyle anlatıyor:

Hedef odaklı yapamadığımız sürece ve bunu bir performans birimine bağlamadığımız sürece çok ideal değil, ama ben memnunum. 360 derece performans değerlendirme sistemini uyguluyoruz. Her sene Şubat ayına kadar genel müdür de dahil herkes sisteme giriş yapmak zorunda. Kamu bürokrasisinde %80'i yan gelip yatıp da çok azı çalışmasına rağmen %80 her zaman daha çok maaş iste-

diği için de performans sistemini eleştiriyor. Başta insan kaynakları bu sisteme inanmadığı için çok zor oluyor. 7-8 yıldır bu sistem çalışıyor, fakat daha iyiye gitmesi için kimse çaba harcamıyor. Disiplini etkileyebilecek bir yorum yazılırsa bu muhakkak kurula gider. Her yöneticiye düşen görev bu sistemi anlatmak ve buna katılımı sağlamaktır.

Görüldüğü üzere, kamuda halkla ilişkiler bölümlerinde performans sistemi ile ilgili algı ve bilgi yetersizliği bulunmaktadır. Yapılan uygulamaların da herhangi bir ölçüte dayalı olmadığı açıkça görülmektedir.

Sonuç ve değerlendirme

1980’li yıllarda dünyada gelişen küreselleşme ve neoliberalizmin etkisiyle geleneksel kamu yönetimi anlayışının terkedilerek yeni bir kamu yönetimi anlayışına geçildiği görülmektedir. Kamu yönetiminde değişen bu anlayışla birlikte kamu personel yönetiminde de köklü değişiklikler yaşanmıştır. Personel rejimindeki değişimler farklı uygulamalarla kamu sektörünün halkla ilişkiler bölümlerinde etkili bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Geleneksel kamu personel rejiminde güvenceli, tam zamanlı çalışma ve liyakate dayalı bir anlayış geçerliken, yeni kamu personel rejiminde güvencesiz, esnek zamanlı ve taşeron çalışma anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Böylece klasik memurluk sistemi aşındırılarak; yeni dönemde işçi, sözleşmeli, geçici işçi ve memur gibi adlar altında parçalı bir kamu personel yapısı ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu anlayış kamudaki halkla ilişkiler bölümlerinde çalışanları da doğrudan etkilemektedir.

Çalışma bu arka plandan hareketle yeni kamu personel rejiminin Türkiye’de kamu sektörünün halkla ilişkiler bölümlerine etkisini ele almıştır. Bu çerçevede kamu sektörünün halkla ilişkiler bölümlerinde yönetici ve çalışanlarla derinlemesine görüşmeler yapılarak söz konusu durumun halkla ilişkiler alanına nasıl yansıdığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Görüşmeler ve gözlemler sonucunda gerçekleştirilen veri analizleriyle varılan sonuçlar şu şekilde ortaya konabilir:

Kamu kurumlarında, halkla ilişkilerin bazı alanlarında (çağrı merkezi, BİMER vb.) taşeron firma elemanları çok düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır. Bu durum bölümün diğer çalışanları için de kısmen geçerlilik göstermektedir. Kamudaki sözleşmeli, işçi, kadro karşılığı sözleşmeli, kapsam içi ve kapsam dışı çalışan gibi parçalı yapının yanına taşeron çalışma sistemi eklendiğinde, ortaya çok farklı pozisyonlarda, farklı alanlardan olan ancak aynı işi yapan;

bununla birlikte farklı ücretler alan bir çalışma grubu çıkmaktadır. Hatta taşeron firma çalışanları ücretlerini yeterli bulmadıkları halde işlerini kaybetme kaygısıyla ücretlerinin yükseltilmesi için talepte dahi bulunamamaktadırlar. Aradaki ücret dengesizliği çalışma barışını ortadan kaldırmakta ve verimliliği düşüren, aynı zamanda işgücü devir hızını artıran bir etken olmaktadır.

Bazı kamu kurumlarında dışarıdan hizmet satın alımı yoluyla halkla ilişkiler hizmetleri çeşitli halkla ilişkiler ajanslarına yaptırılmaktadır. Elbette tüm çalışmaların bölümde yapılabilmesi olanaksızdır, ancak dışarıdan hizmet alımının çalışanların kendini geliştirememeleri durumunu ortaya çıkardığı görülmektedir. Ayrıca dışarıdan hizmet satın alımı yoluyla yapılan işin maliyetinin yüksekliğinin ve sürekli bir ajansla çalışmamanın verdiği zorluk ile çalışanlarda iş verimliliğinin düşme eğiliminde olmasının da dikkate alınması gerekmektedir.

Yeni kamu personel rejimiyle kamu sektöründe gerçekleştirilmeye çalışılan performans değerlendirme sisteminin uygulamada kamu kurumlarına pek yansımadağı görülmektedir. Çalışanlar bir yana, yöneticiler tarafından bile konunun doğru algılanmadığı ve konuyla ilgili bilgi sahibi olunmadığı açıkça gözlenmektedir. Öte yandan, performans sistemini oluşturacak ölçütlerin de hiçbir şekilde belirlenmediği ve uygulamasının zor olacağı görüşmelerde dile getirilen konulardan biridir.

Sonuç olarak, Türkiye’de kamu sektörünün halkla ilişkiler bölümlerindeki parçalı yapının aktörleri olan memur, sözleşmeli, işçi ve daha da önemlisi aynı işi yapan taşeron çalışanların hak ve ücretlerinin diğer çalışanlarla eşit kılınması gerekmektedir. Ayrıca bu çalışanların kendilerini halkla ilişkiler bölümü içinde görebilmeleri için doğrudan bu bölüme uygun işe alımın gerçekleştirilmesiyle oluşacak aidiyet duygusu ile kurumsal bakış açısı oluşturulabilecektir. Tartışmaya açılması gereken bir diğer konu da dışarıdan hizmet satın alınması yöntemidir. Halkla ilişkiler alanında yapılacak hangi çalışmalarda dışarıdan hizmet alımının yapılabileceği ve maliyet-getiri dengesinin ne olacağı ayrıntılı çalışmalarla ortaya konulmalıdır. Bu yönde yapılacak akademik veya kurumsal çalışmalar kamu sektörünün halkla ilişkiler bölümlerindeki çalışmalara ışık tutacaktır.

Kaynakça

- ACAR, M. (1994) *Türk kamu yönetiminde halkla ilişkiler araştırması*. Ankara: Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü Planlama Dairesi Başkanlığı Yayını.
- ASLAN, O. E. (2012) *Devlet bürokrasi ve kamu personel rejimi*. 2. Basım. Ankara: İmge Yayınları.
- ASNA, A. (1968) Yönetim-halk ilişkileri. *Amme İdaresi Dergisi*, 1 (3-4), s.55-68.
- ASNA, A. (1997) *Halkla ilişkiler düünden bugüne bir sanat-meslek öyküsü*. 2. Basım. İstanbul: Sabah Kitapları.
- BİLGİN, K. U. (1994) Türk kamu yönetiminde halkla ilişkiler uygulamasında örgütsel bir yaklaşım (başbakanlık ve bakanlıklarda halkla ilişkiler birimleri). *Amme İdaresi Dergisi*, 27 (4), s.43-62.
- ÇAKMAK, A. F. ve KİLCİ, S. (2011) Kamu yönetiminde halkla ilişkilerin yeri ve önemi. Zonguldak karaelmas üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü işletme anabilim dalı. *Kamu-İş*, 11(4), s.219-270.
- ÇELİK, F. (2014) [Çevrimiçi]. <http://www.medya365.com/ekonomi/taseron-iscilere-kotu-haber-calisma-ve-sosyal-guvenlik-bakani-faruk-celik-taseron-isciye-kadro-yok-h77023.html> [Erişim tarihi: 05/ 02/2014].
- DİKME, H. (2012) Osmanlı’da halkla ilişkiler: Sultan Abdülaziz dönemi örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (21), s.293-305.
- DPT (2001) *Uzun vadeli strateji ve sekizinci beş yıllık kalkınma planı 2001-2005*. [Çevrimiçi] http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wpcontent/uploads/2015/01/Sekizinci_Kalkinma_Planı.pdf [Erişim tarihi: 05/05/2014].
- ENERJİ YAPI YOL SEN (2001) [Çevrimiçi]. <http://www.eysen.org.tr/yayinlar/brosur/taseronlasma.htm>. [Erişim tarihi: 25/ 02/2014].
- ERDOĞAN, İ. (2006) *Teori ve pratikte halkla ilişkiler*. Ankara: Erk Yayınları.
- GÜLER, B. A. (2003) *Türkiye’de kamu personel rejimi esasları*. [Çevrimiçi] <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/bguler/pdf/dpb-turkiye.pdf> [Erişim tarihi: 05/02/2014].
- GÜLER, B. A. (2005) *Kamu personeli – sistem ve yönetim*. 2. Basım. Ankara: İmge Yayınevi.
- GÜLMEZ, M. (1984) Kısa süreli çalıştırma ve Fransa’da kamu kesiminde yarım zaman ve kısa süreli çalışma deneyimleri. *Amme İdaresi Dergisi*, 17 (2), s.45-75.
- İŞİK, M. ve ERDEM, A. (2007) Meşruiyet, demokrasi, sosyal sorumluluk ve halkla ilişkiler. İŞİK, M. (der.) içinde. *Tüm yönleriyle halkla ilişkiler ve tanıtım*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları, s.107-118.
- KAZAN, E. (2007) *Eski Türkler ve Osmanlı’da halkla ilişkiler*. İstanbul: Yakamoz Yayınları.

- KAZANCI, M. (2007) Osmanlı devletinde halkla ilişkiler. *Selçuk İletişim Dergisi*, (4) 3, s.5-20.
- KUTAL, G. (2005) *Türkiye’de çalışma hayatında esneklik uygulamaları*. [Çevrimiçi] <http://journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/iktisatmecmua/article/viewFile/7230/6744> [Erişim tarihi: 03/02/ 2014].
- L’ETANG, J. (2004) Public relations and democracy: some historical reflections and implications for practice. OLIVER, S. (der.) içinde. *Corporate communication: a handbook of best practice*. London: Routledge, s.342-357.
- LEE, M. (1998) Public relations in public administration: a disappearing act in public administration education. *Public Relations Review*, 24 (4), s.509-520.
- MIHÇIOĞLU, C. (1955) *Personel idaresinde beşeri münasebetler*. Ankara: SBF Yayını.
- OKAY, A. ve OKAY, A. (2011) *Halkla ilişkiler kavram strateji ve uygulamaları*, Genişletilmiş 5. Basım. İstanbul: Der Yayınları.
- ÖZGENER, Ş. (2005) Çalışma hayatında esnekliği işletme verimliliği üzerine etkileri: karşılaştırmalı bir çalışma. *Amme İdaresi Dergisi*, 38 (3), s.51-79.
- SEYMEN, O. A. ve ÇEKEN, H. (2004) Küreselleşme ve çok uluslu işletmelerin çalışma ilişkileri üzerindeki etkileri: makro ve mikro boyutta bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9 (2), s.53-77.
- ŞAYLAN, G. (2000) Kamu yönetimi disiplininde bunalım ve yeni açılımlar üzerine düşünceler. *Amme İdaresi Dergisi*, 33 (2), s.1-22.
- TORTOP, N. (1975) *Kamu kuruluşlarında halkla ilişkiler*. 2. Basım. Ankara: Sevinç Matbaası.
- UYSAL, B. (1998) *Siyaset yönetim halkla ilişkiler*. Ankara: TODAİE Yayını.
- YAĞMURLU, A. (2013) İdari Danışma Merkezi’nden başbakanlık iletişim merkezine devlet-vatandaş iletişimi. YAMANOĞLU, M. A. ve ÖZDEMİR, B. P. (der.) içinde. *Halkla ilişkilerin kazancı, geçmiş eğilimler, yeni yönelimler*. Ankara: De Ki Yayınları.
- YANARDAĞ, S. (1988) Kamu yönetiminde halkla ilişkiler. *Halkla İlişkiler Sempozyumu 1987*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, s.55-84.
- YAYMAN, H. (2008) *Türkiye’nin idari reform tarih*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- YÜCESAN-ÖZDEMİR, G. (2010) Despotik emek rejimi olarak taşeron çalışma. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 4, s.35-50.
- YÜCESAN-ÖZDEMİR, G. (2014) *İnatçı köstebek, çağrı merkezlerinde gençlik, sınıf ve direniş*. İstanbul: Yordam Kitap.

İnternet Siyaseti Oluşturma ve 5651 Sayılı İnternet Yasası'na Eleştirel Bir Bakış

Yeliz Dede Özdemir

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

yozdemir@ankara.edu.tr

Öz

Gündelik hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelen İnternet, her yeni teknoloji gibi birçok yasal problemi de beraberinde getirmektedir. Siyasal iktidarlar hem bu yasal problemleri çözmek hem de İnternet gibi güçlü bir alanı kontrol altına almak için çeşitli yasal düzenlemelere gitmektedirler. İnternet siyaseti oluşturma süreçleri de bu düzenlemelerden birini oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, kamu yararını gözetilen bir İnternet siyaseti oluşturma temel prensipleri bağlamında 5651 Sayılı İnternet Yasası'nın eleştirel bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle İnternet siyasetlerinde özel önem gösterilmesi gereken temel kavram ve unsurların neler olduğuna değinilmiş ve ardından 5651 Sayılı İnternet Yasası, bu temel kavramlar bağlamında değerlendirilmiştir. Sonuç olarak bu çalışma, 5651 Sayılı İnternet Yasası'nın kamu yararı gözetilen ideal bir İnternet siyaseti olmaktan oldukça uzak görüldüğünü ve siyasal iktidarın İnternet üzerinde tahakküm kurma yolunun yasal bir enstrümanı olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnternet siyaseti, 5651 Sayılı İnternet Yasası, İnternete erişim, içeriğe erişim, özel hayatın gizliliği.

.....

Makale geliş tarihi: 07.10.2015 · Makale kabul tarihi: 27.10.2015

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(2) · sonbahar/autumn: 81-103

Internet Policy Making and a Critical View of the *Internet Law No. 5651*

Yeliz Dede Özdemir

Ankara University Faculty of Communication
yozdemir@ankara.edu.tr

Abstract

Not unlike new technologies of the past, the Internet as an essential part of our life has raised many legal issues. Governments then issue several laws and regulations not only to find solutions to these problems, but to tighten government control of a powerful arena like the Internet. Internet policy making processes constitute just one of these government regulations. This study aims to provide a critical analysis of the *Internet Law No. 5651* in view of public interest objectives identified by the principles for Internet policy making. For this purpose, this study will firstly touch on what are some of the key concepts and components that need be given special consideration in Internet policy making; and then, evaluate the *Internet Law No. 5651* in light of these key concepts. In conclusion, this study reveals that the *Internet Law No. 5651* does not function as the embodiment of an ideal of Internet policy looking out for public interest, but functions as a legislative instrument of political power to establish government domination over the Internet.

Keywords: Internet policy making, the Internet Law No. 5651, access to the Internet, access to Internet content, the right to privacy.

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

Günümüzde İnternetin yer almadığı neredeyse hiçbir alan kalmamıştır. Hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş olan bu ağ, her yeni teknoloji gibi birçok yasal problemi de beraberinde getirmekte ve dolayısıyla yasal sistemde bazı değişikliklere yol açmaktadır. İnternet kullanımının artması çevrimdışı hayatta var olan problemlerin çevrimiçi hayatta da farklı şekillerde yer almasına neden olmuştur. Sanal ortamda gelişen bu problemlerin çözümü ise birçok farklı düzenlemeyi beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla siyasal iktidarlar hem İnternet temelli yasal problemleri çözmek hem de İnternet gibi güçlü bir alanı kontrol altına almak için çeşitli yasal düzenlemelere gitmektedirler. İnternet siyasası oluşturma süreçleri de böylesi düzenlemelerden birini oluşturmaktadır.

Buldukları ülke sınırları içerisinde yaşayan herkes üzerinde bağlayıcı kararlar alma ve bu kararları uygulama yetkisine sahip olan siyasal iktidarlar (Anderson, 2003) kendi çıkarlarını ve meşruiyetlerini tehlikeye düşürecek herhangi bir gelişme karşısında “çoğunluğun yararını” gözetme şiarıyla çeşitli düzenlemelere gitmektedirler. *5651 Sayılı İnternet Yasası'*nda¹ yapılan dü-

•••••

1 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'un tam metnine ulaşmak için bkz: <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5651.html>

zenlemelerin de böylesi bir denetim kurma amacı taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır (Özçetin 2014, s.23).

2012’de yaşanan MIT krizi, dershanelerin kapatılması, 17 Aralık yolsuzluk operasyonu ve HSYK Kanunu’nun değişmesi ile güçlenen AKP-Gülen Cemaati çatışması², yine bu çatışma kapsamında AKP iktidarı ile ilgili yolsuzluk haberlerinin İnternet ortamında geniş bir kitleye hızlı bir şekilde yayılması, hükümetin İnternet üzerinde daha baskıcı politikalar izlemesiyle sonuçlanmıştır. Bunun neticesinde, AKP hükümetinin İnternet üzerindeki denetimini arttıran uygulamalara olanak tanıyan *5651 Sayılı İnternet Yasası*’ndaki düzenlemeler dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından onaylanmış ve yürürlüğe sokulmuştur. Yasada yapılan bu düzenlemelerle birlikte İnternet üzerinde neredeyse tam kontrol sağlayan AKP iktidarı kendi aleyhinde içerik üretimine olanak tanıyan birçok web sitesini, online gazeteleri ve sosyal medya platformlarını *5651 Sayılı İnternet Yasası*’na dayanarak kapattırılmıştır. Arka arkaya gelen bu erişim engelleme kararları ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından temel bir insan hakkı olan ifade özgürlüğünü engellemesi açısından tepki ile karşılanmasına rağmen, bu tepkiler İnternet yasalarının önüne geçmekte yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla, temel amacı oluşan yasal boşlukları denetlemek, herkes için erişilebilir ve güvenli bir İnternet ortamı oluşturmak, demokratik katılımı ve ifade özgürlüğünü güvence altına almak olan İnternet siyaseti, *5651 Sayılı İnternet Yasası* ile AKP iktidarının yasaklama faaliyetlerinin temel dayanağını oluşturmuştur.

Bu çalışmanın amacı yukarıda kısaca değindiğimiz süreci göz önünde bulundurarak öncelikle kamu yararını gözeten ideal bir İnternet siyasetinin temel prensipleri bağlamında *5651 Sayılı İnternet Yasası*’nın eleştirel bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu amaçla önce İnternet siyaseti oluştururken evrensel olarak önem gösterilmesi gereken temel kavramların ve unsurların neler olduğuna değinilecek ve ardından *5651 Sayılı İnternet Yasası* bu unsurlar bağlamında değerlendirilecektir.

İnternet siyaseti nedir ve neleri kapsamalıdır?

Bir kavram olarak siyaset farklı özelliklere sahip olmasına rağmen, genel anlamı ile hükümetler, şirketler, devletler, kişiler vb. tarafından oluşturulan ya da kabul edilen yasal prensiplere işaret etmektedir (Osman 2002, s.37; Anderson

•••••

2 Sosyal medyada AKP Hükümeti ve Gülen Cemaati arasındaki çatışmanın ayrıntılı bir analizi için bkz: Doğu, B. vd. (2014). *Siyasetin Yeni Hali: Vaka-i Sosyal Medya - Seçimden Seçime, Gezi Direnişi’nden Hükümet Cemaat Çatışmasına*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

2003, s.2; Birkland 2015, s.8-9). Bu özelliği ile siyasa daha çok resmi ve kamu-sal düzeyde yer almasına rağmen, belirli konular üzerindeki genel prensiple-re işaret etmesi açısından toplumsal alanın her seviyesinde üretilebilmek-te-dir. Dolayısıyla siyasal iktidarlar ve diğer resmi kurumların yanı sıra, çeşitli topluluklar, sivil toplum örgütleri ve aileler de siyasa oluşturabilmektedirler (Osman 2002, s.37-52, Braman 2003; Braman 2004; Braman 2007; Braman 2011, s.137;).

Siyasa oluşturma süreci temelde politiktir (Braman 2004, s.154). Çünkü bu süreçte yer alacak siyasa yapıcılarının seçilmesi, siyasanın söylemsel çerçe-vesinin ve uygulanacağı alanın belirlenmesi, kimlerin bu siyasa kapsamın-da olacağı, kimlerin dışında tutulacağı ya da bu siyasanın kimin çıkarlarını gözeteceği gibi konular iktidarlar tarafından belirlenir. Modern demokratik toplumlarda meşruiyetlerini seçilmiş olmalarından alan siyasal iktidarlar, devlet adına siyasa oluşturma yetkisine sahip kurumları ve karar alma me-kanizmalarındaki gücü ellerinde bulundurmaktadırlar (Finer 1999; Kapani 1996). İktidarların bu meşruiyetlerini devam ettirmesi ise herhangi bir siya-sal meseleyi hukukla ilişkili toplumsal bir problem olarak sunması ve elinde tuttuğu yasal mekanizmaları bu toplumsal problemi kontrol altında almak için kullanması süreçlerinde görülmektedir (Braman 2011, s.138). Bu nedenle, siyasal iktidarlar siyasa oluşturma sürecinde öncelikli hedeflerinin kişilerin özel çıkarlarından ziyade toplumsal birliğin ve bütünlüğün sağlanması ol-duğunu, insanların “ortak iyiliğini” gerçekleştirmek amacı taşıdıklarını dile getirirler ve meşruiyetlerini bu söylemsel zemin üzerinden kurarlar.

İnternet siyasası oluşturulurken de “genelin iyiliği” üzerinden kurulan bu söylemsel strateji, aslında siyasal iktidarların demokratik tartışma or-tamlarını güçlendirebilecek olanaklar sunması nedeniyle İnternet üzerinde kontrol sağlama istekleri ile yakından ilgilidir. Dolayısıyla, İnternet siyasa-sı oluşturulması bir yandan tüm kullanıcıların haklarının korunması açısin-dan çok önemli bir noktaya işaret ederken diğer yandan iktidarların kendi hâkimiyetlerini sağlam bir zeminde devam ettirmeleri için oldukça önem ta-şımaktadır.

Gündelik hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelen İnternet yasal sistemde bazı değişikliklere yol açmaktadır. Bu açıdan, Braman'a göre (2011, s.156-165) herkesin yararı gözetilerek oluşturulacak olan bir İnternet siyasa-sında İnternete erişim, içeriğe erişim, fikri mülkiyet hakları ve özel hayatın gizliliği/mahremiyet gibi dört temel unsurun dikkate alınması gerekmektedir.

dir.³ Her ülkenin siyasa oluşturma süreçleri ve öncelikleri farklı olsa da küresel bir ağ olan İnternet ile ilgili oluşturulacak herhangi bir siyasada bu dört ana konuya özel önem verilmelidir; çünkü bunlar sadece söylemsel değil eylemsel düzeyde de “genelin yararını” kollayan bir İnternet siyasasının hangi zeminde temellenmesi gerektiğini göstermektedir.⁴

İnternete erişim

İnternet siyasası oluşturabilmenin öncelikli koşulu, o ülkede İnternete erişimin sağlanmasının garanti altına alınmasıdır. Bu açıdan hükümetlerin üzerine düşen önemli görevlerden birisi hem toplumsal hem de toplumlar arası

•••••

- 3 Bu çalışmada, Sandra Braman'ın “Big four” olarak adlandırdığı bu dört önemli konu temel alınmış ve çalışma bu çerçevede yapılandırılmıştır. Ayrıntılı bir analiz için bkz: Braman S. (2011), “İnternet Policy”, içinde *The Handbook of İnternet Studies*. (der.) Consalvo, M. ve C.Ess Malden: Wiley- Blackwell. s.137-167.
- 4 Braman'ın kategorileştirmesine benzer şekilde, Uluslararası bir örgütlenme olan İnternet Hak ve İlkeleri Dinamik Koalisyonu (İHİDK) tarafından İnsan hakları odaklı İnternet ortamının gerçekleştirilebilmesi için gereken on hak ve ilke şu şekilde belirlenmiştir: **1) Evrensel-lik ve eşitlik:** Herkes eşit haklarla özgür doğar. Söz konusu haklara sanal ortamda da saygı gösterilmeli ve bu hakların devamı için gerekenler yapılmalıdır. **2) Haklar ve sosyal adalet:** İnternet insan haklarının teşviki, korunması ve gerçekleştirilmesi ve sosyal adaletin ilerleme- si için bir alandır. Sanal ortamda herkes, diğer bireylerin insan haklarına saygı göstermekle yükümlüdür. **3) Erişebilirlik:** Herkes güvenli ve açık İnternete erişim ve kullanım hakkına sahiptir. **4) İfade ve örgütlenme:** Sansür veya herhangi bir başka müdahale olmadan herkesin İnternette serbestçe bilgi arama, alma ve bilgi açıklama hakkı vardır. Ayrıca, herkesin İnternet ortamında ve İnternet aracılığıyla sosyal, politik, kültürel veya başka nedenler için özgürce bir araya gelme hakkı vardır. **5) Özel hayatın gizliliği ve veri koruması:** Herkes sanal ortamda özel hayat/mahremiyet hakkına sahiptir. Söz konusu hakka gözetlenmeme, şifreleme ve sanal ortamda anonimlik hakkı dahildir. Her bireyin kendi kişisel verilerini koruma hakkı vardır. Bu haklara veri tutma, işleme, saklama ve veriyi ifşa etme dahildir. **6) Yaşam, hürri- yet ve güvenlik:** Yaşam, hürriyet ve güvenlik haklarına sanal ortamda saygı duyulmalı, bu haklar korunmalı ve hayata geçirilmelidir. Bu haklar sanal ortamda başkalarının haklarını ihlal etmek için kullanılmamalıdır. **7) Çeşitlilik:** İnternette kültürel ve dilbilimsel çeşitlilik teşvik edilmeli, ifade çoğulluğunu teşvik etmek için, teknik ve politik metotlarda yenilik teş- vik edilmelidir. **8) Ağ eşitliği ve tarafsızlığı:** Herkes İnternet içeriğine öncelik ayırımı olma- dan, ticari, politik veya sair nedenler sebeplerden kaynaklanabilecek filtreleme veya trafik kontrolünden bağımsız, evrensel ve açık İnternet erişimine sahip olmalıdır. **9) Standartlar ve düzenleme:** İnternetin mimarisi, iletişim sistemi, belge ve veri formatları açık standart- lar esas alınarak düzenlenmeli ve bütünsel bir ortaklaşa çalışma, katılım ve herkes için eşit fırsat sunması sağlanmalıdır. **10) Yönetim:** İnsan hakları ve sosyal adalet, İnternetin işleyişi ve yönetimi için esas alınan yasa ve kurallar temeline göre şekillendirilmelidir. Söz konusu şekillendirme açıklık, aktif katılım ve hesap vermeye dayalı şeffaflık ve çok yönlü bir biçimde yapılmalıdır. <http://İnternetrightsandprinciples.org/site/campaign/>

sayısal uçurumun (*digital divide*) en aza indirilmesi ve eşit toplumsal erişimin sağlanmasına yönelik adımların atılmasıdır. Sayısal uçurum farklı sosyo-ekonomik seviyelerdeki kişilerin, hanelerin, firmaların ve ülkelerin arasında hem bilgi ve İnternet teknolojilerine hem de İnternete erişim konusunda var olan uçurumu tanımlamak için kullanılmaktadır (OECD 2001, s.5).

Genel anlamda eşitsiz erişim koşullarını ifade etmek için kullanılan sayısal uçurum kavramı (OECD 2001, s.5; Siopera 2012, s.84), maddi, eğitimsel ve kültürel olmak üzere farklı erişim problemlerini içinde barındırmaktadır. Herhangi bir kişinin, hanenin veya örgütün İnternete, yani şebekenin kendisine erişebilmesini tanımlayan maddi erişim genelde ekonomik ve coğrafi konuları kapsayan bir meseledir. Eşit maddi erişimin sağlanması her şeyden önce hükümetlerin ya da büyük şirketlerin sorumluluğu altındadır (Braman, 2011). Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin İnternete toplumsal erişimi desteklemesi ve siyasa oluştururken bu temel unsuru öncelikleri arasına yerleştirilmesi önem taşımaktadır.

Her yeni teknoloji gibi İnternet de çeşitli düzeylerde okuryazarlık gerektirmektedir. Bunlardan en temeli geleneksel anlamda okuryazarlıktır. İnternet üzerinde akan metinleri okumak, anlamak ve yazmak İnternet kullanımının olmazsa olmazlarından. Bu temel okuryazarlık seviyesine sahip kullanıcıların, yine aynı şekilde İnternet'in akışkan zemini üzerinde güvenilir bilgiyi bulmak, değerlendirmek ve bu bilgiyi doğru kullanabilmek yeteneğini vurgulayan enformasyon okuryazarlığı (*information literacy*) düzeyi ve İnternete erişim için gerekli teknolojileri kullanma yeteneğini ifade eden teknoloji okuryazarlığı (*technology literacy*) düzeyine sahip olması önemlidir. Bahsettiğimiz bu okuryazarlık türleri İnternetin tam ve etkili bir şekilde kullanılmasının ön koşuludur (Braman 2011, s.157-158; Gillmor 2008, s.2-6). Bu açıdan da İnternete eşit erişimin sağlanabilmesi için devletlerin siyasa oluşturma süreçlerinde bu okuryazarlık türlerinin geliştirilmesine ve bu anlamda eşitsiz erişimin nasıl azaltılabileceği ya da ortadan kaldırılabilceğine yönelik düzenlemelere gitmeleri gerekmektedir.

İnternete erişim açısından her ülkenin farklı siyasa oluşturma süreçleri vardır. Çeşitli kültürel normlar, çoğu toplumda siyasa oluşturma süreçlerinde farklılık gösterebilirler (Anderson 2003, s.40). Siyasalar, içinde geliştirildikleri toplumların kültürel değerleri göz önünde bulundurularak şekillendirildiği için İnternet siyasası oluşturulurken de böylesi bir süreç işlemektedir. Ancak, başarılı bir siyasa üretmek, sadece baskın kültürel değerler temel alınarak değil, azınlıktaki grupların da İnternet erişimini, İnternet üzerinden içerik

üretimlerini garanti altına alarak gerçekleştirilmelidir (Braman 2011, s.158). Dolayısıyla, İnternet siyasası oluşturulurken ülkelerin kültürel değerlerinin dikkate alınması önemli ve gereklidir.

İçeriğe erişim

Erişim eşitsizlikleri giderilerek İnternete erişim tamamen güvence altına alındıktan sonra içeriğe erişim de önem kazanmaktadır. İçeriğe erişimin garanti altına alınması için ise İnternet siyasası oluştururken erişim koşulları, ağ tarafsızlığı, sansür ve dolayısıyla ifade özgürlüğü gibi konular kilit kavramları oluşturmaktadır (Braman 2011, s.158). Öncelikle İnternete ve içeriğe erişim koşulları üzerinde çeşitli şekillerde sınırlandırmalara gidebilme yetkisini elinde bulunduran iktidarlar, kendi meşruluklarını tehlikeye düşürecek konularda -özellikle ulusal güvenlik, toprak bütünlüğünün korunması, kamu düzenini sağlanması gibi çeşitli gerekçelerle- haber alma hakkını, özgür bilgi akışını ve dolayısıyla ifade özgürlüğünü sınırlandırabilmektedirler (Akdeniz ve Altıparmak 2008, s.56-57).

Siyasal iktidarlar içeriğe erişimi o ülkenin kendi hukuk sistemi içerisinde yasal dayanak noktalarını belirleyerek veya İnternete erişim koşullarını düzenleyen İnternet siyasalarını temel olarak sınırlandırırken, İnternet servis sağlayıcıları da içeriğe erişimi sınırlandırabilmektedirler. İnternet üzerinde bir içeriğe erişmek için onaylamak zorunda kaldığımız son kullanıcı lisans sözleşmeleri (*end user license agreements*) ya da kullanım koşullarını (*terms and conditions of Internet Access*) belirleyen çeşitli sözleşmeler, servis sağlayıcılar tarafından gerçekleştirilen bu sınırlandırmalara önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu sözleşmeleri onaylamadan var olan içeriğe erişim mümkün olmadığı için bu durum içeriğe özgür erişimin önünde bir engel olarak durmaktadır.

İnternet servis sağlayıcılarının ve devletlerin içeriğe erişim konusundaki bu uygulamalarına paralel olarak, İnternet siyasası oluştururken dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta ağ tarafsızlığıdır (*network neutrality*). İnternete ve tüm İnternet tabanlı verilere eşit şekilde erişilmesi ve buna herhangi bir kısıtlama getirilmemesi ilkesinden temellenen ağ tarafsızlığı bütün İnternet servis sağlayıcıları ve devletlerin İnternet siyasalarında yer alması gereken önemli bir kavramdır (Türkiye’de İnternet’in Durumu Raporu 2013, s.2).

Ağ tarafsızlığının⁵ temel amacı, tüm kullanıcıların herhangi bir ayrımcılık ya da uygulamaya maruz kalmadan İnternetteki tüm verilere erişmesinin servis sağlayıcılar ve hükümetler tarafından garanti altına alınmasıdır. İnternetin hem devletler hem de şirketler tarafından düzenlemeye ve etkilenmeye açık bir alan olmasından dolayı, ağ tarafsızlığı “bir bakıma İnternetin nasıl düzenleneceği noktasında çok katmanlı ve çok boyutlu bir tartışmanın genel adı” olarak tanımlanabilir (Hatipoğlu vd. 2013, s.37).

Ağ kontrollerini ellerinde bulunduran devletler ve servis sağlayıcıları çeşitli gerekçeler sunarak belirli web sitelerine erişimi yavaşlatabilir ya da tamamen engelleyebilirler. Ağ tarafsızlığı yasalarla güvence altına alınmadığı sürece böylesi bir durum sansürü de beraberinde getirmektedir. Sansürün olduğu yerde ise ifade özgürlüğünden bahsetmek olanaksızlaşır. Tam da bu nedenle ağ tarafsızlığı, ifade özgürlüğü ile birlikte değerlendirilmesi gereken bir konudur (Türkiye’de İnternet’in Durumu Raporu 2013, s.3).

İnternet siyasası oluşturmada büyük önem taşıyan sansür ve ifade özgürlüğü, içeriğe erişim açısından değinilmesi gereken önemli konulardır. Sansür temel bir insan hakkı olarak kabul edilen ifade özgürlüğünün iktidarlar tarafından sınırlandırılması anlamına gelmektedir (Clark ve Lee 2008, s.421-22). Gündelik hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olmuş ve iktidarların lehine ya da aleyhine olan her türlü enformasyonun -geleneksel medyanın aksine, öncelikli olarak iktidar kontrolünden geçmeden- bizlere ulaşmasını mümkün kılan İnternet ortamları iktidarların meşruiyetlerini sağlamalarının önünde bir tehdit oluşturmaktadır. Enformasyonun bu kadar hızlı bir şekilde çok fazla kullanıcıya ulaşması karşısında iktidarlar İnternet ortamları üzerinde sıkı bir şekilde sansür uygulamalarına gitmektedirler. Çeşitli gerekçeler gösterilerek

•••••

5 Ağ tarafsızlığı kavramını ilk kullanan kişi olan Tim Wu ağ tarafsızlığını tanımlarken aynı zamanda ağ ayrımcılığı (*network/broadband discrimination*) ve açık İnternet (*open İnternet/access*) kavramlarından da bahseder. Ağ ayrımcılığı, piyasa ilişkileri içerisinde güçlü servis sağlayıcıların ayrıcalıklı ve ayrıcalıklı olmayan kullanıcıları arasında ayırım yapmalarını ifade etmektedir (Wu, 2006, s.2; Wu 2003, s.143-145). Hızlı İnternet hizmeti almak için fazla para ödeyen ve ödemeyen müşteriler arasında fiyat ayırımı üzerinden kurulan bu eşitsizlik, ağ tarafsızlığının temeli olan eşit erişim koşullarının sağlanmasının önünde engel teşkil etmektedir. Aynı şekilde bu durum İnternetin temel mantığı olan ve onun bugün ulaştığı başarının altında yatan, “herkese açık”, “kolay erişilebilir” ve “uluslar üstü” olması noktasında açık İnternet anlayışına da aykırıdır. Açık İnternet, tüm İnternet kullanıcılarının tercih ettikleri içeriklere, uygulamalara ve servislere istedikleri zaman erişebilmeleri ilkesine dayanır. Dolayısıyla açık İnternet tamamen ağ tarafsızlığı ilkesinin uygulanmasıyla bağlantılıdır. (Digital Agenda for Europe: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/net-neutrality-challenges>)

web sitelerine ya da sosyal medya platformlarına erişimin tamamen engellenmesi bu sansür uygulamalarından biridir.

Sansürü merkezi hale getirecek türde İnternet siyasaları demokratik bir toplumun zeminini oluşturan ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasının yolunu açmaktadır (Kurban ve Sözeri, 2013). İfade özgürlüğünün kapsamı konusunda farklı yaklaşımlar olmasına rağmen en genel anlamı ile ifade özgürlüğü her türlü bilgiye ve fikre ulaşabilme, bunlar arasında seçim yapabilme ve edinilen fikirlerin hiçbir baskı altında kalmadan özgürce ifade edilebilmesi anlamına gelmektedir (Akdeniz ve Altıparmak 2008, s.50). Bu tanımı ile ifade özgürlüğü, haberleşme özgürlüğünü, düşünce ve kanaatini açıklama ve yayma özgürlüğünü de içinde barındırmaktadır (Bozkurt ve Dost 2002, s.47-48).⁶ Bu geniş anlamıyla diğer özgürlüklerimizi de kapsayan ifade özgürlüğü Anayasa ve uluslararası belgelerle güvence altına alınmış temel bir insan hakkıdır ve bu nedenle herkesin yararını gözeten bir İnternet siyasasında güvence altına alınması oldukça önem taşımaktadır.

• • • • •

6 İfade özgürlüğü açısından uluslararası iki ilkeden bahsetmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 19. Maddesinde yer alan "*Herkesin kanaat ve ifade özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak, müdahale olmaksızın kanaat taşıma ve herhangi bir yoldan ve ülke sınırlarını gözetmeksizin bilgi ve fikirlere ulaşmaya çalışma, onları edinme ve yayma serbestliğini de kapsar*" ibaresidir (<http://www.ihd.org.tr/index.php/san-haklarylgeleleri-mainmenu-96/156-insan-haklari-evrensel-beyannames.html>). İkincisi ise, AHİS'in (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) 10. Maddesinde yer alan "*Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de içerir*" ifadesidir (http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/temelbelge/AIHS_Tr_A6format.pdf). 1948 ve 1950 yıllarında kabul edilen bu iki evrensel ilkeye taraf olan Türkiye, ifade özgürlüğüne, 1982 Anayasası'nda madde 26 kapsamında "*Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti*" başlığı altında şöyle yer vermiştir: "*Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar*" (http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf). Değindiğimiz bu ulusal ve uluslararası ilkelerde de görüldüğü gibi toplumsal ve bireysel açıdan ifade özgürlüğünün yerine getirilebilmesi, sadece devletin ve toplumun doğru bulunduğu, olumlu gördüğü fikirlerin değil, aynı zamanda onların yanlış bulunduğu, onları rahatsız eden fikirlerin de serbestçe ifade edilmesi ve bireylerin bu ifadelerden dolayı herhangi bir yaptırıma tabi tutulmayacağından emin olmaları anlamına gelmektedir. İnternet siyasası oluşturulurken dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri, ifade özgürlüğünün ulusal ve uluslararası düzeyde korunması gereken bir hak olduğu ve bunu engelleyecek hiçbir uygulamanın o siyasa içerisinde yer almamasıdır.

Fikri mülkiyet hakları

Her yeni teknoloji gibi İnternet de yeni mülkiyet ilişkilerini beraberinde getirmiştir. Yeni bir sahiplik biçimi yaratan İnternet çevrimdışı ekonominin sınırlarını da genişleterek çevrimiçine taşımıştır. Artık İnternet üzerinden e-ticaret yolu ile ekonomik ilişkiler ülke sınırlarına tabi olmadan yürütülürken, bir yandan da sanal sahiplik yolu ile mülkiyet ilişkileri yeni bir boyut almıştır. İnternet ve yeni sahiplik biçimi ele alınırken öncelikle DNS (*Domain Name System*), yani alan adı olarak bildiğimiz web sitelerinin İnternet üzerindeki adı ve adreslerinin temini ile ilgili sisteme değinmek gerekmektedir (Braman 2011, s.160-163). Bu ad ve adres isimleri olmadan İnternet üzerinden herhangi bir web sitesine ulaşamaz.⁷ Dolayısıyla, bir web sitesi oluşturmak istendiği zaman öncelikle bir alan adı satın almak gerekmektedir. Böylece kendi web sitenizin adını ve adresini seçerek ve satın alarak sanal ortamda bir tür mülkiyet edinmiş olursunuz ya da başkası tarafından edinilmiş bir mülkü kiralayabilirsiniz.

İnternet ve mülkiyet ilişkileri açısından -sanal ortamda yeniden gündeme gelen- telif hakkı, marka, patent ve meslek sırrı gibi fikri mülkiyet haklarına ilişkin meseleler büyük önem taşımaktadır. Fikri mülkiyet hakları “her türlü fikri çaba sonucunda yaratılan ürünler üzerinde kişilerin sahip olduğu hakları belirtmek için kullanılmaktadır. Yaratılan her türlü bilimsel, edebi, müzik, sinema eserinin yanı sıra; sınai mülkiyetin konusunu oluşturan patentler, markalar, endüstriyel tasarımlar ve modeller üzerindeki sınai haklar da geniş anlamda fikri haklar kavramının içerisinde düşünülmektedir” (Yüksel 2001, s.241). Aynı ifade özgürlüğü gibi fikri mülkiyet hakları da İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi⁸ ile temel bir insan hakkı olarak kabul edilmiş ve eser sahibinin maddi ve manevi haklarının güvence altına alınmasına önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Dijital ortamların sunduğu olanaklarla bu fikri ürünlerin eser sahiplerinin onayı alınmadan çok hızlı bir şekilde çoğaltılması ve yayılması, eser sahiplerinin haklarının güvence altına alınmasını gerektirmiştir. Buna göre eser sahipleri eserlerinden kimlerin yararlanacağına karar

•••••

7 <http://www.domainalma.web.tr/>

8 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Madde 27- (1). “Herkes toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir. (2). Herkesin yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır.” <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>

verebilir⁹ ve haksız bir yararlanma tespit edilirse bunun cezalandırılması için yasal yollara başvurulabilir (Yüksel 2001, s.242).

İnternet bir yandan fikri mülkiyet haklarının ihlalinde kolaylıklar sunar-ken, diğer yandan İnternet ortamı üzerinden fikri mülkiyet haklarının ihlalini içeren uygulamaları takip etmeyi de kolaylaştırır. Artık İnternet üzerinden belirli bir içeriği kimin yüklediğini ya da indirdiğini, bu içeriklerle ne yapıldığını tespit etmek mümkündür. Bu nedenle, fikri mülkiyet hakları İnternet siyasası oluşturulurken dikkat edilmesi ve güvence altına alınması gereken önemli bir konudur.¹⁰

Özel hayatın gizliliği/mahremiyet

İnternet siyasası oluşturulurken özel önem gerektiren konulardan bir diğeri de özel hayatın gizliliği ilkesidir. Özel hayatın gizliliği yukarıda değindiğimiz diğer haklar gibi, uluslararası sözleşmelerde ve Anayasa'da¹¹ temel bir insan hakkı olarak kabul edilmiştir. İnternet siyasası oluşturma sürecinde özel hayatın gizliliğinin üç boyutunun ele alınması önemlidir. Bunlardan ilki, iletişimimizin bu iletişime dâhil olmayan ya da olmasını istemediğimiz kişilerin erişimine kapatılması olarak tanımlanabilen *haberleşme gizliliği*; ikincisi, İnternet üzerinden gerçekleştirdiğimiz işlemler sonucu elde edilen tüm verilerimizin korunması temeline dayanan *veri gizliliği*; sonuncusu ve en önemlisi ise iletişimde bulunan kişinin kimliğinin gizliliğinin korunması temeline dayanan *anonimlik* (Braman 2011, s.162-164).

•••••

9 Ancak bu noktada adil kullanım kavramına değinmek gerekmektedir; çünkü eser sahibi bir yandan eserini kimlerin kullanacağına ya da kimlerin kullanamayacağına karar verirken; diğer yandan bu eser, belirli şartlar altında belirli bir toplumsal amaca hizmet etmek için uygunsa, eser sahibi bu eserin kullanımını sınırlandıramaz. Dolayısıyla adil kullanım, eser sahibinin toplumun yararına olacak bir durumda eserinden başkalarının da yararlanmasına olanak tanınması anlamına gelmektedir (Braman 2011, s. 160-162).

10 Bir İnternet siyasası oluşturulurken özel önem gösterilmesi gereken fikri mülkiyet hakları konusuna, araştırmanın kuramsal kısmında yer verilmesine rağmen analiz kısmında değinilememiştir, çünkü fikri mülkiyet hakları, Türkiye'de 5651 Sayılı İnternet Yasası kapsamında değil, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası kapsamında ele alınmaktadır. Hem bu çalışmada hem de İnternet düzenlemeleri ile ilgili yapılan başka çalışmalarda fikri mülkiyet haklarına özel önem gösterilmesi gerektiği düşüncesi ile çalışmanın kuramsal kısmında fikri haklar konusuna yer verilmesi gerekli görülmüştür. 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası'nın tam metni için bkz: http://mevzuat.meb.gov.tr/html/7981_5846.html.

11 Bkz: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. Maddesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 12. Maddesi ve 1982 Anayasası'nın 20. Maddesi.

Özel hayatın gizliliği kapsamında ulusal ve uluslararası belgelerle güvence altına alınan haberleşme gizliliği birçok ülkenin hukuk sistemi içerisinde yer almakta ve bu hakkın ihlali cezai yaptırımlarla sonuçlanmaktadır.¹² Ancak tüm diğer uygulamalarda olduğu gibi devletler ulusal güvenlik tehdidi ya da diğer suç unsurlarını gerekçe göstererek haberleşme gizliliğimizi ihlal etme hakkını ellerinde bulundurmaktadırlar. Bunu da çeşitli yasal dayanak noktaları üzerinden ya da İnternet siyasalarıyla temellendirerek yapmaktadırlar. Her ne kadar haberleşme gizliliği temel bir insan hakkı olsa da tüm diğer insan haklarını ihlal etme keyfilğini ellerinde tutan siyasal iktidarlar, bu hakkı da kolayca ihlal etmektedirler. Bu tür baskıcı hükümetler kullanıcıların neredeyse tamamının çevrimiçi aktivitelerinin kayıt altına alınmasını sağlamakta ve “gerekli gördükleri” noktalarda bu kayıtları kullanmaktadırlar.¹³

İnternet üzerinden gerçekleştirdiğimiz aktivitelerimizin servis sağlayıcılar tarafından izinsiz bir şekilde kayıt altına alınması temel bir insan hakkı olan özel hayatın gizliliği ilkesinin ihlalidir. Bunun içerisinde, hem haberleşme gizliliğimiz¹⁴ hem veri gizliliğimiz hem de kimlik gizliliğimizin ihlali söz konusudur. Bir kişinin adı, adresi, doğum tarihi, hobileri, kart numaraları, kimlik numarası vb. gibi bir bireyi diğerlerinden ayıran unsurları ifade eden kişisel verilerin bu denli tespit edilebilir ve kaydedilebilir olması, özel hayatın gizliliği açısından ciddi tehditler içermektedir (Veri Korumaya Giriş 2013, s.4). Ayrıca tüm İnternet aktivitelerimizi kayıt altına alma yetkisi verilmiş olan servis sağlayıcılar kaydettikleri bu verileri pazar araştırmalarında kullanılması için satabilmektedirler. Böylece kişisel verilerimiz pazarda alınıp satılabilir birer meta haline getirilmektedir.

İnternetin bu denli kontrol ve gözetim altında tutulur hale gelmesiyle anonim olmak neredeyse imkansız gözükmektedir. İnternet üzerinden paylaştığımız her türlü bilgi çeşitli elektronik izler bırakır ve bıraktığımız bu izler bizim ve iletişim kurduğumuz insanların kimliklerinin kolayca tespit edilme-

• • • • •
12 Türk Ceza Kanunu'nun “Özel Hayata ve Hayatın Gizli Alanına Karşı Suçlar” bölümü altında yer alan 132. ve 133. maddelerinde haberleşme ve kişiler arasındaki konuşmaların gizliliğinin ihlali suç sayılmaktadır. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>

13 5651 Sayılı İnternet Yasası ile kişisel verilerimizin bizlerin onayı olmadan iki yıl boyunca kayıt altına alınması ve gerekli görüldüğü zaman iktidarlara teslim edilmesinin garanti altına alınması da böylesi bir özel hayat ve haberleşme gizliliği ihlali örneğidir.

14 Türk Ceza Kanunu'nun “Özel Hayata ve Hayatın Gizli Alanına Karşı Suçlar” bölümü altında yer alan 132. ve 133. maddelerinde haberleşme ve kişiler arasındaki konuşmaların gizliliğinin ihlali suç sayılmaktadır. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>

sini sağlar. Anonimlik ise bu veriler üzerinden bıraktığımız elektronik izlerin silinmesi yoluyla kimliğimizin tespit edilmesinin zorlaştırılmasını ifade etmektedir (Veri Korumaya Giriş 2013, s.6). Bu nedenle anonimlik temel bir insan hakkı olarak düşünülmeli ve İnternet siyasasında güvence altına alınması öncelikli hedefler arasına yerleştirilmelidir.

Her ne kadar çoğu demokratik ülkede anonimliğin siyasi konular hakkında daha açık ve özgür bir şekilde tartışmayı teşvik etmesi açısından yasal olarak korunduğu söylene de kişisel bilgisayarımızla İnternete bağlanırken şebeke bir IP adresi gerektirdiği için anonim olma durumu ortadan kalkmaktadır (Braman 2011, s.163). İktidarların kendilerine verdiği yetki ile tüm verilerimizi kayıt altına alan servis sağlayıcılar, herhangi bir ağa bağlanırken atadıkları IP adresi üzerinden kimliğimizi kolaylıkla tespit edebilmekte ve bunu hükümetlerle paylaşabilmektedirler. Dolayısıyla anonimlik siyasal iktidarlar tarafından söylemsel düzeyde desteklenen bir konu olarak görünmesine rağmen, aslında iktidarların gözünü sürekli üzerimizde tutması açısından fiili olarak pek de desteklenmemektedir.

İnternet siyasası oluşturulurken önem gösterilmesi gereken tüm bu anahtar kavramlar üzerinden *5651 Sayılı İnternet Yasası*'nda yapılan düzenlemelere bakmak, oluşturulan bu İnternet siyasasının hangi açılardan sorunlu olduğunu görmek açısından faydalı olacaktır.

5651 Sayılı İnternet Yasası'na eleştirel bir bakış

5 Şubat 2014 tarihinde Meclis'ten geçen ve 18 Şubat 2014 tarihinde de dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından onaylandığı duyurulan *5651 Sayılı İnternet Yasası* ile ilgili tartışmalar genellikle üç konu etrafında yoğunlaşmıştır. Bunlar: (a) "İçeriğin yayından çıkarılması ve erişimin engellenmesi", (b) "Erişim Sağlayıcıları Birliği'nin kurulması" ve (c) "kişisel verilerin iki yıl süre ile saklanması" zorunluluğunun getirilmesidir. Araştırmanın kuramsal kısmında değindiğimiz ideal bir İnternet siyasasında olması gereken ilkelerin *5651 Sayılı İnternet Yasası* kapsamında ne kadar dikkate alındığı bu üç başlık altında ele alınacaktır.

İçeriğin yayından çıkarılması ve erişimin engellenmesi

Türkiye'de, özellikle son yıllarda artan İnternet yasakları ifade özgürlüğüne ket vurması noktasında eleştirilerin hedefi olmuştur. Bu yasaklamaların temel yasal dayanağını ise *5651 Sayılı İnternet Yasası* oluşturmaktadır. Yasanın yürürlüğe girdiği 2007 tarihinden itibaren, erişim engellemelerinde ciddi bir

artış gözlemlenmiştir (Depeli ve Çaylı 2012, s.173). 5651 Sayılı İnternet Yasası öncesi erişime engellenen site sayısı sadece 4 iken¹⁵, 2015 Ekim ayında bu rakam 87669'a ulaşmıştır.¹⁶ Aradaki bu uçurum özellikle 5651 Sayılı İnternet Yasası'nda yapılan düzenlemelerin yargı makamlarının yanında Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı'na (TİB) tanıdığı erişim engelleme kolaylığı ile yakından ilgilidir (Altıparmak ve Akdeniz 2014, s.1). TİB artık yasanın 8. maddesinde belirtilen katalog suçlardan¹⁷ herhangi biri ile ilgili "yeterli şüphe" görmesi durumunda bağımsız olarak idari tedbir uygulama yetkisine sahiptir. 5651 Sayılı İnternet Yasası'nın 8. maddesinin 4. fıkrasında yer alan "...suçları oluşturan yayınlara ilişkin olarak erişimin engellenmesi kararı re'sen Başkanlık tarafından verilir" ibaresi TİB'in mahkeme kararı olmaksızın suç unsuru teşkil ettiğine inandığı ya da yeterli şüphe gördüğü web sitelerini, keyfi bir şekilde erişime engelleme yetkisinin temel dayanağını oluşturmaktadır.

Yine aynı şekilde, yasaya eklenen 9/A maddesi¹⁸ kapsamında İnternette yer alan herhangi bir içeriğin özel hayatının gizliliğini ihlal ettiğini söyleyen gerçek ya da tüzel kişiler, kurum veya kuruluşlar doğrudan TİB'e başvurarak içeriğin yayından kaldırılmasını talep edebilmektedirler. TİB de bu talep doğrultusunda -mahkeme kararına gerek duymaksızın- söz konusu tedbirin dört saat içerisinde uygulanmasını sağlayabilmektedir. Böylece mevcut "uyar-kaldır" uygulamasından çıkıp URL tabanlı engellemeye geçilmiştir. Ayrıca bu madde kapsamında TİB'e bir yargı organı gibi erişim engelleme yetkisi tanın-

• • • • •

15 5651 Sayılı İnternet Yasası'ndan önce engellenen site sayısının 4'ten fazla olduğu bilinmemektedir; ancak bu çalışmada başka bir kaynak olmaması nedeniyle sadece engelliweb.com sitesinde yer alan rakamlara yer verilmiştir.

16 "Engelliweb" isimli web sitesinin sağladığı verilere bakıldığında erişim engellemelerindeki artış net bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Engellenen sitelerin yıllara göre toplam dağılımı şöyledir: 2007'de 43; 2008'de 105; 2009'da 6166; 2010'da 7834; 2011'de 15148; 2012'de 23619; 2013'de 39506 ve 2014'te yasada yapılan düzenlemelerle bu rakam bir önceki yıla göre neredeyse iki katı artarak 61913'e ulaşmıştır. <http://engelliweb.com/istatistikler/>

17 Bu katalog suçlar 5651 Sayılı İnternet Yasası kapsamında şöyle sıralanmaktadır: İntihara yönlendirme (madde 84), Çocukların cinsel istismarı (madde 103, birinci fıkra), Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma (madde 190), Sağlık için tehlikeli madde temini (madde 194), Müstehcenlik (madde 226), Fuhuş (madde 227), Kumar oynanması için yer ve imkân sağlama (madde 228) ve Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5651.html>

18 9/A'ya göre "İnternet ortamında yapılan yayın içeriği nedeniyle özel hayatının gizliliğinin ihlal edildiğini iddia eden kişiler, Başkanlığa doğrudan başvurarak içeriğe erişimin engellenmesi tedbirinin uygulanmasını isteyebilir." <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5651.html>

mıştır (Altıparmak ve Akdeniz, 2014). *Twitter* ve *YouTube* gibi sosyal medya platformlarının ya da birçok web sitesinin erişime engellenmesi de yasanın TİB'e tanıdığı böylesi "geniş yetkilerle" yakından ilgilidir.

TİB Başkanına tanınan bu yetkiler yargı kurumlarını aradan çıkartarak sansürün dolaysız bir şekilde işleminde büyük önem taşımaktadır. 9/A maddesinin mevcut yasaya eklenmesindeki en önemli nedenlerden birinin hükümetle ilgili gündeme gelen yolsuzluk iddiaları ve buna yönelik ses kayıtlarının sosyal medyada hızlı bir şekilde yayılmasının engellenmesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁹ Yasada yapılan değişiklikler ve TİB Başkanına tanınan sınırsız yetkilerle birlikte, artık hükümet aleyhine sosyal medyada dolaşan içeriklerin aracısız-dolaysız bir şekilde yayımdan kaldırılması sağlanmıştır.²⁰ Böylece AKP iktidarının "mahremini" ifşa eden her türlü ses kaydı ve haberler, Yasanın 9/A maddesi kapsamında tartışmasız bir şekilde engellenebilir hale gelmiştir. Örneğin, yolsuzluk haberleri ve ses kayıtlarının yer aldığı "başçalan" ve "haramzadeler" kelimelerini içeren tüm İnternet siteleri herhangi bir mahkeme kararı olmaksızın ve site sahiplerine herhangi bir uyarı verilmeksizin TİB tarafından idari tedbir koyularak erişime engellenmiştir.²¹ "Anayasa'ya göre, haberleşme özgürlüğü ve özel yaşamın gizliliğine müdahaleye ancak bir mahkeme tarafından karar verilebilir. Bu Türk Anayasa Hukuku'nun temel haklara ilişkin başlıca ilkelerden biridir." (Altıparmak ve Akdeniz 2008, s.127) Dolayısıyla mahkeme kararı olmadan TİB tarafından

•••••

19 Bunu da dönemin Başbakanı R.T. Erdoğan 25 Şubat 2014 tarihli AKP Grup Toplantısı'nda ortaya çıkan ses kayıtları ile ilgili yaptığı konuşmasında söyle belirtmiştir: "*Millet müsterih olsun. Biz yeni İnternet yasasını bu şantajın önüne geçmek için çıkardık. Ama bunu kimse anlamadı. Bunların yayımlanmasına dahilmasına insanımızı rencide etmesine müsaade etmeyecek, bu skandal-dan ülkemizi yine biz düzlüğe çıkaracağız*" <http://www.haberler.com/erdogan-in-son-parti-grubu-konusmasi-5712117-haberi/>. Erdoğan'ın bu sözlerinden de görüldüğü gibi, 5651 Sayılı İnternet Yasası iddia edildiği gibi kamu yararı gözetildiği için değil, aksine AKP iktidarının kendi meşruiyetini sağlamasının bir aracı olarak yapılmış ve uygulamaya sokulmuştur.

20 Yasada yapılan değişikliklerden bir tanesi de "*Başkanlık (TİB) personelinin, kanunlar kapsamındaki görevlerini yerine getirirken, görevin niteliğinden doğan veya görevin ifası sırasında işledikleri iddia olunan suçlardan dolayı haklarında cezai soruşturma yapılması, Telekomünikasyon İletişim Başkanı için ilişkili Bakanın (Ulaştırma Bakanı), diğer personel için ise Kurum Başkanının (TİB Başkanı) iznine bağlıdır*" ibaresidir. Buna göre TİB Başkanı ve personeli işledikleri hiçbir suçtan direkt olarak yargılanamaz kılınarak bir tür dokunulmazlık altına alınmışlardır. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5651.html>

21 TİB tarafından erişime engellenen web sitelerinin isimlerine ve engellenme tarihlerine, www.engelliweb.com sitesinden ulaşılabilir.

verilen bu erişim engelleme kararları, her ne kadar 5651 Sayılı İnternet Yasası kapsamında uygulanıyorsa da bu durum Anayasa'nın 22. Maddesini ihlal eder niteliktedir.

5651 Sayılı İnternet Yasası'nın TİB'e tanıdığı erişimi engelleme kolaylığı ifade özgürlüğünü de sınırlandırmaktadır. Yasa sonrası birçok sosyal medya platformu ve web sitesi herhangi bir mahkeme kararı olmaksızın erişime engellenmiştir. Bu erişim engellemeleri temelde bu platformlar vasıtasıyla duygu ve düşüncelerini açıklayan, bunları paylaşan, yayan ve politik tartışmalara aktif olarak katılan kişilerin ifade özgürlüğünü sınırlamaktadır. Ayrıca bu durum sosyal medya üzerindeki devlet baskısı ve sansürün aldığı boyutu da gözler önüne sermektedir.

Erişim sağlayıcıları birliği

Erişim Sağlayıcıları Birliği'nin kurulması içeriğe erişimin engellenmesine yönelik kararların uygulanmasında merkezi bir öneme sahiptir.²² Bu birlik erişim engelleme kararlarının uygulanmasını sağlama amacı taşımaktadır. Tüm İnternet servis sağlayıcıları ile İnternet erişim hizmeti veren diğer işletmelerin birliğe üye olmadan faaliyette bulunamayacakları 5651 Sayılı İnternet Yasası ile garanti altına alınmış ve böylece birliğe katılım zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca servis sağlayıcıların birliğe üyelik aidatı ödemeleri zorunlu tutulmuş ve birliğin giderleri bu aidatlar üzerinden karşılanmıştır. Aynı zamanda servis sağlayıcıları verilmiş olan erişim engelleme kararlarının uygulanması amacıyla gerekli olan her türlü donanım ve yazılımı da kendileri sağlamak durumunda bırakılmışlardır.²³

Servis Sağlayıcıları Birliği'nin kurulması ile servis sağlayıcıların omuzlarına yüklenen bu mali yükün faturasını ise İnternet hizmeti alan abonelerin ödeyeceği aşikârdır. Temelde kamu yararı gözetilerek oluşturulması gereken İnternet siyasalarının öncelikle eşit erişim ve ağ tarafsızlığını destekler nitelikte olması beklenmektedir. Ancak 5651 Sayılı İnternet Yasası ile yapılan bu düzenlemeler, İnternet üzerinde fiyat artışına neden olarak -ağ tarafsızlığı ve eşit erişimin temelini oluşturan- ucuz İnternet hizmeti sağlanmasının önünde engel teşkil etmektedir. Maliyetlerin yükselmesi ile birlikte İnternet kullanıcılarının sayısı azalacak ve nüfusun belirli bir kesimi çevrimiçi ortamlarda

•••••

22 TİB, Erişim Sağlayıcıları Birliği'nin 19 Mayıs 2014 tarihinden itibaren resmi olarak faaliyete başladığını web sayfasından ilan etmiştir. <http://www.tib.gov.tr/tr-duyuru-9999-hepsi.html>

23 <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6518.html>

kendilerini ifade etme olanağı bulamayacaklardır. Böylece var olan sayısal uçurum daha da artarak eşit erişim idealinden uzaklaşılacaktır.

Sayısal uçurumun artması İnternet okuryazarlığının toplumsal olarak gelişmesini engelleyecek niteliktedir. İnternet okuryazarlığının artmasının sağlanması bir İnternet siyasasında üzerinde durulması gereken unsurlardan biridir; ancak *5651 Sayılı İnternet Yasası* ile erişim engellemelerinin artması ve İnternet maliyetlerinin yükselmesi İnternete erişen kişi sayısında da bir azalmaya yol açacaktır. Dolayısıyla, İnternete erişimin azalması İnternet okuryazarlığının artmasının da önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir.

Bir diğer dikkate değer nokta ise Erişim Sağlayıcıları Birliği'nin kurulmasındaki temel amaçtır. İçeriğe erişim engellemelerinin merkezi hale getirilmesi amacıyla kurulan bu birlik, temelde var olan güç-iktidar ilişkilerinin sürdürülmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu birlik üzerinden merkezileşen hükümet kontrolü ifade özgürlüğünün önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Artık İnternet servis sağlayıcıları isteseler de istemeseler de varlıklarını idame ettirebilmek için bu birliğe üye olmak ve dolaylı olarak iktidarın aleyhine dolaşan içerikleri ve ifadeleri yayından kaldırmakla yükümlüdürler. Böylece bu birlik yeni düzenlemelerle birlikte artan sansürün merkezi uygulayıcısı konumuna yerleştirilmiş ve devletin "çevrimiçi gardiyanlığı" görevini üstlenmiştir.

Tüm bu açılardan *5651 Sayılı İnternet Yasası*, maliyetlerin yükselmesiyle kullanıcıların daha sınırlı İnternet hizmeti almasına neden olması açısından sayısal uçurumun artmasına yol açmaktadır. Ayrıca tüm servis sağlayıcıların bir birlik etrafında toplanarak devlet kontrolü altına alınması ile ağların ağı olan İnternetin tarafsız ve özgür yapısının korunması ve herkese eşit erişim sağlanması temeline dayanan ağ tarafsızlığı ilkesinden oldukça uzaklaşmaktadır. Aynı şekilde servis sağlayıcıların devlet tekeline girmesi ve devlet sansürünün merkezi uygulayıcısı haline gelmesi ile kasıtlı bir şekilde İnternet trafiğinde yavaşlamalar ve çeşitli web sitelerine erişim problemlerinin yaşanması kaçınılmaz gözükmektedir. Bu nedenle, *5651 Sayılı İnternet Yasası* ile kurulan bu birlik özellikle ağ tarafsızlığını ortadan kaldıracak niteliktedir (Özçetin vd. 2014, s.32).

Kişisel verilerin saklanması

5651 Sayılı İnternet Yasası'nda yapılan düzenlemeler temelde İnternet üzerinde sansürün ve hükümet denetiminin artırılması amacına hizmet etmektedir. Buna bir diğer örnek ise mevcut yasadaki düzenlemeler ile artık kişisel verile-

rin kullanıcıların bilgisi ve onayı olmadan iki yıl süre ile kayıt altına alınması ve talep edildiğinde TİB'e gerekçe belirtilmeksizin verilmesinin sağlanmasıdır.²⁴ Yasadaki bu yeni düzenlemelerle bir yandan 9/A maddesi kapsamında özel hayatın gizliliğinin “güvence altına” alındığı iddia edilirken, diğer yandan da kişisel verilerin izinsiz kayıt altına alınmasıyla “özel hayatın gizliliği” ihlal edilmektedir.

Yasa kapsamında mahremiyet konusu, “özel hayatın gizliliği nedeniyle içeriğe erişimin engellenmesi” ilkesi altında dikkate alınmış gibi gözükmesine rağmen, Erişim Sağlayıcıları Birliği'nden bizim tüm çevrimiçi aktivitelerimizin iki yıl boyunca kayıt altına alınmasının istenmesi ve talep edildiği zaman bunların teslim edilmesinin beklenmesi çelişkili bir durumdur. Bu çelişki bize, evrensel olarak dikkate alınması gereken özel hayatın gizliliği/ mahremiyet ilkesinin sadece iktidarın belirlediği ölçüler ile şekillendiğini göstermektedir. Bu yasa ile artık ne iletişim gizliliğimiz ne de veri gizliliğimiz güvence altındadır. İnternet kullanmak isteyen bir kişi İnternet servis sağlayıcılarının sağladığı hesapları üzerinden İnternete bağlandığı anda ve bu bağlantı bir IP adresi gerektirdiğinden anonimliğini de kaybetmektedir. Servis sağlayıcılar bu yasa ile artık yasal olarak iktidarın denetiminde oldukları için IP adreslerimiz üzerinden kimliğimiz rahatlıkla tespit edilmekte ve anonim olma hakkımız elimizden alınmaktadır. Anonimliğin olmadığı ve her ifademizin kayıt altına alındığı bir ortamda ise devlet sansürünün yanı sıra otosansür de dikkate alınmalıdır.

Türkiye'de 5651 Sayılı İnternet Yasası ile İnternet Servis Sağlayıcıları tarafından kişisel verilerimizin kayıt altına alınması sağlanırken, Avrupa Adalet Divanı aksi yönde bir karara imza atarak Avrupa Birliği'ndeki İnternet servis sağlayıcıların tüm kullanıcı verilerini iki yıl boyunca saklamaları zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Avrupa Adalet Divanı bu kararı alırken öncelikli düşüncesinin kişilerin mahremiyet haklarını göz önüne almak olduğunu belirtmiştir. Çünkü İnternet servis sağlayıcıların kayıt altına aldıkları bu verilerin, kullanıcıların onay ve bilgisi olmadan polis ve kolluk kuvvetleri tarafından takip için kullanılabilmesi ve bunun temel hak ve özgürlükleri

•••••

24 Madde 88'de bu ifadeler şöyle yer almaktadır: “(3) Yer sağlayıcı, yer sağladığı hizmetlere ilişkin trafik bilgilerini bir yıldan az ve iki yıldan fazla olmamak üzere yönetmelikte belirlenecek süre kadar saklamakla ve bu bilgilerin doğruluğunu, bütünlüğünü ve gizliliğini sağlamakla yükümlüdür.....(5) Yer sağlayıcı, Başkanlığın talep ettiği bilgileri talep edilen şekilde Başkanlığa teslim etmekle ve Başkanlıkça bildirilen tedbirleri almakla yükümlüdür. <http://www.tib.gov.tr/tr/tr-menu-42-kanunlar.html>.

engelleyeceği vurgulanmıştır (Aru, 2014). Avrupa Adalet Divanı'nın 2014 tarihinde verdiği bu karar ile özel hayatın gizliliği önünde ciddi bir engel teşkil eden kişisel verilen saklanması uygulaması ortadan kaldırılırken, aynı tarihte Türkiye'de kişisel verilerin kaydedilmesi zorunluluğu *5651 Sayılı İnternet Yasası* ile uygulanmaya başlanmıştır.

ACLU-Miller davası ABD'de özel hayatın gizliliği ve anonimlik konusunda önemli bir gelişme olmuştur. "1997 yılında Georgia Eyalet Yüksek Mahkemesi, gönderenin tam olarak belirlenemediği her türlü elektronik iletişimi yasaklayan bir eyalet yasasının iptaline karar vermiştir. Mahkeme kararında, İnternet üzerindeki iletişimi kontrol altına almaya eğilimli olan bu tarz bir düzenlemenin, ifade ve iletişim özgürlüğü ile bağdaşamayacağı ve bireyin özel hayatına müdahale niteliği taşıyacağı sonucuna varmıştır" (Karaaslan vd. 2014, s.1). ABD'de 1997 yılında verilen bu karar iletişim özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve anonim olma hakkını dikkate alması konusunda oldukça ileridir. Buna karşın yukarıda detaylı bir şekilde değindiğimiz gibi Türkiye'de *5651 Sayılı İnternet Yasası* ile bu haklar neredeyse hiç dikkate alınmamış aksine daha çok sınırlandırmaya gidilmiştir.

Sonuç

Demokratik bir toplumda katılımı desteklemek, kişi hak ve özgürlüklerini korumak, kişilerin İnternet üzerinde gezinirken kendilerini güvende hissetmesini sağlamak büyük önem taşımaktadır. Günümüzde İnternetin yer almadığı neredeyse hiçbir alan kalmamıştır. Gündelik hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş olan bu ağ çevrimdışı hayatta var olan problemlerin çevrimiçi hayatta da farklı şekillerde yer almasına neden olmuştur. Sanal ortamda gelişen bu problemlerin çözümü de farklı süreçler gerektirmektedir. Dolayısıyla, İnternetin hayatımıza getirdiği bazı sorunların tüm kullanıcıların yararı açısından kontrol altına alınması yukarıda detaylı bir şekilde değindiğimiz tüm alanları kapsayan geniş ölçekli bir İnternet siyasasının geliştirilmesiyle mümkündür. Siyasa oluşturucuların öncelikli hedefleri kullanıcıların yararını gözetmek ve herkesin eşit koşullar altında, özgür olarak İnterneti kullanabilmesini sağlamak olmalıdır.

Tüm bu unsurlar göz önünde bulundurulduğunda, *5651 Sayılı İnternet Yasası*'ndaki yeni düzenlemeler getirdiği sansür, tam kontrol ve gözetleme mekanizmaları ile hükümet lehine işlemekte ve ifade özgürlüğünün önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Bu haliyle *5651 Sayılı İnternet Yasası* kamu yararı gözetilen ideal bir İnternet siyasası olmaktan oldukça uzak olmakla birlikte, iktidarın İnternet üzerinde tahakküm kurma yolunun yasal bir enstrümanı işlevi görmektedir.

Kaynakça

- ALTIPARMAK, K. ve AKDENİZ, Y. (2008) *İnternet: girilmesi tehlikeli ve yasaktır -Türkiye'de İnternet içerik düzenlemesi ve sansüre ilişkin eleştirel bir değerlendirme*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- ALTIPARMAK, K. ve YAMAN, A. (2014) *5651 Sayılı kanunun değişiklik tasarısının getirdiği değişiklikler üzerine bir değerlendirme*. [Çevrimiçi]. http://cyber-rights.org.tr/docs/5651_Tasari_Rapor.pdf [Erişim tarihi: 19/06/2014].
- ALTIPARMAK, K. (2007) Bitmeyen sorun: ifade özgürlüğü. YURDATAPAN, Ş. vd. (der.) içinde. *İfade özgürlüğü: ilkeler ve Türkiye*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.9-16
- ANDERSON, J. E. (2003) *Public policy making: an introduction*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- ARU, Ç. (2014) Önemli bir karar: Avrupa trafik bilgileri toplamaya kişisel mahremiyet nedeniyle 'hayır' dedi. [Çevrimiçi]. <http://www.turk-İnternet.com/portal/yazigoster.php?yaziid=46477> [Erişim tarihi: 31/10/2015].
- BIRKLAND, T. A. (2015) *An introduction to the policy process: theories, concepts, and models of public policy making*. London: Routledge.
- BOZKURT, E. ve DOST, S. (2002) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında ifade Özgürlüğü ve Türkiye. *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (1), s.47-74.
- BRAMAN, S. (2011) Internet policy. CONSALVO, M. ve ESS, C. (der.) içinde. *The handbook of Internet studies*. Malden: Wiley- Blackwell, s.137-167
- BRAMAN, S. (2003) Policy as a research context. BRAMAN, S. (der.) içinde. *Communication researchers and policy-making*. Cambridge: The MIT Press, s.33-59
- BRAMAN, S. (2004) Where has media policy gone? defining the field in the twenty-first century. *Communication Law and Policy*, 9(2), s.153-182.
- BRAMAN, S. (2007) *Change of state: information, policy, and power*. Cambridge: The MIT Press.
- CLARK, J. R. ve LEE, D. R. (2008) Censoring and destroying information in the information age. *Cato Journal*, 28 (3), s.421-34.
- ÇAYLI, E. ve DEPELİ, G. (2012) İfade özgürlüğünün on yılı 2001-2011. Ankara: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- DOĞU, B. vd (2014) *Siyasetin yeni hali: vaka-i sosyal medya - seçimden seçime, gezi direnişi'nden hükümet cemaat çatışmasına*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- FINER, S. (1999) Liberal demokratik devlet. SAYBAŞILI, K. (der. ve çev.) içinde. *Siyaset biliminde temel yaklaşımlar*. Ankara: Doruk Yayınları, s.97-114.

- HATİPOĞLU A. D., CEYHAN, Ç. ve AYDIN, M. (2013) İfade özgürlüğü açısından ağ tarafsızlığı kavramı ve Türkiye'deki hukuki düzenlemeler ve pratik uygulamaları. *Mülkiye Dergisi*, 37 (3), s.37-60
- KAPANİ, M. (1996) *Politika bilimine giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- KARAASLAN, E., EREN, M. B. ve KOÇ, S. (2014) Çevrimiçi mahremiyet: teknik ve hukuksal durum incelemesi. [Çevrimiçi]. <http://inet-tr.org.tr/inetconf19/bildiri/13.pdf> [Erişim tarihi: 31/10/2015].
- KURBAN, D. ve SÖZERİ, C. (2013) *Türkiye'de özgür ve bağımsız bir basın için siyasa önerileri*. TESEV Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi- 4 [Çevrimiçi]. http://tesev.org.tr/wpcontent/uploads/2015/11/Turkiyede_Ozgur_Ve_Bagimsiz_Bir_Basin_Icin_Siyasa_Onerileri.pdf [Erişim tarihi: 27/10/2015].
- OECD (2001) *Understanding digital divide*. [Çevrimiçi]. <http://www.oecd.org/sti/1888451.pdf> [Erişim tarihi: 28/08/2014].
- OSMAN, F. A. (2002) Public policy making: theories and implications in the developing world. *Asian Affairs*, 2(3), s.37-52.
- ÖZÇETİN, B. (2014) Alternatif bilişim derneği yuvarlak masa toplantısı: 5651 sayılı yasa ve İnternetin geleceği. *Ayrıntı Dergi*, 3, s.23-36.
- SIAPPERA, E. (2012) *Understanding new media*. London: Sage.
- WU, T. (2003) Network neutrality, broadband discrimination. *Journal on Telecommunications & High Technology Law*, 2, s.141-176.
- WU, T. (2006) *Network neutrality: competition, innovation, and nondiscriminatory*. [Çevrimiçi]. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=903118 [Erişim tarihi: 28/08/2014].
- YÜKSEL, M. (2001) *Küreselleşme ulusal hukuk ve Türkiye*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- 1982 ANAYASASI [Çevrimiçi]. http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf [Erişim tarihi: 03/06/2014].
- 5651 SAYILI İNTERNET ORTAMINDA YAPILAN YAYINLARIN DÜZENLENMESİ VE BU YAYINLAR YOLUYLA İŞLENEN SUÇLARLA MÜCADELE EDİLMESİ HAKKINDA KANUN [Çevrimiçi]. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5651.html>, [Erişim tarihi: 10/06/2014].
- 5846 SAYILI FİKİR VE SANAT ESERLERİ YASASI [Çevrimiçi]. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/7981_5846.html, [Erişim tarihi: 30/10/2014].
- AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ [Çevrimiçi]. http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/temelbelge/AIHS_Tr_A6format.pdf [Erişim tarihi: 03/06/2014].

DIGITAL AGENDA FOR EUROPE [Çevrimiçi]. <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/net-neutrality-challenges> [Erişim tarihi: 02/08/2014].

ENGELLİ WEB [Çevrimiçi]. <http://engelliweb.com/istatistikler/> [Erişim tarihi: 10/06/2014].

ANKARA BAROSU (2014) *İnternet Yasası Demokratik Bir Hukuk Devletinde Görülmesi Mümkün Olmayacak Bir Yöntemle Onaylanmıştır* [Çevrimiçi] <http://www.ankarabarosu.org.tr/Detay.aspx?SYF=8584> [Erişim tarihi: 15/06/2014].

DOMAIN SATIN ALMA VE DOMAIN SORGULAMA [Çevrimiçi]. <http://www.domainalma.web.tr/> [Erişim tarihi: 15/06/2014].

HABERLER.COM (2014) *Erdoğan'dan ses kaydı açıklaması: alçakça bir saldırı.* [Çevrimiçi]. <http://www.haberler.com/erdogan-in-son-parti-grubu-konusmasi-5712117-haberi/> [Erişim tarihi: 15/06/2014].

TELEKOMÜNİKASYON İLETİŞİM BAŞKANLIĞI [Çevrimiçi]. <http://www.tib.gov.tr/tr/tr-duyuru-9999-hepsi.html> [Erişim tarihi: 12/06/2014].

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ [Çevrimiçi]. <http://www.ihd.org.tr/index.php/san-haklarylgeleri-mainmenu-96/156-insan-haklari-evrensel-beyannames.html> [Erişim tarihi: 03/06/2014].

TÜRKİYE'DE İNTERNET'İN 2013 RAPORU/DURUMU (2014) [Çevrimiçi]. <https://www.alternatifbilisim.org>. [Erişim tarihi: 03/06/2014].

VERİ KORUMAYA GİRİŞ (2013) [Çevrimiçi]. <http://ekitap.alternatifbilisim.org/veri-korumaya-giris.html> [Erişim tarihi: 03/06/2014].

Çifte Maduniyet, Çifte İşlev: Ermeni Harfli Türkçe Basında Dil ve Kimlik

Murat Cankara

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
murat.cankara@asbu.edu.tr

Öz

Osmanlı/Türk Tarih yazımı Ermeni basınına yalnızca Ermeni cemaati içindeki işleviyle, sanki kapalı bir dünyaymış gibi ele alma eğilimindedir. Bu tutum, Osmanlı milletlerinin birbirinden bağımsız kompartımanlarda yaşayan topluluklar olduğu yönündeki tartışmalı uzlaşımın olduğu kadar Ermenicenin diğer milletler için önemli bir engel teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. Okuyacağınız makalede bu tarihyazımı geleneğinin bazı iddialarının sorgulanması ve çürütülmesi amaçlanmaktadır. Bunu yaparken, ağırlıklı olarak, Ermeni harflerini kullanarak Türkçe yayımlanan süreli yayınlara başvurulacaktır. Öncelikle, 1915 yılına kadar yayımlanmış olan Ermeni harfli Türkçe yayınlar ya da Ermenice yayınlarıdaki Ermeni harfli Türkçe metinler içerisinden ulaşılabilir olanlar dikkate alınmıştır. Eldeki kaynaklardan art zamanlı (diachronic) bir seçim yapılmış, bu yayınların bilhassa ilk sayılarında yer alan çıkış yazıları ve sayfalarında yer verdikleri konu ve tartışmalar incelenmiştir. Çalışmanın bütünlüğü dil (Türkçe yazmak) ve kimlik (Osmanlılık-Ermenilik) temaları üzerinden sağlanmış, varılan sonuç yer yer Ermenice ve Osmanlıca basına gönderme yaparak pekiştirilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak bu yazıda, Ermeni basınına göre farklılık göstermeyen yekpare bir bütün olarak ele alınmasının ve indirgenmesinin sonuçları dile getirilerek eleştirilmiş, Türkçe yazmanın Osmanlı Ermenileri için anlamı üzerine kafa yorulmuş ve çift-kimlikliliğin (hem Ermeni hem Osmanlı) incelenen Ermeni harfli Türkçe yayınlarda nasıl savunulduğu gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı/Türk tarihyazımı, Osmanlı basını, Ermeni harfli Türkçe, maduniyet, Türkçenin temellükü.

• • • • •

Makale geliş tarihi: 27.09.2015 · Makale kabul tarihi: 10.10.2015

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(2) · sonbahar/autumn: 105-130

Double-Subalternity, Double-Function: Language and Identity in the Armeno-Turkish Press

Murat Cankara

Social Sciences University of Ankara Faculty of Social Sciences and Humanities
murat.cankara@asbu.edu.tr

Abstract

Ottoman/Turkish historiography has a tendency to give place to the Armenian press only with its communal function, as if it was totally isolated. The reason for this is not only the controversial argument that the Ottoman millets lived in compartments but also the fact that the Armenian language was more or less an insurmountable barrier to other millets. Here, by and large with reference to examples from the Armeno-Turkish press (that is, Turkish printed in the Armenian script), I aim to question and refute some of the claims of this historiography. I primarily focused on the Armeno-Turkish periodicals, or the Armeno-Turkish sections of the periodicals in Armenian, published until 1915, which were available to me. Having made a diachronic selection from the limited corpus at my disposal, I analyzed especially the first issues of these, as well as the discussions that took place across their pages. I achieved the integrity of the paper through the issues of language (the appropriation of Turkish) and identity (Armenianness-Ottomanness), and tried to support my findings by making occasional references to periodicals in Armenian and Ottoman Turkish. As a result, this paper pointed out the consequences of approaching Armenian press as a monolithic entity, reflected upon the meaning of writing in Turkish for Ottoman Armenians, and demonstrated how these periodicals advocated a double identity (both Armenian and Ottoman).

Keywords: Ottoman/Turkish historiography, Ottoman press, Turkish in the Armenian script, subalternity, the appropriation of Turkish.

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(2) · sonbahar/autumn: 105-130

Bugün Osmanlı kültür tarihine dair bir akademik çalışmanın literatür değerlendirmesi kısmına genel olarak gayrimüslimlerin özel olarak da Ermenilerin söz konusu alandaki “katkılarının”¹ görmezden geline geldiğini belirtmeden başlamak zordur. Ne yazık ki Osmanlı/Türk basın tarihi çalışmalarının da bundan münezzeh olduğunu söylemek kolay değildir. Bu tarihyazımında, tıpkı pek çok diğerinde olduğu gibi, Osmanlı basını deyince Osmanlı Müslüman/Türklerinin² Osmanlıca³ süreli yayınlarını kast etme eğilimi görülmektedir. Örneğin 70’li yılların meşhur ve yaygın kaynaklarından olan “100 Soruda” serisinin Hıfzı Topuz tarafından yazılan *Türk Basın Tarihi* cildinin yalnızca iki sorusuna sığdırılmıştır, Ermeni ve Rum basınları (Topuz 1973, s.85–91). Burada 19. yüzyıl Osmanlı basınının önemli bileşenleri olan Yahudi, Bulgar, Arap basını yer almadığı gibi, sahibi bir Rum, başyazarı Müs-

•••••

- 1 “Katkı” sözcüğünün son derece sorunlu olduğunu belirtmek gerekir. Osmanlı Ermenilerini Osmanlı’nın dışında görme tutumunun açık ifadelerinden biridir bu.
- 2 Bu denklemde Kürtler ve imparatorluğun diğer Müslüman tebası da yoktur.
- 3 Burada “Osmanlıca”yı Arap harfleriyle yazılan Türkçe anlamında kullanıyorum. Bu, gereksiz gibi görünmekle birlikte önemli bir ayrımdır zira Ermeni harfleriyle Türkçe metinlerin en azından bir bölümünün de aslında “Osmanlıca” yazıldıklarını söylemek gerekir.

luman ve müdürü Ermeni olan *Sabah* gazetesi de bu iki soru altında değil, diğer bir deyişle Türk basınına dahil edilerek ele alınmıştır. Burada kast edilenin “Türk”ten ziyade “Türkçe” basın olduğu düşünülebilir fakat bu durumda da Ermeni ve Rumların kendi alfabeleriyle yayımladıkları gazete ve dergilerin dışlanması durumu ortaya çıkar. Modern Türkiye tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olan ve 1985 yılında İletişim Yayınları tarafından basılan 6 ciltlik *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi’*nde de Osmanlı basınının çeşitliliğine yer verilmekle birlikte, temel tartışmalar Arap harfli yayınlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ermeni harfli Türkçe süreli yayınlar üzerine ise bir inceleme yoktur. Osmanlı/Türk basını tarihyazımının bir diğer önemli ismi olan Alpay Kabacalı *Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın* başlıklı çalışmasında –ki bu da güncel bir yayındır– gayrimüslimlerin basındaki varlıklarını görmezden gelmez, ancak yine de “Azınlıkların Kurdukları Basımevleri” ve “Ermeni Matbaacıların Katkısı” türünden alt başlıklar kullanmaktan kurtaramaz kendisini. Üstelik burada da dönemin basını Osmanlıca süreli yayınlar üzerinden okunmaktadır (Kabacalı, 2000). Bu son iki çalışmadaki temel sorun gayrimüslim basınla Müslüman basınının etkileşim içinde değil, neredeyse birbirinden tamamen kopuk dünyalar olarak ele alınmasıdır. Daha da çarpıcı olan, günümüzdeki bazı yayınların bu anlamda yukarıda adı geçen çalışmaların çok daha gerisinde olabilmesidir.⁴

Şüphesiz, söz konusu tutum bütün bir basın tarihyazımına genellenemez. Dahası, bu türden bir dışlamanın önemli nedenlerinden biri kaynakların çok da görünür/erişilebilir olmaması ve bunları okuyabilecek kişilerin azlığıdır. Dolayısıyla, Osmanlı/Türk tarihyazımının ilgi alanlarının son yıllardaki genişlemesi dikkate alındığında, Osmanlı/Türk basın tarihlerindeki bu tutumun da değişeceğini ön görmek pek yersiz olmaz. Bununla birlikte, özellikle Ermeniler söz konusu olduğunda Osmanlı’yı millet-i hâkimeye, diğer bir deyişle Müslüman/Türk kimliğine indirgemenin dikkat çekici bir boyutu daha bulunmaktadır ki bu basını tarihi açısından anlamlıdır. Temsil gücü yüksek, semptomatik bir örnek alalım:

Osmanlı ülkesinde üç ayrı nitelik taşıyan basınla karşılaşyoruz: 1) Türkçe basın: Devletin bütünlüğünü savunmak zorunda olduğu için, Tanzimat’ın getirdiği Osmanlı milleti anlayışının ortaya çıkardığı İttihadi Anasır’ın savunuculuğunu

•••••

4 2014 yılında içinde sadece bir tane “Ermeni” kelimesi geçen –ki o da *Takvim-i Vakayi’nin* Ermenice de basıldığını belirtmek için kullanılmıştır– ve “Osmanlı’da Basının Doğuşu ve Gazeteler” başlığını taşıyan 32 sayfalık bir makale akademik bir dergide yayımlanmıştır ve ne yazarlar ne de hakemler burada bir metodolojik sorun görmüştür (Demir, 2014).

yapmıştır. Türkçülük yapan bile bu çerçeveyi aşmamıştır. 2) Avrupa dilli basın (Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Almanca): Kısa ve uzun vadeli ticari/mali oluşturmaları en ayrıntılı şekilde ele alan ve yönlendiren bunlar olmuştur. 3) Türkçe dışı yerel dilli basın: Kültürel canlandırmadan, ayrılıkçı ve ihtilalci eğilimlere kadar sosyal/siyasal davranışların yönlendiricisi olmuşlardır. İstisnalar varsa da pek azdır (Koloğlu 2010, s. 28).

Orhan Koloğlu'nun bu tasnifinde iki temel sorun bulunmaktadır: 1) Devletin bütünlüğünün savunulmasını Türkçe basınla özdeşleştirmek suretiyle gayrimüslim basına "bölücülük" atfetmek; 2) Türkçeyi Müslüman/Türklerle özdeşleştirerek gayrimüslimleri Türkçe basından dışlamak. Bu sınıflandırmayı Ermeni basını için yapılan şu değerlendirme takip eder: "Meşrutiyet'in ilanına kadar hemen tamamen İstanbul'da toplanmış olan Ermeni basını 1908'den sonra hızla Anadolu'ya yayılır. Çoğunluğu Orta ve Doğu Anadolu'da olmak üzere 46 gazete çıkmıştır. Artık bunlar eylemci ve ayrılıkçıdır. Amerikan misyonerleri ve Rusya'dan destek alıyorlardı" (Koloğlu 2010, s.46). Osmanlı/Türk basın tarihi konusundaki önde gelen isimlerden biri olan Koloğlu'nun yukarıda adı geçen güncel çalışmasındaki yaklaşım bir yana, genel olarak Osmanlı/Türk tarihyazımında Ermeni basınının nasıl temsil edildiğine bakıldığında daha da vahim bir tabloyla karşılaşılmaktadır. Bu tarihyazımı geleneğinde tamamıyla Ermeni basınına odaklanan bir çalışma bulunmamakla birlikte, "Ermeni meselesi" üzerine kaynaklarda Ermeni basınından yekpare bir bütünmüş gibi söz etme ve onun "kışkırtıcı" ve "bölücü" rolünü –Koloğlu'nunkıyla karşılaştırıldığında çok daha sertçe– vurgulama eğilimi gözlemlenmektedir. İşin düşündürücü tarafı, bu kadar keskin yargıların yer aldığı literatürü yaratanların, bırakın Ermenice basını, Ermeni harfleriyle Türkçe basını bile birincil kaynaklara gönderme yaparak ele almamış olmasıdır. Diğer bir deyişle, genel eğilim tezi savunmak için kullanılan bilgiyi –dar sayıda örnekten yola çıkan ve kendisi de bir yerden aktaran– başka kaynaklardan aynen –yani doğruluğunu ve daha geniş örneklem için geçerliliğini olduğu gibi kabul ederek– aktarmaktır. Yayımlayan kurum itibarıyla bu konuda temsil gücü oldukça yüksek bir kaynaktan, Genel Kurmay Başkanlığı'nın bastığı *Ermeni Komitelerinin Amaçları ve Eylemleri (Meşrutiyet'in İlanından Önce ve Sonra)* başlıklı kitaptan örnekler vermek yeterli olacaktır. Bu kaynaktan bu yazının ileriki bölümlerinde adı tekrar geçecek olan Mıgırdiç Khrimyan ve çıkardığı gazeteden şu şekilde söz edilmektedir: "Sonradan patrik ve katogikos olan Mıgırdiç Hrimyan 1857 yılında Van'da Varak Manastırını içinde bir basımevi kurdu. Ermeni bağımsızlığı amacını izlemek üzere 'Arziv Vaspuragan' (Van Kartalı) adındaki gazeteyi yayımlamaya başladı" (Tetik vd.

2008, s.6-7). Kaynağa göre tüm bu “zararlı” fikirler yurda “dışarıdan” gelmiştir: “Rusya’daki Ermeni düşünürleri ve yazarları, daha eskiden beri gazetelerle, yayımladıkları kitap ve dergilerle Rus ve Osmanlı Ermenilerini, Türklere karşı kışkırtıyor”du (s.6); “Dışarıdaki Ermeniler, yurda ayaklanma yazıları göndermeye ve yayımladıkları gazeteleri sokmaya başladılar. Yurt içindekiler de zaten var olan hareketleri yönetmeye ve yaygınlaştırmaya çalışıyorlardı” (s.9). Kitap boyunca ister Ermenice olsun ister başka dilde, ister Osmanlı topraklarında basılsın isterse Avrupa ya da Rusya’da, Ermenilerin çıkardığı tüm süreli yayınlar “yıkıcı faaliyetler”le ilişkilendirilmiştir. Bu yayınlarla ilgili bilgiler de- en azından kaynak gösterilen örneklere bakılırsa- kapsamı bakımından Türkçe çalışmalar içerisinde hâlâ aşılamamış olup tek bir Ermenice süreli yayına doğrudan atıfta bulunmayan Esat Uras’inkinden (halbuki Ermenice kitaplardan bol bol yararlanmıştı Uras) alınmıştır. Söz konusu “Ermeni meselesi” olduğunda Genel Kurmay’inkiyle “sivil” ve akademik çalışmaların aynı noktada buluşabildikleri de görülmektedir. Örneğin, yine bir akademik dergide yayımlanan güncel bir yazıya göre, Mgrdiç Khrimyan 19. yüzyıl ortasında çıkarmaya başladığı gazeteyle Van’da bir “azınlık” olan Ermenileri sürekli isyana davet etmiş, isyan tohumları ekmiş; onun yolundan giden Ermeniler “bölücü” ve “zararlı” gazeteler çıkarıp “propaganda” yaparak “kötü emeller”ine ulaşmaya çalışmışlardır (Kardaş, 2013). Halkı isyana kışkırtmasalar bile dünyaya Osmanlı karşıtı görüşleri yayarlar: “Ermenilerin basın gücünün etkisi büyüktü. Osmanlı Devleti’ndeki her Ermeni hareketi daha 1890’lı yıllardan itibaren Batı’da Ermenilere zulüm yapıldığı şeklinde yansıtılmıştır. Burada ortaya çıkan gerçek, propagandanın gücüdür. Avrupa kamuoyu her şeyden önce Ermenileri her konuda haklı görmekteydi” (Bakar 2009, s.137).

Bu makale 28-29 Mayıs 2015 tarihleri arasında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi’inde gerçekleştirilen “Madunların Medyası: Tarihten Güncele Türkiye Anaakım Medyasının Dışında Kalanlar” başlıklı sempozyumda sunulmuş bir bildiriye dayanmaktadır. Bu çalışmada yukarıda örneklenen tutumun geçersizliği ve Osmanlı/Türk basın tarihinin çoğulcu bir perspektifle yeniden ele alınması gerektiği Ermeni harfli Türkçe süreli yayınlardan seçilen örnekler üzerinden savunulacaktır. Öte yandan şunu hemen belirtmek gerekir: Okumakta olduğunuz yazı, Ermeni harfli Türkçe basın tarihi üzerine kapsamlı bir incelemenin parçası değildir. Zira her ne kadar gün geçtikçe bu kaynaklara ulaşmak elektronik ortam vasıtasıyla kolaylaşıyorsa da Ermeni harfli Türkçe süreli yayın koleksiyonlarına ulaşmak ne yazık ki hâlâ çok kolay değildir. Dolayısıyla dil (Türkçe yazmak bağlamında) ve kimlik (Osmanlılık-Ermenilik bağlamında) temaları üzerinden gidilecek, eldeki kaynaklardan art zamanlı (*diachronic*) bir seçim yapılacaktır ve zaman zaman Ermenice basına da

gönderme yaparak hem bir sağlama hem de bir bütünlük elde etmeye çalışılacaktır. Burada kapsamlı bir değerlendirme ya da bir dergi üzerine ayrıntılı bir inceleme yapmak değil, yaygın bir yaklaşımı mevcut kaynaklar ve Ermeni harfli Türkçe yayınlar bakımından süreklilik arz eden iki tema üzerinden eleştirerek daha geniş kapsamlı çalışmalar için bir çıkış noktası sunmak amaçlanmaktadır.

Soru(n)lar

Yukarıda da belirtildiği üzere, bu makale akademik bir sempozyumda seçilen tema çerçevesinde sunulduğundan, söz konusu temayla ilişkisine değinmek yararlı olacaktır. Şu soruyla başlanabilir: “Madun” ve “medya” kavramları birlikte kullanılabilir mi; madunun medyası olur mu? “Madunun medyası” bir *oxymoron* mudur? Madunun kim olduğu, hukukî azınlıkların ya da ötekileştirilmiş, baskı gören tüm toplumsal grupların madun sayılıp sayılmayacağı ise ayrı bir sorundur. “Madun” - “medya” ilişkisi başlı başına teorik bir tartışmayı gerektirmektedir ve bu tartışma okumakta olduğunuz makalenin içeriğine doğrudan katkı sağlamayacaktır. Bununla birlikte, “madun” – “medya” ilişkisi üzerine bir tartışmanın Osmanlı basın tarihinde Ermenilerin konumunu ilgilendiren bir yanı bulunmaktadır. Zira madunun medyası olabileceğini kabul etsek bile şu sorudan kaçmak zordur: Ermeniler madun mudur? Eğer madunluğu kendi kendini ifade etme kapasitesinden ve araçlarından yoksunluk olarak tanımlarsak, Ermenilere madunluk atfetmek haksızlıktan öte büyük bir çarpıtma olacaktır. Burada genel olarak Ermeni yazılı kültüründen özel olarak da Ermeni matbaacılık tarihinden uzun uzadıya söz etmeye gerek bulunmamakla birlikte, Ermenilerin bilhassa alfabelerinin yaratıldığı 5. yüzyıldan beri zengin bir yazılı kültüre sahip olduğunu, Ermeni tarihlerinde Altın Çağ olarak adlandırılabilen dönemde özellikle Yunanca ve Süryaniceden pek çok eserin Ermeniceye tercüme edildiğini, ilk matbaalarını Venedik’te kurup 1512 yılında bu matbaada kitap bastıklarını ve 19. yüzyıl boyunca Osmanlı topraklarındaki yayıncılık faaliyetlerini –burada 1855’te Van’da gazete basmaktan bahsediyoruz– hatırlamak, Ermenilerin bu anlamda madun olmadıklarını göstermeye yeter. Üstelik yüzlerce yıllık matbaa gelenekleri sayesinde dökümcü, dizgici vb. olarak Osmanlı basınında oynadıkları öncü rolleri hesaba katıldığında durum daha da netleşmektedir:⁵ Kısacası, geç Osmanlı hatta erken Cumhuriyet matbaa kültürünü Ermenileri içinden çıkararak anla(t)mak mümkün değildir. Şu örnek yeterince çarpıcıdır: 1928’de Latin harflerinin kabulünden sonra Mustafa Kemal’e hediye edilen altın alfa-

•••••

5 Bu konuda daha fazla bilgi için, bkz. (Teotig, 2012) ve (Yarman, 2012).

be levhasının “ihalesini cevahirci Hrant Babayan alır. Tasarımını S. Agayan’ın yaptığı tasarımın imalatını ise kuyumcu Levon Mazlumyan üstlenir” (Oral 2010, s.34).

Bu durumda şunu söylemek yerinde olacaktır: Ana akım Osmanlı/Türk tarihlerinin Ermenileri bir şekilde dışarıda bırakması Ermenilerin dilsizleştirilmiş, yani madun oldukları anlamına gelmez; bilakis, söz konusu tarihyazımının zayıflığını ve yeniden düşünülmesi gerektiğini gösterir. Öte yandan, Ermenilerin önemli bir bölümünün millet-i hâkimenin dilini kullanarak Türkçe konuşması ve yazması bu meseleyi biraz karmaşıklaştırmaktadır. Ermenilerin Türkçeyi sahiplenmeleri (*appropriation*) henüz sosyolinguistik açıdan incelenmiş bir konu olmamakla birlikte, durumu açıklamaya çalışan bazı çabalar mevcuttur. Meşhur Ermeni dilbilimci Hraçya Acaryan’a göre –ki bu konuda bir otorite sayılabilir– Ermenilerin Türkçeyi benimsemelerinin nedeni, yaklaşık bin yıl boyunca çeşitli Türk kavimlerinin hakimiyetinde yaşamalarıdır. Bu dili 13. yüzyılda öğrenmeye başlayan Ermeniler, Osmanlı yönetiminin zaman zaman despotik uygulamalarının sonucu olarak imparatorluğun belli bölgelerinde Ermeniceyi tamamen unutup Türkçe konuşmaya başlamışlardır. Ayrılkçı Katoliklerin Ermeniliğe dair her şeyden tiksinererek Ermenice yerine Türkçeyi tercih etmeleri de bu dilin Ermeniler arasındaki yaygınlığının nedenleri arasındadır (1902, s.5; 1951, s.255–267). Acaryan’ın Ermenilerin Türkçeyle ilişkisine dair çalışmaları burada ele alınamayacak kadar ayrıntılıdır. Ancak her halükârda kendisinden sonraki kuşakların çalışmaları doğrultusunda gözden geçirilmesi gerektiği de aşikârdır. Tutarsızlıkları bir yana, bazı iddialarının bugün artık açıklanması gerekir. Örneğin, Ermenilerin kendilerine “yabancı ve barbar” bir dili doğrudan bir baskının olmadığı bölgelerde nasıl ve niçin benimsediklerini açıklayamamıştır, Acaryan. Dahası, kaynak kullanmadan geçiştirdiği bazı noktaların üzerine gidilmesi gerekir. Örneğin, dil söz konusu olduğunda Türk yöneticiler Ermeniler üzerinde ne zaman, nerede ve nasıl bir baskı mekanizması kurmuşlardır? Öte yandan, Ermenilerin bir kısmının anadil olarak Türkçeyi konuşmaları gerçeğinin bir alt kümesi olarak Ermeni harflerini kullanarak Türkçe yazmaları meselesine⁶ baktığımızda, Ermenice değil de Türkçe yazmak, Ermeni harflerini kullanarak Türkçe

•••••

6 Burada “mesele” teriminin tercih edilme nedeni, henüz bu konuda yeterli sayıda ve tatmin edici düzeyde çalışmanın bulunmamasıdır. Bu konuda Türkçe daha fazla bilgi için, bkz. (Kut, 1985), (Kraelitz-Greifenhorst, 1996), (Koptaş, 2002), (Stepanyan, 2005), (Cankara, 2011) ve (Cankara, 2014). Farklı alanlardan metin örnekleri için bkz. (Pamukciyan, 2002), (Altounian vd. 2014) ve (Koz, 2014). Batı dillerinde değerlendirmeler için bkz. (Hetzer, 1987) ve (Cankara, 2015).

yazmak ya da yazarken –kendi deyişleriyle– “kaba Türkçe” kullanmak –ki burada söz konusu olan gündelik konuşma dilidir– sosyolinguistik açıdan düşük prestijli durumlardır.⁷ Burada hem kullanılan dil hem o dilin kullanılan varyantı⁸ hem de nereden baktığınıza bağlı olarak seçtiğiniz dil-alfabe kombinasyonu açısından bir “aşağı olma” durumu söz konusudur. Dolayısıyla Ermeni harfli Türkçe yayınlar için belki tam olarak kavramın sömürgecilik sonrası çalışmalarındaki anlamıyla değil ama sözcüğün asıl anlamıyla, yani Arapçadaki “*ma*” ve “*dûn*” sözcüklerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan “aşağıda olan” anlamında bir maduniyetten bahsedilebilir; hem de çifte bir maduniyet. Ermeni harfli Türkçe yazmayı seçen bir yazar hem Türkçe yazdığı hem bu dili yazarken Ermeni harflerini kullandığı hem de bu dilin yazı görmeye pek alışık olmayan aşağı varyantını kullandığı için aşağıdadır, ötekidir.⁹

Soru(n)lar burada bitmiyor: “Ermeni basını” deyince ne anlıyoruz? Ermenilerin Ermenice çıkardığı süreli yayınları mı? Ermeni harfleriyle Türkçe basın bunun neresinde duruyor? Protestan misyonerlerin Ermenice yahut Ermeni harfleriyle Türkçe çıkardığı yayınları ne yapacağız? Bu yayınların yönetici ya da yazar kadrosu sadece Ermenilerden oluşmuyor. Ya da Mihran Nakkaşyan’ın (1850-1944) *Sabah* gazetesi örneğinde olduğu gibi Ermenilerin Arap harfleriyle çıkardıkları gazete ve dergiler ne olacak? Hepsinden de öte 19. yüzyıl Osmanlı Ermeni cemaatinden söz ederken İstanbul-taşra, Apostolik-Katolik vb. iç bölünmeleri hesaba katmayan yaklaşımlar, daha en baştan bir tür “safсата”¹⁰ (örneğin, *association fallacy*) yapmaya mahkumdur. Fakat tüm bunlara rağmen, bir Ermeni basını –hem de güçlü ve zengin bir basını– vardır, bu yayınların azımsanmayacak bir bölümü de Ermeni harflerini kullanarak Türkçe basılmıştır ve zaman ve mekâna bağlı olarak biçimi ve şiddeti değişmekle birlikte Ermenilerin çeşitli baskılara maruz kaldıkları da açıktır. O halde niçin bu konuda bir makale yazılmasın?

•••••

- 7 Sosyolinguistikteki “prestij” kavramına dair bir çerçeve için bkz. (Sairio vd. 2012).
- 8 Burada, genellikle resmî eğitim yoluyla edinilen ve bir yazı dili olan yüksek varyanta (*high variety, H*) karşılık, gündelik iletişim için kullanılan alçak varyanttan söz ediyorum (*low variety, L*). Osmanlı Türkçesi bağlamında yüksek varyant, Arapça ve Farsça kelimelerle tamlamaların daha yoğun kullanıldığı ve genellikle “Osmanlıca” olarak adlandırılan belâgatli yazı dilidir. Alçak ve yüksek varyantlar üzerine temel bilgi ve örnekler için bkz. (Wardhaugh 2006, s.85–92).
- 9 Ermeni harfli Türkçe edebiyat ve minör edebiyat tartışması için bkz. (Cankara 2011, s. 394–408).
- 10 Burada sözcüğü İngilizcedeki “fallacy” sözcüğünün karşılığı olarak, yani teknik anlamda kullanıyorum.

Ermeni harfli Türkçe basında “Türkçe yazmak” meselesi

Ermeni harfli Türkçe basında “Türkçe yazmak” meselesini ele almadan önce Ermeni basınının ve bu konudaki kaynakların çok genel bir çerçevesini çizmekte yarar vardır. Bu konuda Türkçe¹¹ üç kaynaktan söz edilebilir. Bunlardan sadece bir tanesi doğrudan basın hakkındadır:

Zakarya Mildanoğlu'nun *Ermenice Süreli Yayınlar: 1794-2000* (2014) başlıklı çalışması. Mildanoğlu 1794-2000 arasında toplam 3647 adet Ermenice süreli yayının künyesini vermektedir. Buna göre ilk Ermenice süreli yayın 1794'te Madras'ta (Hindistan) yayımlanan *Aztarar*'dır [Haberci]. Hasmik A Stepanyan'ın *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası: 1727-1968* (2005) başlıklı çalışmasında ise 1840-1947 arasında basılmış toplam 119 (18'i el yazması) Ermeni harfli Türkçe süreli yayının künyesine yer verilmiştir. Bunlardan ilki İstanbul'da yayımlanan *Takvim-i Vakayi*; sonuncusu da İskenderiye'de el yazması olarak çıkan *Avedarani Tsayn*'dir [İncil'in Sesi]. Mildanoğlu ise kitabının sonunda 72 adet Ermeni harfli Türkçe süreli yayının künyesini vermektedir. Bunların içinde *Khelas* [Kurtuluş] Fresno'da 1950'ye kadar yayımlanmıştır. Son olarak da Teotig'in¹² (1873-1928) Ermeni harflerinin icadının 1500. ve Ermeni matbaacılığının 400. yıldönümü olan 1912 yılında basılan *Baskı ve Harf: Ermeni Matbaacılık Tarihi* başlıklı çalışmasına değinmek gerekir. Bu daha ziyade Ermeni matbaacılığı hakkında bir çalışma olmakla birlikte, basına dair de önemli bilgiler içermektedir.¹³

O halde şimdi –yukarıdaki bütün çekinceler saklı olmak koşuluyla– Ermeni harfli Türkçe basında “Türkçe yazmak” eyleminin nasıl değerlendirildiği sorusuna yanıt aranmaya başlanabilir. Aşağıdaki satırlar 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Ermenilerinin en önde gelen toplumsal figürlerinden biri olan Mgirdiç Khrimyan'ın¹⁴ (1820-1907) önce İstanbul'da sonra Van'da çıkar-

•••••

11 Ermenice kaynaklar için bkz. (Zarbhanalian, 1905) ve (Paployan, 1986).

12 Asıl adı Teotoros Lapçinciyandır.

13 Bunlar haricinde (Pamukciyan, 2002), (Pamukciyan, 2003) ve (Tuğlacı, 2004) de Ermeni basını hakkında önemli bilgiler içermektedir. Tuğlacı'nın bu konuda *Tarih ve Toplum* dergisinde yayımlanmış yazıları da bulunmaktadır ancak kapsam bakımından en önemli çalışması 5 cilt halinde çıkan *Batı Ermenileri Tarihi*'dir.

14 Khrimyan hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Bardakjian 2013, s. 148–9, 466–68).

dığı ve bölgedeki ilk süreli yayın olma özelliği taşıyan *Arzvi Vasburagan'* da¹⁵ (Van Kartalı) yayımlanmış bir mektupta¹⁶ yer almaktadır:

Evvela mektubum bütün müddet-ı ömrümde kalbimi memnun [?] iden bir mahzuniyetin sebebini ifade idecek ve şübhem yok ki, sizler dakhi ol mahzuniyetimin aslına ağâh olduğınızda, teessüfümünden müteessif olacaksınız; zira ben-i ademe kendi vetanının lisanını okumak, yazmak, ve söylemek büyük bir borç ise, ben o borcun edası esnasında, hayıflar olsun niçe niçe sebeblere mebni, tedariksiz bulunmuşım dır; vaktim geçmiş, yangın bacayı sardıktan songra aklıma geliyor ki, bu ateşi sakınmak için, elde su hazır yanında beklemeli imiş. Aklım başıma geldiği esnade, bendeniz dakhi, sehvimi doğrutmaya takat kalmamış ıdı; zira (ağac yaş iken doğrulur), işte mahzuniyetim, işte hayrenikimin lisanından [vatanımın lisanında, yani ana dilimde] yazamadığım için kalbime zuhur iden teellüm. Lakin acaba, bu kusur yalnız benim mi? Hayır; milletimizden yüzde seksenin ki, vetan kitabetine aşna olmadıklarından sarf-ı nazar, elfazlar hakkına bile, millet-ı aher lisanına mühtac olmuşlar dır; işde Fazilatlı Pederim, işde benim teessüfümün aslı. Reca iderim, bu mektubu türkce gördüğünüzde taacüb itmeyiniz, zira elden gelen bu kadar dır (“Namag” 1858, s.266–267).¹⁷

Yukarıdaki satırlarla açılan bu mektup derginin editörü Khrimyan'a hitaben yazılmıştır ve dergi sayfasıyla beş sayfadan uzun tutmaktadır. Hemen başında Khrimyan'ın yaklaşık iki sayfalık bir yazısı bulunmaktadır ve anlaşıldığı kadarıyla bir yandan Türkçe bilmeyenler için yazıyı özetlemek, diğer yandan da mektubun sahibine teşekkür etmek için yazılmıştır. Mektubun yazarı Khrimyan'ın yıllık bağış kampanyasına katkıda bulunmak için yazmıştır ve 1856 senesi için yapmış olduğu gibi bundan sonra her sene Khrimyan'ın açmış olduğu ruhban okulu, kurduğu matbaa ve çıkardığı dergi için kullanılmak

•••••

15 Önce İstanbul'da daha sonra Van'da yayımlanan dönemin önde gelen aydınlarının katkıda bulunduğu bu aylık süreli yayın hakkında Mildanoğlu şu bilgiyi veriyor: “Anadolu Ermeni coğrafyasının karanlık ve kanlı yüzüne, Ermenilere yönelik kırımlara yer verir. Gençliğe, umutsuzluğa kapılmadan örgütlenme çağrısında bulunur. Hükümetin uygulamalarını protesto eder. 1860'da özgürlük mücadelesi kavramı çerçevesinde bir dizi makale yayımlar. Ermeni Anayasası'nın taşrada uygulanması üzerine yayın yapar. Dini ve ahlaki konulara geniş yer ayırır. Rusya Ermenileri ile ilgili bir dizi makale yayımlayarak Doğu-Batı Ermeni ilişkilerinin güçlendirilmesini amaçlar. Ermeni köylerindeki eğitim ve öğretmen sorunlarına yer verir” (Mildanoğlu 2014, s.31).

16 Mektuba dikkatimi çeken meslektaşım Dzovinar Derderian'a teşekkür ederim.

17 Ermeni harfli Türkçe alıntıları Latin harflerine aktarırken Batı Ermenicesindeki telaffuzu esas aldım. Onun dışında yazımı ve noktalamayı mümkün olduğu kadar, hataları ve standart dışı uygulamaları da koruyarak, aslına sadık bir biçimde bırakmaya çalıştım. Köşeli parantez içindeki ifadeler bana aittir.

üzere 500 kuruş göndereceğini belirtmektedir. Mektubun kalanı Khrimyan'ın cehalete karşı açtığı savaş ve Ermenistan'ın eğitim yoluyla aydınlanması ve ilerlemesi için verdiği mücadeleye övgüden ibarettir. Burada dikkat çekici olan, yazarın *Hayrenik* (vatan) sözcüğünü sık sık kullanması, hatta Ermenice için "Hayrenikimin lisanı" ifadesini kullanmasıdır. *Ardzvi Vasburagan*'ın ve genel olarak da Khrimyan'ın çalışmalarının Osmanlı Ermenilerinde bir millî bilincin uyanması ve vatan tahayyülünün şekillenmesi sürecinde ne kadar önemli rol oynadığı düşünülürse,¹⁸ yukarıda alıntılanan mektubun, Ermenice yerine Türkçe kullanıyor olmaktan dolayı bir özürle başlaması ayrı bir önem kazanır. Basının gelişmesi ve süreli yayın sayısının hızla artmasının Ermeni harfli Türkçe yazma pratiği açısından anlamı dikkate alındığında durum daha iyi anlaşılabilir: Bir yandan Ermeni harfli Türkçe basın açısından çok pratik bir tercihtir, zira hem kullanılan dilin basitliği hem alfabenin bu dile uygunluğu hem de muhtemel hedef kitlenin önemli bir bölümünün ya ana dilinin Türkçe olması ya da en azından Türkçeyi anlayabilmesi nedeniyle çok daha geniş bir kitleye (hatta Ermeni olmayanlara)¹⁹ ulaşılmasını mümkün kılmaktadır. Diğer yandan basının kendisinin de gelişmesinde öncü rol oynadığı millî bilinç açısından kabul edilmesi çok güçtür, çünkü milliyetçi tahayyül için bir milletin tek ve ancak tek bir dili olabilir;²⁰ üstelik o dilin kadim olması, milletin tarihiyle iç içe geçmesi gerekir. Dolayısıyla Ermeni harfli Türkçe basında özür ve meşrulaştırma neredeyse başından sonuna kadar el ele gider. Benzer bir durumu İkinci Meşrutiyet sonrasında çıkan *Hüsn-i Niyet*'te²¹ de gözlemlemek mümkündür. 1911 yılında, yukarıdaki mektuptan yarım asır sonra, İstanbul'da ve sadece tek bir sayı yayımlanan bu aylık dergide editöre hitaben yazılan bir mektuptan alınan şu satırlar, Ermeni harfleriyle Türkçe yazmanın niçin gerekli olduğunu açıklamak için yazılmıştır:

"Hüsn-i Niyet" in mebdesi, kendi kariyn-i kiramını cihanın terakkiyatından haberdar idub, alem-i medeniyetin muşşaşa ufukuna doğru götürmek, ve vaktında mekteblerimiz nizamsızlığı sebebi ile ülum u finun ve elsine-i ecnebiyeden bibehre kalan, efkârın tenvirine hizmet itmek olması ehemm ve elzem dir. Milletdaşlarımız meyanında, lisan-ı maderzadını bilmeyub, yalnız türkce tekellüm iden-

•••••

18 Bu konuda ayrıntılı bir inceleme için bkz. (Derderian, 2014).

19 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Cankara, 2015).

20 Millet ve dil arasındaki birebir mütakabiliyet ilişkisi Jean-Jacques Rousseau ve Johann Gottfried von Herder'e kadar geriye götürülebilir. Bkz. (Rousseau 1998, s. 289) ve (Berlin 1976, s. 181-183).

21 Bu dergiyi, aşağıda değineceğim *İzmirli* ile birlikte bana sağlayan meslektaşım Ohannes Kılıçdağı'na teşekkür ederim.

lerin umumı dimeyelim, ekserisi maetesüf nizami bir tedrisden mahrum olub, pek sathi bir suretde tahsil-i ilmde bulunmuşlar ve bu gün etraflarına bakıb hayat keşmakeşinde buldukları muhitde kendilerinin cehaletini hiss iderek pek derin bir peşimaniyete düçar olıyorlar. İşte bunların nedametlerini bir dereceye kadar ilğa itmek ve kendilerinde, buldukları muhite lazım olan hasais-i fikriyeyi ikmal itmek vazife-i mukaddesesi, ancak “Hüs-n-ı Niyet” gibi bir resaleye münasib dir. “Hüs-n-ı Niyet” seyyar bir mekteb yakhod bilcümle ülum u finunun muhtasar ve müfid bir mecmuası olmalı dır. Şu vazife çok müşkil ise de bir az sebat ve maddi metanet biraz olmadığı takdirde pek kolay olabilir (Terziyan 1911, s.13-14).

Alıntıda dikkat çekici olan, Ermeniceyi hiç bilmeyen Ermenilerin büyük çoğunluğunun düzenli bir eğitimden yoksun olduğunun vurgulanmasıdır. Dolayısıyla 19. yüzyıl boyunca Ermenicenin Osmanlı'nın bilhassa Ermeni cemaatinde sayıları hızla artan ve gelişen modern eğitim kurumları vasıtasıyla yaygınlaşmasına rağmen, sadece Türkçe bilen Ermenileri aydınlatma ihtiyacı hâlâ Ermeni harfli Türkçe yayın yapmak için geçerli bir neden olarak görülmektedir. Burada şunu da hesaba katmak gerekir: 1. Meşrutiyet'ten itibaren devlet memuru olabilmek için belli bir düzeyde Türkçe bilgisinin gerekmesi (Tanör 1998, s.146) ve Osmanlıcılık politikaları doğrultusunda açılan Mekteb-i Sultanî gibi karma yüksek okulların yine yüzyılın son çeyreğinde etkinlik kazanmaya başlaması (Somel 2010, s.68, 297), Ermenilerin en azından bir kısmı için Ermeniceye paralel olarak Türkçenin toplumsal işlevini değiştirmiş olmasıdır. Kısacası, dil açısından bakıldığında ortada sanıldığından daha karmaşık bir durum olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, Ermenicenin ve millî bilincinin gelişip yaygınlaşmasına paralel olarak Ermeni harfli Türkçenin ortadan yavaş yavaş kalktığını söylemek, tamamen yanlış olmasa bile işin kolayına kaçmak olacaktır. Aşağıdaki alıntı bu bakımdan ilginçtir. 1909-1910 yıllarında İzmir'de yayımlanan “haftalık popüler edebiyat, ilim, siyaset, ticaret, mantık ve iktisat” gazetesi *İzmirli*'nin²² ikinci sayısında gazetenin yarısının niçin Türkçe basıldığı şu satırlarla açıklanıyordu:

“İzmirli” gazetamızın nısfını, ve rağbet gördükce ilerude belki de kısım-ı azamını türke lisan ile neşr itmekdeki maksadımız evvela, Ermenice gazetalardan layıkıyla istifade itmek derecesinde bulunmayan hemşehri mezhebdaşlarımıza ferdden yani hususdan umuma gitmek suretiyle hüdmet itmek, saniyen, cemiyet ve hükümet-i osmaniyeyi teşkil iden anasır-ı muhtelif meyanında mezhebdaşlarımızın diğerlere nisbetle türk unsuruyla daha ziyade temasda bulduklarından ve bu kerre idare-i meşrutiyet muhasenatından olmak üzre bir türk konuşmasının elindeki türke gazetada gördüğü bir münazereyi, mübareseyi kendisine okuduğında

•••••

22 Dergi hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Stepanyan 2005, s. 594).

ya anden bahs itdiginde 'öyle amma bak bizim gazeta da ne yolda yazıyor' deyerek ol münazerede kendusini müdafaasız ve ya bihaber bırakmamak, salisen' hususıyla İzmirde elsine-yi muhtelifede neşr olunan gazetaları birer birer okumağa luzumu kalmaksızın kendilerine alaka ve münasibeti olan teknil haftalık havadisleri icmalen bildirmek dir. (Yeseyan 1909, s.15)

Bir önceki örnekte olduğu gibi, gazetenin Ermenice gazeteleri okuyamayanların yararlanması için Türkçe yayınlandığı burada da vurgulanmaktadır. Ancak ondan farklı olarak, şu anda yarısı Ermenice olan *İzmirli*'nin ileride belki de daha büyük bir bölümünün Türkçe basılabileceği belirtilmektedir. Aslında 8 sayfalık bu gazetenin ilk sayısının yalnızca son sayfası Ermeni harfli Türkçedir. İkinci sayıda ise hem yukarıda alıntılıdığım açıklama yapılmış hem de bu kez son iki sayfa Türkçe olmuştur. Üstelik gazetenin bir bölümünün Türkçe olması gazetenin yayımcılarının mezhepleriyle ilişkilendirilmiştir ki bu akla önce Katolik Ermenileri getirmektedir.²³ İlk sayının kapağında yer alan ve gazetenin amacını belirten yazıda ise gazetenin herkes tarafından ulaşılabilir (*hanramançeli*) olmasının hedeflendiği belirtilmiştir ("Mer Uğğutyunu" 1909, s.1). Bu durumda Ermeni harfli Türkçe kullanımının bütün Ermeni cemaatine ulaşma hedefinin bir parçası olduğu açıktır.

Son olarak, Ermeni harfli Türkçe yayımcılığı meşrulaştırmak için kullanılan önemli bir gerekçeden söz etmek gerekir. Her ne kadar aşağıdaki alıntı bir süreli yayından değil de bir kitabın önsözünden alınmış da olsa, Ermeni harfli Türkçe basına dair göz ardı edilmemesi gereken bir noktayı vurgulaması bakımından dikkate değerdir. Ermeni basını açısından önemli bir isim olan Hovsep Vartanyan²⁴ *Tarih-i Napolyon Bonaparte: İmperator-u Ahali-i Fransa*

•••••

23 Ermeni Dilbilimci Hraçya Acaryan'a göre Ermeni Harfli Türkçeyi ihya edenler "ayrılıkçı bağınazlık"larıyla Katolik Ermenilerdi. Acaryan'a göre onlar Ermeni adından iğrenir ve Ermeni olarak anılmamak için yalnızca Türkçe konuşurlardı (Acaryan 1951, s.264). Şüphesiz, tartışmalı bir iddia bu. Nitekim Protestan misyonerlerin ve Ermenilerin ve mezhepler arası mücadelede geride kalmak istemeyen Ermeni Kilisesi'nin de yere ve zamana göre değişmekle birlikte, Ermeni harfli Türkçeyi yaygın bir biçimde kullandıkları görülmektedir.

24 "Osmanlı devlet adamı, gazeteci, müellif ve mütercim" Vartanyan Viyana'daki Mehitarist Manastır'ında eğitim görmüş, 1837'de Bahriye tercümanı olmuş, 1856'da Encümen-i Dâniş harici azalığına seçilmiş ve ardından "paşa" ünvanı almıştır. 1860'tan itibaren mülki görevlerde bulunarak "bey" ünvanı alan Vartanyan, bilinen ilk (Ermeni harfli) Türkçe roman olan *Akabi Hikâyesi*'nin (1851) de yazarıdır. 1852'de Ermeni harfli Türkçe *Mecmua-yı Havadis* dergisini (daha sonra gazete olacak) çıkarmaya başlamış, ölümüne kadar yine Ermeni harfli Türkçe yayımlanan *Tercüman-ı Efkâr*'ın başyazarlığını yapmış, Garabed Panosyan'ın *Manzume-i Efkâr*'ı için yazılar yazmış ve Andon Alik'le birlikte *Mamul* gazetesini yayımlamıştır (Pamukciyan 2003, s.373).

(1816-1879) başlıklı devasa kitabının önsözünde kitabını (Ermeni harflerini kullanarak) Türkçe yazmış olmasını şu sözlerle gerekçelendirir:

Hitam-ı kelimamızda bir başka ihtiraz da hatıra gelir; her ne sürette ise de, böyle bir tevarih te'lifine lisan-ı maderzadımız olan ibare-i Ermenian müraccah deyilmiyidi deyenler de bulunacak dır. Bunlara acizane cevabımız, Ermeni ve Türki, her hangi lisande olur ise olsun, böyle bir tarihin mütalaası ile kesb-ı istifade itmek, bu iki lisandan birinin layığı ile tahsiline mühtac bir keyfiet dir. Hatda Milletimizde Ermeni *krapar* lisanına aşna olanların adedi ğayet mahdud olub *aşharhapar* lisanı dahi henüz bir kanun ve kayide-yi umumiye tahtında olmadığından bu lisande kitab te'lif itmek her satırda *krapardan* luğetce müracaat itmeye mühtac olduğundan böyle *aşharhapar* lisanında yazılan te'lifatı da ağnamak yine *krapar* lisanı tahsil-i tekellüfüne mühtac olaca[ktır] (1855, s.3-4).

Bu alıntıdaki *krapar*, yani Klasik Ermenice, az sayıda Ermeni'nin bildiği ve kilise ayinleriyle kitaplar dışında toplumsal yaygınlığı olmayan bir yazı dili olup 19. yüzyılda yerini tedricen Modern Ermeniceye, yani *aşharhapar*'a bırakmıştır. Vartanyan'ın bu satırları Ermeni harfli Türkçe yayıncılıkla ilgili bir durumu açıkça göstermektedir: Basın, doğası gereği, kitlelerin konuştuğu dili kullanmak ister ve dilin modernleşmesini, daha çok gündelik konuşma diline dayanan bir düzyazı dili haline gelmesini sağlar. Oysa Ermeni cemaati söz konusu olduğunda halihazırda "millî olmayan" bir dilin, Türkçenin yaygınlığı Ermeni harfli Türkçe metinlerin cemaat içinde bir tür *lingua franca* işlevi görmesini (zira çat pat da olsa Türkçe konuşan ve kiliseye gittiği için Ermeni harflerini tanıyan eğitimsiz bir Ermeni de okuyabilir bu metinleri, Bahriye baş tercümanlığı yapan ve Avrupa'da iyi eğitim alıp en az birkaç dili çok iyi bilen bir Ermeni de) sağlamış olmalıdır.²⁵ Dolayısıyla, basın bir yandan Ermenicenin modernleşmesine katkıda bulunurken, bir yandan da Türkçe kullanmak durumunda kaldığında bu çelişkiyi açıklamak zorunluluğu hissetmiştir.

Yukarıda bazılarına değinilen kaynaklar göstermektedir ki Ermeni harfli Türkçe yazmayı ya da yayın yapmayı tercih edenler, neredeyse ilk örneklerinden itibaren seçimlerini açıklama ve meşrulaştırma ihtiyacı duymuşlardır. Burada öne sürülen en önemli gerekçeler Ermenilerin çoğunun ana dilinin Ermenice olmaması ya da Ermeniceyi bu dilde yazılmış metinleri okuyacak kadar iyi bilmemeleridir. Buna ek olarak, Modern Ermenicenin yeterince standartlaşmamış olduğunu; Ermenice bilmeyen yahut yalnızca konuşarak anlaşacak kadar bilen Ermenilerin düzenli bir eğitimden yoksun ve bu nedenle

•••••

25 Bu konuda daha ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. (Cankara, 2015).

aydınlatılmaya muhtaç olduklarını öne sürerek de Ermeni harfleriyle Türkçe yayın yapmanın meşrulaştırıldığı görülmektedir. Burada dikkate çeken noktalardan biri, 19. yüzyıl ortasında bir gazetenin Ermeni harfli Türkçeyi, diğer bir deyişle gündelik konuşma dilini (*vernacular*) tercih ederek, daha kozmopolit bir kitleye (içinde daha büyük bir Ermeni nüfusunu, ve bazı durumlarda Türkleri, Rumları vb. de barındıran bir kitle) ulaşıyor olmasıdır.²⁶ Bu tutum beraberinde bir “çifte aşağı” olma durumunu getirdiği gibi (zira tercih edilen hem gayr-ı millî hem de “kaba” bir dildir), Türkçe bilmeyen Ermenileri kapsayan (örneğin Rusya’dakiler) başka bir kozmopolit kitlenin de muhtemelen dışlanmasına neden olmaktadır.

Ermeni harfli Türkçe basında kimlik meselesi: Ermenilik, Osmanlılık, vatan

“Beni bu vatana düşman göstermek istediler, ben bu vatanın en sadık evladıyım.” Bu sözler 1896 yılında görevinden istifa ederek Abdülhamit tarafından Kudüs’e sürülen Türkiye Ermenileri’nin 75. patriği Matteos İzmirliyan (1845-1910)’a aittir.²⁷ Bu satırlar yukarıda adı geçen *Hüsni-i Niyet* dergisinde yer alan ve “A. M.” imzası taşıyan “Ben Bu Vatanın Sadık Evladıyım (1896-1908)” başlıklı yazıdandır. Yazıda İzmirliyan’ın patriklikten istifa etmeye zorlandığı 1896 yılına ait bir hatıra aktarılırken, onun şu sözlerine yer verilir:

Endişeye sebep yok dır, şahıslar gelir gider, fakat millet bakıdır. Tarikh benim gibi çokların gittiğini gösteriyor. Ben yalnız milletime deyil, devlete de khidmet etmek istedim; bu vatanın selametine başlıca medar olacak olan islahatın icrasını talep itdim. Beni bu vatana düşman göstermek istediler, ben bu vatanın en sadık evladıyım. Abdül Hamid hükümeti ne bunu yapmağa meyyal dır ne deyapabilir, zira bu gün Anadoluda Kürdlere, ağalara öyle bir teesir vermiş dir ki, onı geri almak mümkün deyil dir. Bunun için Evropa devletlerine müracaat itdim ki vadılarını icra itsinler. Bu yeni bir müdahele davet itmek deyil idi, zaten mevcut olan ve hükümeti Osmaniyeye imzalanmış olan Berlin ahnamesinin bir maddesinin icrası idi; beni süküt etdirmek için asi göstermek, Türklere düşman, padişaha karşı khayın olduğımı ileri sürmek lazım idi, bunlar oldu. Ben Babı Ali vakaasından sonra işden el çekmek ister idim, fakat meclisler ve bazı sayanı itimad zevat beni koy vermediler; bu gün onlar da istifama muvafakat idiyorlar; ben tarikhden korkarım, beni kim getirdi ise istifamı o kabul itmeli, mümkün olsa idi Millet meclisini toplar istifamı ona verir idim. (M. 1911, s.3-4)

• • • • •

26 *Cosmopolitan* ve *vernacular* kavram çiftini Sheldon Pollock’tan ödünç alıyorum (Pollock, 2000).

27 İzmirliyan hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Pamukciyan 2003, s.254-255).

Burada İzmirliyan'ın sözlerinin doğruluğu tartışılmayacaktır. Önemli olan *Hüsn-i Niyet*'in üzerinden on beş yıl geçmiş olmasına rağmen, üstelik ilk ve son sayısında, derginin sunuş yazısından hemen sonra bu olay üzerine bir yazıya yer vermesidir. Buradaki Osmanlılık vurgusu açıktır. Yazar bu sözleri aktararak, İzmirliyan'ın hem milletine hem devletine sadık olduğunun, yani hem Ermeni hem Osmanlı kimliğinin altını çizmektedir. Dergideki bir sonraki yazıda da (Onniğ Bakırcıyan imzasını taşıyan "Siasî İktisadî Programın Elzemiyeti" başlıklı yazı) aynı vurgu bulunmaktadır. Başlığından da anlaşılacağı üzere, Bakırcıyan "Mesuliyetsiz Meşrutiyet ve Meşrutiyetsiz Mesuliyet olamaz" sloganını vurguladığı yazısında, Ermeni milletinin değil "Memalik-i Osmaniye'nin", yani "memalikimizin terakkisi" için gerekli "dahili ve harici" ekonomik tedbirlere dair görüşlerini dile getirmiştir: "*Siasî ve iktisadî program!... işte terakkî-yı memleketin miftahı, tekemmül-i milletin rehberi ve saadet u refahı Osmanyânın merci-i yegânesi...*" (1911, s.5). Bakırcıyan'ın bu yazısını K. Dandanyan'ın "Memleketimizde Ticaret ve Sanayi Neden Terakkî İtmeyor?" başlıklı yazısı takip eder. Dandanyan da özelde *Hüsn-i Niyet*'te genelde burada değindiğimiz diğer süreli yayınlarda olduğu gibi, hukukun ve kanunlarının gerekliliğinin altını çizerek başlar yazısına:

Evvela bir memleketde saadet-i umumiyenin ve rifah-ı ammenin husulî ahval-i iktisadiyesindeki mükemmeliyete vabeste dir, bir memleketde kanunlar ne kadar adilane, muamelat ne kadar hakimane icra edilirse, o kadar terakkî ve tekâmüle doğru khatveler atılmış olur; kanunlar adilane icra olunmazsa o memleketde ehali sanayi ve zraatdan mahrum olur; ve dayma orada muhib bir fakr u sefalet yekünü nazar-ı teesüfe çarpmaktan khali kalmaz. İkinci, memleketin ticaret ve sanayi nokta-yi nazarından biriside, o memleketin erbab-ı serveti yekvucud ittihad ve imtizac itmeleriyle kayım ola bilir; işte bu iki şikkîn behemehal vücudî bir memleket için elzem dir (Dandanyan 1911, s.10).

Burada Dandanyan bir ülkenin refahını ekonomik koşulların iyileştirilmesine ve bunu da hukukun üstünlüğüne bağlamakla kalmamakta, sermayenin de iş birliğinin gerekli olduğunu öne sürmektedir.

Özetle, 1911 yılında sadece bir sayı çıkmayı başarabilmiş –ki bunun nedeni de ayrı bir inceleme konusudur– 16 sayfalık *Hüsn-i Niyet*'in oldukça güçlü bir Osmanlılık vurgusu yaptığını söylemek yanlış olmaz.

Peki bu alıntılar ne ölçüde bir toplumsal tutumu yansıtır? Bu konuda elimizdeki en güncel ve önemli çalışma Ohannes Kılıçdağı'nın henüz yayımlanmamış olan *Socio-Political Reflections and Expectations of the Ottoman Armenians after the 1908 Revolution: Between Hope and Despair* başlıklı doktora

tezidir. Kılıçdağı 1908 sonrası Osmanlı Ermenilerinin devletle ve diğer toplumsal gruplarla ilişkilerini nasıl algıladıklarını anlayabilmek için, başka kaynakların yanı sıra Sivas, Tokat, Erzurum, Trabzon, Harput, Adapazarı ve İzmir gibi Anadolu kentlerinde çıkan süreli yayınları da incelemiştir ki bu da Osmanlı Ermenilerinin çoğunluğu anlamına gelir. Tezin güçlü yanlarından biri Ermeni cemaati içindeki bölünmeleri (sınıfsal, dinsel vb.) dikkate alması, güç ilişkilerini değerlendirirken yekpare bir cemaat varsaymamasıdır. Ancak yine de görünen o ki belli dönemlerde ortak yönelimlerden bahsetmek mümkün hale gelmektedir. Örneğin, 1908, cemaatin bütün grupları tarafından Abdülhamit rejiminin baskısından kurtuluş olarak algılanmıştır. 1909'da Hınçak Partisi'nin Sivas Şubesi'nin Osmanlı'nın meşrutî yönetimine karşı her türden ayrılıkçı hareketi reddettiğini, meşrutiyetin dahilî ve haricî düşmanlarına karşı özgürlükçü Türk kardeşleriyle omuz omuza mücadele edeceğini ve Osmanlı vatanının evlatlarının içine girecekleri dayanışmanın bu ülkeyi cennete çevireceğini deklare etmiş olması dikkat çekicidir. 1909'daki Adana katliamlarından sonra dahi meşrutî Osmanlı'dan kopmadan millî kimliği koruma fikrinin Anadolu'daki Ermeni basınında hakim olduğu görülebilmektedir (Kılıçdağı 2014, s.189-191). Burada iki noktanın altını çizmekte fayda var gibi görünüyor: Birincisi, dış tehditlere karşı Osmanlı Ermenilerinin ortak çıkarlar doğrultusunda Osmanlılık fikrini benimsemeleri. İkincisi, "Osmanlılık" ve "Ermenilik" in birbiriyle çelişen kategoriler olarak algılamamaları. Bu anlayışa göre, aynı anda eşit derecede Osmanlı ve Ermeni olmak mümkün, bunlardan birini diğer için feda etmek gereksizdi. Önemli olan bölünmez bir bütün olan Osmanlı vatanının bayrağı altında eşitçe ve özgürce yaşayıp ortak amaçlar için birlikte çalışabilmektir. Dolayısıyla burada Ermeniler için bir çifte sorumluluk durumu ortaya çıkıyordu; bir yandan devlete, diğer yandan da Ermeni cemaatine karşı (s.192, 198, 210-211).

İşte yukarıda İzmirliyan'dan yapılan alıntının anlamı da budur. Ermeni harfleriyle Türkçe yayımlanan *Hüsni Niyet*, ister İzmirliyan dosyasını yıllar sonra yeniden hatırlatarak ister Memalik-i Osmaniye'nin iktisadî kalkınması için ortak bir program önererek isterse eğitim olanaklarından yeterince nasip lenmemiş milletdaşlarını aydınlatabilmek amacıyla Ermeni harfleriyle Türkçe yayım yapmayı tercih ederek olsun, Ermeni kalarak Osmanlı olmanın bir yolunu temsil etmektedir. Bu şekilde Müslüman/Türk vatandaşlarıyla aralarında dilsel bir bağ bulunan Ermenilere siyasi birlik fikri de aşılamaaya çalışmaktadır. Üstelik bu yayınları çıkaranlar, yayınlarının Müslüman/Türkler ve hatta başka gruplar tarafından takip edildiğinin de bilincindeydiler. Bu nedenle de Ermeni harfli Türkçe süreli yayınların çifte işlevlilik durumunu, sırf Ermenice yayımlananlara nazaran daha iyi temsil ettikleri ileri sürülebilir.

Ermeni harfli Türkçe basından alınan bu örnekler, Orhan Koloğlu'nun bilhassa 2. Meşrutiyet Ermeni basınına dair yazının başında alıntılanan yargısının yanlışlığını açıkça göstermektedir. Bu durumu sadece 1908'in hemen akabindeki iyimser havaya bağlamak da yanlış olacaktır. O halde tarihi biraz daha ileriye ve geriye alıp tekrar bakalım.

Asia 1872-1873 yıllarında İstanbul'da Ermenice ve Ermeni harfleriy-le Türkçe yayımlanan "Milli, edebi, siyasi ve başka konuları içeren [bir] dergi" dir.²⁸ Bu tarih aynı zamanda ilk Ermeni devrimci örgütün Van'da kurulduğu tarihtir (Kılıçdağı 2014, s.86). Alt başlığı "Tercüman-ı Vatan" (*tarkman hayrenyats*) olan derginin ilk sayısı "Ben-i Adem Aza-yi Yek Digerend" başlıklı imzasız bir yazıyla ve şu satırlarla açılmaktadır: "Yani efrad-ı ben-i adem bir vicud-ı manevinin (ki insanîyet dir) azası olduğu itikadındayız, ve hakk-ı tabii (ki beşeriyet hülkatinde bu fazilet ile tekrim buyurmuş dır) kitabımız dır, ve adalet u insaf elde mizanımız dır" ("Ben-i Adem Aza-yi Yek Digerend" 1872, s.1). Adalet, insaf, insanlık ve hukukun herkes için gerekliliğinin vurgulandığı yazıda derginin çıkış amaçları şöyle sıralanmaktadır:

Asia vazifesini şu dört şeylerden ibaret bilir: evvela tasfiye-i akhlâk, ve istihsal-ı maarif ve senaiye vatan kardaşlarını teşvik itmek; sania mani-i tereki olan efkâr-ı batileyi halkımızdan gidermeğe çalışmak; salisa vatanın menafii, hukukun müş-terek olduğunu anlatmak, ve geçmişleri unutturmakla ve el birliği ile çalışmanın faydelerini göstermekle vetan kardaşlarına geleceği şahid maksud itdirmek; rabia yapılmasını khayırlı ve menfaatlı bildiği şeyleri ikhtar etmek (s.1).

Buradaki adalet vurgusunun samimiyetini sorgulamak isteyenler için *Asia*'nın *İbret* gazetesinin kapatılma davasını takip edip bununla ilgili haberlere yer verdiğini de belirtmek gerekir. Söz konusu kapatılma, Namık Kemal'in gazetesinin 9 Temmuz 1872 tarihli 19. sayısında yer alan "Garez Marazdır" yazısı üzerine gerçekleşmiştir (Özön 1997 [1938], s.44, 110–112). Bu örnek, Ermeni harfli Türkçe ve Arap harfli Türkçe gazeteler arasındaki geçişlilik açısından önemlidir.²⁹ Derginin ikinci sayısı da "Vatan" başlıklı ve yine imzasız bir yazıyla açılır:

İnsanın vatan-ı hakikesi, üzerinde sakin olduğu kürredir. Ve bu kürrerde temellük ve taayyüş itmek haklarında her insan müsavidir. Çünkü, kürrre-yi arz ne bir, ne de birkaç fırka için yaradılmayub, bilcümle efrad-ı ben-i adem için yaradılmışdır.

• • • • •

28 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Stepanyan 2005, s.573).

29 Müslüman/Türk gazeteciler de çeşitli nedenlerle Ermeni harfli Türkçe yayınları takip ediyorlardı (Cankara, 2015).

Her ne cinsden, her ne her ne dinden, olur ise olsun, her insanın kürre-yi arzın her kıtasında tevattun ve temellük ve teayüş cihetlerinde müsavat üzre hakkı vardır. Şu kadar ki, efrad-ı ben-i adem birçok sebeplerden dolayı cemaatlere taksim olunmuş, ve her cemaat kürrenin bir cihetinde temekkün ile o mahali kendisine makhsus lisan, din, adet, kanun, ittikhaz ve ikhtiyar itmiş olduğundan, itibari vatanlar teaddüd itmiş dir. Gerek hakiyki olsun gerek itibari olsun vatanını sevmek menafi ve iymarına çalışmak her insanın vazifesidir (??? 1872, s.9).

Şüphesiz *Asia*'nın ve yukarıda adı geçen diğer süreli yayınların daha sağlıklı değerlendirilebilmesi için ayrıntılı monografilere ihtiyaç bulunmaktadır. Öte yandan, ister 2. Meşrutiyet öncesinde olsun ister sonrasında ister bu niyetle olsun ister şu niyetle, bir arada yaşama iradesini ortaya koyan ve Osmanlılık üst kimliğinin, ortak hukukun ve ortak menfaatler için çalışmanın gerekliliğini vurgulayan, üstelik bir yandan da Ermeni cemaatinin sorunlarıyla ilgilenen, Ermeni kimliğini benimseyen ve bunda bir çelişki görmeyen süreli yayınlar, sayısı ne olursa olsun, mevcuttur. Bu süreli yayınlar incelendiğinde genellikle Ermeni cemaatine ilişkin haber ve yazıların “Millî” (*azkayin*) başlığı altında (diğerleri “dahiliye”, “hariciye” ve “mütenevviye” bölümlerinde yer alır) toplandığı görülür, ki bu da Osmanlı üst kimliğiyle Ermeniliğe dair algıyı ve bilhassa Ermeni harfli Türkçe süreli yayınların yerine getirdiği çifte işlevi göstermesi bakımından önemlidir.

Son olarak, daha kritik bir tarihe, 1915 yılına giderek Ermeni harfli Türkçe basındaki çifte kimliklilik vurgusunun bir sürekliliği olduğunu, yalnızca 19. yüzyıl sonuyla ya da 2. Meşrutiyet'in sağladığı iyimser havayla sınırlı bulunmadığını göstermiş olalım.

Hasmik Stepanyan'ın bibliyografyası'na bakılırsa *Rahnüma* [önder] Protestan misyoner Ermeniler tarafından (*Bible House*) 1911-1914 yılları arasında İstanbul'da, 1924-1934 yılları arasında da New York'ta çıkarılan “haftalık din, ahlak, ilim ve siyaset gazetesi”dir (2005, s.597). Halbuki *Rahnüma* 1915 yılında da- en azından bu makalenin yazarının ulaşabildiği kadarıyla- 25 Haziran'da çıkan 26. sayıya kadar yayımlanmıştır. “Misyoner yayını” terimi beraberinde doğal olarak bir beklenti de yaratmaktadır; İncil'den pasajlarla ve tasvirlerle süslenmiş, her satırında okurunu Protestanlığa davet eden bir gazeteyle karşılaşacağını düşünebilir insan. Oysa 1915 yılının ortalarına kadar çıkmayı başarmış –ki eğer gerçekten böyleyse bunda 24 Nisan tutuklamalarının ve tehcir kararının rolü olduğu düşünülebilir– *Rahnüma*'nın sayfaları karıştırıldığında durumun pek de öyle olmadığı görülmektedir. Derginin Birinci Dünya Savaşı'nın tüm hararetiyle kendini hissettirdiği 1 Ocak 1915'te çıkan sayısının giriş yazısında şu soru sorulur: “Söyleyiniz cihan tarikhi[nde] böyle bir sene

başlamış mıdır, ve kim bilir, bir daha başlayacak mıdır?” Yazara göre 1915 Avrupa için benzersiz felaketlere gebe dir: “Dünya khalk olunalı mürur eden seneler arasında 1915 yekta bir sene olacak dır. Evropa karasında yaşayan 445 milion insanlardan 115 milionu bir tarafda, 233 milionu diger tarafta olduğu halde biri birleri ile harb etmededirler. Geride kalan 100 milionun üç rubı öyle bir vaziyetde dirler ki anlerin 1915’i bitaraflıkla geçireceklerine inanmak için insan aklını kaçırmış olmalı” (Nakkaşyan 1915, s.1). Burada önemli olan Nakkaşyan’ın öngörülerinin geçerliliği değil, bir misyoner yayını olan *Rahnüma*’nın siyasetle ilişkilene biçimidir. Gerçi şu itiraz öne sürülebilir: Bir süreli yayın ister misyonerler tarafından çıkarılsın isterse sadece edebiyat üzerine olsun, bu ölçekte bir savaşı görmezden gelebilir mi? Ancak *Rahnüma* bu kadarıyla kalmaz. Savaşta siper kazma yöntemleri, zeplinlerin savaşın kaderini belirleyip belirleyemeyeceği, cephelerdeki son durumlar (asker sevkiyatına dair bilgiler de dahil olmak üzere), Almanların savaşa bakış açısı vb. üzerine yazılar da yer alır dergide. Dahası, Çanakale cephesinden ayrıntılı haberleri de okumak mümkündür derginin sayfalarında. Bunların yanı sıra mebus seçimleri, meclis-i mebusandaki bütçe tartışmaları, Halep çıbanının tanı ve tedavisi, modern Ermeni edebiyatı hakkında haber ve yazılar da bulunmaktadır *Rahnüma*’da. Öyle ki Protestan cemaatiyle ilgili haberlerin ya da dinsel metinlerin dergide diğerlerine oranla daha az yer kapladığı görülür. Haber ve yazılardaki dil, buraya kadar alıntılarla desteklenmeye çalışılan Osmanlılık vurgusu bakımından kayda değerdir:

Bir de şu münasibetle geçen sene başında tebrik eylediğimiz bir çok sevgülülere der khatır edelim, anler bu sene nerede dirler? Bu sabah yeni senelerini tekrar tebrik eylemek için anleri meydan-ı harbin hangi köşesinde arayacağız? Erzurumun kar ile kaplı yaylalarında mı, Balkanın furtunalı ve barid dağlarında mı, yoksa Basra ve Akabanın [*sic*] beyaban çöllerinde mi? Zevcelerin sevgülü gençleri, şefik validenin canpare evladı, birinin sevgülü biraderi, ol birinin kıymetli pederi, ol şirin familya acağundan ayrılıb, kendi kendilerini vatan ve hakikat uğruna ateşlere saldırmışlar dır (Cebecyan 1915, s.7).

Dergideki diğer yazılarda da “cephede vatan için savaşan evlatlar”dan, “vatanperverlik”ten, Gelibolu’dan, “düşman”lardan ve Pazar okullarında cepheye gidecek askerleri bilinçlendirmenin gerekliliğinden bahsedilmektedir.

Son olarak, derginin sayfalarında “Dini” başlığı altında Türk milliyetçiliğinin şiirdeki öncülerinden Mehmet Emin Yurdakul’un³⁰ (1869-1944) “Günâhkar” başlıklı şiirinin yer aldığını da belirtmek gerekiyor:

•••••

30 Şiirin altında şairin ismi “Muhammed Emin” olarak verilmiştir.

Ben bir zından içindeki mahbuslara benzerim, / Benim dahi ayağımda ağır, paslı demirler / Benim dahi vücudumu mermer taşlar zehirler, / Benim dahi karanlıkta ışık arar gözlerim. / Nerde bulsam... Neredesin sen, Ey mübarek teselli? / Artık yeter! Bu hayalı yok et benim önümden, / Artık yeter! Bu azabı çıkar benim gönlümden. / Ah! Kaldırın üzerimden beni döyen şu eli... / Ey masumlar! Şu gök, şu yer, hep kâinat sizin dir, / Gülme, sevme, alkış, türkü, ümid, hayat sizin dir, / Yalnız bir dar mezar gerek bir günahkâr insana. / -Hayır, yaşa! Ve kendini yeni doğmuş biri bil, / Her gün küçük bir hayır yap, yanaklardan yaşlar sil, / Ta ki senin ruhun dahi bir teselli kazana (1915, s.105).

Sonuç

Bir kez daha yinelemek pahasına belirtmek gerekir ki burada Ermeni harfli Türkçe basınla ilgili kapsamlı bir araştırmanın sonuçları dile getirilmemiştir. Osmanlı/Türk (basını) tarihyazımındaki bazı yönetsel sorunların altı çizilip, ulaşabilen sınırlı sayıda kaynaktan yola çıkarak hikâyenin tam da anlatıldığı gibi olmadığı vurgulanmaktadır. Şu ana kadar değinilen kaynaklar göstermektedir ki Ermeni basını yekpare bir bütünden oluşmamakta ve kendi içinde müthiş bir çeşitliliği barındırmaktadır. Bu basının tümüyle ayrılıkçı eylemlerle bağdaştırılması bir çarpıtmadan ya da seçici okumadan öteye gitmez. Burada da bu anlayışa karşı ve yine seçici bir okuma yapılmıştır, ancak bu konuya dair bir sınırlamadan kaynaklanmaktadır. Umulur ki Ermeni harfli Türkçe yayın koleksiyonları oluşturulsun, kullanıma açılsın ve araştırmacılar tarafından didik didik edilerek mevcut tarihyazımı daha güçlü bir biçimde gözden geçirilsin. Bu makalede değinilen Ermeni harfli Türkçe yayınlara bakıldığında, 1908 öncesinde de sonrasında da bir arada yaşamayı ve ortak bir hukukun gerekliliğini savunan Osmanlıcı bir tutumun varlığı görülebilmektedir. Üstelik bu tutuma Protestan misyonerler tarafından yayımlanan haftalık bir süreli yayının 1915'teki sayılarında da rastlanmaktadır. Bu yayınlarda çoğul kimliklerin, aynı anda hem Ermeni hem Osmanlı olunabileceğinin ve önemli olanın ortak bir vatanın menfaatleri için –kendi kimliğinden vaz geçmeden– iş birliği yapmak olduğunun altı çizilmektedir. Yukarıda adı geçen Hovsep Vartanyan çoğul kimlikler konusunda ilk akla gelen isimlerden biridir; hem Katolik Ermeni cemaatine hem Ermeni milletine hem de Osmanlı devletine hizmet ediyordu Vartanyan. Üstelik Katolik kimliğinin içinde bir de Mehitarist kimliği vardı. Yine yukarıdaki örnekler göstermektedir ki pek çok durumda Müslüman/Türk basınla ortak bir dil kullanılmıştır, bu süreli yayınlarda. Aralarında geçişlilikler olduğunu, birbirlerinden sanıldığı kadar kopuk olmadıklarını gözlemek de mümkündür. Burada özellikle Ermeni harfli Türkçe basının önemli bir rol oynamış olabileceğini vurgulamak gere-

kir: Bir yandan düşük prestijli ve millî uyanış açısından kabul edilemez olan “kaba Türkçe”yi kullanarak daha geniş bir okur kitlesine ulaşmayı ve onları bilinçlendirmeyi hedefleyen, bir yandan da büyük olasılıkla kendi cemaatleriyle diğer cemaat ve milletler arasında köprü oluşturan bu “iki kere aşağı” yayınlar, cemaat içinde ve dışında ikili bir işleve sahiptiler. Bunlardan bir bölümünün Türkçenin düzyazı dili haline gelişine katkıda bulunmuş olması da gayet makul ve incelenmesi gereken bir olasılıktır. Şimdi artık bu dergi ve gazeteler üzerine monografiler yazmak, onları Latin harflerine aktarmak, onları dönemlerinin Arap harfli süreli yayınlarıyla karşılaştırmak ve aralarındaki geçişliliklerin, etkileşimlerin peşine düşmek gerekiyor.

Kaynakça

- ACARYAN, H. (1902) *Turkereni aztetsutyuni hayereni vra yev turkerene pokharyal parer bolsi hay joğovrtagan lezvin meç hamamadutyamp vani, karabaği yev nor-nahçevani parparnerun*. Moskova.
- ACARYAN, H. (1951) *Hayots Lezvi Badmutyün* (C. 2). Yerevan: Haybedhrad.
- ALTOUNIAN, V. ve ALTOUNIAN, J. (2014) *Geri dönüşü yok: bir babanın güncesinde ve kızının belleğinde Ermeni soykırımı*. Çev. R. Akman. İstanbul: Aras Yayıncılık.
- BAKAR, B. (2009) *Ermeni tehciri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- BAKIRCIYAN, O. (1911) Siası iktisadı programın elzemiyeti. *Hüsn-i Niyet*, 1, s.5-7.
- BARDAKJIAN, K. B. (2013) *Modern Ermeni edebiyatı*. Çev. F. Ünal ve M. Aktokmakyan. İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Ben-i Adem Aza-yi Yek Digerend (1872) *Asia*, (1) , s.1-2.
- BERLIN, I. (1976) *Vico and Herder: two studies in the history of ideas*. London: Chatto & Windus.
- CANKARA, M. (2011) *İmparatorluk ve roman: Ermeni harfli Türkçe romanları Osmanlı/ Türk edebiyat tarih yazımında konumlandırma*. Yayınlanmamış tez (Doktora), İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- CANKARA, M. (2014) Ermeni harfleriyle ilk Türkçe romanlar üzerine. ALTUĞ, F. ve USLU, M. F. (der.) içinde. *Tanzimat ve edebiyat: Osmanlı İstanbulu'nda modern edebi kültür*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, s.115-137.
- CANKARA, M. (2015) Rethinking Ottoman cross-cultural encounters: Turks and the Armenian alphabet. *Middle Eastern Studies*, 51(1), s.1-16.
- CEBECYAN, A. H. (1915) Yeni sene mütalâları. *Rahniüma*, 1, s.6-8.
- DANDANYAN, K. (1911) Memleketimizde ticaret ve sanayi neden terakki itmiyor? *Hüsn-i Niyet*, (1), s.9-10.
- DEMİR, K. (2014) Osmanlı'da basın doğuşu ve gazeteler. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), s.57-88.
- DERDERIAN, D. (2014) Mapping the fatherland: Artzvi Vaspurakan's reforms through the memory of the past. TACHJIAN, V. (der.) içinde. *Ottoman Armenians: life, culture, society* (C. 1). Berlin: Houshamadyan Publication, s.145-169.
- HETZER, A. (1987) *Daçkeren-Texte: eine Chrestomathie aus Armenierdrucken des 19. Jahrhunderts in türkischer Sprache*. Wiesbaden: O. Harrassowitz.
- KABACALI, A. (2000) *Başlangıcından günümüze Türkiye'de matbaa, basın ve yayın*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

- KARDAŞ, A. (2013) Osmanlı Devleti'nin son döneminde Van'da basın (1908-1915). *Turkish Studies*, 8(13), s.1189-1204.
- KILIÇDAĞI, O. (2014) *Socio-political reflections and expectations of the Ottoman Armenians after the 1908 revolution: Between Hope and Despair*. Yayınlanmamış tez (Doktora), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KOLOĞLU, O. (2010) *Osmanlı dönemi basınının içeriği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- KOPTAŞ, R. (2002) Ermeni harfleriyle Türkçe. PAMUKÇİYAN, K. (der.) içinde. *Ermeni harfli Türkçe metinler*. İstanbul: Aras Yayıncılık, s. XI-LVI.
- KOZ, M. S. (der.) (2014) *Gül ağacı boy vermez: Ermeni harfli Türkçe ve Ermenice mâniler*. İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- KRAELITZ-GREIFENHORST, F. von. (1996) Ermeni harfleriyle Türkçe hakkında çalışmalar. *Kebikeç*, (4), s.13-33.
- KUT, T. (1985) Ermeni harfli Türkçe telif ve tercüme romanlar (C. 1). *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- M., A. (1911) "Ben Bu Vatanın Sadık Evladıyım" (1896-1908). *Hüsn-i Niyet*, (1), s.1-5.
- Mer Uğğutyunu (1909) *İzmirli*, 1, s.1.
- MİLDANOĞLU, Z. (2014) *Ermenice süreli yayınlar: 1794-2000*. İstanbul: Aras Yayıncılık.
- NAKKAŞYAN, A. S. (1915) 1915 senesi. *Rahnüma*, 1, s.1-3.
- Namag (1858) *Ardzvi Vasburagan*, 10, s.266-271.
- ORAL, H. (2010) Yeni alfabede Ermeni imzası. *NTV Tarih*, 21, s.34.
- ÖZÖN, M. N. (1997) *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- PAMUKÇİYAN, K. (2002) *Ermeni harfli Türkçe metinler*. İstanbul: Aras Yayıncılık.
- PAMUKÇİYAN, K. (2003) *Biyografileriyle Ermeniler*. İstanbul: Aras Yayıncılık.
- PAPLOYAN, M. A. (1986) *Hay barperagan mamulë: madenakidagan hamahavak' Ts'uts'ag (1794-1980)*. Erevan: Haygagan SAH KA Hradaragch'ut'yun.
- POLLOCK, S. (2000) Cosmopolitan and vernacular in history. *Public Culture*, 12(3), s.591-625.
- ROUSSEAU, J. (1998) *Essay on the origin of languages and writings related to music*. Çev. J. T. Scott. Hannover: University Press of New England.
- SAIRIO, A. ve PALANDER-COLLIN, M. (2012) The Reconstruction of prestige patterns in language history. HERNÁNDEZ-CAMPOY, J. M. ve CONDE-SILVESTRE, J. C. (der.) içinde. *The Handbook of historical sociolinguistics*. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell, s.626-638.

- SOMEL, S. A. (2010) *Osmanlı'da eğitimin modernleşmesi, 1839-1908: İslâmlaşma, otokrasi ve disiplin*. Çev. O. Yener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- SPIVAK, G. C. (2003) Can the subaltern speak? ASHCROFT, B. vd. (der.) içinde. *The post-colonial studies reader*. London and New York: Routledge, s.24–28.
- STEPANYAN, H. (2005) *Ermeni harfli Türkçe kitaplar ve süreli yayınlar bibliyografyası, 1727-1968*. İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- TANÖR, B. (1998) *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri, 1789-1980*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanzimat'tan cumhuriyet'e Türkiye ansiklopedisi. (1985) İstanbul: İletişim Yayınları.
- TEOTİG. (2012) *Baskı ve harf: Ermeni matbaacılık tarihi*. Çev. S. Malhasyan ve A. İncidüzen. İstanbul: Birzamanlar Yayıncılık.
- TERZİYAN, H. H. (1911) Niyet nedir ve "hüs-n-i niyet" nasıl olmalıdır? *Hüs-n-i Niyet*, 1, s.13–14.
- TETİK, A. vd. (2008) *Ermeni komitelerinin amaçları ve eylemleri (Meşrutiyet'in ilanından önce ve sonra)*. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- TOPUZ, H. (1973) *100 soruda Türk basın tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- TUĞLACI, P. (2004) *Tarih boyunca Batı Ermenileri*. İstanbul: Pars Yayın ve Tic. Ltd. Şti.
- URAS, E. (1976) *Tarihte Ermeniler ve Ermeni meselesi*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Vatan (1872) *Asia*, 2, s.9–10.
- WARDHAUGH, R. (2006) *An introduction to sociolinguistics*. Singapore: John Wiley & Sons.
- YARMAN, A. (2012) *Ermeni yazılı kültürü: harf, elyazması, matbaa ve salnâmeler tarihine kısa bir bakış*. İstanbul: Türkiye Ermenileri Patrikliği.
- YESEYAN, O. (1909) Mütalâ. *İzmirli*, 2, s.15–16.
- YURDAKUL, M. E. (1915) Günahkâr. *Rahniima*, 7, s.105.
- ZARBHANALIAN, K. (1905) *Badmut'ıwn Hayeren Tbrut'yan (P. Nor Madenakrut'ıwn)*. Venedig: I Dbarani Mkhit'aryants'.

Örgütsel Çatışma Aracı Olarak *Pol-Der* Gazetesi

Savaş Şimşek

Elmadağ Polis Meslek Eğitim Merkezi Müdürlüğü

ssim1971@gmail.com

Öz

Türkiye’de 1961 anayasası ile tüm çalışanlara sağlanan örgütlenme özgürlüğü sonucunda özellikle fordist sistemin 1975 yılından sonra çökmeye başlaması ile birlikte, örgütlü işçi sınıfının olduğu kadar örgütlü devlet memurlarının da kendilerini yönetenlerle çatışma yaşadıkları bilinmektedir. Bu durum, yoğun disiplin altında çalışan polis örgütü personelinin de aynı dönemde kendilerini yönetenlerle çatışma yaşayıp yaşamadığı, yaşadı ise nasıl bir metot kullanıldığı ve sonucunda nelerin olduğu sorularının cevaplanmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, 1980 öncesi polis yönetim ve yöneticilerinin, polis örgütlenmesine olumlu bir yaklaşım benimsemediği varsayımından hareket ederek söz konusu sorulara yanıt aramaktır. Araştırmanın örneklemini olarak *Pol-Der* gazetesi seçilmiştir. Zira 1975 yılında kurulan *Pol-Der* (Polis Derneği) yönetici ve üyeleri, mesleki çıkarlarını korumak amacıyla *Pol-Der* Gazetesi’ni, kendilerini yönetenlere karşı bir çatışma aracı olarak kullanmışlardır. Araştırmada söz konusu çatışma, *Pol-Der* Gazetesi’nin incelenmesi yoluyla ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel çatışma, örgütsel iletişim, örgütsel direnç, Polis Derneği, *Pol-Der* gazetesi

• • • • •

Makale geliş tarihi: 06.10.2015 · Makale kabul tarihi: 08.11.2015

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(2) · sonbahar/autumn: 131-154

Pol-Der Newspaper as an Instrument of Organizational Conflict

Savaş Şimşek

The Directorate of Elmadağ Police Training Centre
ssim1971@gmail.com

Abstract

After the freedom of association given to all workers by the constitution of 1961 in Turkey, especially with the collapse of fordist system after 1975, it is known that associated state officials as well as associated workers had conflict with the people who govern them. This situation requires the answer of the questions, such as whether police staff who works under high discipline had any conflict with the people who govern them, if so, what kind of method they used and what happened at the end of that conflict. The aim of this research is to try to find out answers of those mentioned questions with the hypothesis that the police management and managers of pre-1980 did not have positive approach to police associationism. *Pol-Der* newspaper was selected as an sample of this research. This is because managers and members of *Pol-Der* (Police Association), which was established in 1975, used *Pol-Der* newspaper as an instrument of conflict against people who govern them to cover their vocational interests. In the study, the aforementioned conflict will be stated through the analysis of the *Pol-Der* newspaper.

Keywords: Organizational conflict, organizational communication, organizational resistance, Police Association, *Pol-Der* newspaper.

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

İnsanların sosyal bir varlık olarak nitelenmesinin ana nedeni onların başta hemcinsleri olmak üzere doğadaki diğer varlıklarla etkileşim halinde olmalarıdır. Bu etkileşim kendi içinde bazı unsurları da barındırmaktadır. Özellikle ihtiyaçlar, değerler ve güdüler ile bunlara uyarlanmış iletişim kanalları insanların diğerleri ile olan ilişkilerinin ana temellerini oluşturmaktadır. İnsanların birbirleri ile iletişimlerinde kimi zaman sözlü kanallar hâkim iken, kimi zaman hareket, mimik veya tavırları barındıran sözsüz kanalların baskın olduğu görülmektedir. Fakat burada konumuz; ihtiyaçlar, güdüler, değerler veya iletişim kanallarının niteliklerinden çok özellikle genel anlamda örgütlerde insanların amaçlarına ulaşamadıkları zaman takındıkları tavır ve diğer insanlarla girdikleri çatışma durumu ile bunları yansıtmaya yollarıdır. Özellikle belirli amaçların gerçekleşmesi için oluşturulan örgütlerde ast ve üst konumda olanlar arasındaki farklı örgütsel çıkarların karşı karşıya gelmesi, çatışmayı her an olabilir kılmaktadır. Polisler de birer çalışan olarak değerlendirildiğinde, onların da üst yönetimleri ile belirli çıkarlar nedeniyle çatışmaya girmeleri muhtemeldir. Türkiye’de bu tür bir çatışmaya örnek olarak polislerin 1980’den önce kurdukları Polis Derneği (Pol-Der) ve Polis Birliği Derneği (Pol-Bir) isimli meslek örgütlerinin, o dönemin polis ve siyasi yöneticileriyle yaşadıkları sorunlar verilebilir. Pol-Der’in kurulması ile başlayan

süreçte polis dernekleri -özellikle Pol-Der- bir disiplinin hâkim olduğu polis örgütü içinde ayrı bir örgütlenmeyi kabul etmeyen iktidarlarla, kapatıldıkları tarihlere kadar sürekli bir çatışma halinde olmuşlardır. Pol-Der mesleki sorunları ve mesleğin halk tarafından algısını düzeltmek için çabalarken, o dönemin polis ve siyasi yöneticileri kendi emirlerinde olan bir örgütün mensuplarının kendilerinden ayrı düşünce ve önerilerle öne çıkmalarına karşı durmak ve 1980 öncesi kaos ortamında alınacak güvenlik temelli tedbirlerde özellikle polisi baş aktör olarak kullanmak istemişlerdir. Bu çatışma grev veya boykot gibi bilinenin aksine yazılı ortamda sürmüş, *Pol-Der Gazetesi* ise bu çatışmada temel bir araç görevi görmüştür. Bu nedenle çalışmanın temel konusunu 1975 yılında kurulan Polis Derneği'nin (Pol-Der) yayın organı olan *Pol-Der Gazetesi*'nin, derneğin polis örgütünün üst yönetimi ile ilişkisinde nasıl bir çatışma mekanizması olarak kullanıldığı oluşturmaktadır. Polis Birliği Derneği (Pol-Bir), Pol-Der'den üç yıl sonra, Pol-Der'deki yönetsel ve fikrinsel uygulamaları kendi dünya görüşlerine uygun bulmayan ve Pol-Der yönetiminde de yer alamayan polis personeli tarafından, Pol-Der başta olmak üzere "sol" düşünceyi benimseyen tüm siyasi oluşumlara karşı olmak amacıyla kurulmuştur (Şimşek 2015, s.295-296). Her ne kadar Pol-Bir'in de kendi yayın organı bulunsa da, *Pol-Der Gazetesi* kadar adından söz ettirememiştir. Bunun nedenleri arasında Pol-Der'in daha önce kurulmuş olması, toplumun farklı birçok kesimince kabul görmesi (Öner 2003, s.82-84), daha fazla üyeye sahip olması (Cumhuriyet 1978, s.1; Öner 2003, s.94), coğrafi olarak daha fazla alanda örgütlenmiş olması ve Pol-Bir'in bir yıl gibi kısa bir süre faaliyet göstermesi sayılabilir. Bu nedenle çalışmanın odağını *Pol-Der Gazetesi* teşkil etmektedir. Çalışmanın temel konusu açıklanırken öncelikle çatışma kavramının tanımsal analizinden başlanacaktır. Bu tanımsal analiz çerçevesinde çatışma bir süreç olarak değerlendirilerek, çatışma unsurları üzerinde durulacaktır. Çatışmanın en önemli kanallarından biri olan iletişim üzerinde de durulacak olan çalışmada ana tema olan Polis Derneği'nin (Pol-Der) kuruluşuna ve *Pol-Der Gazetesi*'nin tarihçesine kısaca değinilerek Pol-Der'in eski üyelerinden elde edilen *Pol-Der Gazetesi* nüshalarında polislerin, örgüt üst yönetimi ile girdikleri çatışmalarda kullandıkları dikkat çekici yazılara yer verilecektir.

Örgütsel çatışmanın kavramsal analizi

Temel olarak her örgütsel yapının organik tarafı yöneten ve yönetilen ayrımı üzerine kuruludur. Yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkilerin her zaman belirli bir ahenk içerisinde sürmesi beklenirken sonuç beklenildiği gibi de olmayabilmektedir. Her iki tarafta da insan unsuru göz önünde bulundurulduğunda, yaşamlarına dair çıkarların da örgütsel ilişkilerde baskın olduğundan

bahsetmek mümkündür. Örgütsel anlamda çatışma, birbirinden bağımsız iki insanın birbirlerininine zıt amaç, hedef ve değerlere sahip olması ile birbirlerini kendi amaçlarını gerçekleştirmede potansiyel müdahil olarak görmeleridir (Putnam ve Poole 1987, s.552). Yönetenler genel anlamda en fazla faydayı kendileri için düşünürken, yönetilenler daha az güç sarf ederek daha fazla para kazanmayı, çalışma şartlarının mevcut durumdan daha kötüye gitmemesini ve çalışma sonunda elde edecekleri manevi menfaati sağlamak için ellerinden geleni yapmayı istemektedirler. Her iki tarafın bu tür davranış geliştirmesi örgüt içerisinde çatışmaya zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla çatışma genel olarak iki varlık arasındaki olumsuz bir durumu ifade etmektedir denebilir. Bu olumsuzluk ise bir uyuşmazlık durumudur. Bu uyuşmazlığın temelinde de örgüt içerisindeki bireylerin/ tarafların sahip oldukları çıkarların farklılığı bulunmaktadır (Martin ve Fellenz 2010, s.300). Eğer çatışma belirli bir ilişki durumunun sonucunda meydana geliyor ise burada bir süreçten bahsetmek gerekmektedir. Bu durumda bir süreç olarak çatışma, bir tarafın, diğer tarafın kendi çıkarlarına karşı geldiğini veya çıkarlarının onun tarafından olumsuz etkilendiğini algılaması olarak tanımlanabilir (Kinicki 2003, s.222). Örgüt içerisinde bir süreç olarak meydana gelen çatışma, tarafların birbirinden haberdar olmaları, iletişim, direnç gibi unsurları içinde barındıran ve bunların sırasıyla meydana gelmesi sonucunda oluşan bir olgudur. Bu nedenle onu meydana getiren unsurların neler olduğu üzerinde de durulmalıdır.

Haberdar olmak

İnsanoğlu normal hayatında kendisi haricinde konumu olan diğer varlıklar ile birlikte birçok alanı paylaşmaktadır. Onun iletişim halinde olduğu baş aktörler ise kendisi gibi olan diğer insanlardır. İnsanlar birbirleri ile iletişime girmeden önce birbirlerinden haberdar olmaktadır. Haberdar olmak kendi içerisinde kiminle, hangi amaç için iletişim kurulabileceğini idrak etmeyi barındırmaktadır. Örnek olarak; örgüt içerisindeki bir çalışanın, kendi özlük bilgileri ile ilgili olarak başvurması gereken yerin İnsan Kaynakları Şubesinin Özlük Hakları bürosunda çalışanlar olduğunu bilerek hakkında işlem yapılabilmesi için belirtilen kişilere müracaat etmesi gerektiğinden haberdar olması verilebilir. Haberdar olma durumu bu anlamda girilecek iletişimin niteliğini de belirlemektedir. Örgüt üst yönetimlerinin alt kademelere yönelik iletişimi emredici iken, örgüt alt kademelerinin yukarıya doğru iletişimi arz edici ve daha saygı içeriklidir.

Haberdar olmak, çalışanlara, örgüt içinde kimlerin ne yetkisi olduğunu da belirtmektedir. Bu tür bir durumu yetkilerin yanı sıra sorunların kay-

naklarının nereler olduğunu anlamak şeklinde de genişletmek mümkündür. Örneğin, ürün veya hizmet üretiminde meydana gelen kalite düşüklüğünde asıl sorunun örgütün hangi kademesi olabileceğini anlamak ürün olarak karşılaşılan sonucun değerlendirilmesinden anlaşılabilir. Bu kapsamda örgütsel ve mesleki sorunlara çözüm bulunacak merkezlerin de hangi kademeler olabileceği haberdar olma açısından da düşünülebilir. Diğer taraftan sorunların merkezi olarak belirlenen kademelerin, çözüme ulaşamaması neticesinde çatışılacak kademeler olarak ortaya çıkması yine haberdar olma açısından değerlendirilmelidir.

İletişim

İletişim, tek başına tanımlandığında kendi içinde ayrı bir süreçtir. Fakat çatışma konusuyla ele alındığında, belirli bir sürecin parçası haline gelmektedir. İletişimi çatışma ile ilgili olarak; etkileşim-iletişim-çatışma şeklindeki sürecin odak noktasında konumlandırmak mümkündür (Putnam ve Poole 1987, s.552). Fakat iletişimin kendisi de başlı başına bir süreçtir. İletişimin unsurları ise mesaj, mesajı gönderen ve alan ile bu ikisi arasındaki mesaj trafiğinin git-gelleridir (Reece ve Brandt 1999, s.35). Konumuz gereği burada mesajı gönderen ve alanın yanı sıra mesajın niteliği ile mesajın gönderilme nedenleri üzerinde durulmalıdır. Zira, bahsi geçen unsurlar iletişim sürecinde çatışmayı yaratan önemli olgulardır. İnsanlar iletişimlerine deneyimlerini, tavırlarını, değerlerini, çıkarlarını, güdülerini, sanrılarını ve beklentilerini katmaktadır (Reber ve Terry 1975, s.163). Bunlara ek olarak da insanların ihtiyaçları belirtilebilir (Thayer 1961, s.45). İnsan ihtiyaçları yukarıda belirtilen unsurlar ile bezenerek iletişim gerçekleşmekte, insanların içinde buldukları durum karşı tarafça anlaşılmadığında veya anlaşılmak istenmediğinde ise çatışma gerçekleşmektedir. Dolayısıyla iletişimin aslında insanların genel olarak bireysel-sosyal ihtiyaçlarını karşılamak, örgütsel olarak da örgütsel amaçları gerçekleştirmek için başvurdukları bir yol olduğu söylenebilir. İnsan ihtiyaçlarının temeli ise yaşamda karşılaştıkları sorunların üstesinden gelme isteğidir. İnsanlar dâhil oldukları iletişim sonucunda kimi zaman olumlu geri bildirimler aldıkları gibi kimi zaman da kendi düşüncelerine, çıkarlarına ve hayat tarzlarına aykırı bir takım geri bildirimler almaktadırlar. Diğer bir ifade ile iletişim insanların sorunlarını hallettiği gibi sorun da yaratabilmektedir (Richmond vd. 2005, s.18).

Yukarıda bahsi geçen durumu örgütlere de uyarlamak mümkündür. Yönetenler ve yönetilenler açısından bakıldığında her iki grubun da iletişimlerinde kendilerine özgü kişisel ve düşünsel özelliklerinin yanı sıra bireysel ve

grupsal ihtiyaçların bulunduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu farklılık her iki grup arasında kendine has istek ve ihtiyaçları öncelikli olarak yerine getirmek ve sonuçta çatışmayı yaratmak için zemin hazırlamaktadır. O halde Follett'ın da belirttiği gibi çatışma farklılıktır ve kaçınılmazdır (aktaran Metcalf ve Urwick, 2003, s.29). Örgütsel iletişimde yönetenlerden yönetilenlere (aşağı), yönetilenlerden de yönetenlere (yukarı) doğru bir iletişim bulunmaktadır. Aşağıya doğru iletişim genellikle düzenleyici ve yönetsel iken, yukarıya doğru iletişim ise bilgi verici, ikna edici, katılma dönük ve sosyalizasyona yöneliktir (Richmond vd. 2005, s.10-12). İster aşağıya ister yukarıya doğru olsun yöneten ve yönetilenler arasındaki iletişim eksikliği (Eisenberg ve Goodall 2004, s.167) ile statü farkı, yanlış anlama, yanlış bilgilendirme ve anlaşmazlık gibi olguları içinde barındıran iletişim engelleri (Bormann vd. 1969, s.145) örgütsel çatışmanın temelidir.

Direnç

Direnç, özellikle insanlar veya gruplar arası güç ilişkilerinde tarafların birbirlerinin faaliyetlerine dönük karşıtlıklarını içeren reaktif bir süreçtir (Jermier vd. 1997, s.9). Örgütsel açıdan yapılan bir tanıma göre ise direnç, yönetim tarafından çalışanlara yönelik isteklerinin şiddetini azaltmak veya yönetime karşı çalışanların taleplerini artırmak isteyen kişi ya da grupların eğilimidir (Hodson 1995, s.80). Direnci, tarafların birbirlerinden haberdar olmaları ve iletişimleri neticesinde çatışmadan önce meydana gelen olumsuz bir tavır olarak da tanımlamak mümkündür. Direnç bir tepkidir. O halde bu tepkiyi ortaya çıkaran nedenler ve bu tepkinin çeşitleri üzerinde durulmalıdır.

Çatışmanın yaratılmasında direncin önemli bir katkısı bulunmaktadır. Direncin meydana gelmesinde ise gerçekleşen iletişimin niteliğinin önemi büyüktür. Gibbs, direncin meydana gelmesinde iletişimdeki önemli noktaları açıklamaya çalışmıştır (1943, s.45-48). Ona göre konuşmacının tavrı, ses tonu ve konuşma içeriği dinleyiciyi değerlendirme veya yargılama halinde ise dinleyici de bu durum karşısında direnç gösterir. Ayrıca dinleyiciyi kontrol etmek amacıyla kullanılan konuşma dinleyicide direnç ortaya çıkarmaktadır. Konuşmacının gizli gündeminin olduğunu anlayan dinleyiciler de konuşmacıya karşı direnç göstermektedirler. Tarafsızlık içeren konuşmalarda kendi durumu ile ilgilenilmediğini anlayan dinleyiciler de yine direnç gösterebilmektedirler. Ayrıca birine karşı yoğun, güçlü ve daha değerli hisler ile konuşulduğunda, bu durum dinleyicide savunma hissi uyandırır. Her şeyin bilindiğinin ima edilmesi de dinleyen kişinin savunmaya geçmesine neden olmaktadır. Gibbs, her ne kadar burada direnci meydana getiren yüz yüze bir

iletişimin niteliğinden bahsetmekte ise de bu durumu diğer iletişim kanallarına uyarlamak mümkündür.

Direnç, dört farklı şekilde gösterilmektedir. Bunlar sırasıyla reddetme, ses yükseltme, kaçma ve yaratıcılıktır (Fleming ve Spicer 2007, s.41-50). Luthans, kaçma eylemini “sakınma” olarak nitelemektedir (1989, s.290). Bunun yanında özellikle örgütlerde çalışanların üst yönetime huzursuzluk ve direncini bildirirken, yüz yüze konuşup yönetime katılma, kamuoyu oluşturma, medyayı kullanma veya değişik örgütler kurmak (sendika, dernek vb.) gibi yolları kullanmaktadırlar (Fleming ve Spicer 2007, s.41-50). Konumuz gereği örgütlerde çalışanların kamuoyu oluşturmaları, medyayı kullanmaları ve değişik birliktelikler oluşturmaları önem arz etmektedir. Çalışanlar meslekleri ile ilgili konularda kamuoyu oluşturmak için öncelikle birliktelikler oluşturmakta daha sonradan da oluşturulan sinerji ile medyayı kullanarak diğer insanların da karşılaştıkları örgütsel sorunlardan haberdar olmalarını sağlamaktadırlar. Gelişen teknoloji insanların birbirleriyle her an haberleşebilme imkânı sağlamaktadır. Özellikle son dönemde internet yoluyla oluşturulan birliktelikler ve sonuçta meydana gelen sosyal medya da insanların kısa sürede birbirlerinden haberdar olmalarına yardımcı olmaktadır.

Örgütlerde çalışanların oluşturduğu yayın organlarını, “örgütün yayınlattığı” ve “çalışanların yayınladıkları” yayın organları olmak üzere iki şekilde ele almak mümkündür (Heusser 1958, s.133). Bunlardan birincisi örgütün üst yönetimi tarafından maddi destek sağlanarak çıkarılan yayın organıdır ki, bu tür yayın organlarında ele alınan konular üst yönetim ile çatışmaya girmekten uzak, genel olarak üst yönetimin belirlediği konulardır. Diğer bir yayın organı ise yine örgüt içinde çalışanlar tarafından fakat çalışanların maddi katkıları ile yayımlanan ve yine örgüt üst yönetimi ile çatışmaya girmeden yayınına devam eden yayın organlarıdır. Belirtilen yayın organları ile birlikte ülke genelindeki medya organlarının yanı sıra çalışanlar tarafından oluşturulan birliktelikler de kendilerine özgü yayın organlarını oluşturmakta ve kamuoyunu bilgilendirmeye çalışmaktadırlar. Bu tür yayın organları örgütlerin üst yönetimlerinden bağımsız olmaları nedeniyle, üyesi bulunulan örgütleri mesleki her konuda eleştirmekte ve mesleki menfaatlerini kamuoyu oluşturarak korumaya çalışmaktadırlar.

Özetle belirtmek gerekirse örgütsel çatışma, yöneten ve yönetilen ekseninde belirli örgütsel ve mesleki menfaatleri kendi içerisinde barındıran ve bu olgular temelinde karşılıklı olarak haberdar olma-iletişim-direnç şeklinde meydana gelen bir süreçtir. Bu süreç Pol-Der yönetimi ve üyelerinin polis

yönetimi ile karşı karşıya gelmeleri ile çıkan çatışmaya da uyarlanabilir. Her ne kadar ileriki bölümlerde konuya detaylı olarak değinilecek olursa da burada *Pol-Der* yönetimi ve üyelerinin çatışma sürecindeki haberdar olma-iletişim-direnç unsurlarını nasıl safha safha katederek sonuçta çatışma noktasına geldiklerine açıklık getirilmelidir. 1961 anayasası ile gelen özgürlükçü yaşam neticesinde ortaya çıkan yönetimden haberdar olma ve kurulan meslek örgütleri yoluyla yönetime katılma, bir kısım meslek mensuplarının kendi mesleki menfaatleri ile ilgili birçok konuyu başta kendi üst yönetimleri olmak üzere siyasilere ulaştırmalarına da olanak sağlamıştı. Polislerin çalışma koşulları çok ağır olmasına karşın bu tür sorunları yöneltebilecekleri bir araçları yoktu. Öner'e göre *Pol-Der* bu amaçla polis içindeki solcuların kurduğu bir dernekti (2003, s.33). *Pol-Der* yönetimi mesleki sorunların üstesinden gelecek olanların öncelikle siyasi kadrolar daha sonradan polis üst yönetimi olduğundan haberdardı. *Pol-Der* kurulmadan önce olduğu gibi kurulduktan sonra da siyasiler ve polis üst yönetimi iletişim kanallarını *Pol-Der*'in "solcu" bir örgüt olması nedeniyle kapatmışlardır (Öner 2003, s.40-41). Bunun yanı sıra polis örgütünü idare edenler bir disiplin mesleği olarak gördükleri meslek mensuplarına karşı sorun halledici olmaktan çok sorun yaratıcı emirlerle bir karşı duruş sergilemeyi tercih etmişlerdir. Sonuçta *Pol-Der* yönetimi meslek sorunlarına karşı bu tür umursamazlık gösteren polis yöneticilerine hem ulaşmak hem de kamuoyu oluşturmak amacıyla *Pol-Der*'in yayın organı olan *Pol-Der* Gazetesi'ni kullanmışlardır.

Polis Derneği'nin (*Pol-Der*) kuruluşu ve *Pol-Der* Gazetesinin oluşumu

Pol-Der sadece birkaç polisin bir araya gelerek bir anda oluşturdukları bir örgütten çok mesleki birçok zorluğu içeren çevresel ve tetikleyici faktörleri içinde barındıran şartlar sonrasında oluşan bir meslek örgütüdür (Şimşek 2015, s.287). Çevresel faktörleri ekonomik, siyasal, yasal ve kurumsal faktörler olarak ayırmak mümkündür. Yasal anlamda 1961 anayasası ile memurlara tanınan örgütlenme hakkını belirtmek gerekir (1961 Anayasası Mad. 29). Fakat bu hak Türkiye'de artan kitlesel hareketler ve toplumsal ayrışma gerekçe gösterilmek suretiyle 1971 yılında yapılan yeni bir düzenleme ile sendikalaşmadan dernekleşmeye çevrilmiş, bu yıldan sonra memurlar sadece dernekleşmek suretiyle örgütlenebilmişlerdir. Ekonomik açıdan ise ulusal ve uluslararası ekonomik gelişmelerden bahsedilebilir. 1973 yılındaki Arap-İsrail savaşı neticesinde artan petrol fiyatları, 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a iki kez müdahale etmesi, bunun sonucunda ABD'nin uyguladığı ekonomik

ambargoyla Türkiye'nin dövize olan ihtiyacının artması (Koç 2010, s.247) ve işçi-işveren arasındaki uyuşmanın simgesi olan fordist düzenin kaybolmaya başlaması (Aslan 2005, s.62) örnek verilebilir. Siyasal nedenler arasında o dönem Türkiye'de kısa aralıklarla meydana gelen hükümet değişiklikleri nedeniyle oluşan siyasi istikrarsızlıklar ve bu durumun yol açtığı toplumsal ayrışma gösterilebilir. Kurumsal olarak söylenebilecek nedenler arasında ise örgüt personelinin içinde bulunduğu görev ve yaşam koşulları gösterilebilir. Buna göre polis personelinin görev yerlerinin sağlıksızlığı, sürekli görevde olmaları, izin aldıklarında maaşlarında belirli bir eksiltmenin yapılması ve buna karşın aldıkları maaşın az olması ile örgüt üst yönetiminin bu duruma ilgisiz kalması polisleri kendi hak ve menfaatlerini savunacak bir meslek örgütü kurmaya itmiştir (Şimşek 2015, s.281-282). Pol-Der, 1970 yılında kurulan ve Polis Derneği olarak bilinen derneğin 17 Mayıs 1975'te yeni bir yönetim tarafından devralınması ile oluşturulmuş bir meslek örgütüdür (Öner 2003, s.34).

Pol-Der kurulduğunda önemli olan coğrafi açıdan yayılmanın sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesini ve mümkün olduğunca çok üye kaydedilerek bu üyelerin hak ve menfaatleri ile mesleğin menfaatlerinin korunmasını sağlamaktı. Bu nedenle iki faydalı aşama kaydedildi. Bunlardan birincisi- ki Pol-Der'in polis örgütü içinde yayılmasına en fazla katkıyı sağlamıştır- hukuki yardımdır. Pol-Der üyelerinin hakları, örgütün kiraladığı iki avukat yardımı ile hukuki açıdan korunmaya çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Pol-Der, kimilerine göre sendikal amaçlı bir dernekti (Gülmez 1996, s.50). Diğer bir önemli aşama ise *Pol-Der Gazetesi*'nin yeniden yayınına başlatılması olmuştur. Aslına bakılacak olursa bu gazetenin "Gerçek Polisin Sesi" adı altında 1970 yılında kurulan Polis Derneğinin yayın organı olarak 1974 yılına kadar yayımlandığını ve yönetim değişikliği nedeniyle yayına bir müddet ara verilmesini, örgütün mali işler sorumlusu Polis Memuru Dinçer Birol'un yazısından anlıyoruz:

Derneğimiz Yayın organı olan "Gerçek Polisin Sesi" gazetesinin çeşitli nedenlerle 5 Eylül 1974'ten bu yana yayınlanamayışı Merkez Yönetim Kurulumuzun yapmış olduğu olumlu çalışmaları üyelerimize duyuramamış ve üyelerimizle haberleşme olanağının kalmaması gibi bir durumla karşılaşılması 17.05.1975 günü yapılan 4. Olağan Genel Kurul neticesinde görev verilen yeni Yönetim Kurulunca ele alınmış ve il olarak üyelerimizle Dernek arasındaki haberleşmenin sağlanması yoluna gidilmesi Merkez Yönetim Kurulumuzun hazırlayarak üyelerimize, Siirt, Erzurum, İstanbul Şube Başkanlarımızca, Şubelerimizin bulunmadığı diğer il ve ilçelerde de temsilcilerimiz kanalı ile sunulmuş olan 5. Dönem çalışma planımızda hedef ve çalışmalarımızın neler olduğu ve neler olacağı saptanmış idi.

Pol-Der olarak hiçbir fikir akımının yanında olmadığımızı, yöneticileri de ne kişisel ne de yönetimlerinden dolayı hedef almadığımızı yapılan tüm çalışmaların meslek mensuplarımızın daha iyi koşullar içerisinde görev yapma olanaklarına kavuşturulması yönünde olduğu ve tüzüğümüzde belirtilen bütün amaçların gerçekleştirilmeye çalışılması bu faaliyetlerin de olumlu sonuçları basın, yayın organları ve bu günden itibaren yayınlanmaya başladığımız gerçek sesimizi duyuracak olan Pol-Der'imizle gözler önüne sergilenecektir.

Teşkilat mensuplarımızın bilinçli olarak derneğimiz etrafında toplanması ve halen çok zayıf olan Pol-Der'in mali gücünün kuvvetlendirilmesi, varılması istenilen hedefleri kısıltacağı ve çalışmalarımızı daha etkin kılacağı inancındayız.

Yeniden yayına başlamakla kıvançlıyız (Bırol 1975, s.1).

Yukarıdaki yazıdan derneğin kuruluş amacının sadece mesleki menfaatler olduğu, aslında üst yönetim ile herhangi bir çatışmanın amaç edinilmediği anlaşılmaktadır. Önceleri aylık olarak yayınlanmaya başlayan *Pol-Der* Gazetesi'nin daha sonraları her ne kadar haftalık olarak da okuyucularına sunulmaya başlandığı belirtilmişse de (Şimşek 2015, s.293). Pol-Der yönetiminin ileri dönemlerde yaşadığı sorunlar nedeniyle iki veya üç ayda bir yayınlandı da anlaşılmaktadır. Bu nedenle *Pol-Der* Gazetesi 23 sayıya ulaşarak en son Eylül 1978'de basılmıştır.

Pol-Der Yönetim Kurulu, görevi devraldıkları ilk günlerden itibaren, polis örgütünün üst yönetimi ile sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bu sorunlardan birincisi, polis örgütü ve polislerin menfaatlerini, ister örgütsel olsun ister siyasi olsun, yeteri kadar savunmadıklarını düşündükleri Emniyet Genel Müdürlüğü ve İçişleri Bakanlığı yetkililerini aşarak İçişleri Bakanlığı Bütçe görüşmelerinde polisin durumunu ve alması gereken maaş ile ilgili önerilerini belirtir bildirimini Meclis Bütçe Komisyonu üyelerine dağıtılması olmuştur (Şimşek 2015, s.293-294). Bu hareket dönemin İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk'ün tepkisini çekmiş ve zaten polis içinde ayrı bir oluşuma tahammülü olmayan üst yönetimi Pol-Der'i kısıtlamak için gerekli önlemler almaya itmiştir. Bu önlemler ise dönemin siyasi iradesinin polis örgütünün başına ve alt kademelerine kendi siyasi düşüncesine uygun insanları istihdam etmesidir. Oysaki Pol-Der ile onun yanında yer alan ve o dönem faaliyet gösteren Uluslararası Polis Derneği (IPA) Türkiye Şubesi ile Polis Enstitüsü mezunlarının kurdukları Polens Derneği'nin karşı olduğu konular, polis örgütünün siyasetten uzak ve tarafsız olması ile polislerin polisler tarafından yönetilmesidir.

...Evet polis değillerdi. Bu nedenle göreve başladıklarında polisi ve hizmeti tanımak, sorunlara vakıf olabilmek için zamana uzun zamana ihtiyaçları vardı. Polis

olabilecekleri zamana. Bu intibak dönemlerinde polisin sorunlarına yenilerinin eklenmesi bir bakıma doğaldı. Nitekim böyle oluyordu. Ve yaralar büyüyor, zaman boşa geçiyordu. İntibak döneminin uzaması huzursuzlukları artırıyordu. Sonra bir başka göreve atanıyorlardı. Senaryo hiç değişmiyordu. Ama böyle gitmezdi, gidemezdi. Bu gidişe dur demek zorunlu olmuştu (Erkan 1974, s.3).

Polis örgütünün üst kademesine dışarıdan sivillerin atanmasına yapılan bu itirazın yanı sıra Pol-Der ve Uluslararası Polis Derneği (IPA) Türkiye Şubesi, İmam Hatip Okulları'nda okuyanların imtihansız olarak polis örgütüne alınmasına da itiraz etmekteydiler. Polis üst yönetimi ile Pol-Der ve diğer iki dernek arasında çıkan bu çatışmanın gerisinde yatan olaylar şu şekilde gelişmiştir: 1974 yılında yayımlanan "Emniyet Teşkilatında Bir Memuriyete İlk Defa Atanacaklar için Zorunlu Yeterlilik ve Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik" in 10. maddesindeki adayların askerlik durumları ile ilgili 1975 yılında bir değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişiklikten önce polis olarak alınacakların askerliklerini "eylemlilik" olarak ifa etmiş olmaları şartı varken, yapılan yeni düzenleme ile askerlik durumu detaylandırılarak, askerlikle ilgisi bulunmamak, askerlik çağına gelmiş olmamak veya askerlik çağına gelmiş ise askerliğini eylemlilik olarak ifa etmiş olmak gibi alt maddeler eklenmiştir. Diğer taraftan daha önceki yönetmelikte yaş olarak üst sınır otuz yaşından gün almamış olarak belirtilirken yeni yapılan düzenlemede başvuracaklar yaş yönünden de detaylandırılmış, başvuranların yaşları 18 yaşını bitirmiş ve 30 yaşından gün almamış olarak belirlenmiştir. Bu değişikliğin geçmişinde ise yine siyasi popülizm ve kadrolaşma hareketi görülmektedir. 29 Mayıs 1975 tarihinde yapılan ve İstanbul'un Fethi'nin 522 yıldönümüne denk getirilen MSP Gençlik Kolları tarafından düzenlenen "Fetih Gecesi" nde, askerliklerini yapmamış İmam Hatip mezunlarının polis olma isteklerine olumlu yanıt verilmiştir (Barış 1975, s.1). "Emniyet Teşkilatında Bir Memuriyete İlk Defa Atanacaklar için Zorunlu Yeterlilik ve Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik" in 10. maddesinde 1975 yılında yapılan değişiklik Pol-Der, Polens ve IPA Türkiye Şubesi başkanları tarafından idari yargıya taşınmış ve sonuçta söz konusu değişiklik Danıştay tarafından iptal edilmiştir. Pol-Der'in diğer polis meslek örgütleri ile gösterdiği kanuni bu dirence konu olan kadrolaşma hareketi hakkında Pol-Der'in o dönem avukatlığını yapan Sami Çapakçur ile Uğur Alacakaptan'ın birlikte *Pol-Der Gazetesi*'ne verdiği demeç hayli açıklayıcıdır:

Tarihli tarihsiz bir kısmı aynı elden çıkmış, tamamı İmam Hatip Okulu veya İslam Enstitüsü öğrencilerine ait dilekçeler gönderilmiş ve bunların sınava alınmaları istenilmiştir. Bahsekonu dilekçelerin bin beşyüz adedi 29 Mayıs 1975 tarihinde yapılan fetih gecesinden sonra bizzat İçişleri Bakanlığı tarafından Emniyet Genel

Müdürlüğüne gönderilmiş ve hatta bu dilekçelerin bir kısmında yalnız adı, imzası ve İçişleri Bakanlığına ibaresi bulunmaktadır. 9 Haziran 1975 tarihinde verilen bin kadar dilekçe ise Bakanlık Evrak Bürosundan geçirilmeden alt köşelerinde müftülük imza ve mühürünü havi bir şekilde İçişleri Bakanlığınca gereği için Emniyet Genel Müdürlüğüne havale edilmiştir. Yönetmelikteki değişikliklerin sırf bu dilekçe sahiplerini emniyet kadrolarına alabilmek için yapıldığı aşikârdır (Pol-Der 1975a, s.1)¹.

Kadrolaşma hareketinin önüne hukuk yoluyla karşı çıkan Pol-Der yönetimi ve üyeleri bu olaydan sonra iktidarın öncelikli hedefi durumuna gelmiştir. Sonuçta Pol-Der yönetimi, kendilerine yönelik her olumsuz tavır ve davranışa karşı her türlü haberi üyelerinden almak ve kendilerine yönelik baskılara cevap verebilmek için yoğun olarak *Pol-Der* Gazetesi'ni kullanmaya başlamıştır. Diğer taraftan bu karşı duruş neticesinde *Pol-Der* Gazetesi sadece mesleki bilgi paylaşımı içeren bir gazete olmamış, Pol-Der şube veya temsilciliğinin bulunduğu her coğrafi alanda polis üst yönetimlerinin tarafsızlık ilkesine aykırı olarak yaptığı işlemler hakkında bir bilgi paylaşım noktası olmuştur.

***Pol-Der* Gazetesinde örgütsel çatışma izleri**

Pol-Der, ülke genelinde yayılmaya devam ederken ülkede hâkim olan siyasi zıtlaşmanın yarattığı toplumsal bölünme de açıktan açığa kendisini göstermiş, bu durum kendisini demokratik bir kitle örgütü olarak gören *Pol-Der*'in de gündeminde yer almıştır. Özellikle dönemin yöneticilerini polisin söz konusu ortamda siyasi etkilerden uzak, tarafsız bırakılması yönünde ikaz etmiştir. Bu ikaz da *Pol-Der* Gazetesi aracılığıyla yapılmıştır:

...Tüm kamu personeli açısından önem taşıyan tarafsızlık ilkesi Emniyet görevlileri açısından daha da hayati önem taşımaktadır. Çünkü emniyet hizmetlerinde çalışanlar diğer kamu personelinde farklı olarak kanunu temsil ederler. Kanun hâkimiyetini sağlarlar. Bu görevin gereği olarak da kendilerine zor kullanma yetkisi hatta silah kullanma yetkisi tanınmıştır. Bu yetkilerin tarafsızlıktan uzak olarak kullanılması tamiri mümkün olmayan neticeler doğurur. Polis halk bütünleşmesini engeller. Halkın polise olan güveni kaybolur. Teşkilata saygınlığını yitirir.

Bu bakımdan bireysel veya toplumsal adli olaylarda, siyasal amaçlı olaylarda polis yalnızca yasaların emrettiği tedbirleri almalı ve işlemleri yapmalıdır. Bu arada hükümetin gerekli gördüğü tedbirleri yerine getirmekle de yükümlüdür. Bu, görevlilerin, siyasi iktidarın her türlü emir ve davranışlarına karşı boyun eğ-

•••••

1 Çalışmada yer alan alıntılar *Pol-Der* gazetesinden yapılmış ve belirtilen konuyla doğrudan ilgili olması nedeniyle seçilmişlerdir.

meleri anlamına gelmemelidir. Anayasamızın kabul ettiği hukuk düzeni içerisinde siyasal iktidarın emirleri de yerine getirilmeyebilir (bkz. Anayasa Mad. 125) (Ulusoy 1975, s.1).

Kendilerini hizmet ettikleri halkın haricinde hiçbir güce ait hissetmeyen polislerin kurduğu Pol-Der'in tüm üyeleri, kendilerini "halkın polisi" olarak nitelemektedirler (Öner 2003, s.35-76). Pol-Der'in genel başkanı olan Kazım Ulusoy'un yukarıdaki yazısı ise bunun en belirgin ifadesi idi. Pol-Der yönetimi kendisinden önce hiçbir meslek örgütü tarafından bu derece eleştiriye tabi tutulmayan polis örgütünün kendileri hakkında olumlu düşünmeyeceklerinin de bilincindediler. Onlar için öncelikli olan üyesi oldukları polis örgütünün ve meslektaşlarının menfaatleriydi:

Sayın Üye,

Derneğimizin faaliyetlerine duyduğunuz ilgiyi ve dernekleşmenin bilincine vararak yazmış olduğunuz mektupların değerlendirilme ve araştırılmasının yapılacağı, konulara süratle eğilineceğini, ayrıca durumdan fazla gurur ve haz duyduğunuz dernek yöneticileriniz adına saygılarla bildirir, alakalarınızın devamını dileriz.

Konuya baştan değinilmek istenirse; çağımızda, dernekler, yöneticilerimizin birer ölçüsüdür. Oysa dernekler, çağ ve insanlık ölçüleri dışındaki yönetimleri sonunda doğmak zorunluluğunu duymuşlardır. İyi bir idare personeli dernekleşmeye itmez, bu uğraşa da gerek kalmazdı.

Dernekler, kuruluşlarının ilk yıllarında elbette fazlasıyla baskı altında kalacak, yöneticiler hatalarını yüzlerine vuranlarının faaliyetlerini istemeyecek, sicil, tayin gibi hususlarla onları tehdit edeceklerdir.

Neticede, yeni kurulmuş olan derneğimizi hem kuruluş çalışmasını tamamlamak hem de üyelerini inandırma ve bilinçlendirmek için zorunlu olarak bir bocalama geçirecekti. Bunun nedenlerini yukarıda göstermiştik. Bütün bunlara rağmen sadece kuruluş çalışması mı? yapmalıyız.

Açıkça söylemekten gurur duyuyoruz ki derneğimizin faal bir yönetici kadrosu var. Gayemiz üye toplamak değildir. Propaganda yapmak ve derneğe menfaat sağlamak değildir. Bizim camiamızda birden fazla dernek vardır. Gayeleri ayrıdır. Her arkadaşımız istediği derneğe üye olabilir. Yeter ki dernekleşmenin ne olduğunu bilelim. Çağın gerçeği olarak bunun zorluğunun bilincine varalım. İşte amacımız buradadır...(Pol-Der 1975b, s.4).

Pol-Der, o ana kadar olmayan bir şeyi yapmaya çalışmakla, yaşanan örgütsel ve toplumsal çalkantı ve çatışmalara rağmen ülke genelinde çalışan polisler arasında hayli popüler hale gelmiştir. Fakat yukarıda alıntılanan Pol-Der yönetiminin ön görüşünde olduğu gibi, polislerin bu tür bir meslek örgütüne sahip olmasına ve kendilerine aykırı gelen birçok konuyu kamuoyu ile paylaşmasına tahammülü olmayan yönetim tarafından yayılma sürecinde de engel olunmak istenmiştir:

...Pol-Der merkezinin faaliyetlerini benimseyen, Trabzon ilinde görevli arkadaşlarımızın şube açma istekleri üzerine, gerekli yetki verilmiş, formalite tamamlanmış, vilayet makamına müracaat ile şube açma işlemi hukuken tamamlanmış iken sayın il emniyet müdürü tarafından makama çağrılan geçici yönetim kurulunun tokatlandığı, keza huzurda der edildiği ve işlem dosyasının heyete iade edilerek şubemizi açtırmayacağını ifade ettiği ve bilahare üç geçici yöneticinin çalışmalarının devamını önlemek için bölücü faaliyet gösterdikleri gerekçesi ile il belediye hudutları dışına atandıkları noter huzurunda verilen ifadelerden anlaşılmıştır...(Pol-Der 1976a, s.1).

Pol-Der yönetimi ile Polis Örgütü üst yönetimi arasında yaşanan örgütsel çatışma Pol-Der Genel Başkanı Kazım Ulusoy ile IPA Türkiye Şubesi Başkanı Muzaffer Özbayrak'ın Bakanlık emrine alınmaları ile sonuçlanmıştır. Yönetimin bu tür bir yola başvurmasının gerekçesi olarak her iki yöneticinin *Günaydın* gazetesine verdikleri "parti militanları başımıza getirilmezse olaylar önlenemez" ve "hükümetin emri ile polis halka silah çekemez" başlıklı açıklamaları gösterilmiştir (Pol-Der 1976b, s.1). Oysaki açıklamaların içeriğine bakıldığında her iki meslek örgütü yöneticisinin de polis örgütüne siyasi kimliklerinin gölgesinde giren kişilere karşı oldukları ve polislerin, siyasilerin hukuki olmayan emirlerinden çok yasaları uygulamaları gerektiğini, ülkede artmaya başlayan toplumsal olayların, devletin tarafsızlığı sağlaması ile geçkeşebileceğini belirttikleri anlaşılmaktadır. *Pol-Der* Gazetesi'nin 1976 Haziran sayısında bir takım belgelere yer veren Pol-Der yönetimi polis örgütünün menfaatlerini-özellikle tarafsızlığını- neden sağlamaya çalıştıklarını ve bunun delillerini ortaya koymak istemişlerdir:

Sayın Meslektaşlarım,

Dernek Merkez Yönetim Kurulu olarak görev üstlendiğimizden bu yana bir takım şeyler yapmaya çalıştığımızı duyduunuz, okudunuz veya izlediniz.

Olumlu veya olumsuz, akıllıca-delice, zamanlı-zamansız yapıldığı iddia edilen bu girişimlerimizin nedenlerini ve içyüzlerini açıklamak gereğini duyduk.

Bu sayıda sunmaya çalıştığımız belge ve yazıları dikkatle incelemek lütfunda bulunursanız, bizleri daha gerçekçi olarak tanımak ve görevimizi yapıp yapmadığımız konusunda daha objektif fikir edinmek olanağını bulacağınıza inanıyoruz (Ulusoy 1976, s.1).

Pol-Der yönetimi, polislik mesleğinin ana ilkesi olan tarafsızlığın üzerinde yoğun olarak durmasına rağmen polis örgütünün üst yönetimi tarafından bu görüşe kulak tıkanması 5. Olağan Genel Kurul'da kabul edilen bildiri ile eleştirilmiştir. Bu eleştiri, *Pol-Der Gazetesi*'nin 1976 Ağustos baskısında yayınlanan bildirisinin son bölümünde açıkça ifade edilmiştir:

...Türk Polisi hiçbir şart altında siyaset adamlarının, hiçbir hükümetin ve makamın yasalara aykırı eylemlerine alet olmayacak Atatürk devrimlerinden, ilkelereinden ayrılmayacaktır.

Netice olarak Türk Polisinin yasalar çerçevesinde Türk milletinin yanında ve hizmetinde olacağını kamuoyuna saygı ile duyururuz (Pol-Der 1976c, s.1).

Pol-Der ve IPA Türkiye Şubesi ile Polens derneklerinin, polis örgütünün tarafsızlığının sağlanması ve belirli bir parti düşüncesini paylaşan kişilerin özellikle polis olmak üzere polis örgütü kadrolarına alınması ile meydana gelecek kadrolaşmayı önlemek amacıyla yaptıkları itirazlar *Pol-Der Gazetesi* üzerinden devam ederken, Pol-Der Genel Başkanı Kazım Ulusoy geçici olarak Ankara'dan Niğde'ye tayin edilmiştir. Bu duruma da tepki gösteren Pol-Der, Kazım Ulusoy'un konuyu yargıya taşınması neticesinde Danıştay tarafından verilen yürütmeyi durdurma kararını da 1976 Eylül baskısında yayınlamıştır (Pol-Der 1976d, s.1). *Pol-Der Gazetesi*'nde, polis örgütü yönetiminin Pol-Der üyelerine yapılan görevden uzaklaştırma, atama veya pasif görevlere getirme konularını içeren yazılar yazılmaya devam etmiştir:

...Değerli arkadaşlarım, Pol-Der'in gayesi Atatürk devrimlerine bağlı kalmak koşulu ile tüm siyasi baskılara, memur kıyımına ve partizanca atamalara boyun eğmemektir. Pol-Der'in gayesi siyasi etki altında kalmadan vatandaşlar arasında siyasi düşüncelerinden dolayı ayırım yapmadan görev yapmaktır. Pol-Der'in gayesi Atatürkçülük ve devrimlere saygılı olmak şartı ile kaba kuvvete karşı birlik ve beraberlik içerisinde mücadele etmektir (Güngör 1976, s.2).

Pol-Der'e göre, 1970'lerin ortalarından itibaren başlayan toplumsal çatışmanın çözümü polislerin tarafsız olmalarına bağlıydı fakat Pol-Der, polis üst yönetiminin bu davranışı yeterince gösterdiğine inanmıyordu. Bunun bir göstergesi olarak kabul ettikleri personel atama kriterleri bu nedenle nükteli bir şekilde eleştiriye tabi tutulmuştur:

- Polis Enstitüsü Müdürlüğü'nü elde edebilmek için ülkemizdeki siyasi partilerden birinden (!) milletvekili olarak adaylığınızı koyup ön seçimlerde liste sonuncusu olmak gereklidir.
- Ön seçimlerde yaptığınız masrafları kısa zamanda tasarruf edebileceğiniz yüksek dereceli kadrolar tercihinize sunulduğunda da Polis Enstitüsü Müdürü olmak istediğinizi söyler ve olursunuz.
- Enstitüye Müdür olduktan sonra da mesleğin orta ve bazen de yüksek mevkilerine yönetici yetiştiren bu eğitim kurumunu çağımızın teknolojisinden yararlanarak kriminal alanda araştırma yapan, bilimsel laboratuvarları olan, ihtisaslaşmaya yönelik, her mezunu bir lisan bilen, temel hak ve özgürlüklere saygılı, modern polis yöntemlerini öğreten, akademik kariyeri olan öğretim görevlilerimizin ders verdiği, mesleğin en yüksek mevkilerine yönetici yetiştiren bir kurum haline getirme gayretleri içine girmemeye çalıştığınız sürece en az dört sene ve daha fazla müdürlük yapma olanağınız vardır....
- ...
- Milletvekilliğine adaylığınızı koyduğunuz siyasal parti görüşünde polis amiri yetiştirdiğinizden valilik teklif ediliyor şeklinde propaganda yaptırarak değerinizi bir kat daha artırınız. Ve valiliğe atanma kararnamenizi bekleyiniz. Kim bilir belki olursunuz...(Pol-Der 1976e, s.1).

Pol-Der'in polislin tarafsız olmasıyla ilgili olarak polis üst yönetimine yönelik eleştirel bakış açısı yönetimin belirli bir zaman sonra elindeki "tavin" kozunu oynamasına neden olmuş ve birçok personelin vaktinden önce yerlerinin değiştirilmesine başlanmıştır. Zamansız yapılan bu tayin furyası neticesinde birçok Pol-Der üyesi, manevi olduğu kadar maddi olarak da mağdur olmuş, onların bu mağduriyetlerini gidermek için yine *Pol-Der* Gazetesi vasıtasıyla yardım kampanyası düzenlenmiştir:

POLİS'in tarafsızlığını sağlamak, halkla bütünleştirmek ve tüm üyelerinin demokratik haklarını geliştirmek amacıyla olan Örgütümüz,

POL-DER
(Polis Derneği)

- Kıyılan Pol-Der üyelerine Yardım Kampanyası-adı altında bir sosyal yardım kampanyası açmış bulunmaktadır.Katılmak isteyenler bağışlarını.....Bankası.....nolu hesabımıza yatırabilirler.

Haklı mücadelemize maddi ve manevi destekleri ile katkıda bulunan Örgüt üyelerimize, demokratik kuruluşlara ve tüm halkımıza bu vesile ile bir kere daha teşekkürü borç biliriz.

Saygılarımızla.

POL-DER

(Polis Derneği)

Genel Merkezi (Pol-Der 1977, s.1).

Polis Örgütü'nün üst yönetimi tarafından Pol-Der üyelerine yapılan muameleler tayin, pasif göreve atama vb. işlemlerle kalmamakta, bir takım özlük haklarını elde etmelerine de engel olunmaktaydı:

Ben Eskişehir vilayetinde 4948 üye nolu Ali Rıza Gökçen, toplum polisiyim. Bu satırlarımda kendimin mağdur kaldığım için haksızlıklardan bahsetmek istiyorum. Örneği Eskişehir İktisadi ve İdari Bilimler Akademisinde görevli bir şahsı darp ettiğim iddiasıyla hiçbir adli işlem yapılmadan 2 ay açıkta kaldım. Ve bu açıkta kaldığım ayların, vazifeye başladığım 28 Şubat 1977 gününden bu tarafa diğer farklarını alamadım. Alacağımız da meçhulmüş.

1. İkinci bir husus sebepsiz yere ifadem dahi alınmadan bazı suçlamalardan örnek. "Ev sahibin ve arkadaşlarıyla iyi geçinmemekten" resen üç yevmiye kesmek. Tabii emniyet müdürü kesiyor. Tamamen asılsız çünkü ev sahibi kodaman adam ben de Pol-Derliyim. Arkadaşlarla geçinmemek yine bundan dolayıdır.

2. İzin alıp ayrıldığım dairemenden vazifeye gelmedi diye ifadem alınmadan Emniyet Müdürü tarafından resen üç maaş katı kesim.

3. Vazifeye sevk eden amir resmen tahrir etmek için 3 arkadaşına küfür ediyor. Ben de dahil nöbetçi müdürlüğüne durumu bildiriyoruz. 3 arkadaş ilgilenmiyor biz de daha sonra durumu Vali'ye izah ediyoruz. Resen ihtar, resen 3 yevmiye... Tabii Emniyet Müdürü yapıyor. İfademiz dahi alınmadan.

Bunlar yetmiyor gibi devamlı 3. Şube Müdürü Mustafa İnan tarafından derneli olduğum için baskılar gördüm.

Bütün bu anlatmak istediklerimi *Pol-Der Gazetesi'*nde yayınlamanızı istirham ediyorum. Çünkü şu an tayinim Ağrı ili Emniyet Müdürlüğüne çıktı. Bu zamana kadar sabrettim fakat bugün her şeyi yazmayı yararlı gördüm.

Emin olun bunla bizi yıldırılmaz yeter ki bu durumlar kamuoyunda aydınlatılsın...(Gökçen 1977, s.2).

Bu durumun bir adım ilerisi ise toplumda olduğu gibi polis örgütü içerisinde de "sağcı" ve "solcu" etiketlenmesi yapılmaya başlanmasıdır. Bu ayırımında Pol-Der üyesi polisler açıkça "solcu" olarak nitelenmeye başlanmış, bu ayırımın açık bir şekilde mağduru olan üyeler kendi başlarına gelenleri

Pol-Der Gazetesi'ne göndermiş, bu yakarışları içeren mektuplar da gazetede yayımlanmaya çalışılmıştır:

...Karakolda eşit muamele yapmamıza karşın beni ve arkadaşım Dilaver Ağır'ı sürekli, Valimiz M. Zeki Demirkan'a şikâyet ediyorlar. Asılsız suçlamalara hedef oluyorduk.(...) Şikayetim bu da değil.

Lise mezunuyum. Mesleğime ve bulunduğum topluma daha yararlı olabilmem için Emniyet Genel Müdürlüğümüzce açılan kurslara dilekçeler vermiştim. Kursta katılma koşullarına uymaktayım. Narkotik Kursunu 15.5 puan alarak katılma hakkını kazandığımı öğrendim. Ve 11.11.1977 günlü ve 257836 telsiz sayılı ile İçişleri Bakanlığı Ordu Valiliğine "narkotik kursuna katılmak üzere yazının tebliği ve Ankara Yusuf Kahraman Polis Okulunda açılacak bir aylık kursa katılmam için 5 Aralık 1977'de Ankara'da olmamın" gerektiğini bildirdikleri halde bu emir bana tebliğ edilmediği gibi Sayın Valimiz Bakanlığa cevap olarak "Bu polis memuru solcudur. Narkotik kursuna katılması sakıncalıdır" diye yazı gönderince bu kurs hakkımı kaybettim. (...) Kaybolan bu haklarımı geri almak için ancak Derneğimize başvuruyorum.

Bu Vali ile bu Vali gibi yanlı davrananları kime, kimlere şikâyet ederek cezalandırılmalarını isteyelim? (Polis Memuru 1978, s.2).

1978 yılı ideolojik, etnik ve mezhepsel ayrımın toplumu açıkça bölmeye başladığı ve bu bölünmüşlüğün devletin kurumlarında da yer etmeye başladığı yıldır. Polis örgütü ise toplumla en yakın şekilde ilişkide olması nedeniyle bu bölünmüşlük furyasından payına düşeni almıştır. Özellikle diğer devlet kurumlarında olduğu gibi örgüt içerisinde "sağcı" olarak bilinen polislerin de kendilerini ideolojik açıdan savunacak Polis Birliği Derneğini (Pol-Bir) 23 Şubat 1978'de kurmaları ile polis içindeki ayrışma tescillenmiştir (Şimşek 2015, s.306). Çalışmanın ilk satırlarında da belirtildiği üzere Pol-Bir, Pol-Der yönetimini kabul etmeyen, onlardan çok farklı dünya görüşüne sahip polisler tarafından kendilerine Pol-Der yönetiminde yer verilmemesi nedeniyle Pol-Der'e karşı olarak kurulmuş bir meslek örgütüydü. Pol-Bir'in ortaya çıkışı, Pol-Der'e, polis örgütü yöneticilerinin yanında ikinci bir cephe açmıştır denebilir.

1978 yılı, *Pol-Der* Gazetesi'nin de son sayısının yayınlandığı yıldır. Özellikle bu dönem yayınlanan sayıya bakıldığında gazetenin ilk çıktığı düşüncenin aksine daha fazla "sol" düşüncüyü içeren yazıların yazıldığı dikkati çekmektedir. Bu dönem yayınlanan *Pol-Der* Gazetesi'ndeki manşetler arasında "Baskılara Karşı Direnelim", "İşçi Sınıfının Nihai Hedefi", "Faşizm Kavramı

Üzerine” , “Ekonomide Temel Kavramlar” , “Ekonomik Temel ve Üst Yapı” gibi ifadeler yer almaktadır (Eylül 1978). Bu durumu kendisini ifade ederken anlaşılamayan ve kendisine karşı fikirde yer aramaya çalışan polislerin arayışlarının son durağı olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Yine bu yıl içinde Ankara Genel Merkez ve Şubesi’ne yapılan saldırılar, İstanbul’da Pol-Derli bir grup polisin yine sol düşünceli kişilerle beraber afiş asma girişimleri, kimi yerlerde sağcı ve solcu polislerin görev yerlerinde birbirleri ile çatışmaları veya silahla birbirlerini vurmaları Pol-Der’i yıpratmış ve tüm bunlara ek olarak son dönemde örgüt içerisindeki yönetsel istikrarsızlıklar *Pol-Der* Gazetesi’nin kimi zaman yayınlanamamasına neden olmuştur. Sonuçta 26 Ocak 1979 tarihinde de Pol-Der ile birlikte tüm polis dernekleri kapatılarak polisin mesleki olarak örgütlenmesi yolundaki tüm imkânlar kaldırılmıştır.

Sonuç

İnsan hareketlerini belirleyen temel unsurlar güdüler, değerler, ihtiyaçlar vb.dir. İnsanlar bu unsurlara göre gösterdikleri hareketler neticesinde örgütleri meydana getirmekte yine bu örgütler içinde aynı insani davranışları göstermektedirler. Örgütlerin yapısallığında bulunan başka bir unsur ise insanların davranışlarının birer sonucu olan birbirleri arasındaki ilişkilerdir. Bir ilişkiler yumağı olarak da nitelendirilebilecek örgütlerde, yöneten ve yönetenler arasındaki ilişkiler her zaman istenildiği gibi seyretmeyebilmektedir. Her iki tarafın da kendilerine özgü değerleri, ihtiyaçları ve güdüleri bulunmaktadır. İşte bu unsurlar arasında farklılıkların oluşması örgüt içerisinde çatışmaya ortam hazırlamaktadır. Çatışma bir anda olmamakta, belirli safhaları bulunmaktadır. Haberdar olma, iletişim ve direnme sonucunda meydana gelen çatışma başlı başına bir süreçtir. Bu süreç içerisindeki her unsur yine insanların birbirlerine karşı gösterdikleri tavır ve davranışları içermektedir. Çatışmanın iletişim unsurunda yukarı ve aşağıya doğru iletişimde kullanılan yazılı ve sözlü uygulamaların her iki taraf için farklı nitelikleri bulunmaktadır. Örgütün başat ilkelerinden biri olan yöneten ve yönetilen ayırımında meydana gelen çatışmalarda özellikle yönetilenler, çatışmanın son safhası olan direnme noktasında birlik ve beraberliklerini sağlamak suretiyle belirli örgütler oluşturmaktadırlar. İşte bu örgütler, örgütsel veya mesleki olan sorunlarını dile getirmek amacıyla kolektifliğin yanı sıra genel olarak yazılı yolları tercih etmektedirler. 1970 yılında kurulan Polis Derneği, 17 Mayıs 1975 tarihinde Pol-Der olarak yeniden doğduğunda polis örgütü yönetimine karşı sözlü yerine yazılı yollarla ulaşmayı tercih etmiştir. Çok kısa bir sürede birçok üye kaydeden dernek yönetimi, özellikle *Pol-Der* Gazetesi ile mesleki bilgi

paylaşımının yanı sıra hem yönetime istek ve görüşlerini bildirmeye çalışmış hem de üyeleri ile ilişki kurmuştur. Yoğun olarak toplumsal ayrılmaya doğru gidilen 1975 sonrası ortamda tek çarenin devlet hizmeti yürüten polislik mesleğinin ve polislerin tarafsızlığı olduğu görüşünü paylaşan *Pol-Der* yönetimi, çeşitli kadrolaşma hareketleri yaparak bu tarafsızlığa aykırı hareket ettiğini düşündüğü dönemin siyasetçileri ile polis örgütü yönetim ve yöneticilerini eleştiriye tabi tutmuştur. *Pol-Der* yönetiminin ve üyelerinin yaptıkları eleştirilerin beşiği ise *Pol-Der* Gazetesi olmuştur. *Pol-Der* yönetimi ve üyeleri polis örgütü üst yönetimine dilek ve şikâyetlerini *Pol-Der* Gazetesi ile iletmeye çalışmışlar, sonuçta da tüm kapılar kendilerine kapatılmıştır. Disiplin mesleği olarak örgüt haricinde başka bir meslek örgütlenmesini kabul etmek istemeyen polis örgütü yönetimi kendilerine yapılan eleştirilere *Pol-Der* yönetici ve üyelerine yönelik disiplin cezaları, pasif görevlere atama ve zamansız tayinler ile cevap vermiştir. Bu çatışmanın sonucunda *Pol-Der*, o dönem kendisi ile beraber hareket eden IPA Türkiye Şubesi, Polens ve *Pol-Der*'e karşı sağ görüşlü polislerin oluşturduğu *Pol-Bir* gibi diğer derneklerle birlikte kapatılmıştır. Polis Meslek Örgütleri'nin kapatıldığı tarihten başlamak üzere günümüz de dâhil olmak üzere polislerin örgütlenmeleri yasaklanmıştır.

Kaynakça

- Amacımız üyelere hizmet etmektir (1975b) *Pol-Der*, Ekim, s.4
- Ankara valisi Pol-Der ve Pol-Bir genel merkezlerini kapattı (1978) *Cumhuriyet*, Temmuz, s.1.
- ASLAN, O. E. (2005) *Kamu personel rejimi: statü hukukundan esnekliğe*. Ankara: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Yayını.
- BİROL, D. (1975) Kıvançlıyız. *Pol-Der*, Ekim, s.1
- BORMANN, E. G. vd. (1969) *Interpersonal communication in the modern organization*. USA: Prentice-Hall, Inc.
- POLİS MEMURU (1978) Bu polis memuru solcudur?. *Pol-Der*, Ocak-Şubat, s.2.
- Danıştaydan bir karar (1976d) *Pol-Der*, Eylül, s.1.
- Danıştayın en son kararı (1975a) *Pol-Der*, Ekim, s.1.
- Derneklere baskı arttı (1976b) *Pol-Der*, Mayıs, s.1.
- Duyuru (1977) *Pol-Der*, Eylül, s.1.
- Dün yapılan MSP gençlik kolları kongresinde Erbakan'a Necmeddun-i Türkiye diye bağırıldı (1975) *Barış*, 30 Mayıs, s.1.
- EISENBERG, E. M. ve GOODALL, H. L. (2004) *Organizational communication: balancing creativity and constraint*. USA: Bedford/St. Martin's Publishing.
- ERKAN, Ü. (1974) Polisi polis yönetecek. *Polens Dergisi*, 8, s.3.
- Eskişehir şubemiz kuruldu (1975) *Pol-Der*, Kasım, s.3.
- FLEMING, P. ve SPICER, A. (2007) *Contesting the corporation: struggle, power and resistance in organizations*. USA: Cambridge University Press.
- GIBBS, J. R. (1943) Defensive communication, TUBBS, S. L. ve CARTER, R. M. (der.) içinde. *Shared Experiences In Human Communication*. New Jersey: Hayden Book Company, s.44-49
- GÖKÇEN, A. R. (1977) Pol-Der genel merkezine. *Pol-Der*, Eylül, s.2.
- GÜLMEZ, M. (1996) *Dünyada memurlar ve sendikal haklar*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını.
- GÜNGÖR, K. (1976) Pol-Der'in kuruluş ve amacı. *Pol-Der*, Eylül, s.2.
- HEUSSER, A. (1958) Employee publications. REDFIELD, C. E. (der.) içinde. *Communication in management: the theory and practice of administrative communication*. USA: The University of Chicago Press, s.131-148.

- HODSON, R. (1995) Worker resistance: an underdeveloped concept of sociology of work. *Economic and Industrial Democracy*, 16(1), s.79-110.
- İzmir'de de bir şubemiz açıldı (1975) *Pol-Der*, Kasım, s.3.
- JERMIER, J., KNIGHTS, D. ve NORD, W. (1997) *Resistance and power in organizations*. USA: Routledge Publications.
- KOÇ, Y. (2010) *Türkiye işçi sınıfı tarihi: Osmanlı'dan 2010'a*. Ankara: Epos Yayınları.
- KINICKI, A. ve FUGATE, M. (2003) *Organizational behavior: key concepts, skills and best practises*. USA: McGraw-Hill Publications.
- LUTHANS, F. (1989) *Organizational behavior*. USA: McGraw-Hill Publications
- MARTIN, J. ve FELLEENZ, M. (2010) *Organizational behaviour and management*. United Kingdom: Cengage Learning EMEA.
- METCALF, H. C. ve URWICK, L. (2003) *Dynamic administration: the collected papers of Mary Parker Follett*. USA: Routledge Publishing.
- ÖNER, S. (2003) *Halkın polisi: Pol-Der anıları*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Polis Derneği genel kurul bildirisi (1976c) *Pol-Der*, Temmuz, s. 1.
- Polis Enstitüsü nasıl yönetilir? (1976e) *Pol-Der*, Ekim, s.1.
- PUTNAM, L. L. ve POOLE, M. S. (1987) Conflict and negociation. JABLIN, F. M. (der.) içinde. *Handbook of organizational communication*. USA: Sage Publications, s.549-599.
- REBER, R.W. ve TERRY, G. A. (1975) *Behavioral insights for supervision*. USA: Prentice-Hall Inc.
- REECE, B. L. ve BRANDT, R. (1999) *Effective human relations in organizations*. USA: Houghton Mifflin Company.
- RICHMOND, V. A., McCROSKEY, J. C. ve McCROSKEY L. L. (2005) *Organizational communication for survival: making work, work*. USA: Pearson Education Inc.
- ROBBINS, S. P. ve JUDGE, T. A. (2013) *Organizational behavior*. USA: Pearson Educations Inc.
- Sayın Kemal Serhadlı Trabzon şubemizi açtırmadı (1976a) *Pol-Der*, Ocak, s.1.
- ŞİMŞEK, S. (2015) *Polislik kurumunun inşası ve polislerin meslek örgütlenmesi: Türkiye, İngiltere ve Fransa örnekleri*. Yayınlanmamış Tez (Doktora). Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- T.C. Anayasası (1961) [Çevrimiçi]. <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>. [Erişim Tarihi: 11.10.2015].

THAYER, L.O. (1961) *Administrative communication*. USA: Richard D. Irwin, Inc.

ULUSOY, K. (1975) Emniyet görevlilerinin siyasal tarafsızlığı. *Pol-Der*, Aralık, s.1.

ULUSOY, K. (1976) Bu sayı. *Pol-Der*, Haziran, s.1.

Zeki Demirkubuz Sinemasında Şiddet: *Masumiyet* ve *Kader*

Pelin Erdal Aytekin

Mardin Artuklu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

pelinerdala@gmail.com

Öz

Bu çalışma Zeki Demirkubuz'un şiddet olgusunu anlama ve aktarma biçimini ele almaktadır. Çalışmanın amacı sinema anlatısını yalnızca şiddeti anlamak için araç olarak kullanmak değil, daha çok sinema anlatısıyla kurulan tekil, küçük ve "anlamsız" hayatların eşliğinde şiddetin dönüştürdüğü dünyanın anlaşılabilir kılınabilmesidir. Bu amaç doğrultusunda, Demirkubuz'un şiddeti "bir insanlık hali" olarak konumlandığı *Masumiyet* (1997) ve *Kader* (2006) filmlerindeki şiddet olgusu detaylı bir film analizi ile bahsi geçen sorunsal bağlamında tanımlanmaya çalışılmaktadır. Demirkubuz'un *Kader* ve *Masumiyet* filmlerinde yarattığı sinematografik dil *auteur* eleştirisine göre incelenmiş; bu inceleme mizansen eleştirisiyle desteklenerek Demirkubuz sinemasında şiddetin farklılaşan görünümleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma, Demirkubuz'un anlatılarında yarattığı karakter atmosferinin etkisiyle Türkiye sineması içerisinde şiddeti görünür hale getiren önemli yönetmenler arasında bulunduğunu ortaya koymaktadır. Demirkubuz'un hayata yenilmiş ve kadere boyun eğmiş karakterlerinin şiddet olgusunu açık bir biçimde gözler önüne seren bir özellik taşıdığı gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zeki Demirkubuz, Türkiye Sineması, şiddet, kader, kadın.

• • • • •

Makale geliş tarihi: 01.03.2015 · Makale kabul tarihi: 06.10.2015

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(2) · sonbahar/autumn: 155-178

Violence in Zeki Demirkubuz's Cinema: *Innocence* and *Destiny*

Pelin Erdal Aytakin

Mardin Artuklu University Faculty of Fine Arts
pelinerdala@gmail.com

Abstract

This article focuses on how Zeki Demirkubuz approaches to the phenomenon of violence in his movies. The study aims at making the world transformed by violence comprehensible, rather than using the film narrative only as a means to discover the concept of violence. The phenomena of violence in *Innocence* (1997), in which Demirkubuz views violence as "a way of human nature", and *Destiny* (2006) are subjected to detailed film analysis. The cinematographic language created by Demirkubuz in the above mentioned movies is examined through auteur analysis. The diversifying appearances of violence in Demirkubuz's movies are revealed by an analysis informed by mise-en-scene criticism. Thus, the article suggests that Demirkubuz, is one of the significant directors of Turkish cinema who make violence visible through the atmosphere he creates with his characters. It is observed that Demirkubuz's embittered and resigned characters unfold the phenomenon of violence in the movies analysed.

Keywords: Zeki Demirkubuz, Turkish Cinema, violence, destiny, woman.

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(2) · sonbahar/autumn: 155-178

Zeki Demirkubuz sineması, kaderin ve yazgının sıradan insanın hayatında yarattığı şiddetin ve koşulsuz bir biçimde teslim olmanın hikâyesini anlatmaktadır. Demirkubuz sinemasında şiddet, bireyin hayatında gündelik olanın sıradan bir anına dönüşmüş, böylece alışılmış olan ve dolayısıyla görünürlüğünü kaybeden bir hal almıştır. Zeki Demirkubuz, sinemasında “ufak” hayatların ve insanların hikâyesini anlatırken, aşk ve acı gibi dramatik unsurun belirginleştiği konuları kendi yalın dilinin çerçevesine yerleştirir. Bu bakımdan Demirkubuz sineması dramatik hikâyelerin gerçekçi ve minimalist bir sinema diliyle birleştiği nokta olarak görülebilir. Şiddetin tüm yakıcılığıyla belirginleştiği ve dışarıdaki gerçek hayatın sinema perdesinden izleyiciye yine tüm gerçekliğiyle aktarıldığı bir sinema dili yaratmış olan Demirkubuz, bu tercihi hikâyelerinin merkezine almıştır.

Bu çalışma; Zeki Demirkubuz sinemasının önemli filmlerinden olan *Kader* ve *Masumiyet*'i merkeze alarak, şiddeti anlamayı ve şiddetin film dünyası içerisindeki görünümünü ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu nedenlerle ilk bölüm şiddeti anlamanın ve anlamlandırmanın mümkün olup olmadığını tartışmaktadır. Şiddetin alanını anlamak, Demirkubuz sinemasında şiddetin duruşunu belirlemek, aşk ve kader gibi diğer kavramlarla çarpışma noktalarını ortaya koymak çalışmanın başlıca hedefleri arasında sayılabilir. Bu kapsam-

da, acının ve şiddetin dilinin, Zeki Demirkubuz sinemasındaki yeri çözümlenmeye çalışılmıştır. Çalışma Demirkubuz'un *Kader ve Masumiyet* filmleri ile oluşturduğu ortak sinematografik dili *auteur* eleştirisine göre incelemiştir. Bu inceleme mizansen eleştirisiyle desteklenerek Demirkubuz sinemasında şiddetin farklılaşan görünümüleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Peter Wollen, Geoffrey Nowell-Smith'den aktardığı şekliyle *auteur* kavramını şöyle açıklar:

[B]ir yazarın yapıtının tanımlayıcı özellikleri mutlaka ilk bakışta görülebilen özellikler değildir. Bunun için eleştirinin amacı konunun ve konuyu ele alışı yüzeysel karşıtlıkları altında yatan temel ve anlaşılması güç motiflerin çekirdeğine inmektir. Bu motiflerin oluşturduğu desen...bir yazarın yapıtına o özgün yapıyı veren şeydir, eseri hem içsel olarak tanımlar hem de bir eseri ötekenden ayırt etmeye yarar (2004, s.72).

Üstelik bir yönetmeni *auteur* olarak değerlendirmeyi mümkün kılan unsurlar sadece benzer tematik ilgi odaklarının kullanılması, aynı motiflerin işlenmesi, film dilinin benzer bir biçime sahip olması değildir, Wollen *auteur* yönetmeni, "bütünlükleri olduğu kadar kimseye benzemezlikleriyle de tanımlanmalıdır" şeklinde açıklar (2004, s.92). Bu bakımdan Demirkubuz, benzer bir işlerlik içinde kendi metinlerini oluşturan; benzer motiflerin (öncelikli olarak ışık, ses, kamera, kurgu ve oyunculuk gibi teknik unsurların) kullanıldığı, öz bakımından belirli kavramların ve özellikle varoluşsal meselelerin etrafında bir anlatı dünyası kurmaya çalışan bir yönetmen olarak değerlendirilebilir. Çalışmanın sonraki bölümlerinde Demirkubuz'u *auteur* eleştirisi içerisinde değerlendirmemizi olanaklı kılan unsurlar incelenecek, ancak filmografisinde belirginleşmiş olan bir takım tematik yönelimler içerisinden özellikle şiddetin varlığı üzerinde durulacaktır.

Şiddeti anlamak mümkün mü?

*'Şiddet', belirli eylemleri yapanlardan çok onların tanığı ya da kurbanı olanlara ait bir kelimedir*¹ (Riches 1989, s.12).

Şiddeti anlamının birbirinden farklı yolları varken yalnızca sözcük anlamına baktığımızda karşımıza ateşlilik, atılganlık ve güç anlamları çıkmaktadır. En yalın haliyle "violence" (şiddet) ve "violation" (tecavüz/ihlal) ayrımları

•••••

1 David Riches'in (1989) *Antropolojik Açından Şiddet* kitabı içerisinde yer alan "Şiddet Olgusu" makalesinden alınmıştır.

“fiziksel zor yoluyla sınırlama veya tahrip, bu fiziksel zorun hukuk ötesi olarak değerlendirilmesi gibi birincil anlamlara sahip olur (Parkin 1989, s.250) . Elisabeth Copet-Rougier şiddet sözcüğünün Fransızca ve İngilizcede bir noktada farklı anlamlara işaret ettiğinden bahsetmektedir (1989, s.69). Şiddetin İngilizcedeki karşılığı fiziksel saldırganlığa denk gelirken, Fransızcada kelime iki anlama ayrılmaktadır. Bunlardan biri İngilizcedeki karşılığına yakın bir biçimde fiziksel saldırganlığa işaret ederken diğeri “rıza göstermesini sağlamak için birine baskı uygulama” anlamına karşılık gelir. Bu ikinci anlamı dolayısıyla şiddet Fransızcada ahlaki bir boyuta da sahip olur.

Kapsadığı geniş etki alanı itibariyle neden-sonuç ilişkisi içinde şiddeti anlamak, toplumsal-bireysel ikileminde olduğu gibi bazı bakımlardan birbirinden ayrı olsa da birçok noktada birbiriyle kesişen bir yapıyı çözümlmeyi gerektirir. Şiddetin etki alanı oldukça geniştir. Şiddet algısı kültürden kültüre değişeceği gibi, kültürel dinamikler içinde görünmez de olabilir. Alışıldık aşına olunan bir şiddet eylemi farklı kültürel koşullar altında tüyler ürpertici bir eylem olarak anlaşılabilir. Tam da bu nedenle şiddetin algılanışında kültürel kodlama ayırt edicidir. Özellikle Batılı toplumlarda ayrıntıda farklılıklar olsa da bütünde şiddetin genel-geçer bir kabulünden bahsedilebilir.

Bu genel kabul noktalarından biri, şiddetin uygarlık-uygarlaşma kavramları ile olan ilişkisidir. Modern tarihin, sosyo-kültürel değişimin ve “geleşmenin” şiddetin eğrisinde bir düşüş yaratması doğal görülebilecekken Bauman’ın da ileri sürdüğü gibi bu eğriyi ortaya koymanın herhangi bir yolu bulunmamaktadır (2009, s.256). Sigmund Freud uygarlığı, bir çeşit savunma mekanizması olarak tanımlarken buna karşıt olarak sefaletimizin önemli bir kısmının da yine kültür/uygarlık ile ilişkili olduğunu söylemektedir (2009, s.46). Freud (2009, s.48) uygarlıktan vazgeçip ilkel koşullara dönülmesi durumunda daha mutlu olunacağını iddia eder; “toplumun, kendi kültürel idealeri uyarınca bireye dayattığı engellemelerin çekilmez hale gelmesinin bireyi nevrostikleştirdiği saptandı ve buradan da, bu taleplerin kaldırılması ya da iyice azaltılmasının mutlu olma olanaklarına geri dönüş anlamına geleceği sonucuna varıldı.” Freud bu saptamayı yaparken, doğa bilimleri ve teknik alandaki ilerlemelerin sağladığı faydanın göz ardı edilemeyeceğini ancak bu durumun dahi mutluluk vaat etmediğini söyler (2009, s.48-49). Bu durumda uygarlık kavramının ortaya çıkış serüveni, her ne kadar toplumsal ilişkileri düzenleme hedefi ile paralel bir gelişim izliyor ve aynı zamanda entelektüel, bilimsel, sanatsal çabalara atif yapıyor olsa da bu, kavramın her şekilde mutluluk ile ilişkilendirilemeyeceği gerçeğini değiştirmez (Freud 2009, s.52-53).

Bu durumda Freud tarafından “yaşamımızı hayvan atalarımızinkinden ayıran, insanları doğadan korumak ve insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek gibi iki amaca hizmet eden eylem ve düzenlemelerin toplamı” (2009, s.48) olarak tanımlanan “uygarlık” kavramının daimi olarak olumluya doğru evrilen bir çizgi izlediğinden bahsetmek çok gerçekçi değildir. Uygarlık ancak “insanın mutluluk olanağının bir bölümünü bir parça güvenlik ile takas etmiştir” (Freud 2009, s.72).

Wolfgang Sofsky (2009, s.71) ise uygarlaşma ve medeniyet gibi kavramların geneli kapsayacak bir güce sahip olmadığını, bu kavramların daha çok Avrupa’nın “kendi kendisine tapmasına yarayan” mitler olduğunu savunmaktadır. Sofsky “medeniyet” kavramının batı üzerinden işleyen bir yapısı olduğunu “medenileşme” denen kavramın hiç de öyle masum olmadığını ileri sürer (2009, s.71). Avrupa tarihinin merkezinde duran sömürgeleştirme anlayışının medeniyet fikri yoluyla şiddetin meşrulaştırılmasına neden olduğunu ve özellikle sömürgeciliğin ahlaki üstünlüğü sebep göstererek buna hizmet ettiğini ileri sürer.

Bauman şiddetin bir kavram olarak tartışmalı olduğunu söyler ve şiddeti meşru olup olmaması ile ilişkilendirir: “meşru olmayan baskı; daha doğrusu, meşru görülmeyen baskı” (2005, s.253). Bu baskı (ki bu aynı zamanda şiddetin tanımı olarak da işlev görür) insanlara yapmak istemeyecekleri ve yapmakta direnç gösterecekleri şeyleri güç kullanarak yaptırmak için kullanılır. Bu durumun olağan bir sonucu bireyin seçme hakkından yoksun kalmasıdır.

Bu genel tanım çerçevesinde şiddetin ortadan kalkması, uygarlığın gelişimine bağlı olarak etkisini kaybetmesi beklentisi çok da gerçekçi görünmemektedir. Bauman uygar hayatın doğal sonucu olarak düşünülen “şiddetten arınmışlık” halinin, bahsi geçen baskının ortadan kalkmış olması anlamına gelmediğini söylemektedir. Ancak savaş gibi şiddeti içinde barındırması olağan karşılanan ve kabul gören meşru baskıdan ayrı olarak, “yetkilendirilmiş baskının” ortadan kalkmasının mümkün olabileceğini ifade eder (2005, s.255).

Benjamin şiddetin varlığını olumlanmış ve olumlanmamış şiddet olarak ikiye ayırır. Derrida, Benjamin’in makalesini çözümlerken ikiye ayrılmış olan şiddeti daha da ayrıntılı açıklar; “Hukuku yerleştiren ve ortaya koyan kurucu şiddet ile hukukun sürekliliğini ve uygulanabilirliğini güvence altına alan, elde tutan ve doğrulayan muhafaza edici koruyucu şiddet” (2010, s.88). Tartışmasız olan “hukuk kurma, şiddetten arınmış, şiddetten bağımsız değildir”

(Benjamin 2010, s.36). Tam aksine şiddetin varlığından güç alan, iktidar yoluyla vücut bulan bir yapıya sahiptir.

Nihai olarak bizim baskıdan arındırılmışlık olarak kabul edeceğimiz şey meşru olmayan, meşru görülmeyen baskının ortadan kalkmasıdır. Peki, herhangi bir baskı/şiddet meşru olabilir mi? Benjamin “şiddetin ilkesel düzeyde, adil amaçlara hizmet eden bir araç olarak da olsa ahlaklı olup olmadığı” sorusunu sorar (2010, s.19). Şiddet ve ahlak arasındaki ilişki Bauman’ın tanımladığı şekliyle yetkilendirilmiş şiddet olduğunda nasıl şekillenecektir? Ya da bu ince çizgiyi çizmenin ne denli zor bir görev olduğu, ahlakın hangi noktada bireysel bir duruş hangi noktada toplumsal bir işleyiş içine sokulabileceği gibi konular üzerinden şiddeti tartışmak önemlidir.

Arendt (2014, s.61-64) meşru olarak kullanılıp/kullanılamayacağı sorusuna karşılık olarak şiddetin, doğası gereği araçsal olduğunu ve diğer tüm araçlar gibi mutlaka bir amacın rehberliğine ve meşrulaştırılmaya gereksinimi olduğunu söyler. Şiddet gerekçelerini göstermek koşuluyla bir noktada haklı görülebilir ancak bu onun meşrutiyet kazanması anlamına gelmez. Örnek olarak meşru müdafaayı göstererek, anlık olması durumunda meşruiyet kazanacağını, anlık değilse geçerliliğini giderek kaybedeceğini söyler. Derrida ise aynı soruyu (2010, s.89) anlamsız bulur. Şiddetin meşruluk kazanıp/kazanamayacağı sorusu ona göre şiddetin karşısına yine şiddeti koymaktan başka bir şey olmayacaktır.

Bu durumda şiddetin meşruluğunu sorgulamak, şiddetin iktidar ile, hukuk ile olan bağına sorgulamakla anlamlı hale gelecek gibi görünmektedir. Benjamin de benzer bir açıklıkla “hukuk kurmak, iktidar kurmaktır, bu anlamda şiddetin dolaysız tezahür ediş eylemidir” (2010, s.36) derken; hukukun ve iktidarın akıbetini şiddetin bu düzen içerisindeki mevcudiyetinden ayrı düşünmenin zor olduğunu söylemektedir. Hukuk ve iktidar ilişkisi bağlamında; hukuk-şiddet ikileminde ve şiddetin gündelik olanın dışına çıktığı, düzen koruyuculuğuna dönüştüğü bir atmosferin içinde; hukuki yapının devamını sağlamanın en temel yollarından birinin şiddetin kullanılmasından ve caydırıcılığından geçtiğini söylemek yanıltıcı olmaz. Benjamin’in ifade ettiği şekliyle şiddet ve ahlak arasındaki ilişkinin merkezinde hukuk ve adalet kavramları yer almaktadır.

Derrida da Benjamin gibi hukukun köken yönünden, kuruluşunda hem dolaylı hem dolaysız olarak, görünen veya temsil edilen şiddetten ayrılacağı sonucuna varır (2010, s.104). Hukukun kendi yapısı içerisinde de bir-

çok yöne doğru evrilen ve türeyen şiddetin, uygulanabilir ve kabul edilebilir olması da ancak hukuki temsil ile mümkün olacaktır. Sınırların nereye doğru genişlediği, hangi noktalarda belirsizleştiği ve yerinden oynadığı konusu ise tüm bu tartışmaların merkezinde kalmaya devam edecek gibi gözükmektedir.

Şiddeti bireysel ve toplumsal olarak konumlandırmanın tüm bu zorluklarına karşın, zamansal değişime göre yine de bir dağılma ve yıkılıp tekrar oluşma biçiminde döngüsel bir hareketten bahsedilebilir. Daha bireysel olarak nitelenebilecek olan aile içi şiddet veya toplumsal olan mahalle baskısı gibi konular bu değişimden geçmektedirler. Eskiye oranla daha az kabul gören; aile için cinsel istismar, cinsel taciz, mobbing ve farklı konularda uygulanan mahalle baskısı daha görünür olmuştur denebilir. Bauman, baskı unsuru oluşturan bu gibi konuların doğal görüldüğünü yahut katlanılmak zorunda olduğunu; ancak artık sorgulanmaya başlandığını, meşruluklarını kaybettiklerini ve kurumsallaşmış olan temellerinin güç kaybettiğini söylemektedir (2005, s.260). Bu durumda baskı ve şiddet kavramsal olarak varlıklarını korular da, zaman içerisinde değişime maruz kalabilmektedirler. Baskı ve şiddetin alt başlığı olarak konumlandırılabilir olan yaklaşımlar zaman içerisinde önemini kaybetmekte ya da kimi zaman aksine önem kazanabilmektedir.

Bauman baskının gerektiği şekilde kurumsallaştırıldığı ve gündelik hayatın içine yeterince girebildiği takdirde, oradaki yaşantının içinde eridiğinden bahseder. “[B]askı rutin, tekrarlamalı ve monoton hale geldikçe, dikkati çekme şansı azalır” (Bauman 2005, s.258). Böylece gündelik döngünün içerisinde her daim tekrarlanma yoluyla görünmez hale gelen baskı ve meşruluk kazanmış olan şiddet, toplumsal dinamikler içerisinde fark edilmez bir hal alır. O artık sistemin devinimine kendini kaptırmış insanlar tarafından görülmez ve nerdeyse hissedilmez olmuş, sıradan hale gelmiştir. Sofsky de şiddetin alışkanlık ve kurumsallaşma yoluyla kalıcılık kazandığından bahseder (2009, s.34). Şiddet gündelik rutine girdiğinde ve bir işe dönüştüğünde üzerine düşünmeye gerek olmadan meydana gelecek, rastlantısal bir olay olmaktan çıkarak, düzenli ve belirli ritimde devam eden bir eylem haline dönüşecektir. Alışkanlığın yarattığı şiddet bu yönüyle nedenini de kaybeder. Doğal davranış biçimine dönüşen şiddetin varlığı, akli ve vicdanı da devre dışı bırakacak bir devinime neden olur. Aynı zamanda alışkanlık zaman içerisinde, dehşet fikrini de ortadan kaldıracaktır.

Şiddetin kaynağı şiddet üzerine yazılmış birçok makalenin de merkez konularından biridir. Şiddeti anlamanın mümkün olup olmadığına bakarken

şiddetin olası kaynağını anlamaya çalışmak da faydalı olabilir. Robert Cover “Şiddet ve Söz” adlı makalesinde içgüdüsel olarak insanın içinde var olan şiddetin, doğal bir eğilim olmasının yanı sıra toplumsal kurallar ve öğrenilmiş davranışlar yoluyla bastırıldığından bahseder (2010, s.194).

Arendt “şiddeti olduğu gibi anlayabilmek için köklerini ve doğasını sorgulamak gerektiğini vurgulamaya çalışıyorum” derken şiddetin kavramsal olarak da birbirine sıkıca bağlanmış bir sarmalın içinde hareket ettiğini anlatmaya çalışır. Bu birbiri içine geçmiş olan sarmalın kolları, toplumsal olandan biyolojik olana, bireysel olandan içgüdüsel olana doğru kendine farklı yollar çizer (2014, s.68). Davranış bilimci Konrad Lorenz (2008), saldırganlığı tanımlarken, kabul edildiği şekliyle olumsuz bir atıftan çok türün devamını sağlaması için gerekli bir güdü olarak niteler.

Hayvan türünün beslenme, cinsellik-üreme güdülerinin türün devamını sağlayacak biçimde gücünü saldırganlıktan alıyor olması farklı bilimsel bakış açılarına göre değerlendirilebilir². Bu genelleyici yaklaşıma göre insanı bu nokta da dâhil olmak üzere diğer hayvanlardan ayıran tek unsur “akıl” olarak kabul görür. Arendt bu yaklaşımı eski bir tanım olarak nitelerken, genelleyici bir bakış açısı olan insanı diğer hayvan türlerinden ayıranın yalnızca “akıl” olması durumunu tek bir koşulla kabullenmektedir: “insana fazladan bahşedilen ‘akıl’, onu diğer hayvanlardan daha tehlikeli bir canavar yapar. Bizi tehlikeli biçimde ‘akıldışı’ yapan akıldır...” (2014, s.74).

Aklın bu ayırıcı durumu Lorenz’e göre insanı, hesapsızca, içgüdüsel bir yaşamın dışına çıkarmış ve doğal bir süreç içerisinde hâkim olamayacağı kadar geniş bir alandan onu sorumlu hale getirmiştir (2008, s.375). Lorenz’in “kavramsal düşünce” olarak adlandırdığı bu ayırıcı güç, bilginin yaygınlaşması yoluyla kültürel gelişime sebep olduysa da içgüdüsel kodlar bu değişimin hızına ayak uyduramamıştır. Ona göre, şiddetin ve saldırganlığın abartılı olan varlığı büyük oranda bu uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Aksi halde kendi türü içerisinde “orantısız” bir şiddet kullanımından bahsetmek diğer türler söz konusu olduğundan pek mümkün değildir (zira grubu dışarıdan

•••••

2 Konrad Lorenz “gelecek ve türün devamı açısından bakıldığında, rekabet halindeki iki canlı arasından daha güçlü olanın, belirli bir bölgeyi veya talip olunan dişiye zor kullanarak elde etmesinin sağlayacağı avantaj gün gibi ortadadır” (2008, s.67) derken üreme üzerinden saldırganlığın-şiddetin gerekli olan kullanımına vurgu yapmaktadır. Bu Arendt’in bahsettiği genelleyici bilimsel bakış açısına yerinde bir örnek olarak gösterilebilir.

gelen tehlikelere karşı koruma zorunluluğu içeride hem nüfus hem de grup birlikteliğini gerektirmektedir.³

Sofsky “şiddetin içinde barındırdığı genetik mirasın varlığının şiddeti yaratan etkenler içerisinde başı çektiği” fikrini, “olaylar, durumlar ve seçenekler arasındaki ince farkı göz ardı etmesiyle” eleştirir (2009, s.22). Genetik mirasın varlığı inkâr edilemezse de tek gerçek olarak kabul etmek mümkün görünmemektedir. Çünkü nihai olarak ve Arendt’in de bahsettiği gibi “anundalık” hali şiddete içgüdüsel bir özür sağlasa da planlanmış şiddeti nereye koymak gerekir? Sofsky bunu “eylemle dürtü arasında illa zorunlu bir ilişki yoktur” diye açıklar (2009, s.23). İnsana ait farklar aynı dürtü ile hareket eden kişilerin farklı eylemlerde bulunmasına neden olurken, farklı dürtülere sahip insanlarda aynı eylemi doğurabilir.

Bu nedenle insanın şiddeti yaratacak bir zihinsel yapıya sahip olduğu ön fikriyle hareket etmek, şiddetin tüm varlığını bu bilgi üzerinden değerlendirmek fazlasıyla genelleyicidir. Oysa şiddeti uygulamaya sokan sinir sistemimizin varlığı kendi kendine hiçbir etkene bağlı olmaksızın harekete geçmez. Bu eylem hali sosyalizasyon süreciyle, nasıl bir toplumsal yapı içerisinde bulunduğumuzla ve yaşam deneyiminin ne yönde geliştiğiyle ilgilidir. Genler şiddete eğilimli bireyler meydana getiremeyeceği gibi şiddete eğilimi olmayan bireyler meydana getirme gücüne de sahip değildir. En net ifadeyle “nörofizyolojimizde bizi şiddet doğrultusunda tepki vermeye zorlayacak hiçbir şey yoktur.” (??? 2014, s.38) Yine de Freud “insanın yumuşak ve sevgiye gereksinim duyan, ancak saldırıya uğradığında kendisini savunmayı becerebilen bir yaratık olmadığı, hayli büyük miktarda saldırganlık eğilimini de içgüdüsel yeteleri arasında barındırdığı”nı ileri sürer (2009 s.68). Her durumda şiddet fizyolojik mirasla ilişkili ise de tüm gücünü bu mirastan alması mümkün değildir. Şiddet en nihayetinde kültürel yapı içerisinde şekil alır. Ondan beslenir ya da izole olmak zorunda kalır. Her durumda şiddeti konumlandırmak zordur. Şiddeti doğuran etkenler de her zaman dolaysız biçimde ortada değildir. Kimi zaman dolaylı yollardan ve şaşırtmacalı olarak meydana gelir ve etkilediği alan öngörülenden farklı olabilir.

•••••

3 Erten ve Ardali, primatlarda saldırganlık dürtüsünün grubun içerisine bir yabancıyı girmesiyle ortaya çıktığını ve bunun bir savunma davranışı olarak değerlendirilebileceğini söylemektedirler (2014, s.146). Bu mevcut düzendeki karmaşayı çözmek için harekete geçmek anlamına gelir. Saldırganlık büyük oranda korunmayla ilgilidir bu nedenle de temel bir içgüdü olarak değil bir araç olarak görülmelidir.

Şimdiye kadar yazılanlar şiddeti bireysel ve kolektif olarak ayırma noktasına gelmemiştir. Etienne Balibar “Şiddet ve Siyaset: Bazı Sorular” adlı makalesinde bu ayrımın yapılmasının doğru olup olmadığını sorar (2014, s.57-60). Kolektif şiddeti siyasetle ilişkilendirme gerekliliği ve bireyseli bundan soyutlamanın imkânsızlığı, şiddeti niceliğine göre ayırmayı anlamsız hale getirir. Balibar, şiddeti “özel” ve “kamusal” olarak ikili bir anlama ayırıştırmanın mümkün olmadığını söylemektedir. Çünkü şiddet anlamı itibariyle benliğin sınırlarının aşılması, bu sınırlara tecavüz edilmesi ise şiddeti belirli bir alana atfetmek ve onu ilk elden bireysel ya da kolektif olarak sınıflandırmak anlamlı görünmemektedir. Ayrıca şiddetin bireysel bir hedefle yola çıkması doğası gereği toplumsal bir meseleye dönüşmesine engel değildir. Öldürme yasağı ve toplumda yarattığı hezeyan dikkate alındığında, bireysel olarak işlenmiş bir suçun toplumsal infiale dönüşmesi an meselesi olacaktır. Sofsky “son kertede şiddet eylemi daima bir bireyin elinden çıksa da, aslında çoğunlukla bir sosyal sürecin sonucudur” (2009, s.27) derken “sürecin dönüştürücülüğünü”, yani şiddeti eyleyen birey olmasına rağmen onu bu sürece taşıyan ve sonuca ulaştıran etkenlerin sosyal bir ağdan ayrı düşünülemeyeceğini vurgulamaktadır.

Tam da bu nedenle şiddeti tartışmak, teorik çerçevesinin dışına çıkarak üzerimize giydiğimiz kültürel kimliğimizi tartışmayı da gerektirir. Şiddetin bir yazgı olarak insanların hayatında var olduğu düşünülen toplumsal giridaplar, bu algının yarattığı kader anlayışı, şiddetle hesaplaşmayı da kişiselleştirir. İnsan, yazgısının dışına çıkamayacağı bir çaresizlik hissiyle birlikte yaşamayı kabullenir. *Kader* ve *Masumiyet* filmleri de Türkiye sineması içerisinde yazgının, hayatın meydana getirdiği şiddetin kader olarak algılandığı bir anlayışın hikâye edildiği filmlerdir. Bu çerçevede, makalede şiddeti anlamaktan öte şiddetin film dünyası içinde kendine nasıl bir yer bulduğu inceleneyecektir.

Şiddetin kadere dönüştüğü filmler: *Masumiyet* ve *Kader*

*Aşkı bir zavıflık olarak algılıyorum. Aşkı doğaya aykırı buluyorum. İşte bu noktada, aşk da kişinin kendine yönelttiği bir şiddet biçimidir. Aşk'ın kanserojen olduğu bilimsel olarak saptanmıştır.*⁴ (küçük İskender 2014, s.298)

Masumiyet ve *Kader* filmleri aynı öykünün farklı anlarını, zaman dilimlerini ele almakta ve belki de aşkın şiddete dönük olan yüzünü en yakıcı

•••••

4 Küçük İskender'in (2014, s.298) “Beş Dakika Delikanlı Olmanın Dayanılmaz Sıkıcılığı” adlı makalesinden.

biçimde göstermektedir. Yönetmenin tüm filmografisi incelendiğinde, takip edilebilecek benzer izleklerden bahsedilebilir. Bu bakımdan Zeki Demirkubuz, insan olma durumunun özü saydığı, aşk, acı, suç ve kader gibi insanın ve aslında yaşamın karanlık tarafının görünümünü içeren, hikâyesini bunlar üzerinden kurgulayan bir yönetmen olarak önemlidir. Demirkubuz'un iyilik ve kötülük gibi varoluşsal konuların etrafında dönen hikâyeleri, insan olma hallerini anlatır. Minimalist ve gerçekçi bir sinema dilini benimseyen yönetmen, hikâyesini gündelik yaşamın içinden çekip alarak, dramatik yoğunluğu kuvvetli, mağlubiyeti ve acıyı dile getiren hikâyelere odaklanmıştır. Biçimsel yönüyle Demirkubuz'un filmleri, plan-sekans tercihi, doğal ışık kullanımı (ışık kullanımında, filmin gerçekçi formunu değiştirecek kadar belirgin herhangi bir aydınlatma unsuru göze çarpmamaktadır), sakin ve sabit bir kamera kullanımı, atraksiyonsuz, sahnelerin hayatın ritmine yakın bir hızla art arda geldiği bir kurgu anlayışının benimsenmesi ile şekillenir. Demirkubuz büyük oranda filmlerinin akışını hayatın kendi ritmine bırakmak niyetindedir. Oyunculuk tercihi de bu genel ifade biçimin dışına çıkmaz, karakterler hayatın varoluşsal kaygıları içerisinde derinleşir ve idealize edilmenin olmadığı bir yapı içerisinde kurgulanır. Yaratılan karakterler iyinin ve kötünün belirsizliği içerisinde gidip gelirler. Zeki Demirkubuz neredeyse tüm filmleriyle, bireysel bir temsilin ardından toplumsal bir temsile varmakta, insanı kendi çevresi içerisinde ele almakta ve çevreyi bir dekor olarak değil yaşayan bir mekân olarak kullanmaktadır. Böylece yarattığı sinema gerçek bir mekâna yaslanmış olacaktır.

Demirkubuz'un filmleri bir diğer taraftan melodramın acıklı, ağdalı ve rastlantılarla dolu dünyasına ara ara girip çıkar. Asumen Suner (2006, s.185) melodramı açıklarken "kahramanların hissettikleri güçlü duyguların, yaşadıkları acıların, yaptıkları fedakârlıkların, kaderin karşılıklarına çıkardığı tesadüflerin hep 'gerçekte' olamayacak kadar aşırı" olduğunu vurgular. Yenilmiş insanların, hayat kadınlarının, kaybetmişlerin hikâyesini anlatırken, "gerçek hayatta olmaz" dedirten rastlantıların varlığı, Demirkubuz filmlerini melodramın diline yaklaştırır ancak hem filmlerin gerçekçi dili hem de şiddetin bir konu olarak neredeyse görünür hale gelmiş olması, aynı şekilde onu melodramdan uzaklaştıran etkenlere dönüşür. Bu bakımdan şiddetin görünürlüğü Demirkubuz filmlerinin önemli ayrımlarından biri haline gelir.

Yazgıyı kötülük ile birleştiren ve şiddeti baştan böyle kabul edilmiş hayatların merkezine yerleştiren hikâyeler kurgulayan Demirkubuz, özellikle *Masumiyet* ve *Kader* filmleriyle acının ve aşkın, şiddet ve yazgıyla nasıl bir

sarmal oluşturduğunu; hayatın, bu karanlık öyküleri nasıl ilahi bir güç gibi yönettiğini anlatmaya çalışır.

Masumiyet'te yaratılmış olan şiddet, Baudrillard'ın bolluğun ve refahın getirdiği amaçsız ve nesnesiz şiddeti⁵ (2008, s.226) değildir. Burada söz konusu edilen şiddet tam aksine yoksulluğun ve çaresizliğin yarattığı, sebebi olan bir şiddettir. Yokluk ve yoksunlukların, hayatın acımasızlığından doğan şiddetin var olduğu bir düzeni anlatır film. Bu yoksunluğu tarif edecek şekilde de hapishane sahnesiyle açılır.

Ergüden hapis olma durumunu “mekânı ve süresi kapatan tarafından belirlenen ve topluma açık veya zımni olarak onaylatılarak meşrulaştırılan kapatma, bir ‘askıya alınmış haklar düzeni’” olarak açıklamaktadır (2014). Yusuf’un askıya alınmasını istediği hakkı ise özgürlük hakkıdır. Hapiste olduğu süre boyunca dışarıdaki dünyaya yabancı kalmış, orayla olan bağı kopmuştur. Bu nedenle cezasını doldurmasına rağmen serbest kalmak istemez. Onun yerine hapiste kalmaya devam etmek ister.

Yusuf hapisten çıktığında akrabalarını, ablası ve eniştesini görmeye gider. Eniştesi tarafından sıcak karşılanır, kucaklaşırlar. Şefkat hissedilir. Ancak bu hissiyat abla ve eniştenin yaşadığı evin kapısına gelene kadardır.

Abla ile eniştenin ilişkisi şiddet ve saldırganlık doludur. Ev ise şiddetin görünen hali olarak temsil edilir. Suner, Demirkubuz’un filmlerinin hemen tamamında evin, tekinsizlik üreten bir mekân olarak kurgulandığından bahseder. “...Tümü rahatsız edici, tekinsiz evlerdir bunların. Tekinsizlik kiminde adı konmayan bir gerilim, huzursuzluk, psikolojik şiddet olarak hissettirir kendini, kimindeyse açıktan açığa dehşet üreten bir hal alır” (2006, s.174). Evin kapalılığını destekler biçimde ilişkiler donmuş gibidir. Kimse kimseyle gerçekten konuşmaz ve kimse kimseyi gerçekten duymaz. Şiddetin bütün bir şekilde duyumsandığı evin atmosferi adeta konuşmayan karakterler yerine konuşur. Ev içi atmosfer bu klostrifobik duyguyu destekler nitelikte oluşturulmuştur. Kamera evi köşeden ve aşağıdan, adeta gözetleyen bir gözün tekinsizliği ile kayda alır. Tüm bu iletişimsizliğe, kadrajdaki üç insanın birbirine değmeyen varlıklarına, gizlice ve öteden bir gözle bakar. Ev loş değilse de havası ve karanlıktır. Işık kullanımı, mekân içi doğal ışık kullanımıdır. Bu ter-

•••••

5 Baudrillard, *Tüketim Toplumu* kitabında “...refahın kendi gerçekleşmesinde doğurduğu denetlenemez şiddet”ten, bolluk ve şiddetin bir arada oluşundan bahseder. Bu şiddetin “amaçsız ve nesnesiz” olma hali, bolluğun yarattığı refahta aranmalıdır (2008, s.226).

cih, evin görünen yoksulluğunu daha da belirginleştirir. Yoksulluk mekânın her köşesinde, evin içinde kullanılan her eşyada daha da netleşir. Kameranın konumlanması, mekân içi doğal ışık tercihi ve mizansenini oluşturan diğer tüm unsurlar susturulmuş olan şiddetin ve kanıksanmış olan yoksulluğun birer simgesine dönüşür. Filmin genelinde iç mekân çekimlerin tercih edilmesi bu kapalılık duygusunu yoğunlaştırmıştır. Az olarak tercih edilen dış mekân kullanımında ise – örneğin Yusuf’un sokakta Uğur’la karşılaştığı sahnelerde – kameranın hareketli kullanımı ile tekinsizlik duygusu devam ettirilmiştir. Diğer taraftan iç mekânda kullanılan çerçeve içi çerçeveleme tekniği ile de bu kapalılık duygusu desteklenir. Suner’in ifadesiyle “çerçeve içinde çerçeve” tekniği “seçilen mekânların çirkin ve köhne görüntüsünü garip bir biçimde estetize ederken, diğer yandan görüntüyü iyice küçültüp daraltarak, köhne iç mekânların yarattığı kapalılık ve sıkıntı duygusunu daha da vurgulayan bir işlev üstlenir” (2006, s.175). Yine Yusuf’un ablasının evine gittiği bir sahnede abla ile karşılaşma, evin içerisindeki bir pencerenin ardında yaşanır. Bir biri ardına katmanlanan görüntüler, araya mesafe koyduğu gibi, karakterleri de bir çerçevenin içine hapseder. Tüm bu birbiri içine girmiş unsurlar, kimi zaman pasif kimi zaman görünür olan şiddet sarmalını destekleyecek biçimde kurgulanmıştır.

Özellikle Yusuf’un ablasının evindeki sahneler; temelde erkeğin kadınla hesaplaşması, iktidar kurma ve iktidarın korunması gerekliliği içinde tekrar eder durur. Arendt’in ve Benjamin’in iktidar ve şiddet arasında kurduğu bağ göz önünde bulundurulursa şiddet ile cinsiyet ilişkisi kolaylıkla kurulacaktır. Şiddetin ve onun bir görünümü olan savaşın, erkeklige dair tüm kodlarla birlikte anıldığı söylenebilir. Bir “erkeklik” meselesi olarak gündeme gelen “namus” kavramı, erkeğin şiddeti kullanmasını meşru kılan unsurlardan biri olarak kabul görür. Özellikle Demirkubuz’un kurduğu dünya içerisinde “ailenin mahremiyeti” yine şiddeti dört duvar arasına kapatan ve dışarı sızmasını engelleyen faktörlerden biri olarak işlev görür Bu durumda şiddeti “erkek olma hali” içerisinde değerlendirmek, kadının maruz kaldığı şiddeti net bir biçimde ortaya koyabilmek için gereklidir. Özellikle aile içi şiddet R. W. Connell’in de belirttiği gibi cinsiyeti merkeze alan şiddet eylemleri içerisinde en ağır olarak görülebilir (1998, s.33).

İktidar, şiddet ve cinsiyet birbiriyle sıkıca bağlı üç kavram olarak değerlendirilmelidir. İktidarın şiddeti hiç dâhil etmediği bir yapının mümkün olmayacağı daha önce tartışılmıştı. İktidar ve erkeklik bağlamı ise şiddete bir cinsiyet atfetmekle oldukça ilgilidir. R. W. Connell net bir biçimde şu bağlan-

tyı kurar; “otoriteyi meşru iktidar olarak tanımlayacak olursak, toplumsal cinsiyeti barındıran iktidar yapısında, otoritenin erkeklikle genel bağlantısının ana eksen olduğunu söyleyebiliriz” (1998, s.153). İktidarı gündelik hayat içerisine aldığımızda da durum değişmez. Yine iktidarın cinsiyeti erkek olarak kalmaya devam eder. Kadını erkekten ayıran bu hegemonik yapı aynı zamanda erkeğin kadına uyguladığı şiddeti de meşru hale getirir.

Kadına yönelik şiddet; cinsiyet merkezli olarak, kadına karşı uygulanan fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet eylemi olarak tanımlanabilir. Yusuf’un ablası da böylesi bir şiddete maruz kalmıştır. Evliyken peşinden gittiği ve aslında bu yönüyle de çemberin dışına çıktığı bir anda, birlikte kaçtığı kişi kendi arkadaşısı olduğu için kardeşi Yusuf tarafından ağzından vurulur ve dilsiz kalır.

Hem Yusuf’un ablasının dilsizliği hem de Uğur’un kızı Çilem’in dilsizliği (Çilem de Uğur’un kendisine hamileyken kocasından gördüğü şiddet nedeniyle sağır doğar) şiddetin bir sonucu olarak metnin içine yerleşir. İkisi de erkek şiddetidir. Ancak Çilem’ininki daha ağır bir mağduriyet içerir. Ne de olsa Yusuf’un ablası kocasını aldatmış ve bu nedenle cezalandırılmıştır. Buna rağmen Çilem annesinin cezasını çeker. Bu okumaya karşın film kadınları suçlamaz, tam aksine şiddetin gerekçelendirilmediği, tarafsız bir duruş sergiler.

Dilsizlik ya da konuşmama hali karşı tarafı çileden çıkararak bir tahrik unsuru olarak kullanılmış, özellikle Yusuf’un ablasının, kocasından şiddet görmesinin bir gerekçesi olarak gösterilmiştir. İzleyici konuşmayan bu iki kadını yalnızca üçüncü kişilerin anlattığı hikâyelerden tanır. Sessizliğin yarattığı şiddet, karşılık vermemenin, iletişim kurmamanın ve aslında muhatap almamanın yarattığı bir şiddettir. Kadın susar ve suskunluğuyla erkeğin kurduğu düzeni yok sayar. Konuşanlara karşı konuşmayanların direnişi olarak okunabilir bu durum.

Filmde hikâye edilen iki çocuğun suskunlukları şiddete karşı oluşturulmuş bir pasif direniş olarak görülebilir. Suner çocuklar için “etrafta olup biten her şeyi içine çeken, emen, dipsiz bir kara delik gibidir” (2006, s.202-203) demektedir. Çocuklar, şiddete tanık olurken, başlarından çeşitli trajediler geçerken sessiz ve tepkisiz kalanlar, görünmez olanlardır. Nihayetinde Çilem’in ateşinin çıktığı, hasta olduğu da dışarıdan gelen bir yabancı tarafından fark edilir. Bu dünya tümüyle şiddeti barındıran, şiddeti eyleyen ve yüklenen bir dünyadır. Şiddetten arınmanın mümkün olmadığı, şiddetin meşruiyetinin dahi sorgulanmadığı ve şiddetin içselleştirilmiş olarak orada asılı durduğu gerçeğinin ötesinde bir şey yoktur.

Çocukların tüm yaşananlara karşı daimi olan suskunluğu onları şiddet görmekten kurtarmaz. Yusuf'un eniştesi susan oğlu karşısında çileden çıkar. Çocuk diğeri gibi ve annesi gibi duymaz, görmez ve bilmez sanki. Bu aynı zamanda erkeğin iktidarını da tartışmaya açan bir tavidir. Erkek daha çok bunun için sinirlenir. "Yemeğe gel" dediğinde gelmeyen bir oğlu, konuşmak istediğinde onu duymayan bir karısı vardır. Otoritesi – aldatılmasının üzerine – her gün tekrar ve tekrar bu şekilde sarsılmaktadır. Şiddet bu yolla her anın içine yerleşir.

Yusuf'un eniştesi insanlık etmiş, karısına sahip çıkmış karşılığında aldatılmıştır. Kadın ona sahip çıkan bir erkek varsa ötesini talep etmemelidir. Yetinmesi gereken şey budur, gidebileceği son çizgi, sınır orasıdır. Sınırın ötesinde şiddet başlar, sanki öncesinde yokmuş gibi. Sonrası meşru sayılır, işin içine "namus" girmiştir. Erkek hak ettiğini alacaktır. Enişte ile abla arasındaki şiddet içeren sahneler, her akşam tekrar ettiği şekliyle böyle başlar. Enişte, şiddetin her akşam tekrar ettiğini gösteren, alışkanlık kazanmış bir refleksle kemerini çıkarır ve karşısında tüm suskunluğu ve tepkisizliğiyle oturan karısına vurmaya başlar. Erkek bu tepkisizliğe uyguladığı şiddeti arttırarak karşılık verir. Kadın ise susarak cevap verir. Artık şiddet gündelik rutinin içinde tekrar etmektedir ve kanıksanmıştır.

Hukukun, adaletin ve iktidarın var olduğu bir dünya değildir burası. Bauman'ın da söylediği gibi şiddetin gündelik döngünün içine girdiği bu nedenle de görünmez hale geldiği bir düzenin varlığı söz konusudur. Bu nedenle meşruluk kazanır ve toplumsal olanın içerisine çıkmamacasına yerleşir. Sıradan ve gündelik olana dönüşür.

Uğur ile Bekir'in hiç durmadan birbirlerine meydan okumaları ise kadın-erkek şiddetinin ötesine geçer. Uğur, Yusuf'un ablası gibi bir erkek tarafından susturulabilmiş/susturulabilecek bir kadın değildir. Melodramatik bir öykü kurulumunu anımsatırcasına, hayat kadını olan Uğur şiddetle baş edebilen, şiddete karşı şiddetle cevap verebilen bir kadındır. Bu nedenle Bekir erkek dünyası içerisinde Uğur'a karşı çaresiz kalır. Çaresiz kalmasının başkaca nedeni ise Uğur'a duyduğu yakıcı aşktır.

Bekir yıllarca ve çaresizce Uğur'un peşinden gitmiş, Uğur'dan kurtuldum dediği noktada bir kez daha kendini onun kapısında bulmuştur. Vardığı son onun çaresizce kabul ettiği, kadere boyun eğdiği sondur. Bu nedenle Uğur'la tartışsa da onun canını acıtamaz. Çünkü filmin kurduğu dünyada, hayatın merkezi, şiddetin merkezidir. Şiddetle sarılı bir sarmalın içinde gidip

gelir karakterler. Uğur Bekir'in kendisine doğrulttuğu silahın karşısına dikilir. Tetiği çekmesini bekler. Kaybedeceği bir şey yoktur Uğur'un. Ancak ne Bekir o tetiği çekebilir ne de Uğur o tetiğin çekilmesinden korkar. Oyunun önceden yazılmış olan kuralları bellidir. Bu oyun Bekir ile Uğur arasında yıllardır oynanmaktadır. Uğur aralarındaki bu bildik oyunu tekrar eder ve hiçbir şey yaşanmamış gibi "sana söylediğim saatte gelirim" diyerek gider. Uğur ve Bekir arasındaki ilişki, şiddetin erkeklik ile iktidar ve otorite ile kurduğu bağları ters düz eder. Bekir'de kimi zaman beliren erkeklik ile ilişkilendirilebilecek refleksler geride kalmış, Bekir varoluşunun tüm nedenleri ile birlikte erkek olmanın hallerini de arkada bırakmak zorunda kalmıştır. Şiddetin en görünen halini yaşatmak, Uğur'u vurmak üzere kapıya dayanmış ancak tüm bu alt üst oluş nedeniyle kapıda yığılıp kalmıştır. Bekir'in bildiği ezberler bozulurken, Demirkubuz sineması izleyiciyi, erkek ve kadının toplumsal kodlarını yeniden gözden geçirmeye davet eder.

Şiddet melodramdan alışık olunduğu üzere sadece kötünün üzerine yapışmaz, iyi ve kötü arasında gidip gelir. Bu kimin iyi kimin kötü olduğunun belirsizleştiği bir düzenin varlığını, aynı gerçek hayattaki gibi sınırların esnediği ve insanın köprüünün iki tarafında gidip gelebileceğini gösterir gibidir. Bekir'in hikâyenin tamamını Yusuf'a anlattığı sahnede iyinin ve kötünün çizgileri daha da bulanıklaşır. Kaderin, hayatın gerçekliği, aşkın yakıcı şiddeti ortaya çıkar. Aşkın kişinin kendine yönelttiği şiddet olma durumu iyice belirginleşir. Ama aşkın bu hali kabul edilir, kaderle anlaşmaya varılır. Bekir'in de söylediği gibi artık yapacak şey kalmamıştır.

Aslında Bekir'in yapacağı tek bir şey vardır artık Gürle'nin de söylediği gibi "taşıdığı aşkın kutsallığı altında ezilecek, onun karşısındaki aczine dayanamayıp kendini öldürecektir" (2012, s.40). Aslında uzun zamandır acizdir Bekir, Uğur gibi hayatın acılaştırdığı bir kadın karşısında daha da acizdir. Her şeyi olduğu gibi kabullendiği bir anda, oyunu bozar ve sabaha neşe içinde kalkacağı beklenirken silahla başından vurur kendini. Bu Bekir'in ikinci intiharıdır, ilki de yine Uğur'un kapısına gittiği bir gün, Uğur tarafından geri döndürüldüğü zaman yaşanmıştır. ⁶ İlkinde ölmek istemez yine de yaşanacak bir hayat, beslenecek umutlar vardır. Ancak ikinci intihar bütün umutların tükendiği, yaşamaya gücün kalmadığı bir zamandadır artık.

Bekir, artık hiç umut kalmadığı (tüm umutsuzluğa rağmen öncesinde belki biraz umut taşıyordu), yıllardır taşıdığı bu yükü artık taşıyamadığı, hiç-

•••••

6 İlk intihar sahnesi yönetmenin on yıl sonra çektiği *Kader* filminde yer alır.

bir yere aidiyet hissedemediği ya da aidiyet hissettiği tek kişi olan Uğur'u hayatının içine alamadığı bir durumda ve belki de bu sarmalın içinden çıkma isteğiyle öldürür kendini. Dayanabildiği kadar dayanmış onun ötesine geçememiştir. Yıllardır taşınan yükten, bedeninden, zihninden ve ruhundan kurtulmuştur. Elbette ki bu denli şiddetin, çaresizliğin ve acının içinde 'kurtulmak' çok kolay değildir. Ancak bu sefer şiddet, kişinin kendisine dönük olarak gerçekleşmiştir.

Bekir ailesinin ve çevresinin ondan beklediği şekilde bir "aile" kuramamış, babadan yadigâr kalan işi devam ettirememiştir. Artık yüklenemediği aşkın karşısında güçsüz kalır. Çaresizliği, beklentileri boşa çıkarmaktan değil daha çok Uğur'a sahip olamamaktan, belki de Uğur'un kendi çaresizliğinden kaynaklanır. Aksine eskide kalan tüm kayıplarını zaten çoktan kabullenmiştir.

Bekir'in yerini sanki o hiç yaşamamışçasına Yusuf alır. Uğur hayatının içine girmek konusunda ısrarcı olan bu erkekler için hiçbir şey yapmaz. En fazla uyarır. Onların hayatının kenarından bakıp izlemelerine izin verir. Bekir'in gittiği çetrefilli yoldan şimdi Yusuf gidecektir. Sarmal yine kendi içinde dönmeye devam eder.

Kurulmuş olan düzen, sevmenin suç sayıldığı bir düzendir. Bekir'in sonunu getiren, Uğur'u sürdüren şeydir. Uğur'un söylemiyle, seven kişinin cezası kesilmiş, hesabı görülmüştür. Cezasını çekecektir bu düzen içerisinde. Daha ağırı vardır. Uğur, Bekir'e esas şiddet orada dercesine hapisanede olan biteni anlatır. Kararı verecek olan hâkim, anlatılan bu düzenin ta kendisidir. Kime ne ceza vereceğini o belirler. Bekir'e düşen "beynine sıkmak" olmuştur, Uğur'a düşen fahişelik. Uğur düzenin bu olduğunu anlatmak ister. Şiddetin görüneni kadar görünmeyeni vardır. Kimi zaman bile isteye kabul edilip çekilir, kimi zamansa içine doğup katlanmak zorunda kalınır. Uğur'un kızı Çilem acının şiddetin içine doğup katlanmak zorunda kalanlardan olmuştur. Ama sonuçta hep kabul edilir, hem Uğur kabul eder hem de Yusuf. Ve devran dönmeye devam eder. Düzenin kurduğu şiddet Yusuf'un işkence gördüğü sahne ile şekillenir.

Kurulan bu dünya aynı zamanda kötülüğün kol gezdiği bir dünyadır. Yusuf, kaçan Uğur'un ardından çıktığı yolda böyle bir gerçeklikle karşılaşır. Zagor içerden çıkmış ve belalı bir pavyon sahibini on dört kurşunla öldürmüştür. Kötülük Demirkubuz'un sinemasında önemli bir yere sahip olur. Kötülüğün dominant bir güce dönüştüğü bir düzen içerisinde, kötülüğü sorgulamak da dönüştürücü olacaktır. Demirkubuz sineması; iyiliği ve kötülüğü

anlamaya çalışan, iyinin ve kötünün değişimini ortaya koyma çabasını içine giren ancak her durumda tüm bu ayrımların belirsizliğinin önemle altını çizen bir anlayışla, iyi ile kötüyü yaratan dünya üzerine odaklanır.

Film, yenilenlerin hikâyesi olarak ölümle son bulur, Uğur ile Zagor öldürülürler. Bu bir yanıyla kurtuluş diğer yanıyla düzenin aynı dışlılarla devam etmesidir. Yönetmen izleyiciyi karanlık içinde bırakacak şekilde sonlandırır filmi. Aynı hikâye başa dönmek koşuluyla *Kader* filminden devam eder.

Uğur ve Bekir'in gençlikleri çıkar karşımıza ilk sahnede, Bekir'in *Masumiyet*'te anlattığı ilk karşılaşmaları. Şiddet yine filmin merkezine yerleştirilir. Herkesin birbirini alt etmeye çalıştığı, büyüğün küçüğü ezmeye çalıştığı bir düzenin kurulmasıyla açılır film. Uğur'un kardeşine musallat olur mahallenin delikanlıları, kardeşi kurtaransa babasının hastalıklı varlığına rağmen annesinin sevgilisi olan Cevat'tır. Cevat bir yandan onun dışarıda ezilmesine engel oluyorsa da diğer yandan evdeki varlığıyla onu ezmektedir.

Esas tartışma Uğur ve annesinin arasında yaşanır. *Masumiyet* filminden tanıdığımız Uğur'un hangi çevre içinde yetiştiği, karakterinin hangi koşullarda şekillendiği görülür. Annesi zayıf bir kadındır, kocasının varlığına rağmen sevgilisinin peşine düşmek ister. Şiddetin bağımsız olarak şekillenmediği, içinde büyüdüğü çevrenin bir sonucu olduğu ortaya konulur. Şiddeti birey üzerinden şekillendirenin, varlığı ve yokluğunu ya da algısını yaratan şeyin, bireyin içine doğduğu sosyal çevre olduğu algısı yaratılır.

Erkeğin erkeğe karşı şiddeti belirir bu kez. Kahvehane daima sınırların denendiği, güç mücadelesinin olduğu bir mekân olarak kurgulanır. Otorite, güçlü olanın şiddete başvurması ile kazanılır. Bu nedendir ki erkekler sürekli birbirlerinin sınırlarını zorlarlar.

Baudrillard "amaçsız"ca işlenmiş – kimi ve hatta çoğu zaman toplu – cinayetlerin, talanların ve şiddet sahnesini sanki bir gösteriymişçesine iştahla izleyen izleyicilerin varlığından bahseder. Baudrillard'ın ifadesiyle; örneğin kitle iletişim araçları yoluyla görünür olan şiddeti ısrarla izleme isteği; "*orada olmama*" rahatlığı ile ilişkilendirilebilir (2008, s.27). "*Orada olmadan orada olmanın*" verdiği rahatlık "izleyiciye" emniyetli bir konumda adeta *katharsis* yaşama olanağı sağlayacaktır. Sofsky de benzer bir biçimde şiddeti seyretmenin cazibesinden bahseder:

Şiddeti seyretmek bir saplantı haline gelebilir. İnsanı çeken sansasyon merakı değil, şiddetin bizzat kendisidir; yabancı bedenin yok edilişi, karşısındaki yaratığın

yalvarıp yakarmaları, kan kokusudur. Başta tepkiler temkinli, ikirciklidir. Şiddet iter, insanı iğrendirir, korku ve dehşet yaratır ama aynı zamanda çeker ve büyütürler de. İnsan orada kendi başına gelecekleri görür. Şok midede bir yumruk gibi hissedilir, bulantıya sebep olur, baş döndürür, sonra korku, sınırlarda hafif bir titreşimin ardından yerini rahatlatıcı bir gevşemeye bırakır. Ne olursa olsun, seyirci artık kendisini güvende hissetmektedir. Duyduğu, gördüğü acı, kendi acısı değildir ki... olup bitene artık yukardan bakmaktadır; hatta kendisine bile itiraf edemediği bir hakimiyet duygusuyla doğruluk yerinden (2009, s.15).

Şiddeti dâhil olmadan seyretmenin verdiği bu uçuculuk ve hafiflik hissi şiddeti izlemeyi mümkün kılmakta, daha da ilerisi tercih edilir hale getirmektedir. Nihayetinde hayatta kalma becerisi diğer ölümleri gördüğünde daha çok anlam kazanacaktır. Sofsky kendinden başka birinin ölümünün, insanın kendisine hayatta kalma başarısı hissettirdiğini, “varoluşun en kuvvetli duyumsandığı anın, başkalarının öldüğü an” olduğunu söylemektedir (2009, s.17). Öldürmek, ölüme karşı kazanılmış bir savaş, ona hükmetmek anlamlarını içerir. Öldürmek sonsuza uzanacak bir ölümsüzlük duygusundan beslenmektedir. Yine kahvehanede geçen bir çatışmanın ardından, Zagor’un Cevat’ı öldürmesi de böylesi bir mücadeleye denk gelir. Silahlar çekildiğinden ölmek ve öldürmekten ötesi yok gibidir. Ya ölürsün ya da öldürür bir ileri gidersin. Öldüren olarak “ölümsüzlük” ve güç kazanırsın. Öldürmenin böylesi bir güç kazanımına sahip olduğu ve gücü elde eden olarak “kahramanlık” ya da delikanlılık mertebesine çıktığı gerçeğiyle yüzleşmek gerekir. Zagor ve Cevat arasında geçen sahne de tam da bu mücadeleyi simgeler bir kurguya sahiptir. Bir diğeri ise hapisanedeki Zagor’un Bekir’i vurdurduğu sahnedir. Bu sefer içeriden (hapisaneden) dışarıya “benim olanı bırak” mesajı gider. Zagor, Bekir’in bir süredir Uğur’un yanında olduğundan haberdar olmuş ve dışarıdaki adamlarına Bekir’i vurdurmuştur.

Sessizlik, suskunluğun ve iletişimsizliğin yarattığı şiddet, Bekir vurulup baba evine döndükten sonraki yemek masalarında bolca hissedilir. Bekir’in karısı yaşadığı bütün ağırlığa rağmen ağlayamaz bile. Terk edilmişliğinin hesabını sorması mümkün değildir. Sessizliğin terörize ettiği ortamda şiddet, en yoğun biçimiyle hissedilir.

Bekir’in “kayboluşu” sahne sahne anlatılır. Bekir ve Uğur, Bekir’in geri döndüğü bir gün, kıyasıya kavga eder. Bekir açıkça söyler olan biteni, kendi tutsaklığını Uğur’un tutsaklığı üzerinden anlatır. Bekir ve Uğur nerede olduğu bilinmez bir dünyanın tam ortasında yeniden karşı karşıyadır. Yönetmen aç ve karşı açılımları kullanarak karakterlerin kendi iç çaresizliklerini, gel git hallerini vurgular. Bekir yalvarır Uğur’a, İstanbul’a gitmekten bahseder.

Uğur'un tüm arızalarını ve hayatın ona getirdiklerini çoktan kabullenmiştir. Uğur bunun mümkün olmadığını söyler. Belirgin bir çatışma yaşanır aralarında. Duygular sürekli bir çatışma halinde eğriler çizer. Bir yandan filmin adını onaylarcasına kaderin getirdiklerini kabullenmişlik belirir, diğer yandan öfke patlamaları yaşanır. Bekir küfreder hatta tokat atar Uğur'a. Yine de fark etmez. Bekir Uğur'un peşinde, Uğur Zagor'un peşinde kaybolmaya devam edecektir. Bu kayboluş Bekir'in birlikte ot içtiği arkadaşlarının ağzından döktür. Bekir'in Uğur'a şiddetle bağlandığı aşkı anlatılır:

Uğur abla, Bekir abimin esas manitası, ama esaslı kızdır. Siz bakmayın Bekir abimin evli barklı olduğuna esas hikayesi Uğur abladır. Kerem ile Aslı'nın aşkından daha eşsizdir, benzersizdir... Bekir abim kurşunlar yemiştir bu yolda, kaç defa ölümlerden dönmüştür, bilekler kesilmiş, aylarca hastanelerde, yıllarca akıl hastanelerinde kalmıştır. Uğur ablamın peşinden gezmediği şehir, yürümediği yol, görmediği diyar kalmamıştır bu memlekette.

Yaşanan bütün şiddetin, aşkın yıkıcılığının bir özetidir anlatılan. Bir hikâye, masal gibi olan anlatımına karşın gerçeğin en yakıcı ve en yıkıcı yerinden gelir. Aşkın tarifini şiddet üzerinden verir sanki, kaybedilenler üzerinden... *Masumiyet* filminde Haluk Bilginer'in canlandığı Bekir karakterinin ağzından dile getirilen "tira" ikinci kez burada tekrarlanır. Hikâyenin aslını anlatmaktır niyeti ama hikâyenin aslını kaybetmek, yok etmek istercesine başka bir hikâye anlatır. "Kim uyduruyor bu anlatılanları" der. Uğur'un kendi peşinden koştuğu kurgusunu yaratır. Uğur'un bir gün, Bekir'in "on numara" olarak tarif ettiği tüm güzelliğiyle dükkâna geldiğini ve Bekir'le birlikte olmak istediğini ima ettiğini söyler. Bunun üzerine Bekir "efendilikle" Uğur'u dükkândan göndermeye çalışmış ancak ısrar etmesi üzerine kendi deyimiyile "yazıhaneye çekmiştir". Erkeklik üzerinden anlattığı hikâyesi buğulanmış camların arkasında kalır. Bu birçok yönüyle aslını yansıtmayan hikâyesi ile Bekir gerçeği küçültmek, önemsizleştirmek ister gibidir. Ama sonrasında bunu hiç yapmamışçasına yine Uğur'un peşine düşecek, sızdığı gecenin sabahında kendini Kars'ta, Uğur'un yanında bulacaktır. Bütün hesaplar yapılmış, bütün köprüler atılmıştır. Dönülecek yol, gidilecek yer yoktur artık. Hayatın şiddetinin içinden geçeceklerdir birlikte.

Sonuç

Şiddet; tanımlanması ve yorumlanması bakımından kimi zorluklar içerse de, toplumsal kimi kodları içerisinde barındırsa ve detayda kimi farklı yorumlamalara açık olsa da, genel-geçer bir kabule tabidir. Bireysel, toplumsal, hukuksal ve psikolojik birçok dinamiği içinde barındıran şiddet kavramı, sana-

tın ve özelde sinemanın kimi zaman değip geçtiği kimi zamansa esas konusu haline getirdiği bir olgu olarak değerlendirilebilir. Zeki Demirkubuz sineması Şiddeti görünür olanın ötesine taŐıyarak, hayatın gündelik durumunun içerisine yerleştirerek sıradan olanın sıra dıŐılıęına yakın bir mesafede ele alır. Şiddeti, kötülüğü ve insan olmanın hallerini konu edinen Zeki Demirkubuz bu yönüyle Türkiye sineması içerisinde görünür bir konuma yerleşir.

Zeki Demirkubuz, kötülüğü hikâye ettiğini belirtir ve bu tercihin hayatı anlamlandırma ve sorgulamada iyilikten daha güçlü bir aracı olduğundan bahseder. Demirkubuz'un karakterleri genellikle kötülüğe kaderin yarattığı bir ıkıŐsızlık içinde bulaŐmıŐ kiŐilerdir. İyiyi kötüden ayırmak bu nedenle zorlaŐır. Demirkubuz, Nihal Bengisu Karaca'ya (2001) verdiği bir röportajda kötülük ile olan bağını Şu Şekilde açıklar;

...bizi meraka teşvik eden ktlktir. Ktlklere bakarken ya da onlar nedeniyle acı çekerken başlar anlama çabası. Bu anlama çabasının kaynağı olması nedeniyle kötülük olgusuna ilgi duyduğumu söyleyebilirim. Hatta daha da ileri gidip bugün insan hayatına yön veren anlamların tümünün kaynağında kötülük olduğunu düŐündüęümü söyleyebilirim... Her Şey kötülükle yzleŐtięimiz anda bir soru olarak ortaya çıkıyor, ya da bir kuŐku olarak beliriyor. Kötülük son derece sorgulayıcı ve insani olmanın anlamını belirleyici bir Şey.

nc Sayfa (1999) filminden Meryem'in de dediği gibi "herkes köŐeye sıkıŐmıŐtır, insan bu kadar sıkıŐtıęında ne yapar, saldırır". Demirkubuz "bas-kı altındaki insanları anlatıyorum" derken, hayatın yarattığı Şiddet içerisine sıkıŐmıŐ, kader mahkmlarının hikâyesini anlatmaktadır. Yoksulluğın ve yoksunluğın yarattığı Şiddettir. Uğur'un "kim karar verir, kim yazar çizer" dediği de bu bilinmeze atılmış sorulardır. Ama kendileri karar veremezler. AÇık olurken de cinayet iŐlerken de kader hep devrededir. Söz konusu olan Şiddetin kadere yazgıya dönüştüğü hayatlardır.

Demirkubuz yarattığı atmosferle Şiddeti film dili üzerinden görünür hale getirmektedir. Evlerin yoksulluk, Şiddet ve gürültüyle dolu olan havası nefes almayı zorlaŐtıran bir atmosfere dönüşür. Bunu yaratan teknik tercihler olduğu kadar, hikâyenin ve karakterlerin kurulumu ile de ilişkilidir. Yenilmiş, yanılmıŐ, kadere yenik düŐmüŐ, hata yapmış, yoksunlaŐmıŐ karakterler hayatın Şiddetini daha da görünür ve gerçek kılarlar. Demirkubuz hayatı yenmiŐ, onunla başa çıkabilmiŐ çok az karakter yaratır. Onun karakterleri daha çok kabullenmiŐ, yazgıya boyun eğmiş, bu sarmalın içerisinden çıkmayı baŐaramamıŐtır. Onlar hep hayatın cilvelerine rastlamıŐ, yenildike yenilmiş ve bir daha yenilmiŐlerdir. Bu nedenle yakıcı bu nedenle Őiddetlidirler.

Kaynakça

- ARENDR, H. (2014) *Şiddet üzerine*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BALIBAR, E. (2014) Şiddet ve siyaset: bazı sorular. BALIBAR, E., İNSEL, A. ve SELEK, P. (der.) içinde. *Şiddet, siyaset ve medenilik*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.57-80.
- BAUDRILLARD, J. (2008) *Tüketim toplumu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Z. (2005) *Bireyselleşmiş toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BENJAMIN, W. (2010) Şiddetin eleştirisi üzerine. ÇELEBİ, A. (der.) içinde. *Şiddetin eleştirisi üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları, s.19-43.
- CONNELL, R. W. (1998) *Toplumsal cinsiyet ve iktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- COPET-ROUGIER, E. (1989) 'Le Mal Court': başsız bir toplumda görünen ve görünmeyen şiddet-kamerun'daki mkakoklar. RICHES, D. (der.) içinde. *Antropolojik açıdan şiddet*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.69-93.
- COVER, R. (2010) Şiddet ve söz. ÇELEBİ, A. (der.) içinde. *Şiddetin eleştirisi üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları, s.175-214.
- DERRIDA, J. (2010) Yasanın gücü: otoritenin mistik temeli. ÇELEBİ, A. (der.) içinde. *Şiddetin eleştirisi üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları, s.43-134.
- ERGÜDEN, I. (2014) Örnek bir şiddet mekânı: hapishane. *Cogito Dergisi*, 6-7, s.109-117.
- ERTEN, Y. ve ARDALI, C. (2014) Saldırganlık, şiddet ve terörün psikososyal yapıları. *Cogito Dergisi*, 6-7, s.143-165.
- FREUD, S. (2009) *Uygarlığın huzursuzluğu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- GÜRLE, M. (2012) Masumiyet ve kader: oyalanmanın estetiğine dair. ARSLAN, U. T. (der.) içinde. *Bir kapıdan gireceksin: Türkiye sineması üzerine denemeler*. İstanbul: Metis Yayınları, s.31-45.
- İSKENDER, K. (2014) Beş dakika delikanlı olmanın dayanılmaz sıkıcılığı. *Cogito Dergisi*, 6-7, s.297-299.
- KARACA, N. B. (2001) İdeal iyiliğin yolu kötülüğü anlamaktan geçiyor. *Aksiyon Dergisi*, 363. 17 Kasım 2001. [Çevrimiçi]. http://www.aksiyon.com.tr/nihal-bengisu-karaca/ideal-iyiligin-yolu-kotulugu-anlamaktan-geciyor_508253 [Erişim tarihi: 28.01.2015].
- LORENZ, K. (2008) *İşte insan: saldırganlığın doğası üzerine*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- PARKIN, D. (1989) Şiddet ve irade. RICHES, D. (der.) içinde. *Antropolojik açıdan şiddet*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.249-271.

- RICHES, D. (1989) Şiddet olgusu. RICHES, D. (der.) içinde. *Antropolojik açıdan şiddet*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.10-42.
- SOFSKY, W. (2009) *Dehşetli zamanlar: amok, terör, savaş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- SOMERSAN, S. (2014) Şiddetin iki yüzü. *Cogito Dergisi*, 6-7, s.41-51.
- SUNER, A. (2006) *Hayalet ev: yeni Türk sinemasında aidiyet, kimlik ve bellek*. İstanbul: Metis Yayınları.
- WILLIAMS, R. (2011) *Anahtar sözcükler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anonim (2014) Şiddet Üzerine Bildiri. *Cogito Dergisi*, 6-7, s.37-41.
- WOLLEN, P. (2004) *Sinemada göstergeler ve anlam*. İstanbul: Metis Yayınları.

Kürtaj Haberleri Söyleminde Şiddetin İktidarı

Nüket Elpeze Ergeç

Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi

nergec@gmail.com

Öz

Bu çalışmada şiddet, Michel Foucault'nun biyoiktidar kavramı ile haber metinlerindeki söylemler üzerinden açıklanmıştır. Çalışmada "kürtaj yasası" haberleri örneğinde biyoiktidar kavramı ve şiddet, Foucaultcu bir yaklaşımla incelenmiştir. Şiddet kavramı, ihlâl olarak kabul edilen tanımı üzerinden hareket edilerek, incelenmiş şiddet pratiğinin bir görünümü ve biyoiktidarın bir yansıması olarak ele alınmıştır. İktidar ve şiddet ilişkisindeki eklemlemeleri belirlemek için eleştirel bir okuma yapılan çalışmada, Foucault'nun önerdiği beden üzerinde yaşayan iktidara dönüşüm bir düşünce pratiği olarak görülmüştür. Kürtaj haber söylemleri eleştirel söylem analizi ile incelenmiştir. Çalışmada; disiplin eden, beden ve nüfusa ilişkin her şeyi düzenleyen iktidarın her yerde olduğu, şiddeti haklılaştırdığı ve normalleştirdiği haber söylemleri aracılığıyla ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Foucault, biyoiktidar, kürtaj hakkı, şiddet, söylem.

• • • • •

Makale geliş tarihi: 01.10.2015 • Makale kabul tarihi: 03.11.2015

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

ilef dergisi • © 2015 • 2(2) • sonbahar/autumn: 179-201

The Power of Violence in the Abortion News' Discourse

Nüket Elpeze Ergeç

Çukurova University Faculty of Communication

nergec@gmail.com

Abstract

In this study, news discourse on violence is examined through Michel Foucault's conceptualization of bio-power. Discourse on "abortion law" in two daily newspapers in Turkey (*Sabah* and *Zaman*) are explored through critical discourse analysis. The concept of violence understood as a violation is regarded as an aspect of refined violence practice and a reflection of bio-power. This study asserts that the power disciplining and regulating everything related to body and population is everywhere and it justifies and normalizes the violence through news discourse.

Keywords: Foucault, biopower, abortion rights, violence, discourse

Hegel'e göre insanın kendini yeniden yaratmasının yolu düşünce, Marx'a göre ise emektir. Varoluşçu felsefenin kurucularından Sartre'da ise şiddet, ezilmiş insanın kendini var etmek için kullandığı temel araçtır. Barışçıl bir öze sahip olan düşünce ve emek karşısında şiddet olgusu derin bir ayrılık yaratır. Günümüzde şiddet yoluyla kendini var etme dürtüsü ancak bir akıl rahatsızlığı olarak görülür ki bu, sadece psikiyatrik bir norm olmayıp toplumsal bir olgudur. Arendt kimi zaman şiddetin gereksiz olmadığını, onu bir insanlık durumu olarak gördüğünü söyler ve "Kimse meşru müdafaa amacıyla gerçekleştirildiğinde şiddeti sorgulamaz" (1997, s.58) der. Buna göre, doğası gereği araçsal olan şiddet, kendini haklılaştırması istenen amaca ulaşmakta etkin olduğu ölçüde rasyonel bir kimliğe bürünür. Kaldı ki gerçekten de şiddet, devrimden çok reformun silahıdır (Arendt 1997, s.88). Buna göre Arendt şiddeti, kısa vadeli olduğunda ve araç-amaç sapması olmadığı sürece, yozlaşmış bürokraside ve devrimlerde kısa sürmesi şartıyla kimi zaman haklı ve yerinde bulmaktadır. Bu çerçevede şiddetin kötülükle eş değer görülmemesi gerektiğini de söyleyen Arendt, bütün bunları doğal süreç olarak kabul etmektedir. Ancak genel olarak Arendt şiddetin rasyonel olmadığını ve insanlık dışı olduğunu da belirtir.

Şiddet, sadece özneye bağlı ya da özel alana ait insan doğasına özgü bir olgu olmayıp, toplumun en alt katmanından başlayarak hükümetlerin politikaları ve yasaları kapsamına giren yönetsel, toplumsal ve politik bir olgu olarak, çok boyutlu biçimde karşımıza çıkar. Toplumun parçalı ve çok katmanlı yapısı içinde zaman ve uzam bağlamında da şiddetin anlaşılması ve kavramsallaşması değişmektedir. Yan yana geldiği kavramlar bizleri şiddeti yeniden okumaya ve anlamaya zorlamaktadır. Fransız düşünür Michael Foucault, iktidar sorununu hayat üzerinde uygulanan şiddet pratiklerinin açığa çıkarılması üzerinden incelerken şiddeti, iktidarı göstermenin bir yolu olarak kabul eder. Böylelikle insan bedeni sadece biyolojik olarak değil, sosyolojik ve siyasi olarak da bir varlık ifade eder. Aslında beden toplumsal olanın bir ifadesidir. Bu kapsamda, modern toplumda özne ve iktidar arasındaki ilişkilerin kuramsallaşmış ifadesi olan biyoiktidar ve biyopolitika Foucault, Agamben ve Hardt ile Negri'nin çizmiş olduğu yol haritalarıdır ve birçok açıdan birbirlerini çağrıştırmakla birlikte, başka birçok açıdan da ayrışır. Foucault'nun kuramsallaştırdığı biyoiktidar kavramı, temelde nüfusun ekonomik bir kaynak olarak düşünölmeye başlanması, bu anlamda da verimliliğinin yeni bir çalışma alanının konusu haline gelmesi ile ilişkilidir (Yardımcı ve Salgırlı 2011, s.5). Agamben'e göre (2013), "uysal bedenleri" yaratan söz konusu yeni biyosiyasi iktidarın ulaştığı disiplinci denetim olmasaydı, kapitalizmin gelişim ve zaferi mümkün olmayacaktır.

Bu bakış açısında ise arkeo-geneolojik¹ teorilerinin temelini oluşturan Foucault'nun yaklaşımı önemli görölmelidir. Bilindiği gibi, iktidarı öznenin şekillenmesinde temel belirleyici olarak kabul ettiği çalışmalarında Foucault, öznenin dönüştürölme kiplerinin bir tarihini oluşturma üzerine yoğunlaşır (Foucault 2000, s.57). Buradaki iktidar sadece yönetici sınıf ve hegenomik kastlar olmayıp bireylerin gündelik pratiklerinden bedenlerine kadar işleyen, giderek daha da incelen, tüm mikroskobik iktidarlar dizisidir (Foucault 2003, s.48) ve söylemler aracılığıyla iktidar her yerden gelmektedir. Foucault yazılarında, modern toplumlarda iktidarın biçim değiştirdiğini, buna bağlı olarak şiddetin de uygulama ve gösterölme biçiminin değiştirdiğini vurgular. Bu çalışmada Foucault'nun modern toplumda iktidarın Türkiye bağlamında şiddeti kullanma biçiminin yaşatma üzerine kurgulanmasının nasıl işlediği sorusuna

•••••

1 Foucault'nun düşünce hayatına bütünüyle egemen olan üç ana kavram vardır. Çözümlemelerinin "düşünce sistemleri"ne ilişkin olanları arkeoloji, "iktidar biçimleri"ne ilişkin olanları geneoloji, "kendine özen gösterme"ye ilişkin olanları ise etik ile belirlenen, üç ayrı dönemde yapılır. Foucault, arkeolojik ve geneolojik yöntemle iktidar kavramı üzerinde çalışmıştır. Bkz. M. Foucault (1999) Bilginin Arkeolojisi. Çev. Veli Urhan. İstanbul: Birey yay.

yanıt aranmıştır. Kadın bedeninin kontrolü yoluyla uygulanan inceltilmiş şiddetin görünür biçimi olan kürtaj yasası, çalışmada şiddetin bir biçimi olarak, Foucault'nun biyoiktidar kavramı kapsamında çözümlenecektir. Çalışmada öncelikle biyoiktidar kavramı tartışılacak ve bunun şiddetle ilişkisi açıklanacaktır. Medya söylemlerindeki iktidar ve şiddet ilişkisinin kurulduğu sonraki bölümde ise kürtaj hakkına ilişkin haber söylemlerinde inceltilmiş şiddet ve biyoiktidar ilişkisi incelenecektir. Son olarak haber metinleri aracılığıyla toplumun çeşitli iktidar katmanlarından gelen söylemlerle yaratılan şiddetin haklılaştırılmasına ve normalleştirilmesine değinilirken, şiddetin basit anlamından uzaklaşırken söylemlerle iktidarın aracı olma biçimi üzerinde durulacaktır.

Biyoiktidar ve şiddet ilişkisi

Foucault'ya göre modern çağa geçişle birlikte iktidar öldüren değil yaşatan iktidar olmaya doğru bir değişim süreci yaşamıştır. 28 Ocak 1976 tarihli ders notlarında Foucault 16. ve 17. yüzyılda Roma tipi tarih bilincinin, yani hükümlanlık ritüelleri ve söylencelerine sahip tarih bilincinin, terk edilmeye başladığını, devrimin özgürleşme vaat ve tahminlerine yoğunlaşmış modern adı verilecek bir topluma geçildiğini ve 19. yüzyıl ortasında söylemlerin neden bu kadar önemli ve merkezi olduğunun anlaşılabilirliğini belirtir (Foucault 2002, s.91). Foucault modern çağı özgürleşme söylemlerinin dolaşıma girdiği dönem olarak tanımlarken, 18. yüzyılın sonunda iktidar tarafından insan bedeninin kuşatılma biçiminde meydana gelen değişikliğin ürününün modern ruh, birey ve insan olduğunu ve iktidarın mikrofiziği ile modernizm arasında doğrudan ilişki olduğunu söyler (Keskin 1996, s.121).

Hapishanenin Doğuşu adlı yapıtında şiddeti iktidarı göstermenin en önemli yolu olarak kabul eden Foucault (1992), iktidarın modernizmle birlikte bedenler üzerinde kurduğu tahakküm biçiminin dönüşümünü açıklamak için biyoiktidardan bahseder. İktidar sorununu hayat üzerinde uygulanan şiddet pratiklerinin açığa çıkarılması üzerinden sorgulayan Foucault'ya göre, insan bedeni sadece biyolojik olarak değil, sosyolojik ve siyasi olarak da bir varlık ifade eder. Şiddet gösteriden çıkartılmış, ruhsal ve bedensel biçime getirilmiştir. Bu kapsamda beden aslında önemli bir siyasi güçtür ve bu gücün kontrol edilmesi gereklidir. Kontrol eden ise güçlü olandır ve iktidar kontrol mekanizmasını elinde tutmak için, bedeni kuşatarak baskılamanın yollarını aramaktadır. Siyasal iktidarın rolü, bu güç ilişkisini sürekli olarak, bir tür sessiz savaş yoluyla, yeniden kurmak ve hatta bunu, insan bedenlerine varınca dek kurumlar, ekonomik eşitsizlikler ve dil içerisine yeniden yerleştirmek

olacaktır. Foucault'ya göre, insan bedeni siyasal bir alanın içindedir ve iktidar doğrudan bedene müdahale edebilmektedir. Bedenin bir müdahale alanı olmasının temel sebebi ise ekonomik kullanımı ve üretim gücü olmasından kaynaklanmaktadır. Bedenin işgücü olabilmesi ise bir tabiiyet ilişkisi içinde olmasına bağlı olacaktır ki yararlı bir güç haline gelebilsin. Bu nedenle, iktidar bedeni disipline etmenin yollarını ararken tabi olma sürecini de ya şiddet ya da söylemsel araçlarla gerçekleştirmektedir (Foucault 1992, s.31).

Foucault ders notlarında “19. yüzyılın en temel olaylarından biri, yaşamın iktidar tarafından göz önüne alınması diyebileceğimiz şeydir” (2002, s.245) der ve bir anlamda, canlı varlık olarak insan üzerinde bir iktidar kurma, biyolojik olanın devletleştirilmesi eğilimi olduğunu belirtir. Klasik dönemde doğrudan bedenle temas kuran, mahkûmun bedenine uygulanan fiziksel şiddet, yerini ilke olarak hayatta kalmaya zorlayan daha etkili baskı teknikleriyle donatılmış şiddet pratiklerine bırakmıştır. Bu şiddet pratikleri ise yasa ile bedeni teminat altına alan ve bu yolla onu disipline eden Foucault'nun dispoitifler adını verdiği yasalar, kurallar, kurumlar ve söylemler gibi idari tasarruflardır.

Foucault “biyoiktidar” kavramıyla modern toplumlarda değişen iktidar yapısının bireyi yaşatan kontrol mekanizmaları geliştirdiğini düşünür. Bu kontrol mekanizmaları bedene ilişkin alınan yasalar, kararlar ve politikalar olarak tezahür eder. Foucault iktidar alanını tüm yaşam pratiğinin gerçekleştiği, baskı altına almaktan çok şekil vermeyi ve düzenlemeyi amaçlayan güçlerin etkileştiği bir alan olarak tanımlar. Bu alanda gerçekleşen iktidar insanlara yaşamın sağladığı güçleri sınırlamayan, üretken ve canlı olan biyoiktidar'dır. Foucault hapishaneyi temel yaşam alanı olarak ele alırken disiplinci iktidarı şöyle açıklar:

...Birincisi bedeni makine olarak alır ve bireyi disipline etmek için, beden terbiyesi, yeteneklerin arttırılması, güçlerin açığa çıkarılması ve yararlılığı, bireyin etkili ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleşmesini amaçlar: insan bedenin bir anatomi-politikası (2007, s.102).

Foucault biyoiktidarın diğer kutbu olan nüfusun biyopolitiği hakkında da şunları söyler:

...Beden yaşam mekanikleri ile donatılmıştır ve biyolojik süreçlerin temeli olarak hizmet eder: *üreme*, doğum ve *ölüm*, sağlık düzeyi, ortalama *ömür* gibi bütün bu durumlarla değişimlerine sebep olabilir. Onların denetlenmesi bütün bir *müdahale* serisi ve düzenleyici kontroller tarafından sonuçlandırılmıştır (2007, s.103)

Foucault'ya göre, iktidarın elinde kurumlar dizisi ve devlet dizisi olacak biçimde iki farklı müdahale mekanizması vardır (2002, s.256). Beden-orga-nizma-disiplin kurumlar dizisi, nüfus-biyolojik süreçler-düzenleştirici meka-nizmalar ise devlet dizisi olarak tanımlanır. Bunlar bir makine olarak beden üzerine merkezileşen müdahaleler olup bedenın anatomi-politiği iken, ikinci müdahale biçimi nüfusun biyopolitiği olup bedeni doğal bir tür olarak alır ve nüfusu siyasal özne olarak algılar.

Beden disiplini ve nüfus düzenlemeleri iktidarın insan yaşamı ve bedeni üzerindeki iki temel örgütlenmesidir. Anatomik ve biyolojik olarak beden performanslarına dönük ve yaşamın süreçlerine bakan iktidarın yüzyıllar içinde değişim geçirdiğini belirten Foucault, iktidarın işlevinin öldürmekten yaşamı baştan sona kuşatarak denetim altına almaya dönüştüğünü ileri sürer. Hiçbir zaman iktidarı tek başına ele alıp incelemeyen Foucault'ya göre iktidar bir ilişki biçimidir ve tarihsel süreçte yeri ve yöntemleri değişen dinamik bir olgudur. Foucault'nun *Hapishanenin Doğuşu* ya da *Cinselliğin Tarihi* isimli yapıtlarına bakıldığında iktidar düzenleyici bir yapıda anlatılır, nitekim biyoiktidar kavramı ile düzenleyici ve denetleyici yapısını açık biçimde ortaya çıkarır.

Medyada şiddetin söylemdeki iktidarı

Biyoiktidar yaşamın pratik ve minimum zorunluluklarının iktidarın ilgi alanına girmesini ifade eder. Beden olarak değil de yaşayan canlı varlık olarak insanla ilgilenen biyoiktidar, nüfusla ilgili kolektif görüngüleri iktidarın müdahale alanına çeker. Foucault'ya göre, hem bedenın hem de yaşamın beden ve nüfus kutuplarıyla birlikte yaşamın sorumluluğunu yüklenen bir iktidarla yüz yüzeyiz. Her iktidar bir dizi amaç ve hedefe sahiptir. Foucault'ya göre iktidar yekpare, homojen bir egemenlik olgusu olarak bir bireyin, grubun ya da sınıfın ötekiler üzerindeki egemenliği olarak ele alınmamalı, dolaşımda olan zincir biçiminde işleyen bir şey gibi çözümlenmelidir (2002, s.43). Birey iktidarın hem bir etmeni hem de aracısıdır: iktidar, oluşturduğu bireyden geçiş yapar. Dolayısıyla "her bireyin bedeninde iktidar vardır" yorumunu yapan Foucault'ya göre, iktidarı çözümlmek için en aşağıdan başlanması gerektir. Bunun nasıl gerçekleştiğini cinselliğin yasaklanması örneği üzerinden anlatan Foucault, denetim mekanizmalarının nasıl etkili olduğunun aileden başlamak üzere tüm çevreyi değerlendirmek suretiyle anlaşılabilirliğini savunur. Buna göre, doğrudan doğruya çevrenin, toplumun en alt düzeylerinde cezalandırma, bastırma ya da dışlama olgularının nasıl kendi gereçlerine, kendi mantığına sahip olduğuna ve nasıl birtakım gereksinimleri karşıladığına bakmak

gerekiyor. Ayrıca bunların etkenlerinin kimler, neler olduğunu göstermek ve bu etkenleri kesinlikle genel durumuyla burjuvazide değil, yakın çevre, aile, akrabalar, doktorlar, polisin en alt derecesi vb.'den oluşabilen gerçek etkenlerde aramak ve bu iktidar mekanizmalarının nasıl belirli bir anda, belirli bir konjonktürde ve belirli birtakım değişimler aracılığıyla ekonomik olarak kazançlı ve siyasal olarak yararlı olmaya başladığını göstermek gerekiyor (Foucault 2002, s.45-46). "Toplumdaki en büyük güce sahip iktidarın hedef ve amaçlarına ulaşmakta tüm iktidar şebekelerini çalıştırabilme yeteneğine sahiptir" demek Foucault'ya göre pragmatik değildir. Ancak iktidarın rasyo-nelliği göz ardı edilemez; bu siyasal iktidar tarafından çizilen ve diğer iktidarlar eklenerek yayılan taktiklerin rasyonelliğidir (Foucault 2007, s.73). Kuşkusuz bu taktiklerin en önemlisi yaratılan ve yayılıma giren söylemlerdir. Toplumdaki sayısız iktidar ilişkisi kitleye nüfuz eder, onu belirler, oluşturur; iktidar ilişkileri gerçek söylemin birikmesi, işleyişi ve üretimi olmaksızın ne işleyebilir ne yerleşebilir ne de ayırt edilebilir (Foucault 2002, s.38). İktidarın hakikat söylemlerinin temel araçlarından belki de en önemlisi kitle iletişim araçlarıdır.

Burada söylemlerin yayılmasıyla medya arasındaki ilişkiyi kurabilmek için Stuart Hall'ın görüşlerine başvurmak gerekir. Çünkü Hall (1986) söylemi ideolojinin mücadele alanı olarak merkezileştirir. Hall, anlamlandırmanın, iktidarın toplumda yansız bir güç olmadığı ve ideolojinin yalnızca gerçek bir maddi güç haline gelmekle kalmadığı, belli mücadelelerin yapılmasında kazanılacak bir ödül haline geldiği yorumunu yapar. Bu noktada Hall, 'razı olmanın' üretim sürecinde medyayı baskın ideolojilerin temsil alanı olarak kabul eder (1994, s.75).

Bir iktidar biçimi olarak toplumda yer alan güçler içinde muhatabımız olan medya şiddet sorusunun da doğrudan muhatabı olabilmekte ve haber içeriklerinde yarattıkları söylemleri ile iktidarın belirlediği gerçekliği ve bunların arasına gizlenen şiddet söylemlerini yaymaktadır. Michael Foucault'ya (1999) göre söylem gerçekliğin üretilip belirlendiği yapıyı ifade ederken, söylemi, belirli kurallara göre işleyen konuşma / yazma biçimleri olarak tanımlar. Foucault'nun söylem teorisinin kaynağını bilgi / iktidar ilişkisi oluşturur. Bu çerçevede söylem yalnızca bilginin değil, aynı zamanda davranışların, yani eylemin niteliğini de belirler. Foucault'ya göre bilgi, egemen güçlerin kendi değerlerini diğerlerine empoze etmesidir. Şiddetin kaynağı tahakküm kuran olarak evrildiğinden birçok konuşma, yasa ve kuralın arasına gizlenmiştir. Medyadaki her metin okurunu bir okuma edimine yönlendirirken söylem

denilen derin yapıyla muhatap olur. Oskay, şiddetin kitle iletişiminde kullanımının olası sonuçlarını “şiddet kullanımını olağan saydırmak”, “kamu düzenini savunma görevindeki kimselerin eliyle kullanılan şiddet biçimlerinin gösteriminin yayınlarda sıklaşması ile kitleleri kamu yetkililerine bugüne kadarki demokratik toplum yönetimi felsefesinin hoş görmediği ölçüde otorite tanımaya itmek” ve “şiddet kalıplarını öğretmek” başlıklarıyla açıklar (Oskay 2014, s.457). Oskay’ın tanımladığı kitle iletişim araçları üzerinden oluşturulan şiddet yapısı söylemlerle kendine yol bulur. Bu söylem yapıları, medya aracılığıyla kamu yetkililerinin otorite ve daha geniş yetkiyle biyoiktidar kurmalarını sağlarken, gerçek yaşamdaki yaşatmak üzerindeki yetki biçimi şiddetin ortaya çıkmasının temel kaynağı olur.

Hükümetlerin yaptığı yasalar ve aldığı kararlar meşruluğun temel dayanağı olmaktadır. Bu yasaların meşruluğu ironik biçimde şiddeti de içerebilmektedir. Günümüzde bu durum özel ve bireysel olan kadın bedenine ilişkin politikalarda açıkça görülmektedir ve kadın bedeni politik alanın bir parçası olmuştur. Bu durum çeşitli çalışmalar aracılığıyla ele alınmış ve incelenmiştir (Koşacioğlu 2009; Kubilay 2014). Kubilay (2014) kürtaj tartışmasını incelediği çalışmasında, köşe yazarlarının kadın bedeni üzerinde din ve siyasetin etkisinde oluşturdukları argümanları değerlendirir. Bora (2012) kürtaj tartışmalarının toplumsal hak temeline oturtulmasını eleştirdiği yazısında “*bedenlerin denetimi yeni teknolojiler, yeni yollarla ve elbette yeni söylemlerle gerçekleştiriliyor*” yorumunu yapar. Kürtaj yasasına ilişkin tartışmaları, basılı gazetelerin ilk sayfasında söz bilim açısından, söylem yaklaşımı ile inceledikleri çalışmalarında Passerat ve Beştaş (2014), ilk sayfaların kurgulanışında gazetelerin “dünya görüşlerini yansıtmaya” kaygılarının egemen olduğunu bulgularlar. Çalışmada Passerat ve Beştaş (2014) haber metinlerinde haberdeki olay ve açıklamanın kendisinden çok, bu olayı ya da açıklamayı kimin yaptığıyla ilgilendikleri ve kürtaj haberlerini de bu kişiye göre gerekçelendirdikleri bulgusuna ulaşırlar. Böylece, gazeteler verdikleri manşetler ile verdikleri haberin gerçek değerini değiştirebilmektedir.

İktidar ve şiddet aralığında haber söylemlerinde kürtaj hakkının incelenmesi

Dönemin Başbakanı, “kürtaj cinayettir” açıklamasından sonra kürtaj yasasının Haziran 2012’de Meclise gideceğini ve Sağlık Bakanlığının hazırlayacağı “kürtaj raporu” sonrasında kürtajla ilgili yasa çıkaracaklarını söylemiştir. İktidarın en üst düzeydeki temsilcisi Mayıs 2012 tarihinde, “Zaten bakanıma söyledim, kürtajla ilgili yasayı hazırlıyoruz ve bu yasayı çıkartacağız” şeklinde

açıklama yapar. Mevcut durumda yasal olarak gebeliğin 10. haftasına kadar kürtaj yapılabilirken, yasayla yasal sürenin dört haftaya indirilmesi planlanıyordu. Dört haftalık ya da daha az süreli hamileliklerde bile kürtajın “ancak annenin sağlık durumunu tehdit eden durumlarda” geçerli olması ve tecavüz sonucu hamileliklerde dahi kürtaj yapılmaması da gündemdeydi. Adalet ve Kalkınma Partisi Merkez Yürütme Kurulu toplantısında kanun tasarısının Haziran ayı içinde meclise getirilmesi kararı verilir. Bu olay sürecinde Kürtaj yasasına ilişkin gelişme ve değerlendirmeler medyada çeşitli boyutlarıyla konuşulup tartışıldı ve tartışılmaktadır. Siyasi iktidar gücünü haberlerde yer alan söylem yapıları içinde belirlerken, diğer iktidarların da haber söylemlerine eklendiği görülür. Aslında nüfusun kontrol altına alınmasının bir uzantısı olan kürtaj yasası iktidarın yaşatma hakkının tezahürü olarak yorumlanabilir. Yaşam üzerinde iktidarın yetki kullanma hakkı, modern dönemde iktidar mekanizmalarında derin bir dönüşüme uğramıştır. Modern dönemde iktidarın bu yapısında şiddet, inceltmiş birtakım teknik süreçlerin/prosedürlerin içinde gelişir. Bu çalışmada biyoiktidarın kapitalizmin gelişmesinin vazgeçilmez bir ögesi olduğu ön kabulüyle (Foucault 1994, s.144) Mayıs-Temmuz 2012 tarih aralığında yayınlanan kürtaja ilişkin sınırlı sayıda haber amaçlı örneklem yoluyla seçilerek incelenmiş ve haber metinlerine eklenen söylem yapıları bulgulanmıştır.

Çalışmada, biyoiktidar ve şiddet ilişkisini ortaya koyan medya söylemleri eleştirel söylem çözümlemesinin sunduğu yapılarla ele alınmıştır. Wodak'ın (1999) önerdiği söylem çözümleme yönteminin izlendiği bu çalışmada öncelikle gazete yazılarındaki tematik içerikler belirlenmiş ve daha sonra tematik alan içindeki stratejiler saptanmıştır. Bu stratejiler aracılığıyla söylemdeki dilsel biçim ve yapıların çözümlenmesi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, “kürtaj” kavramının metinlerde nasıl tanımlandığı ve nasıl sürdürüldüğü, kürtaja ilişkin niteleyicilerin seçiminde hangi söylemsel tercihlerin belirginleştiği ve kürtaja ilgili sunulan olay ve durumların nasıl bir eş dizimsel örüntüye dönüştürüldüğü dilsel olarak incelenmiştir. Bu incelemeler biyoiktidar kavramı ile yorumlanırken Foucault'nun perspektifine vurgu yapılmıştır.

Söylem çözümlemesinde seçilen metinler konuyla doğrudan ilgili ve mantıklı olmak zorundadır. İktidar ve şiddet ilişkisinin okunmasını sağlayan haber metinleri, ana akım yayın kuruluşu olması nedeniyle Sabah gazetesinin ve liberal İslam kimliği ile Zaman gazetesinin arşivlerinden alınmıştır. Söz konusu haberler, ulusal olarak yayınlanan Sabah ve Zaman gazetelerinin Mayıs ve Temmuz 2012 tarih aralığındaki arşivlerinin “kürtaj hakkı” ve “kürtaj ya-

sası” anahtar kelimeleriyle arama motorlarında taranmasıyla tespit edilmiştir. Bunların arasından iktidar ve şiddet söylemlerinin dolaylı ve eklemleyici niteliğini en çok taşıyan on haber seçilerek inceleme yapılmıştır.

Çalışmanın devam eden bölümünde kürtaj kelimesinin hangi kavram, olgu ya da yapılarla yan yana kullanıldığı, bir başka deyişle ilişkilendirildiği-ne dair bir okuma yapılmıştır. Bu aşama “kürtaj” kavramına ilişkin bir tematik yapı oluşturma amacını taşımıştır. Yazılarda kürtaj hakkının ele alınışındaki açıklamalar, kürtaj hakkı çerçevesinde oluşturulan konular, olumlama ya da olumsuzlama ve kürtaja ilişkin düzenlemeler yorumlanırken pozitif ya da negatif biçimde sunma birkaç üst kavram çerçevesinde toplanır. Çalışmada şiddet ve iktidar ilişkisi kapsamında bir okuma yapıldığından, haber söylem yapılarında iktidarın yaşatma hakkı temalaştırma boyutunda ele alınmıştır. Bu haberler iktidar ve şiddet ana teması çerçevesinde çözümlenmiştir. Tarihsel yaklaşımda önemli olan, söylemde ideoloji ve güç ilişkileridir. Tematik yapının betimlenmesinde Wodak ve diğerleri (1999, s.31) tarafından kullanılan bir üst-kavrama bağlama uygulamasından yararlanılmıştır. Bu nedenle, çalışmada seçilen haberler incelendiğinde “kürtaj”ın nedensellik bağlamı ile gündeme geldiği görülmüştür. Bu nedenselleştirmelerin ise üç başlık altında toplandığı görülür. Bir üst-kavrama bağlama yöntemi ve temalaştırma yapıları üç alt başlık kapsamında ele alınacaktır. Bu bağlamlar ise,

1. Siyasi iktidarın açıklamaları,
2. Bilimsel kurumların açıklamaları,
3. Dini kurumların açıklamaları

şeklinde sınıflandırılmıştır. Wodak’a göre, söylemde ikinci boyut dil-dışı toplumsal değişkenlerin ve kurumların bütününden oluşan bağlamdır. Buna göre, söylemi üretenin kültürel, ekonomik, dinsel, etnik, politik, vb. konumu ile söyleminin taşıdığı ideolojinin niteliği bağlantılıdır. Bu açıdan ikinci olarak dilsel örgütleniş incelenmiştir. Çalışmada söylemde yaratılan dilsel örgütleniş, nedenselleştirme bağlamı ile birlikte biyoiktidar kavramı aracılığıyla açıklanmıştır.

Siyasi İktidarın Açıklamaları Bağlamında Kürtaj

2012 yılının Mayıs ayında kürtaj yasasına ilişkin tartışmaların medyada yer alma biçimi tam da Foucault’nun ayarlama iktidarı tezini doğrular niteliktedir. Bu döneme ilişkin haberlerin, siyasi iktidarın kadın bedeni ve cinselliğini doğrudan ilgilendiren kürtaj hakkını tartışmaya açmadan sınırlandırılmasına ilişkin yasanın hazırlığı hakkındaki açıklamaların temelinde nedenselleştirme

görülür. Foucault'ya göre hükümranlığın iktidarı olan ve öldürebilme gücünden ibaret olan bu büyük, mutlak, iktidarın yerine şimdi, biyoiktidar teknolojiyle birlikte, "yaratma" iktidarı olan sürekli, çok bilgili bir iktidar ortaya çıkar. Modern hayatın bu yeni iktidarı ayarlama iktidarı denilen bir yapıya bürünür (Foucault 2002, s.252). 2012 Mayıs ayında yer alan haberlerin yarattığı söylemlere bakmak için aşağıda alıntılanan metinler incelendiğinde disiplinci ve yaşatma hakkına sahip bir iktidar görülür. Bunlar haber metinlerinin alıntıları olmakla birlikte, aslında siyasi erkin sahibinin kendi sözleri niteliğindedir: "Erdoğan, İstanbul'da katıldığı toplantıda 'Sezaryenle doğumlara karşı olan bir başbakanım. Kürtaji bir cinayet olarak görüyorum. Buna kimsenin müsaade etme hakkı olmamalı' dedi" (Sabah, 26.05.2012). Foucault'nun deliliğin hakikatin ötesinde bir söylem olduğunu belirtmesine benzer bir biçimde (2006, s.352), kürtajın cinayet olduğu söylemi de iktidarın yeni alanlar yaratma isteği ve gücüne denk düşmektedir. Bu alanın en temel özelliği, yapısal olarak değil söylemsel olarak inşa edilmesidir. Foucault bu yeni alanların ortaya çıkışında belirleyici özelliğin, iktidarın "olması gereken"e ilişkin normatif belirleyici kapasitesi olduğunu söyler. Bu kapasite ile iktidar söylemlerde yarattığı güç ile yeniden anlamlandırma ve tüm ilişkilerde sınırları çizme gücüne de erişir. İktidar normal olmanın normsal çerçevesini ortaya koyduktan sonra, fiziksel ve yasal olarak bunu değiştirme konusunda yetkin hale gelir. Önce söylem üzerinde kürtajın doğasına ilişkin açıklama getiren iktidar, ardından bu söyleme uygun kurumsal mekanizmalar geliştirerek denetim ve kontrol süreçlerini birlikte işletecektir.

Biyoiktidar olarak adlandırılan iktidarı ilgilendiren, nüfusun biyopolitiği kapsamında kürtaj hakkı söyleminde olduğu gibi bedeni koruma ve geliştirmeye yöneliktir. Bu nedenle haber söyleminde özneyi dilsel örgütleniş olarak yöneten sınıfa ait "müsaade etme hakkı"nın, bu söylemlerin içinde yer alması şaşırtıcı olmamaktadır. Her ne kadar bu söylem yapısı, iktidarın söyleme tabi kılma yöntemine uymasa da iktidarın inşa etmeye çalıştığı emir-itaat yöntemine uygundur. Bir başka haberde de yine politik konum söylemin öznesi tarafından dilsel örgütlenişe yansımış ve "müsaade edilmez" dilsel yapısının kullanıldığı görülmüştür:

Başbakan Kürtaj Yasası için Sağlık Bakanı'na talimat verdiğini açıkladı. ...ABD'de kürtaja karşı mücadele ve yasalar olduğunu belirterek, 'Batının birçok toplumunda aynı şekilde bununla ilgili çıkarılmış yasalar var. Şimdi biz de bunu çalışıyoruz. Bunun bizim değerlerimizde bir defa yeri var. Buna müsaade edilmez. Allah göstermesin, bir ölüm tehdidi gibi şeyler, onlar ayrı konular' dedi... (Sabah, 29.05.2012).

Haberlerde yer alan “Buna müsaade edilemez” “talimat verme” gibi söylemler yaşatmak için müdahale etme veya yaşama biçimine, yaşamın nasılına müdahale hakkı biçiminde tezahür eder. Burada yaşamın sorumluluğunu üstlenen iktidar yaşamın nasıl olması gerektiği yetkisini de üzerine alır ve bunu söylemler yoluyla inşa eder. Yarattığı tertibatı yürütebilmek için insanları ikna etmenin yolu da, bilginin sahibi olduğunu onlara göstermektir. Bu nedenle, izin veren ve izin verilen konumlarının, iktidarın bilme yetisinden geldiğini söylemsel olarak inşa etmek de ikna stratejilerinin bir parçasıdır. Biyoiktidar yaşamı yükseltmek, yaşamın kazalarını, iyi ya da kötü olasılıklarını ve zayıflıklarını denetim altına almak için kendi tekniklerini kullanır. Yaşam süresini denetleme ve doğum kontrol pratikleri, biyoiktidarın kendini koruma ve yaşamı denetleme işlevleridir. Bu iktidar yaşama dair tüm olguları kategorize edip düzene sokar ve bireyleri bu düzen temelinde ıslah etmeye çalışır. Foucault’nun deyişiyle “öldürmek hakkının yaşatma yetisine dönüştüğü bu yeni iktidar” bunu öylesine abartır ki kadın bedeninde biyolojik olarak var olanı yaşatma hakkını, düzenleyici tekniklerle ele alır. Nüfusu düzenli hale getirmek, onu iç ve dış tehditlerden korumak ve böylece hayatı teşvik etmek üzere ona biyolojik düzeyde müdahale etmek de bu düzenleyici teknikler arasında yer alır. Buna hakkı olduğunu ilan etmek amacıyla kendine destekleyici unsurlar arayan iktidar, söylemde, dilsel örgütlenişte normalleştirme stratejisi de kullanır. *Sabah* gazetesindeki 29.05.2012 tarihli haberde haberin öznesi tarafından verilen ABD örneği bu stratejinin sonucudur. Normalleştirme pratiklerinin sonucu olarak gerçekleşen bu süreç aslında disiplinli iktidarın temel amacını oluşturur. Modern çağ, deyim yerindeyse zorlayıcı ve baskıcı nesnelleştirme biçimlerinin öteki adı olarak dispozitiflerin içinden geçerek gelişir. Emeği ve cinselliği özgül ve önemli kılan şey, bir yandan ekonomi politiğin söylemleri, diğer taraftan tıbbi bilme tarafından “sahiplenilmiş”, “aşırı derecede sahiplenilmiş” olmalarını sağlayan şey, biyoiktidarın normalleştirme teknikleri ile birlikte disiplinli iktidar ilişkilerinin bir araya gelmesidir. Demek ki bu iki iktidar, kimi kez söylendiği gibi, Foucault’nun düşüncesinde, biri ötekinin dışında, biri ötekenden bağımsız, biri ötekini takip eder biçimde değil de, daha çok bilme/iktidarın iki birleşik işleyiş biçimini oluşturacaktır. Elbette bir yanda bedenlerin terbiye edilmesi, öte yanda nüfusun düzenlenmesiyle; uygulama noktaları, odakları, özgül ereklere ve hedefleriyle birlikte (Foucault 2002, s.284). O nedenle bu düzenleme politikaları haber söylemlerinde iktidarın kendi sesiyle, yeni bir söylem ekleme ihtiyacı dahi duymadan yerini alır.

Sağlık Bakanı Recep Akdağ kürtajla ilgili yasal düzenlemenin mutlaka çıkarılacağını belirterek, 'Meclis 1 Temmuz'da kapanırsa yasal düzenleme Ekim'e kalacak. Ama yasal düzenleme dışında yönetmelikler ve uygulamalarla yapılacak çok iş var' dedi (Sabah, 26.07. 2012). ..Akdağ, ilgili bilimsel bir heyetle çalışma başlattıklarını belirten ..., Türk toplumunun büyük bir bölümünün kürtaja karşı olduğunu söyledi (Sabah, 31.05. 2012). Sağlık Bakanı Recep Akdağ 'Benim kişisel yaklaşımım, prensip olarak gerekmedikçe, tıbbi gereklilik olmadıkça kürtaj yapılmamasıdır (Sabah, 31.05.2012).

Yukardaki haber söylemlerinin açıklamasını en doğru biçimde Oskay'ın şu cümleleri özetler:

İnsanlar kendi yaşamları üzerinde karar alma yetkisine sahip otoriteleri medyada gördükçe kendini yönetilen (bağımlı) taraf olarak görmekte; kendi kaderlerini ve geleceklerini kendilerinden çok yönetim işlevini yüklenmiş "otoritelere bırakması gereken bir sorun olarak görmektedir. Toplumu korumak için iş yapan ya da iş yapar gibi görünen polisler, avukatlar, doktorlar, siyasetçiler (2014, s.464).

Bu açıdan biyoiktidar hiyerarşi ilişkisinde, kürtaj yasasını düzenlemeleri için talimat vermesi normalleşir. Yönetilen ve yöneten tarafın olması Foucaultcu paradigmada farklı biçimde değerlendirilir. İktidarın hükmetme işlevi, düzenleme biçimine dönüştüğü için bir anlamda yönetsel hale gelmiştir. Yaşamın bütünü ile ilgilenen bu yeni iktidar düzenlemeye ilişkin alınan kararları, hükmetme değil düzenleme olduğu söylemler aracılığıyla yaratılan yeni hakikatlerdir.

Foucault'ya göre hakikat ikna etme gücü ile anlam kazanır. Çünkü gerçek iktidarın somut anlamdaki gücünü saklayarak onun yerine ikna edici bilgileri devreye sokar.

Kürtaj konusuna 'kadının seçim hakkı' ve 'bebeğin yaşam hakkı' gibi yaklaşımlar olduğunu belirten Akdağ, 'Biz bulunduğumuz nokta itibarıyla bebeğin yaşam hakkını çok önemsiyoruz' dedi (Sabah, 30.05.2012).

İktidarın kadının kürtaj hakkına müdahalesi bu bilgiler çerçevesinde iktidarın toplum üzerindeki baskı ve kontrol süreci olarak anlaşılır. Bu hakkın elinden alınması gereklilikten doğmuştur. Söz konusu gereklilik ise iktidar tarafından ortaya atılan "tıbbi gereklilik", "bebeğin yaşama hakkı", "toplumun büyük bölümünün kürtaja karşı olması", "kürtaj cinayettir", "her kürtaj bir Uludere'dir" ya da "kadının hayrına bir iş değil" ve "vicdanlar kabul etmez" gibi söylemlerden doğmuştur. Meselenin kadının sağlığını ve bebeğin yaşam hakkını beraber korumak olduğuna işaret eden iktidar, yaşatan ve ikna

eden iktidar konumunda söylemlere sahiptir. Zira disipline edici iktidar bedeni cezalandırmak yerine ruha yönelir. Modern iktidarda amaç bedene acı çektirmekten çok ruhsal bedeni normalleştirmek ve dönüştürmektir. Bunu da yarattığı söylemlerde kullandığı dilsel stratejilerle gerçekleştirir. Bu nedenle siyasi iktidarın,

Kürtaj sonuçta kadına bir çok zarar veren bir işlem... Erken komplikasyonları var, geç komplikasyonları var. Biz mümkün olduğu kadar kadının ailesiyle, eşiyle birlikte planlama yapmasını kolaylaştırmalı, bunun önünü açmalı, kürtaj sayısını da azaltmalıyız. 'Brakın herkes kürtaj yaptırsın' demek, kadının hayrına bir iş değil (Sabah, 26.06. 2012).

biçimindeki bir söylemi şaşırtıcı olmadığı gibi, normalleştirme stratejisi olarak yorumlanabilir. Dilsel yapılandırma olarak kürtaj haberlerinde kadın, özne olarak yer almaz. Daha çok nesneleştirilmiş beden üzerinde denetim nasıl yapılmalı, nasıl terbiye ve disipline edilmeli söylemleri, iktidar söylemlerine eklenmiş dilsel örgütlenme olarak karşımıza çıkar. Biz vurgusunun olduğu söylemlerde kürtaj hakkı yeniden biçimlendirilmiş olur. Burada biyoiktidarın tahakküm ve hegemonya ilişkileri netleşmiştir. Bu ilişki otoriteryen bir ilişkidir. Kürtaj hakkı toplumsallaşmış, kadının hakkı tamamen elinden alınmış ve yaşatan iktidar böylelikle rızayı söylemlerdeki dilsel örgütlenme aracılığıyla üretmiştir.

Bilimsel Çalışmalar Bağlamında Kürtaj

Kadın sadece gücün ve iktidarın kurduğu tahakküm ile uğraşmaz. Aynı zamanda güvenlik, sağlık, hukuk, bilim ve siyaset gibi kurumların yardımını kendine çevirmekle uğraşmak zorundadır. Şiddet görünümüleri o kadar gizlenmiş ve normalleşmiştir ki hangi iktidardan geldiği de bulanıklaşmıştır. Foucault iktidarın, cinsellik üzerinde her düzlemde aynı biçimde etkinlik gösterdiğini söyler (2007, s.67). Foucault'ya göre iktidar her yeredir, tek biçimli ve kütleli biçimde işler. Devletten aileye, hükümdardan babaya, mahkemeden gündelik küçük cezalara, toplumsal egemenlik mercilerinden özneyi oluşturan yapılara, yalnızca farklı ölçeklerde genel bir iktidar biçimi bulunur. Her durumda iktidar hukuksal bir biçim yoluyla şemalaştırılır ve yol açtığı etkiler itaat biçiminde tanımlanır.

Bir tarafta yasa koyan iktidar ve diğer yanda bu yasalara itaati zorunlu olan taraflar vardır. Amaç itaat etkisine ulaşmaktır. Bu nedenle kürtaj hakkına ilişkin haberlerde bilimsel gerekçelerin kullanılması olağandır. Çünkü şiddetin yeni ve inceltmiş tekniklerle toplumsal bünyeye yayılmasını somut

tekniklerden oluşan dispoitifler sağlar. Gdmleyici stratejiye sahip olan dispoitifler, kürtaj hakkı haberlerinde söylemler olarak ortaya çıkarken ve söylemi yapılandırırken bilgiden ve bilimsellikten de faydalanır. Bilgi, hakikatlerin söylemler aracılığıyla çoklu bölgelere yayılmasını ve pekişmesini sağlar. Foucault'ya göre bilgi, egemen glerin kendi değerlerini diğerlerine empoze etmesidir. Bilgi ise hakikatin yansımasıdır. Ancak, Bauman'a göre bilimin pratiği, özünde, devlet politikasınınkinden farklı değildir; her ikisi de hükmedilen bir alanda bir tekel yaratmayı amaçlar ve bu amaçlarına benimseme/dışlama aracını kullanarak ulaşıır (2003, s.18-19). Kürtaj hakkına ilişkin haberlerde bilimsel kuruluşların yaptığı açıklamalar aracılığıyla yapılandırılan söylemlerde rastlanır.

Kürtaj cinayettir' sözünün ardından başlayan tartışmaya, vatandaşın nasıl baktığını Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi tarafından yayınlanan 'Türkiye'de kürtaja bakışın' son 20 yıllık verilerini ortaya koyan araştırma ışık tuttu. ... binin üzerinde katılımıyla yapılan "Kürtaj Konusunda Türk ve Avrupa Kamuoyu 1990-2011" araştırmasında 20 yıl içerisinde kürtajı onaylayanların oranında yüzde 50 azalma oldu (Sabah, 31.05. 2012).

Dicle niversitesi'nin, toplumda kürtaj, kürtaj algısı, karşı ve taraf oranlarını belirlemek amacıyla bin 100 kişiyle yüz yüze görüşerek yaptığı ankete göre, toplum genel anlamda kürtaja karşı. Bu karşı çıkma oranı eğitim, din ve geleneklere göre değişiyor. Prof. Dr. Sabri Eyigün, anketi Sosyal Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin yaptığını belirterek, araştırmaya katılanların temelde kürtaja karşı olduklarını, ancak buna rağmen bölgede kürtaj oranının yüksek olduğunun görüldüğünü söyledi (Zaman, 09.07.2012).

İktidarın "kürtaj cinayettir" söylem yapısı akılcı ve bilimsel araştırmalarla güçlendirilirken, aynı zamanda meşrulaştırılır. Toplumsal bir sorun olarak görülen kürtaj hakkının ortadan kaldırılması, sorunların da ortadan kalkacağı düşüncesini beraberinde getirir. Bu anlamda söylemsel bir şiddet için ortam ve zemin de yaratılmış olur. Bu acımasız akılcılık ve bilimsellik, kürtajın bireysel bir karar olması gerçekliğinin tahrif edilmiş bir biçimde görülmesine neden olur. Bu tahrif edilmiş görüntü içerisinde tahrifin nedeni olarak kürtaj hakkının kaldırılması ile sorunun aşılacağı çıkarımı, kadın üzerindeki inceltimiş şiddetin meşruluğunu akılcı bir biçimde ortaya koyar. Tarihsel olarak kadın üzerinde yapılan baskı ve şiddet hep akılcı söylemlere dayandırılmıştır. "Vatandaşın Tutumu Başbakan ile Aynı" haber başlığındaki söylemlere bakıldığında da akılcılığın kadın haklarını rselemek için ne kadar profesyonelce kullanıldığı görülür. "Prof. Dr. Esmer, yaptığı değerlendirmede 'Başbakan'ın

kürtaj çıkışı konusunda bir referandum yapılsa toplumdan büyük onay alır' dedi" (Sabah, 31.05. 2012). İktidar biçimleri karmaşıklaştıkça şiddet biçimleri de karmaşıklaşır ve çeşitlenir. İnceltilmiş şiddet iktidarın olağan düşünüş ve söyleminin en önemli parçası haline gelmekte ve meşrulaştırılarak toplumsal söylemin ögesine dönüştürülmekte, toplumsal yapı bu söylemlerle parçalanırken, kadın azınlık haline getirilerek toplumdaki çeşitli iktidarlarca baskı altına alınmaktadır. Böylelikle gündelik yaşamda söylemde şiddet sıradanlaşmakta ve gündelik yaşamın ideolojisi haline gelmektedir.

Din Kurumları Bağlamında Kürtaj

Modern dönemde iktidar sınılaşmış, ele avuca gelemeyecek biçimde toplumsal dokunun bütün yüzeylerine sızmıştır. Düzenleyici ve denetleyici olarak ortaya çıkan kurumsal ağ, baskıcı siyasal iktidarın birer şebekesi veya makinası olarak iş görmektedir. Egemen iktidar toplumun her kesimine, yargıçlar, dini liderler, psikiyatrlar, öğretmenler, sosyologlar, yöneticiler ve gözetmenler kısacası, uzmanlar arasında bölüştürülmüştür. Bu açıdan işleyişi itibariyle hapishaneden çok da farklı olmayan bir hayat tarzının kurumsal düzenlemeler aracılığıyla giderek normalleştirme pratiği "nesnellik" düşüncesiyle kendini geçerli kılmasında yatmaktadır. Amaç yasalar ile aklın kurallarını denkleştirmektir. Zira toplumun genelini kapsayacak bir kürtaj yasası çıkarılmak istendiğinde bir ideolojiye ihtiyaç vardır ki din bunu yerine getirir.

Din insanı ahlaki gerçeğine yakınlaştırabilir. Dini referanslar tüm toplum için önemlidir. Çünkü inanç gündelik yaşamı düzenleyen pratiklerde yol göstericiliğini hala korumaktadır. Her ne kadar yaşam ve ölüm hakkına dini temsil edenler tarafından karar verilmesi modern topluma ait olmasa da kürtaj hakkına ilişkin dini temsilcilerin yorumları bilim ile işbirliği yapabilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kürtaj hakkı konusundaki açıklamalarına ilişkin haberlerde bilim ve dini iktidarın aynı yöndeki düzenleyici ve denetleyici söylemleri olduğu görülür.

Ne annenin ne de babanın bebek üzerinde mülkiyet hakkı olmadığı gibi onun hayatı üzerinde vazgeçme, sonlandırma yetkisi de yoktur. Bu yüzden anne 'beden benim değil mi, ben onu istediğim gibi kullanırım, bebek de yaparım, istersem onu da atarım' deme hak ve yetkisine sahip değildir.' dedi... 'Bilim adamları bize anne rahminde dölleme ile birlikte bir insanın oluştuğunu kesin olarak söyledikleri müddetçe sadece İslam değil bütün İlahi dinler, ahlâkî sistemler ve bütün tabii hukuk sistemleri, bu biyolojik varlığın tıpkı doğmuş, dünyaya gelmiş, yetişmiş insan gibi yaşama hakkına sahip olduğunu söylemeye devam edeceklerdir (Zaman, 05.06. 2012).

Foucault'nun (2002) iktidar ve liberal sistem ilişkisini Marksizm üzerinden kurduğu görülür. Marksizm'in bunalımda olduğu ve neoliberal sistemin yükselişte olduğu yıllarda verdiği ders notlarında Foucault, "liberal toplumlar ve totaliter devletler arasında, normal olandan patolojik olana, hatta canavarı olana uzanan, er ya da geç sorgulanması gerekecek olan, oldukça tuhaf bir zincir kurulacaktır" der (2002, s.281). Foucault'ya göre sermaye ve emek arasındaki ilişki disiplin ve denetim kurumlarını elinde tutan iktidar tarafından önceden yaratılan ve yerleştirilen gözetimler, terbiye etmelerle mümkün olacaktır. Bu kapsamda insanın gözetim altına alınması kaçınılmazdır ve bu iktidarın değişen şiddet boyutunda geldiği son noktadır.

Foucault modern iktidarın devam edebilmesi için düzenlemeyi sadece kendisinin yapmadığının, toplumun her katmanının, yukardan gelen düzenleyici ve denetleyici yapıyı destekleyen, "bir referandum yapılsa toplumdan büyük onay alır" ifadesi gibi, söylemler ürettiğini söyler (2002, s.255). Böylece bu tertibatlar aracılığıyla toplumun bütününün aslında kürtaja karşı olduğuna ilişkin söylemsel bir yapıya ulaşılır. Bu normun iktidarındır ve modern toplumun yeni yasasıymış gibi hüküm sürer. Bütün normalleştirici faaliyetlerin ve düzenlemelerinin içinde bu türden inceltilmiş şiddet pratikleri, başka bir deyişle, dispoitifler bir bütünlük içinde yerleştirilir. Toplumda var olan tüm yapılar ve iktidarlarda disiplinin inceltilmiş etkisiyle yoğrulunca siyasi iktidarın hareket yeteneği artmakta ama şiddet de bu yeni biçimin etkisiyle fiziksel görünümünden ve içeriğinden başka görünümlere geçerek bilinen ve basit anlamından uzaklaşmaktadır.

Sonuç

Michael Foucault'nun bakış açısı ile çalışma yapıldığında sonuca ulaşmak kolay değildir. Çünkü Foucault kitle iletişim alanında çalışanlar için hazır çözümler sunmaz. Foucault bir etki yaratıyorsa şüphesiz bu Sheridan'nun (1980, s.225) deyimiyile *a slayer of dragons, a breaker of systems* kavramında olduğu gibi gücün abartılı biçimde anlatıldığı mitsel bir durumdur. Nihayetinde Foucault yazılarını okurlar için değil bilginin kullanıcıları için yazar. Sheridan'a göre, Foucault bu alana ilişkin çalışma yapanları hiç bir şeyin mutlak olmadığı ve "hakikat"ın değişebileceği söylem dünyasının karanlık dehlizlerinde dolaşmaya davet eder. Foucault'nun genel tezi, iktidarın kaçınılmazlığında söylemlerde sunulan özgürlüğün her yerden geldiğidir. Medya da bu iktidarın bir parçası olarak söylemlerle gücün yayılmasını sağlarken gerçeği görmemiz için de ipuçları sunar. Agamben'e (2013) göre içinde yaşadığımız yüzyılda siyasal sorunların artarak gelişmesini iktidarın modern çağdan bu

yana değişen biyosiyasi yapısında görmek gerekir. Bu yüzden modern çağ ile birlikte ortaya çıkan dönüşümün iyi bir analizinin yapılmasının önemi, en azından sonuç olarak bizi bekleyen sorunların daha başka neler doğurabileceğini kestirmemize olanak sağlayabilmesinde yatmaktadır. Bu çalışmada Foucault'nun şiddet olgusuna ilişkin düşünceleri kapsamında, modern iktidarın biyoiktidar yöntemlerinden kabul edilen Kürtaj Hakkına ilişkin haber söylemleri incelenmiştir. Böylece çalışmada, Foucault'nun siyasal alanı belirleyen bir etken olarak şiddet olgusunun ve onun siyasal alanda ortaya çıkan kolektif özelliklerinin iktidar ile olan ilişkilerini göstermek amaçlanmıştır.

Foucault, şiddetin modern toplumlarda iktidarın değişen yapısı ile birlikte biçim değiştirerek disiplin ve denetim biçiminde işlev kazanmasını, modern iktidarın en başat özelliği olarak kabul eder. Bu yönüyle, modern dönemde siyasal alan -bütüncül olarak- denetim ve disiplin siyaseti tarafından kuşatılmıştır. Bu çerçevede içinde Foucault, iktidar ve şiddet ilişkisini sorgular. İktidar Foucault'ya göre kaygandır ve değişkendir. İktidarın ilişkisel, üretici, dönüştürücü ve değişken özellikleri vardır. Bunun yanında, Foucault iktidarı toplumsal kurumları ve özerk bireyler arasındaki ilişkileri temsil eden bir yapı olarak da ele alır ve iktidara olumsuz bir değer yükler. İktidarı da şiddet içerebilen mekanizmalar bütünü olarak görür. Foucault'nun iktidarın mikrofiziği olarak adlandırdığı ve hedef olarak iktidarı belirli bir yerde göstermemizi olanaksız kılan bu durumda, "o, her yerdedir, bizimledir, bizden ibarettir". İnceltilmiş şiddet, yukarıdan bir yerlerden değil, her yerden hepimizden üreyerek bizi etkisi altına alır.

Kürtaj haberlerinde görülen inceltilmiş ve kılık değiştirmiş şiddet, fiziki olmaktan çok ruhsal/psikolojik biçime bürünmüş ve öldürmeyi hedeflemekten çok hayatta bırakmaya çalışan bir iktidar görüntüsüyle söylemlerin arasına yerleşmiştir. Biyoiktidar aracılığıyla iktidarın değişen bu durumu, disipline etmeyi haklılaştıran bir görünüme de bürünebilir ve kadının kendi bedeni üzerinde karar verme hakkını elinden alarak "birakalım cinayet mi işlesinler" gibi savlarla haklılık kazanırken, bunu normalleştirici söylemlerle yapar. İktidar pratiklerinde yaşanan bu dönüşüm, nüfus politikaları bakımından kitlelerin kontrolünü kolaylaştıran yöntemler olarak gelişir.

Bu çalışma kadın bedeni üzerindeki politikalar aracılığıyla medya söylemindeki tahakküm ilişkilerini ortaya koymuştur. Bu tahakküm yapısının söylemler aracılığıyla çoğalmasında şiddeti gündeme getirmekte ve beden üzerindeki denetleyici politikaları beslemektedir. Yukarıda belirtilen örnekteki haber söylemlerinde kürtajın hangi kavram, olgu ya da yapılarla nedenselleş-

tirildiği ve kürtaja hangi dilsel yapıların eklemleendiğine dair bir okuma yapılmıştır. Kürtaj haberleri, iktidarın açıklamaları kapsamında, iktidarın düzenleme ve karar verme hakkı içeriğinde temalaştırılmıştır. İktidar düzenleyici, yol gösterici, her şeyi en doğru bilen ve karar verici yapıda kavramlaştırılırken kürtaj hakkı cinayet, intihar ve bilinçsizlik gibi hakikat rejimi üreten tanımlarla ilişkilendirilmiştir. Kadın kimliğine bu düzenleyici tanımlar tarafından katil, dinsiz ve inançsız anlamları eklemlelenmiştir. Gelişmiş ülkelerde de kürtaj hakkının sınırlı olduğu belirtilerek nedenselleştirilen haberlerde gelenekler, dini inanç, kültür ve değerler ile bilimsel hakikatler haber yapılarına eklemlelenerek kürtaj hakkının sınırlandırılması haklılaştırılmış ve normalleştirilmiştir.

Kaynakça

- AGAMBEN, G. (2013) *Kutsal insan*. 2. Basım. Çev. İ. Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- AKGÜNDÜZ, G.Ö. (2013) Foucault'da iktidar ve beden ilişkisi. *Akademik Bakış Dergisi*. 38. [Çevrimiçi]. <http://www.akademikbakis.org/eskisite/38/47.htm> [Erişim tarihi: 20 Ekim 2015].
- ARENDT, H. (1997) *Şiddet üzerine*. Çev. B. Peker. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAUMAN, Z. (2003) *Modernlik ve müphemlik*. Çev. İ. Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BORA, A. (2012) Birlik ve beraberliğe en çok muhtaç olduğumuz şu günlerde kürtaj yasağı. *Amargi*, 26 (Güz), s. 32-34.
- FOUCAULT, M. (1992) *Hapishanenin doğuşu*. Çev. A. Kılıçbay. Ankara: İmge Yayınevi.
- FOUCAULT, M. (1999) *Bilginin arkeolojisi*. Çev. V. Urhan. İstanbul: Birey Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2000) *Özne ve iktidar*. Çev. I. Ergüden ve O. Akınbay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2002) *Toplumunu savunmak gerekir*. Çev. Ş. Aktaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2003) *İktidarın gözü*. Çev. I. Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2007) *Cinselliğin tarihi*. Çev. H. Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HALL, S. (1986) On postmodernism and articulation: an interview with Stuart Hall. *Journal of Communication Inquiry*, 10(2), s.53.
- HALL, S. (1994) İdeolojinin yeniden keşfi: medya çalışmalarında baskı altında tutulmanın geri dönüşü. KÜÇÜK, M. (der. ve çev.) içinde. *Medya, iktidar ve ideoloji*. Ankara: Ark Yayınları, s.57-104
- KESKİN, F. (1996) Foucault'da şiddet ve iktidar. *Cogito*, 6, s.117-122.
- KOĞACIOĞLU, D. (2009) Gelenek söylemleri ve iktidarın doğallaşması: namus cinayetleri örneği. *Cogito*, 58, s.350-385.
- KUBİLAY, Ç. (2014) İslami muhafazakâr kadın yazarların perspektifinden kürtaj tartışması: eleştirel bir değerlendirme. *Alternatif Politika*, 6 (3), s.387-421.
- PASSERAT, D. Ö. ve BEŞTAŞ, G. (2014) Gazete söyleminde gerekçeleştirme. *Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (3), s.187-202.
- OSKAY, Ü. (2014) *Kitle iletişiminin kültürel işlevleri*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

- SHERIDAN, A. (1980) *Michel Foucault: the will to truth*. London: Routledge.
- TAŞCIER, F. (2008) *Siyasal alanın belirlenmesinde şiddetin rolü üzerine üç görüş: Hannah Arendt, Michel Foucault ve Giorgio Agamben*. Yayınlanmamış tez (Doktora), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- WODAK, R. vd. (1999) The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10 (2), s.149-173.
- YARDIMCI, S. ve SALGIRLI, S. G. (2011) Farklı bir Foucault okuması için öneriler. *Toplum ve Bilim*. 122 (Kasım), s.9-18
- SABAH (2012) *Bakan Akdağ'dan kürtaj yorumu*. [Çevrimiçi]. <http://www.sabah.com.tr/gundem/2012/05/30/bakan-akdagdan-kurtaj-yorumu> [Erişim tarihi: 20/08/2015].
- SABAH (2012) *Erdoğan: sezaryenle doğuma karşıyım*. [Çevrimiçi]. <http://www.sabah.com.tr/gundem/2012/05/26/erdogan-sezaryenle-doguma-karsiyim> [Erişim tarihi: 20/08/2015].
- SABAH (2012) *Sağlık Bakanı Akdağ'dan kürtaj açıklaması*. [Çevrimiçi]. <http://www.sabah.com.tr/gundem/2012/06/26/saglik-bakani-akdagdan-kurtaj-aciklamasi> [Erişim tarihi: 20/08/2015].
- SABAH (2012) *Bakan Akdağ'dan kürtaj açıklaması*. [Çevrimiçi]. <http://www.sabah.com.tr/gundem/2012/05/31/bakan-akdagdan-kurtaj-aciklamasi> [Erişim tarihi: 20/08/2015].
- SABAH (2012) *Kürtaj için referandum yapılırsa*. [Çevrimiçi]. <http://www.sabah.com.tr/gundem/2012/05/31/kurtaj-icin-referandum-yapilsa> [Erişim tarihi: 20/08/2015].
- ZAMAN (2012) *Meşru mazeret olmadıkça kürtaj yaptırmak haram ve cinayettir*. [Çevrimiçi]. http://www.zaman.com.tr/gundem_mesru-mazeret-olmadikca-kurtaj-yaptirmak-haram-ve-cinayettir_1298295.html [Erişim tarihi: 20/08/2015].
- ZAMAN (2012) *Kürtaj tasarısı hazır*. [Çevrimiçi]. http://www.zaman.com.tr/_kurtaj-tasarisi-hazir_1307335.html [Erişim tarihi: 20/08/2015].
- ZAMAN (2012) *Bozdağ: bana göre kürtaj bir cinayettir*. [Çevrimiçi]. http://www.zaman.com.tr/_bozdag-bana-gore-kurtaj-bir-cinayettir_1296244.html [Erişim tarihi: 20/08/2015].
- ZAMAN (2012) *Bozdağ: kürtaj serbestmiş de şimdi kaldırılıyormuş havası oluşturuluyor*. [Çevrimiçi]. http://www.zaman.com.tr/_bozdag-kurtaj-serbestmis-de-simdi-kaldiriliyormus-havasi-olusturuluyor_1298191.html [Erişim tarihi: 20/08/2015].

ZAMAN (2012) *Akdağ: kürtajla ilgili milletin vicdanına uygun bir yol bulacağız.*
[Çevrimiçi]. http://www.zaman.com.tr/_akdag-kurtajla-ilgili-milletin-vicdanina-uygun-bir-yol-bulacagiz_1302156.html [Erişim tarihi: 20 /08/ 2015].

ZAMAN (2012) *Dicle Üniversitesi kürtajı araştırdı: toplumun geneli kürtaja karşı.*
[Çevrimiçi]. http://www.zaman.com.tr/gundem_dicle-universitesi-kurtaji-arastirdi-toplum-genel-anlamda-kurtaja-karsi_1315687.html [Erişim tarihi: 20 /08/ 2015].

Kitap EleŖtirisi

Media and Human Rights: A Cosmopolitan Promise

Gülden Grsy Ataman

Ankara Üniversitesi İletifim Fakültesi
guldenursoy@gmail.com

Media and Human Rights: A Cosmopolitan Promise

Ekaterina Balabanova

Abingdon, Oxon: Routledge, 2015, 210 sayfa

Her ne kadar medya ve insan hakları arasındaki iliŖki özellikle “ifade zgrlg” ekseninde çokça tartiŖılsa da doğrudan “medya”, “gazetecilik” ve “insan hakları” anahtar sözcüklerini kullanarak yazılan *kitapların* sayısının son dönemlerde arttığını söylemek yanlıŖ olmaz.¹ özellikle 2010’dan sonra bu konuda yazılan kitapların (Papademas 2011; Internews 2012; Shaw 2012; Gies 2015) sayısında dikkat çekici bir artıŖa rastlanıyor.² Bu aından Ekaterina

• • • • •

- 1 Bu baŖlıđa sahip ve literatür taraması sonucu bulunan olan ilk kitap 1980’lerin sonunda yazılmıŖ ve 1990’lar ve 2000’lerin ilk on yılında bu konuda çok az kitap basılmıŖtır. Bu kitaplar Eide ve Skolgy’nin (1988) *Human Rights and the Media* ve International Council of Human Rights Policy’nin (2002) *Journalism, Media and the Challenge of Human Rights Reporting* isimli alıŖmalarıdır.
- 2 Söz konusu dönemlerde “medya”, “gazetecilik” ve “insan hakları” konusunda yazılmıŖ eŖitli makalelere eriŖilebilmektedir. Ancak yukarıda kitaplar ele alındığı için bunlar değerlendirmeye eklenmemiŖtir.

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

Balabanova'nın *Media and Human Rights: A Cosmopolitan Promise (Medya ve İnsan Hakları: Cosmopolitan Bir Vaat)* isimli kitabı medya ve insan hakları konusunda giderek genişleyen literatüre farklı bir perspektife sahip güncel bir katkı olarak değerlendirilebilir.

Balabanova, insan hakları sisteminin büyük ölçüde “kozmpolitan bir vaat” olduğunu ve insan haklarının ideal ve ideal olmayan versiyonları arasındaki açığın da “kozmpolitan bir açık” olarak tarif edilebileceğini ileri sürüyor. Kitabın temel amaçlarından biri bu açığın boyutu ve biçimi üzerine daha kapsamlı bir anlayış geliştirmek (Balabanova 2015, s.53-54). Bu doğrultuda yazar çalışmasında medyada insan haklarının yer alma biçiminin uluslararası politikaya ilişkin kozmpolitan argümanlar açısından ne anlama geldiği sorusuna yanıt arıyor (2015, s.3). Söz konusu insan hakları olduğunda medyaya yüklenen normatif rol (medyadan beklentiler) ve medyanın pratikte yaptıkları arasında bir “kozmpolitan açık” olduğunu savunuyor (Balabanova 2015, s.172).

Giriş kısmında, yazar, insan hakları konusundaki haberlerin artışının nedenlerini ve insan haklarının medyada yer alma biçimine ilişkin eleştirileri ele alıyor. Ayrıca medyanın insan hakları ihlallerine suç ortaklığı ettiğine değiniyor (Balabanova 2015, s.4-7).

İlk bölümde, insan haklarının tarihi ve temellerine ilişkin arka plan bilgisiyle birlikte insan haklarıyla ilgili merkezi tartışmalara yer veriyor. Bunların arasında insan haklarının her zaman var olup olmadığı, evrensellik ve kültürel görecelilik ve insan haklarının izlenmesi ve uygulanması gibi başlıklar var (Balabanova 2015, s.13-27). Her biri ayrı bir kitap ve derlemenin konusu olabilecek nitelikteki konuların kitabın on üç sayfasına sığdırılması ne yazık ki giriş düzeyindeki okuyucunun konuyu kavramasına yardımcı olacak açıklık ve kapsama sahip bir tartışma yapılmasının önüne geçiyor.

Balabanova'nın insan haklarını nasıl kavradığını gösteren ipuçlarını ilk bölümde bulmak mümkün. Yazar somut ve vazgeçilemez doğal haklar ve doğal hukukun varlığına ilişkin Jeremy Bentham'ın “hakların sadece uygun yasama süreçleri sonunda hükümetler tarafından yerine getirildiğine ve insanlığa içkin olmadığına” dair eleştirisine yer veriyor. Balabanova'ya göre bu önemli bir hatırlatma, çünkü insan haklarını –keşfedilmeyi bekleyen- her zaman var olan bir şey gibi sunan anlatının tartışmaya açık olduğunu gösteriyor (2015, s.16). Bu ifadeler yazarın *daha çok*, “insan hakları ilkelerinin yasal olarak tanınarak ve kanun haline getirilerek bir yetkiye sahip olduğu”na (Fagan

2009, s.26) dayanan legal pozitivizmin etkisi altında olduğuna işaret ediyor. Ancak bu görüşün taşıdığı sınırlılıkları tartışmak bir yana, yazar insan haklarını nasıl anladığına dair muğlaklığı giderecek türden bir tartışma yapmıyor.

Yazar ikinci bölümde medyada insan haklarının yer almasını etkileyen faktörleri ele alıyor. Balabanova'ya göre medya ve insan hakları ilişkilerine dair bir kavrayış geliştirmek için "medya-devlet ilişkileri", "haber değerleri", "gündem-belirleme" ve "ereveleme"ye odaklanmak gerekir (2015, s.32). Yazar insan hakları sorunlarının haber yapılması konusunda zorluk yaratan pek çok unsurun haber medyasının doğası ve bunu harekete geçiren ilkelerle bağlantılı olduğunu vurguluyor (Balabanova 2015, s.32). Medyanın insan hakları haberciliğine ilişkin rolünün özellikle onun demokratik toplumdaki varsayılan rolünden (bilgi verme, eğitme, kamusal söylem için alan yaratma vb.) ve "bekçi köpeği" gibi davranarak devletin gücünü kontrol etme görevinden kaynaklandığını belirtiyor. Yine de mevcut medya örgütlerinin bunu ne ölçüde yerine getirebildiğinin tartışmalı olduğunun altını çiziyor. Yazara göre medyanın pratikte normatif beklentileri karşılayamamasının nedenleri: "rışayı üretmek" için devletin medyayı yönetmesi ve manipüle etmesi, ticarileşmenin gazetecilik üzerindeki etkileri ve medyanın giderek halkla ilişkiler malzemesine ve haber ajanslarından gelen hikâyelere dayanması (Balabanova 2015, s.34). Balabanova medyanın belirli konulara odaklanıp onların önemli görülmesini sağlayarak insan hakları sorunları ve konularıyla ilgili farkındalık yaratma kapasitesinden bahsediyor. Yine de medyanın bir konuya ilgi göstermesinin yeterli olmadığını ve bunun nasıl tartışıldığının da çok önemli olduğunu vurgulayarak "erevelemene"nin önemine dikkat çekiyor (2015, s.36-37).

Balabanova'nın yukarıda belirtilen medyaya yönelik bakış açısında normatif boyutun ağır bastığı görülüyor. Yazar medyayı mevcut ekonomik ve siyasi gücü ilişkileri içindeki konumu üzerinden değerlendiren eleştirel bir yaklaşımdan pek fazla beslenmiyor. Bu da medya-insan hakları arasındaki ilişkiyi belirleyen etmenlerin farklı boyutlarını görmesini ve daha derinde yatan dinamiklerini ortaya çıkarmasını engelliyor. Yazar eleştirel bir yaklaşıma sahip olsaydı belki en baştan medyanın insan haklarına yer verme biçimini "kozmopolitan bir vaat ya da açık" açısından çözümlemeye kalkışmayacaktı.

nc bölümde, Balabanova kozmopolitanizm ve medyanın bu açıdan taşıdığı potansiyel üzerine eğiliyor. Yazar, insan hakları ihlallerinin medya tarafından haberleştirilmesi ve bunların farkına varılıp eyleme geçilmesi arasındaki bağlantıyı sağlayacak normatif çerçevenin kozmopolitanizm olduğunu

ileri sürüyor. Kavramın tarihsel ve felsefi temellerini ve güncel tartışmaları inceledikten sonra “dolayımlanmış kozmopolitanizme”, yani medyanın kozmopolitan bir kültür oluşturulmasındaki rolüne odaklanıyor (Balabanova 2015, s.44-50). Küreselleşen medyanın insan hakları ihlalleri ve uzak diyarlarda çekilen acılara ilişkin yaydığı imajların empatiden çok -belirli ifade ve görsellerin çok sık tekrarlanması sonucu- “şefkat yorgunluğu”na (*compassion fatigue*) veya “şefkatten uzaklaşmaya” yol açabileceğine değiniyor (Moeller 1999; Höijer 2004 akt. Balabanova, 2015, s.51). Balabanova’ya göre, bunlar medyanın evrensel değerleri geliştirmedeki potansiyeliyle piyasa dinamikleri ve popülizmin harekete geçirdiği ve “en küçük ortak paydaya” hitap etmeye çalışan medya pratiği arasındaki açığı gösteriyor. Bu açığı anlamak için yazar çerçeve analizine başvuruyor. İzleyicilerin/okuyucuların insan haklarıyla ilgili olaylara yakınlık kurmasını sağlayan veya duygusal uzaklık duymasına neden olan iki tür çerçeveye değiniyor: empati/uzaklık çerçevesi ve küresel adalete ilişkin kozmopolitan/komüniteryan konumlara dayanan çerçeve (Balabanova 2015, s.51-52). Sonraki bölümlerde örnek olayların bu çerçevelerden hangileriyle medyada yer aldığını inceliyor.

Balabanova kitapta soykırım, insani müdahale, ifade özgürlüğü, sığınma ve göç ve işkence konusundaki on örnek olaya ilişkin çoğu daha önce yapılmış çerçeve analizlerini inceliyor. Batı’da yaygın medyada temsiline odaklanılan olaylar şunlar: insani müdahaleye ilişkin Kosova (1999) ve Libya (2011); soykırımla ilgili olarak Ruanda (1994) ve Darfur (2003-...); sığınma ve göçle bağlantılı olarak Avrupa Birliği içindeki göç ve Dünya Mülteci Günü; ifade özgürlüğü konusunda Eylül 2005’te Danimarka’da Hz. Muhammed’in karikatürlerinin yayınlanması ve Edward Snowden’ın bilgi sızdırmasıyla ilgili tartışmalar ve işkenceye dair Amerikan askerlerinin Irak’ta Ebu Gureyb cezaevinde yaptığı işkence ve olağanüstü nakil (*extraordinary rendition*) ve terör şüphelilerinin ülkelerine iadesi.

Sonuç bölümünde Balabanova medyanın insan haklarına yer verme biçimde kozmopolitan bir açık olduğunu belirtiyor. Yazara göre her zaman olmasa da medya soykırım ve insani krizlerin mağdurlarını daha fazla empatik olarak çerçeveleme eğilimi taşıyor ve “teröre karşı savaş” bağlamında işkenceye yönelik eleştirel bir tutuma sahip olmaya meyilli. Söz konusu göç olduğunda ise “öteki”ne yönelik kozmopolitan ilgiye dayalı bir çerçeveleme eğilimi göstermiyor. İfade özgürlüğünün tartışılmasına ilişkin çerçeveler ise bu konudaki ulusal uygulamalara göre çeşitlilik arz ediyor (Balabanova 2015, s.174). Yazar örnek olayların her birinin farklı türden bir kozmopolitan açığa

işaret ettiğini ileri sürüyor. Bunlardan kimi medyanın hükümet politikalarını takip etmesiyle, kimi medyanın içinde yer aldığı ulusal topluluğun çıkarlarını ön planda tutmasıyla, kimi uluslararası insan hakları rejiminin zayıflığıyla kimi de uygulamadaki sorunlarla alakalı.

Balabanova'nın kitaptaki örnek olaylara uyguladığı ereve analizi her ne kadar yazarın araştırma sorusu bağlamında tespit etmek istediği kozmopolitan açığı ortaya koysa da durum tespitinin ötesine geçerek arkada yatan nedenleri gösterecek olanağı sağlayamıyor. Ayrıca yazar bağımsız ve zgr bir medyanın önemli olduğunu farklı yerlerde dile getirirse de "medya"ya ilişkin kavrayışı sınırlı. Medya tanımının içine alternatif medyayı dahil etmiyor. Bu da toplumsal hareketlerin medyasının insan hakları ihlallerinin ortaya çıkarılması, hak taleplerinin dillendirilmesi ve hak mücadelelerinin desteklenmesi açısından taşıdığı potansiyeli ve pratiklerini tartışmayı önlüyor.

Balabanova çalışmasında farklı türden hakları içerip inceleyerek insan haklarına daha geniş bir odaktan bakmaya çalıştığını ileri sürüyor (2015, s.3). Ancak kitap çok sınırlı bir şekilde g tartışması dışında ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin örnek olayları içermiyor. rnek olay seçiminde insan haklarını siyasi ve medeni haklar olarak dar bir çerçeveye indirgeyen eğilimin ağır bastığı görülüyor. Balabanova kitapta ekonomik, sosyal ve kültürel haklar kadar siyasi ve medeni hakları da devletin sağlaması gerektiğine yeterince dikkat çekmiyor. Hakların bölünmezliği ile ilgili bir tartışma olduğunu belirtilirken ne hakların blnmezliğinin ne anlama geldiğini aıklyor ne de bu tartışmaya ilişkin kendi fikrini ortaya koyuyor (bkz. Balabanova 2015, s.18). Bu da yazarın "bölünmezlik" ilkesinin çağrıştırdığı haklar arasında bir hiyerarşi olmadığı ve bir kategorideki hakkın gerçekleştirilmesinin diğerini de güçlendirdiği veya bir kategorideki hakkın engellenmesinin diğerini de engellediği fikrine katılmayabileceğini ima ediyor.

Balabanova'nın *Media and Human Rights: A Cosmopolitan Promise* isimli kitabı taşıdığı sınırlılıklara karşın özellikle siyasi ve medeni haklar üzerine çalışma yapanların incelemek isteyebileceği bir kaynak. Medya alışmaları alanında yapılan bir araştırma olmasına karşın örnek olayların incelendiği her bölümde ilgili uluslararası hukuksal çerçeveye ve temel tartışmalara yer vermesi kitabın güçlü yönlerinden biri. Sonuç olarak, birkaçı dışında örnek olay seçimi ve incelenen hakların çeşitliliği açısından büyük bir yenilik taşımasa da kitap konuyu ele aldığı perspektif açısından zgn olarak nitelendirilmeyi hak ediyor.

Kaynakça

- BALABANOVA, E. (2015) *Media and human rights: a cosmopolitan promise*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- EIDE, A. ve SKOGLY, S. (eds.) (1988) *Human rights and the media*. Oslo: Norwegian Institute of Human Rights.
- FAGAN, A. (2009) *Human rights: confronting myths and misunderstandings*. Cheltenham, UK: Edward, Elgar.
- GIES, L. (2015) *Mediating human rights: media, culture and human rights law*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- INTERNATIONAL COUNCIL OF HUMAN RIGHTS POLICY (2002) *Journalism, media and the challenge of human rights reporting*. Versoix, Switzerland. [Çevrimiçi]. http://www.ichrp.org/files/reports/14/106_report_en.pdf [Erişim tarihi: 21/11/2015].
- INTERNEWS (2012) *Speak up, speak out: a toolkit for reporting on human rights issues*. Washington, DC: Internews.
- PAPADEMAS, D. (ed.) (2011) *Media and human rights*. Bingley, UK: Emerald.
- SHAW, I. S. (2012) *Human rights journalism: advances in reporting distant humanitarian interventions*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Kitap Eleştirisi

Yeni Medya ve Gazetecilik

Müge Demir ve Berrin Kalsın

Beykent Üniversitesi İletişim Fakültesi

mugedemir@beykent.edu.tr

berrinkalsin@beykent.edu.tr

Yeni Medya ve Gazetecilik

John V. Pavlik

Orijinal Adı: *Yeni Medya ve Gazetecilik (Journalism and New Media)*

Çeviri: Müge Demir, Berrin Kalsın

Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013, 333 sayfa

Değerlendirme, orijinali 2001 yılında Columbia Üniversitesi Yayınları'ndan basılan John Pavlik'in *Journalism and New Media* kitabının çevirisi üzerinden yapılacaktır. Kitabın çevirisi, 2013 yılında Müge Demir ve Berrin Kalsın tarafından yapılmış, basımı ve yayımı Phoenix Yayınevi'nce gerçekleştirilmiştir. Gazetecilikteki yeni medyayı anlamak ve yararlanmak için yayınlar ve araştırmalar yapan John Pavlik, Wisconsin Üniversitesi Gazetecilik ve Kitle İletişimi Bölümü'nden mezun olmuş, Minnesota Üniversitesi'nde kitle iletişimi üzerine yüksek lisans ve doktora yapmıştır. Columbia Üniversitesi'nde çalıştığı yıllarda Gazetecilik Fakültesi'nde Yeni Medya Merkezi'nin yöneticiliğini üstlenmiş, San Diego Devlet Üniversitesi'nde İletişim Fakültesi'nin kuruculuğunu yapmıştır. Çok sayıda yeni medya ve iletişim merkezinin ku-

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(2) · sonbahar/autumn: 209-214

rulmasında görev alan Pavlik, halen Rutgers Üniversitesi Gazetecilik ve Medya Çalışmaları Bölümü'nde profesör olarak görev yapmaktadır. Gazetecilik, yeni iletişim teknolojileri, medya ve toplum konulu pek çok yayını bulunan John Pavlik'in son eserleri arasında Shawn McIntosh ile birlikte 2012 yılında Oxford Üniversitesi Yayınları tarafından basılan *Converging Media*, 2008 yılında Columbia Üniversitesi Yayınları'nca basılan *Media in the Digital Age* adlı kitapları bulunmaktadır.

Diğer geleneksel kitle iletişim araçlarıyla karşılaştırıldığında; özellikle son on yılda yeni iletişim teknolojilerinin hızla büyümesi, bu araçların kullanıcılar arasında hızla yaygınlaşması ve sosyal yaşama olan etkilerinin yüksek düzeydeki artışı, araştırmacılarının ilgisinin bu alana yönelmesine sebep olmuştur. Çalışmalarında yeni medya teknolojilerinin gazetecilik mesleğine olan etkilerine değinen Pavlik'in de *Yeni Medya ve Gazetecilik* adını verdiği kitabında dijital teknolojinin, gazeteciliğe ve hizmet verdiği toplumsal kurumlara köklü değişiklikler getirdiği üzerinde durulmaktadır.

John Pavlik, *Yeni Medya ve Gazetecilik* kitabında yeni medyanın gazeteciliği dört şekilde değiştirdiğini farz etmektedir. İlk olarak, haber içeriğinin doğası yeni medya teknolojisinin doğuşuyla merhametsizce değişmektedir. İkincisi, gazetecilerin işlerini yapma şekli dijital dönemde revize edilmektedir. Üçüncüsü, basın odası ve basın endüstrisinin yapısı temel bir değişime maruz kalmaktadır. Dördüncü olarak yeni medya; haber örgütleri, gazeteciler, okuyucular, kaynaklar, rakipler, reklamcılar ve hükümetler arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemeyi de beraberinde getirmektedir.

Bu etkilerin her biri, yeni medyanın etkisini detaylıca inceleyen özel bölümler ile kitabın büyük bir bölümünün odak noktasını oluşturmaktadır. Kitap, muhtemelen en göze çarpan etki alanı bu olduğu için, haber içeriği üzerinde yeni medyanın etkisinin değerlendirmesiyle başlamaktadır.

Kitabın ilk bölümü, yeni medyanın haber içeriği üzerindeki etkisini ele almaktadır. Pavlik bu bölümde; yeni medyadaki gelişmelerin, okuyucu ve izleyici kitleler için daha izlenebilir hikâye anlatım tekniklerinin gelişimini sağladığını ileri sürmektedir. Yeni medya teknolojileri ile gelişen interaktif hikâye anlatımı, doğrusal olmayan metin veya hiper ortam (örneğin linkler) dâhil olmak üzere çok çeşitli iletişim yöntemlerini (yazı, video, görüntü, grafik vb.) içermektedir. Sıra dışı uyarılma ve coşkun okuyucu kitle duyarlılığı için imkânlar sunan bu habercilik anlayışı ile haberler geçmişte olduğundan daha akıcı bir hal almaktadır. Eski analog medya dünyasında genellikle gazetede

veya televizyonda akşam haberlerinde yayınlanan bir haber ancak ertesi gün güncellenirken, 2000 yılından itibaren haberler sürekli değişime uğramaktadır. Kitapta, “Arttırılmış gerçeklik” ve “tüm yönlü kamera” kavramlarına sıkça değinilerek “tarihte meydana gelen çok sayıda önemli gazetecilik olayında bu iki yeni iletişim teknolojisi olsaydı ne olurdu?” ve “bu teknolojilerle gelecekte neler elde edilebilir?” sorularına örneklerle yanıt aranmaktadır.

Kitabın “Gazetecilerin İşlerini Yapma Yöntemlerinin Değiştirilmesi” başlığını taşıyan ikinci bölümünde; haber toplama, düzenleme ve haber üretimi için kullanılan dijital araçların giderek portatif, ucuz ve güçlü olmaya başlamasıyla yeni medyanın gazetecilerin işlerini nasıl değiştirdiği ele alınmaktadır. Gazetecilere; olayları kontrol edip haberi son teslim tarihine yetiştirmelerini sağlayacak farklı ve güvenilir kaynaklar bulmaları için oldukça etkili teknikler sunan bu yeni iletişim araçları, aynı zamanda aşırı maculüğü oldukça basit ve çekici hale getirmekte, köklü ve güçlü muhabirliğe bir tehdit oluşturmaktadır. Son yıllarda medya etiği konusunda tartışmalara yol açan bu durum Pavlik tarafından detaylıca işlenmektedir.

Üçüncü bölümde sanal basın odaları etik bağlamda ele alınmaktadır. Kitabında gazetecilerin çalışmalarını yeni medyanın nasıl değiştirdiğini inceleyen Pavlik’e göre, online basın odaları zamanla taşınabilir, masrafı az ve güçlü hale gelmiştir. Yeni medya araçları da gazetecilere çeşitli ve güvenilir kaynaklar bulmak, olayları kontrol etmek ve bir işi belirtilen zamanda bitirmek için git gide etkili olan teknikler vermektedirler. Ancak bütün bu olumlu sayılabilecek yanlarının dışında bu araçlar basit ve çekici olarak intihal yapmakta ve haberciliğe ciddi bir tehdit geliştirir hale gelmektedirler.

Yeni medyanın kurumsal veya yapısal imkânlarını ele alan Pavlik’e göre; geleneksel haber odası, yapımcısı, editörü ve haber yönetmeniyle organize edilmektedir ve burada alınan kararlar, sağlam bir komuta zincirini takip etmektedir. Geleneksel gazetecilik ile karşılaştırıldığında internet orijinli online haber odaları gittikçe merkezsiz ve esnek bir hal almaktadır; daha deneysel ve uyarlanabilir girişimci kültürü yansıtmaktadırlar. Online haber odalarındaki personeller, daha çok serbest katılımcılardan oluşmaktadır. Geleneksel haber değerlerinin ve güçlü basın odası kültürünün yerleştirilmesi ve bu kültürün korunması online haber odalarında zorlaşmaktadır. Reklam ve editoryal arasındaki sınır da gittikçe daha belirsiz bir hal almaktadır.

Pavlik, sanal haber odasının yönetim gereklilikleri ile dijital televizyon ve video gazeteciliğinin zorluklarını incelediği bölümde yeni medyanın; ha-

ber kuruluşları, gazeteciler ve bunların okuyucu/izleyici, reklamcı, rakip, düzenleyici ve yeni kaynaklardan oluşan kitleleri arasındaki ilişkileri değiştirdiğini ileri sürmektedir.

Geleneksel haber sağlayıcıları, genellikle iyi tanımlanmış coğrafi topluluklara hizmet vermektedir. Yerel gazeteler ve yerel radyo televizyon yayıncıları kendi yerel şehirlerine, kasabalarına, köylerine ve bölgesel piyasalarına; ulusal haber sağlayıcıları esas olarak tek bir ülkeye veya bölgeye hizmet etmektedirler. Bugünün online haber kuruluşları ise, yerel topluma hizmet vermeyi sürdürmektedir ancak daha fazla finansal kapasiteye sahip olmak isteyen kuruluşlar, coğrafi olarak farklı toplumlara sahip yerel halklarına ve yerel veya ulusal sınırın ötesinde yaşayan bireylere de yayın yapmaktadır. Bu görev beraberinde ticaret, kültür ve demokrasi için büyük çıkarımlar getirmektedir ve Amerika'da bu durum, temel sorumlulukları bilinçli bir seçim ortamı yaratmak olan uygun haber medya sistemine sahip coğrafi sınırlara dayanmaktadır.

Yeni Medya ve Gazetecilik kitabı, geleneksel ve yeni medya ortamında haberlerin geleceği için ABD'de 1996 yılında çıkarılan *Telekomünikasyon Kanunu*'nun uzun dönem sonuçlarının detaylı bir araştırmasını da sunmaktadır. Yirmi birinci yüzyılda gazetecilik için akıllı üstlenici teknolojisi çıkarımlarını listelemekte; gazeteciliğin yeni neslinin hazırlanmasını ve online gazetecilikte istihdam görüşlerini incelemektedir. Son olarak, haber ve içerik sağlayıcıları tarafından sunulan hazır bilgi çağında, gazetecinin gelişen rolünü açıklamaktadır.

Haber kitlelerinin yeniden tanımlanmasını incelediği ve online gazetecilik için mevcut işletme modellerini listelediği kitabında Pavlik, mevcut teknolojiler bağlamında gazeteciliğin geleceği ve gazetecilik eğitimi üzerine yoğunlaşmaktadır. Gazetecilikte değişimlerin henüz başladığını ve düzenleyici değişimlerin ve mevcut yapay akıllı üstlenicilerin, yirmi birinci yüzyılda gazeteciliğin doğası üzerinde kurnazca ve derin etkileri olduğunu ileri sürmektedir.

Üzerinde hassasiyetle durulması gereken yeni medyanın gazetecilik üzerindeki etkilerini ele alan bu kitap, giderek ağ tabanlı bir hal alan dünyanın bir sonucu olarak, "gazetecilerin rolü nasıl değişmektedir?" sorusunu yanıtlamaya çalışmaktadır. Pavlik, bu değişikliğin üç yolla gerçekleştiğine inanmaktadır.

Birincisi; bugünün online ortamındaki haber ve bilginin hazır doğası ve bağlamlı gazeteciliğin online içeriğinin diğer formlarının yanına konması nedeniyle gazeteci, olayları anlatan bir kişiden çok daha fazlası olmalıdır. Eğitimciler, rollerinin bir sınıftaki kadir bilgi sahipliğinden, hem öğretmenin hem de öğrencinin öğrencisi olduğu bir ortamda sürekli değişmekte olan bilgi akışının rehberi olarak değiştiğini gördüklerinden, gazetecilerin de kendilerini rehber rolünde görmeleri gerekmektedir. Yirmi birinci yüzyıldaki gazeteciler, artık son dakika gelişmelerinde haber ve bilgi içeriğinin tek kaynağı olmayacaklardır. Günümüzde gazeteciler için devlet, hükümet veya diğer *Yahoo* üzerinde kümeleşmiş düzinelerce kaynaktan bilgi edinmek çocuk oyuncağıdır. Bunun yanında; kablolu televizyonların ve C-SPAN'ın dijital bir emsali olan web kameralar ve yeni medya araçlarıyla, haberleri doğrudan gözlemlemek gittikçe pratik bir hal almıştır. Yirmi birinci yüzyıl gazetecisi, yetenekli bir hikâye anlatıcısı olmak zorundadır. Bu gazeteciler olayları ve bilgileri anlatmakla kalmayıp aynı zamanda haberleri daha geniş bağlamda olay ve durumlarla ilişkilendirirler. Dünyadaki olaylar üzerine haber ve yorumlar sağlayan sayısız web sitesi ve diğer online içerik formlarının okuyucu tarafından incelenmesine yardımcı olurlar ve hangi kaynakların güvenilir olduğunu belirtirler.

Pavlik, internet üzerinde mevcut bulunan bilgi çığınının modern toplumu, bilgi kıtlığı dünyasından bilgi bolluğuna taşıdığını belirtmektedir. Gazeteciliğin etkisi, bu bilgi çığını inceleyen ve editörlük yetenekleri sergileyen gazeteciler için, artmakta olan bir ihtiyaçtır. Çok sayıda gazeteci, haberlere çok az ilgi gösteren online okuyucu/izleyici kitle için, kısa haber dizileri oluşturmaları kendilerinden beklendiğinden, büyük baskı altındadır. Temel olayları anlatan özet yazmak şarttır; ancak olayları bir bağlam içerisinde vermek kritik bir şekilde önemlidir. Yirmi birinci yüzyılda gazeteciliği zorlayacak olan insanların eksiksiz ve hızlı bilme gerekliliklerinin dengelenmesidir.

İkincisi, olayların yorumcusu olarak gazetecinin rolü, daha fazla genişleyecek ve biraz da değişecektir. Kitleler, bazı bilgilerin niçin önemli olduğunu ve öneminin ve etkisinin ne olabileceğini anlamak isteyeceklerdir; bu nedenle gazeteciler rollerini, olay ve süreçlerin duyarlılık yaratanları olarak geliştirmek zorunda kalacaklardır. Bu rol, çok çeşitli bilgi sağlayıcıları tarafından geliştirilen içeriğin kusursuz entegrasyonunu sağlayan hipermedya ve nesneye yönelik içeriğin kullanımıyla kolaylaştırılacaktır. Ancak bu rol, aynı zamanda gazetecilerin daha yeni ve daha modern bir şekilde düşünmelerini gerektirecektir. Entegre düşünme ve hikâye anlatıcılığını vurgulayan yeni gazete-

cilik, eğitimi formlarını da gerektirecektir. Bunun yanında, gazeteci küçük küçük önemli bir iğne bulmak için bile, büyük geniş elektronik bilgi samanlığını alt üst ederek haberine değer katacaktır. Son olarak online gazeteciler, toplumları yeniden birleştirmekte etkili bir rol oynayacaktır.

Gazeteciler ve gazetecilik kuruluşlarının, kitlelerine karşı çok daha hassas olmaları gerekecektir. Gazeteciler, okuyucu/izleyici kitlelerinden gelen e-postaları her zaman okuyup cevaplandıracaklardır çünkü bu kitleler çoğu durumda daha zeki olmasalar da olay hakkında muhabirlerden daha fazla şey bilmektedirler. Pavlik için bu gerçek, gazetecilerin alışmaları gereken bir durumdur. Ağ tabanlı dünya, gazetecilerin detaylara ve doğruluğa karşı daha dikkatli olmalarını gerektirecektir. Geri bildirim hızlı, sert ve düzeltici olabilecektir. Daha da önemlisi, gazetecilerin bu değişen rolü, halkın her şeyden haberdar olmasını sağlayan bir mekanizma olarak hizmet verilmesini sağlamaya yardım edecektir.

Beş bölümden oluşan kitapta yeni iletişim teknolojileri ile birlikte haber endüstrisinin yapısının da geliştiği; yeni medyanın, yeni örgütler, gazeteciler, okuyucular, reklamcılar ve kaynakların da dâhil olduğu çoğu topluluk ile arasında var olan ilişkileri değiştirmekte olduğu öne sürülmektedir. Pavlik'in iletişim araştırmacıları tarafından çokça ilgi gören bu kitabı yeni medyanın gazetecilik mesleği ve eğitiminin geleceği ile ilgili yapılacak çalışmalar için temel oluşturup literatürdeki boşluğu tamamlaması açısından önem taşımaktadır. Kitap, yeni medya ortamı ile ilgilenen gerek akademisyenlere gerek bu bölümlerde eğitim alan öğrenci araştırmalarına gerekse kamu ve özel sektörde yer alan kuruluşlara konu ile ilgili kavramsal bir zemin oluşturmaktadır.

Kitap Eleştirisi

Herman ve Chomsky'nin

Propaganda Modeli:

Rızanın İmalatı:

Kitle Medyasının Ekonomi Politikği

Javanshir Gadimov

Zirve Üniversitesi İletişim Fakültesi

javanshir.gadimov@zirve.edu.tr

Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikği

Edward S. Herman ve Noam Chomsky

Orijinal Adı: *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*

Çeviri: Dr. Ender Abadoğlu

İstanbul: bgst Yayınları, 2012, 478 sayfa

John Rambo (Sylvester Stallone), Vietnam Savaşı'na katılan ABD ordusunun elit komando birliğinin eski bir üyesidir. Rambo, savaşta Onur Madalyası da almıştır. Ordudan terhis edildikten 7 yıl sonra, Aralık 1981'de, eski asker arkadaşlarından Kıdemli Başçavuş Delmar Berry'nin savaşta "Agent Orange"ın etkisine maruz kaldığı için kanserden öldüğünü öğrenir. Bununla, Rambo birliğinin hayatta kalan tek üyesi olduğunu fark eder. Ne yapacağını bilemeden dolaşan Rambo bir kasabaya girer ve olaylar bundan sonra başlar (First Blood, 1982).

Rambo serisinin ilk filmi Vietnam Savaşı'nı konu edinmese de, savaşın etkilediği bir gazinin savaş sonrası sorunlarını ele almaktadır. Askerlik arkadaşı da savaşta kullanılan gazın etkisiyle ABD'ye döndükten sonra ölmüştür.

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

Rambo filmleri, Hollywood'un aksiyon filmleri arasındaki en popülerlerinden- dir. Her ne kadar ilk film 1982 yılında yapılsa da *Rambo* serisi 1985, 1988, 2008 yıllarında üç film ile daha beyaz perdede yerini almıştır. Serinin muhtemelen son filmi için çalışmalara başlayan oyuncu ve yönetmen Sylvester Stallone, isminin de ilk filmi çağrıştıran *Rambo: Son Kan* olacağını duyurmuştur (Child, 2015).

Rambo serisinde üçüncü (Afganistan'da geçiyor) ve dördüncü (Myanmar'da geçiyor) filmleri her ne kadar farklı ülkelerde geçse de Rambo yine de bir Vietnam Savaşı gazisi olarak kalır. İlk iki filmde de Vietnam Savaşı ana tema olarak karşımıza çıkar. Birinci filmde Vietnam gazisi eski komandonun öyküsü anlatılmaktadır. *Rambo* dizisinin ikinci filmi de benzer bir konuyu işlemektedir. Savaşın sonra Vietnam'da "unutulan" Amerikan askerleri ve onların kötü koşullarda esirlikte saklanması filmin ana temasıdır. Rambo'nun yine bir "kahramanlık örneği" sergileyerek onları kurtarması ve bütün bunlar olurken, göz kamaştırıcı çatışma ve aksiyon sahneleri ise olayın süsü sayılabilir.

Rambo serisinin ilk filmi sinemada ABD askerlerinin savaş sonrası post-travmatik stres bozukluğu ve "Agent Orange" a maruz kalmasını konu edinen ilk filmlerden biridir. Film ayrıca savaşın dönen gazilerin kötü muamele görmesini konu edinir. Bu gazilerden birçoğunun bir işte çalışacak yeterli eğitime sahip olmamasını da konu edinen ilk filmlerden biridir. Tabii filmde bütün bunlar aksiyon sahnelerinin örtüsü altında yapılır. Bu örtünün altında ise devletin kirli işlerini gören bir gazinin yardım çığılığı ve bunun karşılıksız kalması yatmaktadır (Rico, t.y.).

Filmlere baktığımızda savaşın etkilediği ABD askerlerini ve onların acıklı hikâyelerini görmekteyiz. Hatta filmlerin savaşın dönen, çalışmak için iş tecrübesi ve eğitimi olmayan askerlere sahip çıkmadığı için ABD yönetimini eleştirdiğini de söyleyebiliriz. Ancak filmin, savaşın Vietnam'da yol açtığı can kaybı ve zararlara asla değinmediği ve göz ardı ettiğini çok az kişi fark edebilmektedir. Agent Orange sonucu bir Amerikan askeri ülkesine döndükten sonra kanserden ölmüştür ancak orada yaşayan halkın bu kimyasal madde- nin etkisini yıllarca yaşamasına hiç bir atf yoktur. Ne de olsa film bir aksiyon yapımıdır ve "Vietnam gazisinin acıklı öyküsü" ise bize bir alt metin olarak sunulur.

Edward S. Herman ve Noam Chomsky, *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası* kitabında *Rambo* filmini konu edinmemektedir. Ancak ge-

liştirdikleri “Propaganda Modeli”ni anlatırlarken, ABD basınının Vietnam Savaşı’na ele alma biçimine çok geniş yer ayırmaktadırlar. Basında çıkan haberlerin hangi konulara değindiği, hangi konuları göz ardı ettiği ve hangi konuları çarpıttığına “Hindiçin Savaşları I: Vietnam Savaşı” başlıklı beşinci bölümde geniş yer ayırmaktadırlar. Dönemin ABD medyasının Vietnam Savaşı’na bakış açısının, 1982 yılında aslında hiç değışmeden *Rambo* filmine yansıdığını da söyleyebiliriz. ABD ana-akım medyası nasıl savaşı sadece ABD yanlısı görerek yansıtmış, siviller ve orada yaşanan dramı görmezden gelmişse *Rambo* filmi de hikâyeyi benzer şekilde yansıtmıştır.

Herman ve Chomsky de *Rızanın İmalatı*’nda “Propaganda Modeli”ni anlatırken sadece Vietnam Savaşı’na değil, bir bölümde de Vietnam’ın komşusu olan Laos ve Kamboçya’da yaşananlara değinmektedirler. ABD basını gibi sineması da yönetimi eleştiriyor gibi görünse de aslında yönetimi destekleyerek, ABD’nin Vietnam’ı işgalini ve savaşın haklılığını savunmaktadır. Ayrıca daha çok ABD kayıplarına odaklanmaktadır. Olayın Vietnam’daki acılar, maddi zararlar, insan dramı kısmını ise görmezden gelmektedir. İzleyenlerin aklına, sanki “acı çeken, zarar gören ABD olmuştur” kazınmaktadır. Bir de sinemanın çok popüler bir kitle iletişim aracı olduğunu ve özellikle Hollywood sinemasının bütün dünyaya yayıldığını düşünürseniz, “propaganda” etkisinin çok daha uzun süreli ve geniş ölçekli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Rızanın İmalatı da ABD ana-akım medyasına odaklanarak, medyanın objektif bir şekilde olayları yansıtmaması gerekirken, aslında yönetimin ve onlara finansal kaynak sağlayan iş dünyasının çıkarları doğrultusunda hakaret ettiğini anlatmaktadır. Kitap sadece medyanın propaganda rolünü savunmakla kalmaz, aynı zamanda bunu yapılan araştırma ve örneklerle de ortaya koyar.

“Özgür basın” denilen bir kitle medyası var mıdır? Eğer yoksa basının özgürlüğünü kısıtlayan, engelleyen ve yok eden faktörler nelerdir? Bu sorulara cevap verebilmek için iki etkeni dikkate almak gerekmektedir: Birincisi, basın kuruluşunun sahibi kimdir ve mülkiyeti kime aittir? İkincisi ise, ona baskı yapabilecek ve denetlemeyi yapan üst toplumsal yapı ile ilişkisi nasıldır?

Herman ve Chomsky, medyanın kendini denetleyen ve finanse eden güçlü toplumsal grupların çıkarlarına hizmet ettiğini ve onların lehine propaganda yaptığını savunmaktadırlar (s.15). Peki, basın “özgürlüğünü” savunmaya kalkıştırsa ne olur? Denetleme mekanizması baskıyı artırabilir ve finans kaynakları da desteği çekebilir. O zaman özgür basından söz edebilir miyiz?

Herman ve Chomsky'nin *Rızanın İmalatı*, medyaya eleştirel ve alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Herman ve Chomsky, "sol şüpheciliği" ve "komplo teorisi" olarak eleştirilen "Propaganda Modeli"ni ampirik araştırma yöntemleri ile kanıtlamaya çalışarak, eleştirilere cevap vermektedirler. Demokratik ülkelerde özgür medya olgusu üzerinde durulurken, bu medyanın aslında o kadar da özgür olmadığı, "bağımlı" olduğu kurum ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda "kendi rızası" ile hareket ettiğini savunmakta ve bunu örnekleri ile ortaya koymaktadırlar.

Herman ve Chomsky, geliştirdikleri "Propaganda Modeli"ni teorik olarak ve örnekleri ile altı bölümde ortaya koydukları kitaba başlamadan önce John Milton'un "Halkın gözüne mil çekenler, şimdi 'halk ne kadar kör' diye şikâyet ediyorlar" ifadesini aktarmaktadırlar (s.12).

Rızanın İmalatı'nın "Bir Propaganda Modeli" başlıklı birinci bölümü Herman ve Chomsky'nin geliştirdiği modelin tanımlanması ve açıklanmasına ayrılmaktadır. Bu bölümde, yine medyanın propaganda işlevine somut örnekler verilerek bu propaganda işlevinin nasıl oluştuğu üzerinde durulmaktadır.

Propaganda ve medya kelimeleri yan yana kullanıldığında, öncelikle baskıcı rejimlerin kendi fikir ve görüşlerini halka empoze etmesi akla gelmektedir. Bunun tarihteki en iyi örneklerini Bolşevik basını ve Nazi Almanya'nın kitle iletişim araçlarını kullanım şekli oluşturmaktadır. Ancak Herman ve Chomsky, "Propaganda Modeli" ile özellikle araştırma yaptıkları ABD'deki "özgür ve bağımsız" ana-akım medyanın, örneğin Sovyetler Birliği medyasından daha fazla devlet propagandası yaptığını örnekleri ile ortaya koymaktadırlar.

1920'lerde yazar Walter Lippmann, propogandanın çoktan beri "hükümetin düzenli bir organı" haline geldiğini ve gelişmesi ile öneminin düzenli olarak arttığını savunmuştur (s.66). Herman ve Chomsky, kitle medyasının bütün yaptığının sadece bundan ibaret olduğunu iddia etmemekte ancak verdiği hizmetin içinde propoganda işlevinin önemli bir yer tuttuğu dile getirmektedirler (s.66). Yazarlar medyanın birçok işlevi ile birlikte propoganda işlevinin de çok önemli bir yer kapsadığını savunmaktadır:

Diğer işlevlerinin yanı sıra, medya kendisini denetleyen ve finanse eden güçlü toplumsal grupların çıkarlarına hizmet eder ve onların lehine propoganda yapar. Bu çıkarların temsilcilerinin öne çıkarmak istedikleri önemli gündemleri ve ilkeleri vardır ve medya politikasının şekillendirilmesi ve dayatılması açısından oldukça elverişli bir konuma sahiptirler. Normal olarak bu, kaba müdahaleyle

değil, uygun çizgide düşünen personelin seçilmesi, editörlerin ve çalışan gazetecilerin kurum politikasıyla uyumlu öncelikleri ve haber değeri kriterlerini içselleştirmeleri sayesinde başarılıdır (s.15).

Totaliter rejimlerdeki devlet medyasının propaganda işlevi ile ABD anaakım medyasının propaganda işlevi ise farklılık göstermektedir. En başta ABD ana-akım medyası propagandayı gönüllü yaparken, diğeri belirli ölçüde muhalefete izin vermektedir. Yazarlar, medyanın muhalefet etme işlevinin de olduğunu belirtirler:

Medyanın performansına hükmeden bu yapısal faktörler yüzde yüz denetleyici değildir ve her zaman basit ve homojen sonuçlar üretmezler. Medya kuruluşlarının çeşitli organlarının sınırlı bir özerkliğe sahip olduğu, bireysel ve mesleki değerlerin medyanın performansını etkilediği, medya politikasının eksiksiz bir şekilde dayatılmadığı ve bizatihi medya politikasının benimsenen bakış açısını sorgulayan belli ölçüde muhalefete ve haber akışına izin verdiği oldukça iyi bilinir; hatta bizim bu kitapta sunduğumuz kurumsal eleştirinin bir parçasını oluşturduğu bile söylenebilir. Bütün bunlar, belli bir muhalefeti ve rahatsız edici gerçeklerin haber yapılmasını teminat altına almak üzere iş başındadır. Fakat sistemin güzelliği şuradadır ki, bu türden muhalefet ve aykırı enformasyon belli sınırlar içinde ve marjda tutulur; böylece onların varlığı sistemin monolitik olmadığını gösterir, ama diğer yandan, resmi gündemin hâkimiyetini bozacak güce erişmeleri engellenir (s.16)

Basın özgürlüğünü savunan ABD’de medyanın propaganda işlevi nasıl ortaya çıkar ya da neden ortaya çıkar sorusunun tek bir cevabı yoktur. Ancak bir medya kuruluşu kurmanın artan maliyeti ve bunun sonucu basının belirli şirket ve holdinglerin elinde toplanması, reklamın basının finansal kaynakları arasında önemli bir yere sahip olması başlıca sebepler olarak sıralanabilir.

Medya devlet propagandası yaparken, aslında sadece resmi görüşü benimser, alternatif görüşlere göz yumar ve resmi açıklamanın ötesinde bir araştırmaya ise hiç girmez. Çünkü resmi görüşü aktarmak çok kolay ve maliyetsizdir. Resmi görüşün doğru olup olmadığını araştırmak ise beraberinde ek gider ve masraf getirmektedir.

Medya bir konuyu aktardığında, konuya farklı bir açıdan bakıp asıl görmesi gereken konuyu görmezlikten gelebilmektedir. Vietnam Savaşı’ndaki kimyasal gaz kullanımı bu duruma örnek verilebilir:

Savaştan sonra, Agent Orange’ın ABD askerleri üzerindeki etkisinden dolayı, bu kimyasal savaş hakkında medyada bazı yazılar çıktı; fakat bu savaşın Güney

Vietnam'daki doğrudan hedefleri üzerindeki çok daha büyük etkileri neredeyse görünmez kaldı. 1990'larda New York Times, The Washington Post, The Los Angeles Times, Newsweek ve Times'ta yayımlanan, Agent Orange ve Vietnam'dan birlikte söz eden 522 makalenin büyük çoğunluğu, ABD hizmet personeline verilen zarar üzerinde yoğunlaşıyordu; yalnızca 9 makale gıda sağlayan ekinlerin hedef alınmasına değindi (39 makale yalnızca orman örtüsünün hedef alınmasından söz etti); yalnızca 11 tanesi Vietnamlılar ve Vietnam çevre varlığı üzerindeki etkisini az çok ayrıntılı olarak tartıştı; yalnızca üç tanesi, Agent Orange kullanımını "kimyasal silah" ya da "kimyasal savaş" olarak nitelendirdi ve yalnızca iki makalede bu maddenin kullanımının bir savaş suçu oluşturabileceği ileri sürüldü (s. 36).

Herman ve Chomsky, "Propaganda Modeli"ni açıklarken medyadaki süzgeçlerden bahsetmektedirler. Bunlar, bir haberin medyada yer almadan önce geçtiği "elemelerdir". Eğer haber tamamından geçmişse "özgür medyada" yer alır. Yazarlar, süzgeçleri şöyle sıralamaktadırlar:

1. Kitle Medyasının Büyüklüğü, Mülkiyeti ve Kâr Yönelimi: Birinci Süzgeç
2. İş Yapmak İçin Reklamcılık Ruhsatı: İkinci Süzgeç
3. Kitle Medyasının Haber Kaynakları: Üçüncü Süzgeç
4. Tepki Üretimi ve Zorlayıcılar: Dördüncü Süzgeç
5. Bir Denetim Mekanizması Olarak Anti-Komünizm
6. Kutuplaştırma ve Propaganda Kampanyaları (s.72 – 107).

Propaganda ise bu süzgeçlerin sonucunda oluşmaktadır. Herman ve Chomsky, "süzgeçlerin" totaliter bir devletin bile güçlkle ötesine geçebileceği bir propaganda sonucu ürettiğini savunmaktadır (s.207).

Herman ve Chomsky, *Rızanın İmalatı*'nın "Değerli ve Değersiz Kurbanlar" başlıklı ikinci bölümünde ise propaganda için bir araç olan "değerli ve değersiz kurbanlar" kavramını kullanmaktadırlar (s.107-154). "Değerli kurbanlar" resmi ideolojiyi yaymak için araç olarak kullanılabilir kurbanlar iken, "değersiz kurbanlar" ise görmezlikten gelinen ve üzerinde durulmaya gerek görülmeyen kurbanlardır. "Değerli kurbanlar" düşman olan ya da dost olmayan ülkelere baskı uygulamak için değerli araçlardır. "Değersiz kurbanlar" ise "uydu devletlerde" hayatını kaybeden kişilerden oluşmakta, ancak basın bunların üzerinde durmamaktadır. Çünkü ABD bu ülkeleri desteklemektedir, bu "değersiz kurbanlar" bazen ABD vatandaşı olsa bile.

Herman ve Chomsky, “Propaganda Modeli”nin öngörülerini bir kaç olayla test etmektedirler. “Üçüncü Dünya Seçimleri: Meşrulaştırıcı Seçimlere Karşı Anlamsız Seçimler” başlıklı üçüncü bölümde ABD’nin desteklediği uydu devletleri ile ABD yönetiminin “düşman” gördüğü ülkelerdeki seçimlerin ABD basınında nasıl yer aldığı üzerinde durulmaktadır. Birinci örnekte ABD medyasında Nikaragua, El Salvador ve Guatemala’daki olayların yer alış şekli incelenmektedir.

ABD’nin müttefiki olan ve müttefiki olmayan ülkelerdeki seçimlerle ilgili “Propaganda Modeli” şu öngöründe bulunmaktadır:

Bir propaganda modeli, kitle medyasının devletin sunduğu perspektifi ve gündemi destekleyeceğini öngörür. Yani desteklenen seçimler, gerçekler ne olursa olsun, meşrulaştırılan görülecektir; desteklenmeyen seçimlerse -tabii yine gerçeklerden bağımsız olarak- yetersiz, gülünç ve meşrulaştırma işlevini yerine getiremeyen seçimler olarak değerlendirilecektir (s.155).

Bütün bölümlerde olduğu gibi Herman ve Chomsky, ABD ana-akım medyasının bu ülkelerdeki olayları görme ve sayfalarında yer verme biçimlerini ele almadan önce bu ülkelerde yaşanan olaylara detaylı bir şekilde yer vermektedirler. Seçimlerle ilgili bölümde de ABD’nin müttefiki olan El Salvador ve Guatemala ile ABD’nin müttefiki olmayan Nikaragua’daki seçimlerin basında yer alış şekline geçilmeden önce, buralarda yaşanan olaylar ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

ABD basını ve siyasetler, askeri yardım sağladıkları ve destekledikleri El Salvador ile Guatemala’daki seçimlere destek veren ifadeler kullanır. Hami hükümet; düzenlenen seçimi memnuniyet verici bir sözcük olan “demokrasi” ile, arka çıktığı askeri rejimi de seçimin desteklenmesiyle (dolayısıyla demokrasi ile) ilişkilendirmeye çalışır. Bir tarafta “imana gelmiş” demokratik ordu ve “barış” için oy kullanma mücadelesi veren halk vardır; diğer tarafta ise demokrasiye, barışa ve oy kullanma hakkına karşı çıkan isyancılar (s.156).

Herman ve Chomsky, buna karşılık ABD’nin müttefiki olmayan ülkelerdeki seçimlerle ilgili görüşler aktarılırken, çifte standart uygulandığına da dikkat çekmektedirler:

Dışişleri Bakanı Shultz’un da belirttiği gibi, “eğer bir seçim süreci yaşanacaksa, önemli olan bir seçimin yalnızca halkın oy verdiği sırada değil, onu anlamlı kılan önceki tüm unsurlar hesaba katılarak gözlemlenmesidir.” Bu söylediğini daha da açan Shultz açıkça, seçimlerin anlamlı olabilmesi için “rakip siyasi grupların ken-

dilerini örgütlemesine, halka ulaşmalarına ve medyaya erişmelerine” izin verilmesi gerektiğinden söz etmiştir. Tabii bu sözler 1984 Nikaragua seçimi dolayısıyla sarf edilmişti. Hiçbir Kongre üyesi ya da medya yorumcusu bu kriterlerin aynı yıl içinde yapılan El Salvador ya da Guatemala seçimlerine de uygulanmasının gerekip gerekmediğine ilişkin herhangi bir soru yöneltmedi (s.158).

Rızanın İmalatı’nın “Papa’yı Öldürmeye Yönelik KGB-Bulgar Gizli Planı” başlıklı dördüncü bölümü ise Papa’nın 1981 yılında Mehmet Ali Ağca tarafından vurularak yaralanması olayının, ABD basını tarafından nasıl Sovyetler karşıtı bir propagandaya dönüştürüldüğünü anlatmaktadır. ABD basını bu olayı Bulgarlar üzerinden Sovyet karşıtı bir kampanyaya dönüştürmüştür ancak mahkemeden tam tersi bir sonuç çıkmasından sonra, o zamana kadar yazıp çizilenler aniden unutulurak gündemden düşürülmüştür:

Papa’nın vurulmasını özellikle seçkinlerin o zamanki taleplerini destekleyecek tarzda yorumlayan hâkim bir çerçeve üretildi. Bunun hemen ardından, seçkinlerin çıkarlarına hizmet eden propaganda çizgisinin sürekli tekrar yoluyla halkın zihnine aşılandığı bir kampanya örgütlendi. Alternatif çerçeveler görmezden gelindi ve konuya başka açılardan bakma eğilimi gösteren kaynaklar kitle medyasından dışlandı. Hâkim çerçeveye uyan olgular seçildi; hâkim çerçevenin öncüllerinin geçerliliğiyle ilgili olsalar bile, diğer olgular es geçildi. Aynı zamanda, kitle medyası alanını tekeline almasına izin verilen hâkim kaynaklar, Sovyet propagandasının gürültüsünden kendi seslerinin işitilmediğini öne sürerek yoğun şikâyetlerde bulundular. Uzun bir yargılamadan sonra, İtalya’da Bulgarlara karşı başlatılan hukuk savaşı kaybedildiği zaman, bu durum medya tarafından olabildiğince rasyonalize edilmeye çalışıldı. Geçmişe dönük herhangi bir ciddi değerlendirme yapılmadı ve çelişkiler aydınlığa kavuşturulmadan hikâye gündemden düşürüldü (s.208).

Kitabın beşinci ve altıncı bölümleri ise yazının başında *Rambo* filmi örneği ile değindiğimiz *Hindiçin Savaşları*’na ayrılmaktadır. İki bölümde anlatılan *Hindiçin Savaşları*’nın birincisinde geniş bir bölüm *Vietnam Savaşı*’na (s.233–317) – bu kitabın en uzun bölümüdür – ikinci kısmı ise Laos ve Kamboçya’daki olaylara ayrılmaktadır. Bu bölümlerde ABD’nin Vietnam’ı işgali ile başlayan savaş ve daha sonra Laos ve Kamboçya’da yaşanan olaylar ayrıntılı bir şekilde anlatılarak, ABD basınının bu olayları sadece kendi çıkarları açısından gördüğü, yanlı ve yanıltıcı haberciliği üzerinde durulmaktadır.

ABD basını, Vietnam Savaşı’nın ülkeye mali yükü ve asker kayıplarını dile getirirken; Vietnam’daki insan dramı, ülkeye verilen zarar, ekosistemin tahribi üzerinde ise ya çok az (görölmeyecek şekilde) durulmuştur ya da hiç durulmamıştır.

Rızanın İmalatı'nın bu bölümlerinde ABD'nin Vietnam'ı işgali ile Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali kıyaslanmaktadır. ABD basınına göre Amerika Vietnam'da bir kurtarıcıyken, Sovyetler Birliği ise Afganistan'da işgalcidir. Ancak Herman ve Chomsky, ABD'nin de Vietnam'da bir işgalci olduğunu belirtmektedir:

Fakat medyanın ya da “kültür”ün bakış açısıyla, tarihte ABD'nin Güney Vietnam'a ve Hindişin'in geri kalan kısmına saldırması diye bir olay yoktur. Ana-akım medyada böylesi bir olguya ya da tarihin belki bu perspektiften de ele alınabileceğini kabul eden tek bir referansa bile rastlamak zordur -muhtemelen Pravda'nın Sovyetler'in Afganistan'ı işgal etmesi olayını kaydetmemesi, bunun yerine CIA tarafından desteklenen “haydutlara” karşı sadece Afganistan'ın savunulmasından söz etmesi gibi (s.248).

Herman ve Chomsky, *Rızanın İmalatı*'ndaki örnekler ile geliştirdikleri “Propaganda Modeli”ni doğrulamayı ve somut örneklerle ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ancak Vietnam Savaşı'nın bu modeli doğrulamaktan öteye geçtiğini şu cümlelerle itiraf etmektedirler: “Propaganda modelinin Hindişin Savaşları'nda doğrulandığını tam anlamıyla söyleyemeyiz; çünkü medyanın devlet propaganda sistemine böylesine olağanüstü, kapsamlı ve istisnasız bir itaatkârlık göstereceğini öngörememiştir” (s.249).

ABD'de televizyonların Vietnam görüntülerini göstererek halkı muhalefete yönlendirdiği savunulurken, Herman ve Chomsky aslında bu görüşün doğru olmadığını ortaya koymaktadırlar. Hem televizyon hem de yazılı medya sonuna kadar ABD'nin Vietnam'daki “komünizme karşı savaşını” daha doğrusu “sivil katliamını” destekledi; tek muhalefet savaşın maliyetinin ABD açısından çok yüksek olması konusundaydı. Vietnam için maliyeti (yıkılan köyler, kullanılamaz hale gelen tarım arazileri, bombalanan topraklar) kimse umursamıyordu. ABD halkının sorunu ceplerinden çok fazla para çıkmasıydı. Ölen sivil Vietnamlıları, kamplarda yaşam mücadelesi veren insanları ve yıkılan ülkeyi sadece salonlarında, televizyon başında film gibi izlediler.

ABD'nin aynı yıllarda yine “komünist düşmanı” yok etmek için Kamboçya ve Laos'u bombaladığı ve hatta Laos'un 6 yıl boyunca “gizli” bombalandığını kimse bilmemektedir. Bombalama gizli olmuştur çünkü basın bu bombalamalara ya hiç yer vermemiştir ya da ABD'nin Kuzey Vietnam'ın bu bölgelere sızmasını önlemek için bombaladığını söyleyen yanlış ve yanıltıcı haberleri sayesinde bilinmez olmuştur.

Herman ve Chomsky, ABD basınına yanlı ve yanıltıcı habercilik yapmakla eleştirirken, buna karşı olarak alternatif bir medya ve çözüm önerisi de getirmektedirler. Ayrıca basının gerçekten özgür bir şekilde olayları aktarması durumunda, bu kitapta da örneklerini verdikleri bazı katliamların yaşanmıyacağını savunmaktadırlar:

Kâr amacı gütmeyen, cemaat-tabanlı TV ve radyo yayın istasyonları ve şebekeler, halka erişim kanallarının daha iyi kullanılması, internet ve bağımsız yazılı medya, önemli demokratik toplumsal ve politik başarıların elde edilmesinde hayati bir rol oynayacaktır (s.55).

Eğer ABD basını haber ve yazılarında, Andrei Sakharov'un karşılaştığı güçlükleri ya da Jerzy Popieluszko'nun Polonya'da öldürülmesini (bkz. 2. Bölüm) işlediği biçimiyle Guatemala'daki kurbanları da işleseydi, Guatemala Hükümeti'nin son on yılda on binlerce insanı katletmesi çok zor olurdu. Eğer medya canice saldırıganlığı özgürlüğün savunulması şeklinde sunan, ama temsil ettiği çıkar gruplarının maliyetleri çok yükseldiğinde sadece taktiksel ayrıklara yer veren bir tutum içine girerek bu amaca hizmet etmeseydi, Güney Vietnam'a ve Hindic'in geri kalan kısmına karşı, arkasında hiçbir zaman giderilemeyecek olan bir sefalet ve yıkım mirası bırakan vahşi bir savaşı sürdürmek imkânsız olurdu (s.70).

George Gerbner (Jhally ve Gerbner, 1997) insanların anlattıkları hikâyelerden oluşan dünyada yaşadıkları için diğer canlılardan farklı ve eşsiz olduğunu ifade etmektedir. İnsanlar bildikleri şeylerin ya da bildiklerini zannettikleri şeylerin çoğunu hiç bir zaman kendileri tecrübe etmemiştir. Ancak bunları anlatılan hikayelerden öğrenmiştir.

Gerbner, bu hikâye anlatım sürecinin (bilgi ve haber paylaşımı) uzun yıllar yüz yüze iletişim ve sözel yolla yapıldığından bahsetmektedir (Jhally ve Gerbner, 1997). Daha sonra yazının keşfi, matbaanın icadı, elektronik devrim ve onun en yaygın kitle iletişim aracı olan televizyon ile hikâye anlatımı farklı mecralara ulaşmıştır. Televizyondaki olaylar hayattaki gerçekler olarak görülmeye başlanmış ve televizyon toplumun bilmesi gereken gerçeklere şekil veren bir araç olmuştur artık.

“Propaganda Modeli”ne de bu açıdan baktığımızda insanlar yaşanan olayları öğrenmeye ve onları anlamak için kitle iletişim araçlarına bağımlı olduklarından, orada söyleneni doğru olarak kabul etmektedirler. Ana-akım medya da, Herman ve Chomsky'nin (2012) ifadesiyle, sunduğu “yanlı ve yanıltıcı” hikâyelerle aslında ne olduğunu değil; “Propaganda Modeli”nin önerdiği gibi yönetim, şirketler cemaatinin toplumun olayı anlamasını istediği şekliyle insanlara empoze etmektedir.

Ana-akım medyanın geçtiği haberler ise toplumda daha bir güven duygusu ile kabul edilmekte ve doğru olarak görülmektedir. Bunun için “Propaganda Modeli”nin ana-akım medyaya odaklanmış olması önemlidir. Bir metnin, bir öykü ya da bir roman olarak topluma sunulması ile bir haber olarak topluma sunulmasının etkisinin en iyi örneği, özellikle radyonun en yaygın iletişim aracı olduğu yıllarda görülmüştür.

1938’de yönetmen Orson Welles radyoda, H. G. Wells’in *Dünyalar Savaşı* adlı romanın Marslıların dünyayı işgale başlamasıyla ilgili bir bölümünü haber tarzında okumuştur. Haberin duyulmasıyla birlikte panik havası yaşanırken Welles daha sonra bir basın açıklaması ile özür dilemek zorunda kalmıştı (Birsen 2011, s.21). Welles aynı metni haber tarzında değil de “Bu bir roman, kurmaca eserdir” diyerek okusaydı sonuçları böyle olmazdı.

Louis Althusser (2010, s.169) Devletin İdeolojik Aygıtları’dan (DİA) bahsederken, birçok DİA ile birlikte Haberleşme DİA’sından bahseder ve bunları basın, radyo-televizyon ve diğerleri şeklinde sıralar. Herman ve Chomsky ise ABD ana-akım medyasını; “Medya, tıpkı küçük iyi köpekler gibi (bekçi köpeğinden ziyade süs köpekleri gibi) ABD Hükümeti’nin çizgisini takip etti” (s.191) cümlesi ile (“devletin küçük süs köpeği” olarak her şeye boyun eğdiğini söyleyerek) daha sert bir eleştiriyi dile getirmektedirler.

Herman ve Chomsky, *Rızanın İmalatı* ile geliştirdikleri “Propaganda Modeli”ni doğrulamaya ve somut bilgilerle ortaya koymaya çalışırlar. “Propaganda Modeli”ne “komplo teorisi” eleştirisi yapılırsa da yazarlar kitabın sonunda bunlara tek tek cevap vererek kendi tezlerini kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Hangi görüşü benimsediğiniz hiç fark etmeden *Rızanın İmalatı*, iletişim ve medya alanına ilgi duyanlar ve bu alanda çalışma yapanlar için, medyaya ve özellikle ABD ana-akım medyasına alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Ayrıca kitap, Herman ve Chomsky’nin modelini farklı ülkelerin medyalarına uygulamak isteyenler için bir örnek ve başvuru kitabı olarak da görülebilir.

Kaynakça

- ALTHUSSER, L. (2010) *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. Çev. A. Tümetrekin. 4. Basım. İstanbul: İthaki Yayınları.
- BİRSEN, Ö. (2011). Türkiye radyoculuğunda alternatif yayıncılık arayışları: açık radyo örneği. *Erciyes İletişim Dergisi "Akademia"*, 2 (1), s.20-30.
- CHILD, B. (2015) *Sylvester Stallone announces title of final Rambo movie – Rambo: Last Blood*. [Çevrimiçi]. <http://www.theguardian.com/film/2015/jan/06/sylvester-stallone-title-final-rambo-movie-rambo-last-blood> [Erişim tarihi: 01/09/ 2015].
- First Blood. (1982) [Film] Yönetmen: TED KOTCHEFF. ABD: Orion Pictures.
- HERMAN, E. S. ve CHOMSKY, N. (2012) *Rızanın imalatı: kitle medyasının ekonomi politikası*. Çev. E. Abadoğlu. 2. Basım. İstanbul: bgst Yayınları.
- JHALLY, S. ve GERBNER, G. (1997) *The Electronic storyteller television and the cultivation of values*. Northampton, Mass: Media Education Foundation.
- RICO, J. (???) *The best and worst war movies about Vietnam*. [Çevrimiçi]. <http://warmovies.about.com/od/TopPicks/tp/Top-10-Vietnam-Films-Of-All-Time.htm> [Erişim tarihi: 01/09/2015].

Değini

“Modernizm, Post-Modernizm ya da Kapitalizm?”¹ Üzerine Metodolojik Notlar

Çağrı Kaderoğlu Bulut

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

cagrikaderoglu@gmail.com

Bir kitap ya da makale kritiğinin, incelenen eserin içeriğine dönük tanıtımı ya da tartışması şeklinde yapılması yaygın bir biçimdir. Buna karşın ele alınan eserin metodolojik kritiğinin yapılması daha az rastlanan bir durumdur. Bu yazı da görece zayıf kalmış bu noktadan hareketle, E. M. Wood’un “Modernizm, Post-Modernizm ya da Kapitalizm?” başlıklı makalesine ilişkin metodolojik bir inceleme olarak kaleme alınmıştır.

Söz konusu makale 2003 yılında yayımlanmış olmasına karşın, burada değerlendirme konusu yapılmasının temel nedeni; makalenin günümüzde tüm dünyada, özellikle sekülerleşme ve din ilişkisi etrafında yeniden gündeme gelmiş olan² aydınlanma ve modernizm ilişkisine dair tartışmalar için özgün bir

• • • • •

1 Ellen M. Wood’un kaleme aldığı bu makale, R.W. Chesney, E.M. Wood ve J.B. Foster tarafından derlenen *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı: Küresel İletişim Devriminin Politik Ekonomisi* (Epos Yay, 2003) adlı kitapta yer almaktadır.

açıklama geliştirdiğinin ve tartışmaya bu anlamda yeni bir boyut kazandırdığının düşünülmesidir. Bu yanıyla makale, kronolojik olarak yeni bir yayın olmamasına rağmen, güncel öneme sahip bir tartışmayı (modernizm, kapitalizm ve aydınlanma) merkezine almış olması dolayısıyla burada incelemeye konu edilmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, herhangi bir esere ilişkin “değerlendirme/kritik etme” ile esere dair “aktarmacı/özetleyici yazılar” arasında gerçekleştirebilecek ayırımın önemli bir boyutu, ele alınan metnin metodolojik analizinin gerçekleştirilmesidir. Çünkü kanımca metodolojik analiz bizi yalnızca “içeriği” değil, bilgi üretme ya da kritik etme noktasındaki “yöntemi” (ve buna bağlı olarak epistemolojik konumlanmayı) de düşünmeye itmektir. Bu çerçevede elinizdeki metin, Wood gibi Marksizm içinde özgün ve önemli bir yer kaplayan³ bir yazarın aydınlanma, modernizm ve post-modernizm arasındaki ilişkiyi sorguladığı ayrık makalesinin metodolojik analizini yapmayı hedeflemektedir.

Wood’un çalışmasının temel problemi; kapitalizmi, modernizm ve post-modernizm şeklinde iki büyük evre olarak değerlendirmenin kapitalizmi anlamaya yardım mı ettiği yoksa onun anlaşılmasına engel mi oluşturduğu çerçevesinde belirlemektedir. Yazar, kapitalizmi anlamada Aydınlanma ve modernizm ile bunun karşısında konumlandırılan post-modern yaklaşımlar arasında bir sorulamaya girişmektedir. Buradaki temel çıkış noktası, post-modernizmi post-kapitalizm ile eşitleyen yaklaşımların, açık ya da örtük olarak kendilerine referans aldıkları modernizm-kapitalizm özdeşliğinin sorgulanması; devamında da yirminci yüzyılın sonuna doğru yaşanan tarihsel kopuşu irdelemektir.

•••••

2 Burada “teknolojik orta çağ”, “yeni orta çağ”, “dijital orta çağ”, “dinsel hayırseverlik (philanthropy)” gibi tartışmaların tüm dünyada yaygınlaşmasına paralel olarak bir yanda “din ile dünyevi kurumlar arası ilişki” gibi politik yönü ağır basan başlıklar; diğer yanda “laiklik”, “özgürlükçü laiklik”, “post-sekülerizm” gibi akademik yönü ağır basan tartışmalar hatırlanabilir. Bu kapsamda Habermas’ın (*Religion in the Public Sphere*, 2006), Eagleton’ın (*Tanrı’nın Ölümü ve Kültür*, 2014) ve Charles Taylor’un (*Seküler Çağ*, 2014)) din, aydınlanma, modernizm kapsamında gerçekleştirdikleri tartışmalar önemlidir. Özellikle Habermas’ın temelini oluşturduğu “post-sekülerizm” tartışması, günümüzde toplumsal tarafların kamusal alana dönük politik argümanları için önemli bir başlangıç noktası teşkil etmektedir.

3 E. M. Wood, Robert Brenner ve George Comninel ile birlikte “Siyasal Marksizm (Political Marxism)” adı verilen bir kanadın temsilcisidir. Bu kanadı Marksizm içinde özgün kılan yan, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecine ilişkin hâkim yapısalcı anlayışların dışında “tarihsel oluş” ve “özgünlük”e dayalı çözümleme yapmaları ve ekonomik zor ile ekonomi dışı zorun özgül biraradalığı üzerine geliştirdikleri teorik çerçevedir. Politik Marksizm üzerine kapsayıcı bir anlatım için bkz. Şebnem Oğuz, “Maddecî Tarih Yazımında Temel Tartışmalar”, *Praksis*, sayı 17, s.33-56.

Buna göre, kapitalizm gibi bir sistemin fasıllarla ayrıştırılması girişiminde bulunmak, söz konusu bu sistemin tanımlanmasında neyin önemli olduğunu gösterir. Dolayısıyla kapitalizmin fasıllarla ayrıştırılma biçimi, öncelikle bu sistemi nasıl tanımladığımızı bağlıdır. Bu noktada ortaya çıkan soru, çalışmanın temel izleklerinden birini ortaya koyar: “Modernite ve post-modernite kavramları, bu kavramları kullanan insanların kapitalizmi anlama biçimleri hakkında bize ne söyler?” (s.40).

Bu çerçevede Wood, makalesinde, post-modern yaklaşımlar ve onların temsilcilerinin değil de özellikle Fredric Jameson ve David Harvey gibi post-modernizme yakın duran Marksistlerin zihin haritasında modernizm ve post-modernizmin anlamlarının nasıl şekillendiğinin sorgulanacağını vurgular. Dolayısıyla çalışmanın post-modernizmin ne’liği üzerine ontolojik bir tartışmadan çok buna ilişkin epistemolojik bir konumlanmayla tartışmaya girişmesi beklenir. Jameson ve Harvey’de cisimleşen bu epistemolojik konum, post-moderniteyi post-kapitalizmle eşitleyen ana akım post kuramlardan farklı olarak, post moderniteyi, kapitalist birikimin temel mantığı işlemeye devam ettiği için, post-kapitalist ya da post-endüstriyel olarak kavramamaktadır. Fakat kapitalizmin son 40 yılında enformasyon teknolojilerinin mümkün kıldığı temel dönüşümlerin (tam zamanlı üretim, esnekleşme, zaman ve mekan sınırından kurtulma vb.) yarattığı yeni bir kültürel ve entelektüel konfigürasyon olarak ele almaktadır.

Yazar bu konumlanmaya iki temel noktadan karşı çıkmaktadır. Bunlardan ilki modernite kavramının kapitalizm ile birlikte tanımlanması, diğeri ise 20. yüzyılın son yarısında yaşandığı söylenen tarihsel kopuştur. Buna göre, kapitalizm ile modernitenin (ve modernitenin kökü olarak da Aydınlanma’nın) birlikte tanımlanması, kapitalizmin özgüllüğünü (ve tabii modernitenin özgüllüğünü de) gizlemekte ve onu etkisiz hale getirmektedir. Bu birlikte ele alış, post-modern iddialar için önemli bir alan açmakta ve kapitalizmi örten toptan bir reddiye geliştirmeye neden olmaktadır. Çünkü yazarın ifadesiyle, “post-modernistler bizi, Aydınlanma projesinin iyi olan tüm yanlarını, özellikle insanın evrensel kurtuluşunu sağlama vaadini bir kenara atmaya davet eder ve yıkıcı etkiler nedeniyle aydınlanmanın değerlerini suçlamamızı bekler. Ancak, bizim yapmamız gereken, bu yıkıcı etkilerin sorumluluğunu kapitalizme atfetmek olmalıdır” (s.46). Görüleceği üzere, post-modern konumlanmaların metodoloji düzeyinde yaptığı hata, öncelikle tarihsiz ve yalıtılmış tekdüze bir “değerler-sonuçlar” hattı izlemesidir. Sanki Aydınlanmanın (ve modernitenin) değerleri (akla verilen değer, sekülerleşme, özgürlük vurgusu, bilginin standardizasyonu, evrenselcilik vb.), peşi sıra oluşan tüm tarihsel gelişmelerden “doğal” olarak sorumludur. “Buradaki paradoks, kapitalizm ve bürokratik egemenliğin, akıl ve özgürlüğün doğal

uzantısı olarak kabul edilmesidir” (s.45). Böylece, farklı soyutlama düzeylerinde yapılması gereken kimi analitik ayrıştırmalar, toptan ve muğlak bir “bütünleş-tirme” içerisinde yok edilmektedir. Bu, tarihsel olanı görmeyi de engellemekte, hatta tarih sabit bir durum haline getirilerek tarihsel çözümleme olanakları saf dışı bırakılmaktadır -ki bu da post-modern çözümlemenin olumsuzluk vurgusuyla uyumlu bir çerçeve oluşturur. Burada söz konusu post-modern konumların ironik biçimde ampirisist olduğu dahi iddia edilebilir: Yalnızca mevcut olguya odaklanan, görüngüsel (phenomenal) olanı gerçeğin (real) kendisi olarak kabul eden, bunun sonucunda da analitik bir teorik çabaya (hatta “modern” bilimsel girişime) gerek duymayan toptan reddiyeci bir konum tutulabilmektedir.

Wood’un buna karşı temel iddiası; modernliğin genel olarak kapitalizmle iç içe düşünülmesine karşın, modernite düşüncesinin kapitalizmle ilişkisinin oldukça zayıf olduğudur. Yazara göre, modernite projesi ve onun yaslandığı temel zemin olarak “Aydınlanma’nın birçok özelliği, kapitalistleşmemiş toplumsal mülkiyet ilişkilerinde kökleşir; sadece kapitalizme giden yolun bir geçiş noktası değil, ayrıca feodalizmin dışına doğru gelişen bir toplum biçimine içkindir” (s.47). Zira “Rousseau ve diğer Avrupalı yazarlar gibi ‘modernist’ kabul edilen yazın insanlarının büyük oranda kentleşmiş bir toplumdan değil de, kırsal nüfusun ezici bir çoğunluğa sahip olduğu bir toplumdan geliyor oluşu herhalde tesadüf değildir” (s.51). Dolayısıyla yazar, ilişkili fakat farklı bu iki olgusal durumun (kapitalizm ve modernizm) epistemolojik düzeyde ayrıştırmaksızın ve tarihsel ilişkileri içerisinde değerlendirilmeksizin yekpare bir bütün olarak ele alınmasının yarattığı karışıklığı ve bunun politik-düşünsel sonuçlarını göz önüne sermektedir. Burada yazarın, ontolojik olarak farklı özelliklere ve niteliğe sahip iki bütünlüğün, belirli tarihsel ve toplumsal koşullar içerisinde bir arada oluşmasını incelerken, farklı soyutlama düzeylerinde farklı analitik irdelemele-rin yapılması gerektiğini vurguladığı çıkarsanmaktadır.

Yazarın bu eleştiri ve değerlendirmelerinden hareketle, makalenin tarihsel maddeci bir zemine yaslandığı görülebilir. Buna göre, modernizm ve kapitalizm kavramlarının tarihsel oluşum süreçleri gerek kendi özgünlükleri içerisinde gerek birbirleriyle ilişkileri ve birbirlerini etkileyerek dönüştürmeleri olgusu içerisinde ele alınmaktadır. Ayrıca, Aydınlanma ve modernitenin geliştiği tarihsel koşullar içinde ortaya çıkan sınıfsal bileşimini de mutlaklaştırmamak gerektiği, kapitalizmin özelliklerini moderniteye, modernitenin özelliklerini de kapitalizme içkin saymamak gerektiği belirtilmektedir. Hatta çalışmanın tarihsel kopuşla ilgili tartışmalarının geliştirildiği bölümünde, modernite “kapitalizm tarafından yaratılmamış, aksine yıkılmıştır. Aydınlanma bitmiştir. Belki de sosyalizm onu canlandıracaktır” (s.65) ifadeleriyle bu görüş desteklenmekte, Aydınlanma ile

insanlığın geliştirdiği değerlerin, kapitalist toplumsal koşullar yerine temelden bambaşka tarihsel-toplumsal koşullarda yeniden güncellenebileceği ifade edilmektedir. Böylece, post-modernistlerin yaptığı dondurup sabitleyerek/karikatürleştirerek kökten reddetme girişimine karşı, Wood'un metninde öncelikle analitik bir ayrıştırma yapılmakta, sonrasında tarihsel ilişkisellikler ve içerisinde geliştiği koşullar çerçevesinde Aydınlanmanın değerlerinin işçi sınıfı için (ve sosyalizmle birlikte tüm toplum için) bir özgürleştirme aracı olarak gerçekleştirme biçimi bulabileceği ifade edilmiş olmaktadır. Buradaki kritik nokta “özne”ye ilişkindir. Post-modernistlerin çeşitli ve birbirine eşitledikleri “fark”larla parçalayıp belirsizleştirdikleri özne, burada doğrudan işçi sınıfı olarak ortaya çıkmaktadır.

Wood'un temel çabası, idealize edilmiş bir Aydınlanma fikrinin /imgesinin toptan reddiyesi yerine, Aydınlanma'nın ortaya çıktığı tarihsel dönem içerisindeki gerçekliğini ve geleceğe ilişkin potansiyellerini onun kendi oluşumu içinde analiz etmeye çalışmaktır. Bu girişim, tarih ve tarihsel olguların “olumsal stabil resimler” olarak kavranmasına karşı ilişki, süreç ve tarihsel belirlenimlere vurgu yapan köklü bir metodolojik karşı çıkıştır.

Çalışmanın post-modern konumlanmalara karşı çıktığı ikinci temel nokta ise tarihsel kopuş iddiasıdır. Burada da, kapitalizmin ötesine geçildiği iddialarına karşı, kapitalist mantığın halen ve hiç olmadığı kadar derinleşmiş biçimde işlemekte olduğunu hatırlatan Wood, değişen üretim pratikleri ve buna bağlı gelişen siyasi, kültürel, ideolojik biçimlerin kapitalizmin tarihselliği içerisinde yaşanmakta olduğunu ve bugünün ayırt edici özelliklerinin (enformasyon teknolojilerine bağlı bir sıçrama, küreselleşme vs.) post-kapitalizme neden olması bir yana, kapitalizmin kendi tarihsel dinamiği içerisinde önemli bir bütünlükle ilerlediğini ifade etmektedir. Buna göre, “ileri kapitalist toplumlarda bile kapitalizm yaşamın her alanına, üretici ve yönetici sınıfların ideoloji ve pratiklerine, devlete ve egemen kültüre ancak bugün gerçek anlamda nüfuz edebilmiştir” (s.56). Dolayısıyla; kapitalizmin belki de gerçek anlamda ilk kez evrenselleşmekte olduğu bu dönemde, modernizmin evrenselci iddialarına sert biçimde saldıran post-modern yaklaşımların yeni ve bambaşka bir dönem tariflemesi oldukça ironik bir durum oluşturmaktadır. Aynı zamanda, üretim, tüketim, kültürel ve sosyal pratikler vb. gibi kapitalizmin ötesine geçilmesinin göstergeleri olarak kavranan pek çok alanın, sermayenin “gerçek tabiyet”ine girmekte olduğu göz önünde bulundurulursa, post-modern konumlanmaların gerçekliği açıklama yönündeki çabaları da önemli ölçüde sorgulanabilir kalmaktadır.

Ancak Wood'un çalışmasının belki de en zayıf yönü, yukarıda vurguladığımız temel amacını yeterince gerçekleştirememiş olmasıdır. Wood, kapitalizmi modernizm-post-modernizm ikiliği içerisinde anlamaya çalışan Marksist düşünürlerle gerçekleştireceğini söylediği tartışmayı makalede yeterince işleyememiştir. Bunun yerine, modernizm ve post-modernizm temalarını kapitalizmle bağlantıları çerçevesinde makro bir düzeyden analiz etmektedir. Söz konusu Marksist kuramcılara "kapitalizmi böyle dönemlendirmeler yerine kendi tarihselliği içerisinde anlamlandırmalıyız; post-modernizm yerine kapitalizmi tartışmalıyız" çağrısını yapmaktadır. Fakat post-modernizm çalışan Marksist düşünürlerin temel sorunsallarını, argümanlarını ve ana akım yaklaşımlarla ortaklıklarını / farklılıklarını kritik etmemektedir. Bu nedenle, çalışmada kapitalizm bağlamında modernizm-post-modernizm tartışması ikna edici bir biçimde yapılmakla birlikte yalnızca ana akım post-modernite kuramlarıyla tartışılmakta, post-modernizm ile barışık Marksist perspektifin niteliği, durumu, olanakları, sınırlılıkları ve açmazları hakkında yeterli bir tartışma geliştirilmemektedir.

Acaba ana akım post-modernite yaklaşımları için geçerli olan tüm eleştiriler post-modernizmin Marksist kuramcılarını için de geçerli mi sayılmaktadır? Eğer böyle değilse, post-modernizmin Marksist kuramlarındaki (ve kuramcılarındaki) temel sorun nedir? Bu soru çalışmada yeterince açıklığa kavuşturulmamış, yalnızca, bu kuramcılarının ana akım post-modernite kuramlarıyla paylaştıkları özelliklerin çürütülmesiyle yetinilmiştir. Burada Wood toplumsal çözümlemeyi ve dönüşüm ufkunu erozyona uğratan hegemonik bir perspektif olarak post-modernizmin iyi anlaşılması gerektiğini vurgulamakta ve Marksist post-modernizm tartışmacılarına bu kıyılardan uzaklaşılması gerektiği imasında bulunmaktadır. Son bölümde yazarın dile getirdiği şu ifade, bu çıkarımı doğrulamaktadır: "Bu yeni gerçeklikte ilgilenmemiz gereken tek kavram kapitalizmdir. Bunun anti-tezi de post-modernizm değil, sosyalizmdir" (s.65).

Sonuç olarak söylenebilir ki, Wood'un bu metni post-modernizmi Marksizm içinden yeniden yorumlayarak değerlendiren kuramcılara ilişkin yeterli bir değerlendirme sunmamakta, bu anlamda makalede belirtilen temel iddia bu boyutuyla karşılanamamaktadır. Ancak modernizm, kapitalizm ve post-modernizm tartışması için hem akademik düzlemde hem de politik araçlar alanında karşılığı üretilebilecek oldukça değerli ve özgün analizler taşımaktadır.

Değini

“Madunların Medyası: Tarihten Güncele Türkiye Anaakım Medyasının Dışında Kalanlar”

Ezgi Kaya ve Mehtap Çağlar

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

ezgi.ky@gmail.com

caglarmehtap@gmail.com

Medya üzerine çalışmalar, çoğunlukla anaakım medya izleğini takip eder ve anaakım medyadaki sorunları, işlevsizlikleri, haksızlıkları tespit ve analiz etme hedefini güder. Anaakımın dışında kalan medya pratikleri ise nadiren araştırma konusu haline gelmektedir. Bu medya pratiklerini icra eden grupların çalışma süreçlerinde yaşadıkları sıkıntıların ve zorlukların, anaakım medyadan farklılık gösterdiği söylenebilir. Bu tip medya pratikleri, çifte zorluklar yaşarlar: bir taraftan medya ve yayıncılık alanı içinde devamlılık arz etme, bir taraftan da iktidar sahibi kesimlerden onlara yöneltilen baskıyı göğüsleme çabası içindedirler. Anaakım medya dışındaki medya pratikleri, temsil ettikleri grupların kendilerine özgü sorunları ve sıkıntılarının da ağırlığını taşırlar. Toplumda özellikle dışlanan, ezilen, ayrımcılığa uğrayan kesimlerin temsilini üstlenen medya pratiklerinin daha da zor koşullarla baş etmeye çalıştığı söylenebilir: ticarileşen medya ortamında varlıklarını sürdürme çabası, temsil ettikleri kimliklerin toplumsal kabul görmemesi veya ayrımcılığa uğraması, iktidar odaklarının üzerlerinde kurduğu baskı vb. Bütün bu zorluklar, sınırlı sayıda araştırmacının bu pratikleri ciddi birer araştırma nesnesi olarak ele aldığı gerçeği ile beraber düşünüldüğünde- hem toplumdaki “madun” kesimleri temsil etme çabası, hem

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

ilef dergisi · © 2015 · 2(2) · sonbahar/autumn: 233-239

de kendi pratiklerindeki zorlukların madunlaştırıcı etkisi nedeniyle- bu medya pratiklerinin medyanın “madun” kesimini oluşturduğu söylenebilir. Medyadaki diğer aktörlere açık olan kanalları ve kaynakları kullanmakta ve temsil ettiği grup haricinde daha geniş bir kitleye sesini duyurmakta sorun yaşayan, bununla beraber bu sorunlara karşı kendine özgü medya stratejileri ve dayanışma biçimleri geliştirebilen bu girişimlerin daha fazla araştırmaya konu olması, Türkiye’de medya çalışmalarına çeşitlilik getirebilir ve bu çalışmaların kapsamını genişletebilir.

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından, Free Press Unlimited’ın katkılarıyla 28-29 Mayıs 2015 tarihlerinde gerçekleştirilen “Madunların Medyası: Tarihten Güncel Türkiye Anaakım Medyasının Dışında Kalanlar” başlıklı konferans, bu yöndeki çalışmaların artması yönünde önemli bir adımdı. Konferansın hedeflerinden biri, madun grupların medya deneyimlerinin Türkiye basın tarihine entegre edilmesinin koşullarını sağlamak için alternatif medya deneyimleri üzerine çalışan araştırmacılar ile anaakım medya dışındaki medyadan temsilcileri bir araya getirmek; böylece hem madun kesimlerin medya pratiklerini daha görünür kılmak hem de bu pratiklerin Türkiye basın tarihi içinde konumlandırılmasının yolunu açmaktı. Diğer bir hedef ise, madun kesimlerin medya deneyimlerinde maruz kaldıkları zorluk ve sıkıntılarla ilgili bilgi paylaşımı için bir zemin yaratarak, bu sorunlardaki ortak noktaların tespitine imkân tanımak, böylece bu sorunlara karşı ne gibi çözüm ve mücadele stratejileri oluşturulabileceği konusunu tartışmaya açmaktı.

Konferans, anaakım medya dışındaki yayın organlarından temsilcilerin oluşturduğu sekiz davetli konuşmacının yer aldığı iki panel ile farklı üniversite ve akademik çevrelerden 16 bildirinin yer aldığı dört oturumu içeriyordu. Konferans kapsamında anaakım medya dışındaki Kürt, Ermeni, Alevi, Rum ve Laz medyasından, LGBTİ medya girişimlerinden ve sol/sosyalist medya organlarından temsilciler, deneyimlerini aktarmanın ve ortak sorunları tespit etmenin yanı sıra, kendi yayın organlarının oluşumu ve temsil ettikleri grubun medya pratiğinin tarihsel gelişimi ile ilgili bilgi paylaşımları için davet edildiler. Konferans bildirilerinin sunulduğu dört oturumda ise Alevi, Kürt, Çerkes, Ermeni, Laz, Rum, Yahudi medyasından deneyimler, kadınların başını çektiği medya pratikleri, LGBTİ grupların medya girişimleri ve seks işçilerinin kamusal alandaki varlığı üzerine yapılan araştırmalar tartışmaya açıldı.

Azınlık, ekalliyet ve madun

Konferansın düzenleme kurulundan Yrd. Doç. Dr. Çağla Kubilay’ın ve anılan tarihte Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekan Yardımcısı olan Prof. Dr.

Abdülrezak Altun'un konuşmalarıyla açılan konferansın temasına dair açılış konuşmasını, "Türkiye'nin Kimlikleri" başlığıyla Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nden Prof. Dr. Zafer Toprak yaptı. Zafer Toprak konuşmasında, Türkiye'de bugün varlığını sürdüren farklı kimlikleri ortaya çıkaran tarihsel süreçlerin kısa bir dökümünü serimledi. Bugünkü azınlık kavramının temelini oluşturan "ekalliyet" fikrinin Osmanlı toplum yapısında hâkim olmadığını, ancak Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan gelişmelerle önem kazandığını vurgulayan Toprak, azınlık kavramının özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında ve Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde bugünkü anlamını kazanmaya başladığını belirtti. Türkiye'de azınlıkların resmi olarak tanımlanmasının temelini Sevr ve Lozan Antlaşmaları'na dayandığını ifade eden Toprak, azınlık kavramının Westphalia Antlaşması sonrası ortaya çıkan tarihsel sürecin bir sonucu olarak şekillendiğini, ulus-devletin belirli bir toprak üzerindeki egemenlik esasına dayalı oluşum sürecinin böyle bir kavrama yönelik ihtiyacı ortaya çıkardığını söyledi. Toprak, azınlık kavramının geç modernite dönemindeki gelişimine de mercek tutarak, kavramın II. Dünya Savaşı'ndan günümüze uzanan tarihsel gelişmeler içinde nasıl daha güncel hale geldiğine veya zaman zaman gündemden düştüğüne açıklık getirdi. Kimlik politikalarının oluşumunun tarihsel arka planına vurgu yapan Toprak, 1944'teki Bretton-Woods Antlaşması'yla inşa edilmeye başlanan Keynesyen politikaların 1970'lerdeki ekonomik durgunlukla gücünü kaybettiğini ve yeni bir ekonomik modele geçişin zeminini hazırladığını belirtti. Toprak, 1970'lerin ekonomik durgunluğuna ve krizlerine çare olarak önerilen neoliberal ekonomik modelin, postmodernizmle bağlantısına dikkat çekerek, postmodernizmin kimlik kavramının yeniden sahneye çıkmasını ve hatta merkeze oturmasını besleyen boyutlarını ortaya koydu. Kimlik politikalarını akademik alanda da merkeze çekmekte özellikle işlevsel olan bu boyutlar şöyle sıralanabilir: makro analizlerden mikro düzey analizlere geçiş; toplumsal olandan kültürel olana geçiş; Aydınlanma kavramından uzaklaşma; nicel çalışmalardan nitel çalışmalara geçiş; yapısal analizlerden anlatsal çalışmalara geçiş ve toplum odaklı çalışmalardan birey odaklı çalışmalara geçiş. 1980 sonrasında merkeze oturan bu geçişlerin, azınlık kavramının hem akademik hem de politik olarak yeniden gündeme gelmesini ve kamusal tartışmanın önemli bir boyutunu teşkil etmesini sağladığı söylenebilir.

Açılış konuşmaları ve ana konuşmadan sonra yapılan oturumlar belli ana temalar etrafında toplanıyordu. Bu temalar şöyle sıralanabilir: Anaakım dışında kalan ve günümüzde yayın hayatına devam eden medyadan gelen çağrılı konuşmacılarla iki panel halinde yapılan güncel sorunlar; azınlık basının geçmiş ve şimdiki görünümü; kadın ve LGBTİ topluluklarının medyası; Osmanlı döneminden bu yana yapılan azınlık basın faaliyetleri. Bu bağlamda "Madunların

Medyası” Konferansı, alt başlığında önerdiği gibi “Tarihten Güncel Türkiye Anaakım Medyasının Dışında Kalanlar”ı İLEF’te buluşturmuş oldu.

Konferansın ilk günü, davetli konuşmacıların katıldığı “Güncel Sorunlar – I” panelini takiben, Doç. Dr. Necmi Erdoğan’ın moderatörlüğünde yapılan birinci oturum, Necmi Erdoğan’ın “madun” kavramının içeriğine dair açtığı tartışmayla başladı. Erdoğan, madun kavramının azınlık kavramından dikkatle ayrıştırılması gerektiği vurgulayarak, toplumsal olarak ayrıştırılmış ve dışlanma deneyimleri yaşamış olan her azınlık grubunun madun olarak nitelenemeyeceğini söyledi. Madun olanın her tür kültürel sermayeden büyük oranda yoksun olduğunu, dilinin, anlatımının, kullandığı ifadenin toplumda genel olarak kullanılanlardan farklılık arz ettiğini, dolayısıyla da toplumun diğer kesimleri için genellikle yok hükmünde olduğunu belirten Erdoğan, bu nedenle madunun medya pratiğinin de sorunlu hale geldiğini ifade etti. Erdoğan’ın bu uyarısı, maduniyet ve medya arasında kurulan ilişkinin ilginç bir boyutuna işaret ediyordu: konuşamayan ve anlaşılamayan, dolayısıyla hem iletişim kurma biçimleri ve iletişiminin içeriği toplumsal kabul görmeyen, hem de iletişim kanalları oldukça kısır veya toplumun geneliyle ayırık ve uyumsuz olan “madun”, medyayı nasıl kullanır, medya pratiğine dâhil olabilir mi, hangi biçimlerde dâhil olur? Bu sorular, konferans bağlamında da bir tartışma boyutuna oturuyordu: konferans kapsamında ele alınan grupların medya deneyimleri nasıl maduniyet biçimleri ortaya koymakta veya bu biçimlerin ne şekilde dışına çıkmaktadır?

Konferansın ilk oturumuna Kocaeli Üniversitesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü’nden Öğr. Gör. Gülbin Kıranoglu, Muş Alparslan Üniversitesi Tarih Bölümü’nden Yrd. Doç. Dr. Ercan Çağlayan ve Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Bilimleri Bölümü doktora öğrencisi Burcu Şenel katıldı. Gülbin Kıranoglu’nun “Basın-Yayın Tarihçiliğinde Çatlaklar: Gayrimillî Basının Yeri” başlıklı bildirisi, basın faaliyetlerinin Türkiye coğrafyasına giriş kanallarında azınlıkların oynadığı rolün bir dökümünü yaparak, oturumun diğer iki bildirisinin yerleştirilebileceği tarihsel bir zemin sundu. Milli/gayrimillî ayrımı üzerinden Hristiyan ve Yahudi azınlıkların Osmanlı dönemindeki basın faaliyetlerinin görünmez hale getirildiğini söyleyen Kıranoglu; azınlıkların kültürel faaliyetlerinin, özellikle de Türkçeyi kendi alfabeleriyle yazarak oluşturdukları dilsel dönüşümlerin, milli kimliğin oluşum sürecinde eleyici ve tektipleştirici bir bakışla kasten dışarıda bırakıldığını vurguladı. Kıranoglu, bu durumun Türkiye’de basının geçmişine bakma çabalarının eksik ve kısır olmasına neden olduğunu belirtti. Oturumun diğer iki bildirisi ise, bu tarihsel sürecin oluşturduğu güncel çerçevede varılmaya çalışılan farklı etnik kimliklerin medyadaki temsilcilerine dair iki örneği ele alıyordu. Burcu Şenel, “Türkiye’de

Çerkes Medyasına Bakmak: *Guşıps* Örneği” başlıklı bildirisinde, 2012’den beri internet üzerinden yayınlanan Çerkes dergisi *Guşıps*’a odaklanarak, bu dergi çerçevesindeki medya pratiğinin Çerkes kimliğinin inşasında ve algılanışında nasıl bir rol oynadığına dair çözümlenelerde bulundu. Şenel, dergideki içerik üretim sürecinin ve derginin izlediği genel tematik hatların bir değerlendirmesini yaparak, Çerkes kimliğinin ve bu kimliğin maruz kaldığı sorunların Türkiye’deki diğer etnik gruplarla kesiştiğini vurguladı. Çerkeslerin de onları belirli kültürel kodlar içine sıkıştıran resmi anlatılara mesafe alma ve bu bağlamda bir kültürel hak mücadelesi yürütme çabası içinde olduğunu belirten Şenel; bu nedenle, farklı etnik grupların, birbirlerinin hak mücadelelerinden ve politikleşme süreçlerinden feyz alabileceğini söyledi. Ercan Çağlayan’ın “Cumhuriyet ve Kürt Matbuatı (1925-1960)” başlıklı bildirisi ise, Kürtlerin basın faaliyetlerinin gelişim sürecini engelleyen tarihsel koşullara odaklanmaktaydı. Çağlayan, Kürt basınına destekleyecek bir burjuvazinin bulunmamasının ve Kürt modernleşmesindeki gecikmenin, basın faaliyetlerinde de bir gecikmeyi doğurduğunu belirterek, Cumhuriyet sonrasında gelişmeye başlayan basın faaliyetlerinin ise yasaklar ve baskılarla karşı karşıya kaldığı için sekteye uğradığını söyledi. Ele aldığı dönemdeki Kürt yayınlarından kapsamlı örnekler veren Çağlayan, hem Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde hem de Demokrat Parti döneminde yasak politikasının devam ettiğini vurguladı. Kürtçe yayın faaliyetlerinin bu dönemlerde sürgünde geliştiğini, yurtdışında basılarak Türkiye’de kısıtlı koşullarda dağıtımlarının yapıldığını ifade eden Çağlayan, Kürt medyasının günümüzdeki sınırlılıklarının nedenlerinin bu süreçlerde aranması gerektiğini belirtti.

Medyanın “madunlarının” basın faaliyetleri

Agos’tan Pakrat Estukyan, *Kaos GL*’den Ali Erol, İhotispolis’ten Andrea Rombopulos ve *Ağani Murutsxi*’den İrfan Çağatay’ın katılımıyla ve Doç. Dr. Tezcan Durna’nın moderatörlüğünde “Güncel Sorunlar – I” panelinde, günümüzdeki basın faaliyetleri ve ortaklaşan, farklılaşan sorunlar değerlendirildi. Ortaklaşan sorunlardan en önemlisi ekonomik zorluklar ve bu zorlukların etkisiyle yayın kalitelerinde ve kitlelere ulaşımında yaşanan sıkıntılardı. Farklılaşan sorunlarınsa *Agos* özelinde dağıtım ve çift dillilik, *Kaos GL* özelinde homofobi ve transfobi, İhotispolis özelinde Rum nüfusunun yurtiçinde az ve yurtdışında dağılık olması, *Ağani Murutsxi* özelindeyse Lazca yazı dilinin standartlaşmamış olması ve bilinirliğinin azlığı olarak şekillendi. Bu panelde ortaklaşan bir diğer noktaysa işçi sınıfının bileşenleri olarak toplumsal örgütlenmenin önemine yapılan vurguydu.

“Güncel Sorunlar – II” paneli, konferansın ikinci günü *Evrensel*’den Fatih Polat, *Agos*’tan Zakarya Mildanoğlu, Özgür Gündem’den Hüseyin Aykol ve *Yol*

TV'den Vedat Kara'nın katılımı ve Doç. Dr. Gökhan Atılğan'ın moderatörlüğünde yapıldı. Bu panelde de ortaklaşan sorun ekonomik zorluklardı. Fakat *Evrensel* ve Özgür Gündem özelinde, hukuki süreçler ve karşılaşılan baskının daha ön planda olduğu görüldü. Vedat Kara'nın sunumuyla *Yol TV*'nin karar ve çalışma süreçlerinde Alevi örgütleriyle kolektif bir tutum içinde hareket edildiği, bu yönüyle hem anaakım medyadan hem de diğer madunların medyasından ayrıldığı'nın altı çizildi. Zakarya Mildanoğlu'nun Ermeni Basın Tarihi'yle ilgili yaptığı kapsamlı sunumdan sonraysa, farklı azınlık gruplarının birbirini desteklememesi ve görmemesi tartışıldı.

Prof. Dr. Elif Ekin Akşit moderatörlüğünde yapılan ikinci oturum, kadın ve LGBTİ medyası odaklıydı. Berrin Yanıkkaya "Beyaz Konferanslardan Kırmızı Çatklara, Mor Şallardan Gökkuşaklarına: Osmanlıdan Günümüze Kadın Medyası" başlıklı sunumuyla Osmanlı Dönemi'nden bugüne kadın medyasını dönemselleştirerek, özellikle Rum ve Ermeni kadınların bu alana katkılarından bahsetti. Özlem Akkaya "Kadınların Kendilerini Temsili: Kadınların Sesi'nde Kadın Karikatürleri Örneği" sunumunda *Kadınların Sesi* dergisindeki karikatürler üzerinden '70'li yıllarda kadınların kendilerini nasıl temsil ettiğiyle ilgili araştırmasını paylaştı. Nalan Ova "Türkiye'de Kimlikleri Üzerine Konuş(a)mayan Seks İşçileri: Kamusal Tartışmanın Önündeki Sınırlar ve Engeller" başlıklı sunumunda, seks işçilerinin olmayan medyası üzerine bir tartışma yürüttü. Hem ekonomik hem de toplumsal nedenlere bağlı olarak oluşamayan seks işçileri medyasının kamusal farkındalık yaratma önünde bir engel olduğunu da vurguladı. Murat Özbek "LGBTİ: Dışarısının Dışarısındaki Düşünce" başlıklı sunumunda *Vahdet* gazetesindeki LGBTİ temsili üzerinden bir değerlendirme sundu. Hem anaakım medya hem de bunların dışında kalan medya temsillerinde LGBTİ'nin, görünürlüğün iki kere dışarıda konumlandığını aktardı. Oturumun son sunumu *Skype* üzerinden İdil Engindeniz Şahan tarafından "Türkiye'de bir LGBTİ kamusal alanı olarak *Kaos GL Dergisi*" başlığıyla yapıldı. *Kaos GL* dergisinin LGBTİ birey ve gruplar için bir kamusal alan yarattığını ve medya yoluyla, özellikle de okurların sesini duyuran bölümleriyle, bir tartışma ve tanınma alanı açtığını aktardı.

Konferansın üçüncü oturumu Prof. Dr. Yüksel Akkaya moderatörlüğünde yapıldı. Barış Yılmaz "XIX. Yüzyıl Basın Hayatından Bir Ermeni Kitapçı: Kitapçı Arakel ve Esami-i Kütüpleri" başlıklı çalışmasında Ermeni kitapçı Arakel'in kitap katalogları ve gazete yoluyla Osmanlı Dönemi entelektüel hayatına yaptığı katkıyı anlattı. Murat Cankara "Çifte Maduniyet, Çifte İşlev: Ermeni Harfli Türkçe Basında Dil, Osmanlılık ve Ermenilik" başlıklı bildirisinde Osmanlı'da yaşayan Ermenilerin Ermeni alfabesiyle fakat Türkçe yayımladıkları gazeteler-

den bahsetti. Bu dönemde yaşayan milletlerin birbirinden ayrı alanlarda yaşadığına ele alındığını, fakat bazı alanlarda bu sınırların daha geçirgen olduğunu belirtti. Üçüncü bildiri, Levent Duman ve Özlem Şendeniz'in çalışması olan ve Levent Duman tarafından sunulan "Anaakım Medya, Yerel Medya, Madunun Medyası: Lazların ve Lazcanın Medya Hikâyelerinden Bir Bölüm" başlıklı çalışmaydı. Duman, Lazcanın yok olmaya başlamasını, ulus kurma pratiklerinin dile etkisini, gençlere dilin aktarımının yapılamamasını ve bu durumun Lazca medyaya etkilerini anlattı. Son sunumda, Arda Odabaşı "II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Yahudileri Tarafından Türkçe Çıkarılan Bir Dergi: *Mirat*" başlıklı çalışmasıyla dönemin ilk ve tek fikir dergisi olan *Mirat* dergisini ve derginin Yahudi cemaati için bir entegrasyon işlevi gördüğünü anlattı.

Konferansın son oturumu Prof. Dr. Aksu Bora moderatörlüğünde, Kenan Subaşı ve Umur Yedikardeş'in sunumlarıyla noktalandı. Kenan Subaşı "Kürtçe Çocuk Basını ve Medyası" başlıklı bildirisinde Kürtçe yayın yapan televizyon kanalları ve dergiler üzerinden bir değerlendirme yaptı. Subaşı, ekonomik zorluklar ve anaakım bir Kürtçe medyanın olmayışı nedeniyle dağıtım ve kitlelere ulaşmada problemlerin yaşandığını aktardı. Umur Yedikardeş "Azınlık Gazeteleri Nasıl Kurtulur? Apoyevmatini Örneği" isimli çalışmasında Osmanlı'dan bugüne Rum basını üzerine bir değerlendirme yaptı ve günümüzde yayımlanan Rumca gazete *Apoyevmatini*'nin kapanmaktan nasıl kurtulduğunu anlattı.

Sonuç

"Madunların Medyası" konferansı, azınlık medyası temsilcilerine hem deneyim ve sorunlarını araştırmacılara aktarabilecekleri hem de kendi medya pratiklerinin tarihsel gelişiminden süzülen bilgiyi paylaşabilecekleri bir platform sunması açısından önem taşımaktaydı. Konferans ayrıca, azınlık medyası üzerine çalışan araştırmacıların, hem farklı medya deneyimlerinden haberdar olmasını hem de benzer konularda çalışan araştırmacılarla verimli olacak bir diyalog içine girmesini sağladı. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin kuruluşunun 50. yılında bu kapsamda bir konferansın düzenlenmesi, Türkiye'de iletişim araştırmalarının birikimlerini taşıyabileceği yeni alanlara da işaret etmektedir.

Konferans Değerlendirmesi

“Ortadoğu’yu İnşa Etmek: Medya, İdeoloji ve Kùltür” Konferansının Ardından

Özgür Yaren ve Cenk Saraçoğlu

Ankara Üniversitesi İletişim Fakùltesi

yarenozgur@gmail.com

cenksaracoglu@gmail.com

22-23 Ekim arasında Ankara Üniversitesi İletişim Fakùltesi’nin ev sahipliğini yaptığı uluslararası bir konferans düzenlendi. “Constructing Middle East” başlıklı konferans, iki güne yayılan oturumlarıyla çatışmaların ve krizin günlük haberlerin ötesinde algılamamızı güçleştirdiği Ortadoğu’yu, sıcak haberlerin ötesinde serinkanlılıkla ele almaya girişen çok sayıda sunuşa sahne oldu.

Konferansın açılış konuşmasını yapan Michigan Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Juan Cole, Ortadoğu’daki güncel gelişmelerin Batı medyasında yansıtılış biçiminin arkasındaki ideolojik saikleri ve güç ilişkilerini ele alan çerçeve oluşturucu bir sunum yaptı. Tartışmalarla birlikte yaklaşık bir saatlik sunumda Cole, Batı medyasının ve akademiyaşının kendi Avrupa-merkezci konumlanışından türeyen Ortadoğu algısının özellikle 2010 yılında başlayan Arap isyanları sürecinde görünürlük kazandığını ifade etti. Cole, Avrupa tarihine benzer devrimci süreçler için işler kılınan terminolojinin ve analitik araçların Ortadoğu coğrafyasındaki halk hareketleri için işler kılınmaması tercihinin, böyle bir Avrupa-merkezci ve tek yönlü bakış açısının bir sonucu olduğunu ifade etti. Cole’un Suriye’deki iç savaş için yaptığı benzer nitelikteki değerlendirmeler soru-cevap kısmında daha da ayrıntılı bir şekilde tartışıldı.

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

“Ortadoğu’da Savaş ve Çatışmaların Temsili” isimli oturumda bugün yakınlığını arttırarak sürdürmekte olan Afganistan’daki iç savaş, Suriye iç savaşının doğurduğu mülteciler meselesi ve Kürt gazeteciler üzerindeki baskının medya ve akademik metinlerdeki temsillerinde gömülü olan baskın “ideolojik” konumlanışlar masaya yatırıldı. Wali Ahmadi “Neglectful Archives: A Critique of Western Representations of Afghanistan” başlıklı sunumunda 11 Eylül saldırılarının akabinde gerçekleşen ABD’nin Afganistan işgali ile birlikte gerek akademik çalışmalarda gerekse de medyada bu ülkenin siyasi tarihi ve kültürü hakkında neredeyse birer mite dönüşmüş kanaatlerin dolaşıma sokulduğunu ve bunların bugün yerleşik bir “Afganistan imgesinin” biçimlenmesinde önemli rol oynadığını ifade etti. ABD ve diğer uluslararası güçlerin bölgedeki varlığını meşrulaştırmakta önemli rol oynayan bu “çarpık” Afganistan temsili; ülkede varlığını sürdüren siyasal istikrarsızlığın, iç mücadelelerin, dinsel zenofobinin ve “barbarca şiddetin” bölgenin tarihine içkin olduğuna dair bir kurgu üzerine bina ediliyordu. Afganistan’ın “modernizmin anomalisi” olduğu kanaatine yaslanan, bugün yaygınlığını özellikle başta ABD olmak üzere Batı medya ve akademiyasının üretimleriyle sürdürmekte olan bu kurgu, Ahmadi’ye göre, Afganistan’ın Sovyet müdahalesi öncesinde görece istikrarlı bir ulus-devlet yapılanmasına sahip olduğu gerçeğinin de üzerini örtmek suretiyle ülkedeki krizi aşmaya yönelik kalıcı ve geçerli stratejiler geliştirmenin de önünü tıkamış durumda. Ahmadi’nin arkasından söz alan Alpaslan Nas ise “Representation of Syrian Refugees in Turkish Media: A Critical Analysis of News Item” başlıklı tebliğinde Ocak-Ekim 2014 dönemi içerisinde Türkiye’deki Suriyeli mültecilerle ilgili yapılan haberlerde kullanılan dile sirayet etmiş olan etiketleyici ve aşağılayıcı dilin, bazı ortak öğelerini açığa çıkarmak suretiyle medyanın mevcut eşitsizlikleri yeniden üretmede nasıl bir sembolik iktidar merkezi olarak işlev görebildiğini ortaya sermeye çalıştı. Nas’a göre Suriyeli göçmenlerin medyadaki temsili, Türkiye toplumunda baskınlığını sürdüren toplumsal cinsiyet ve sınıf eksenli hâkimiyet ilişkileriyle bağlantılı söylemlerin zenofobik bir göçmen düşmanlığı ile buluşmasını temsil ediyordu. Ekseni Kürt meselesine ve bu kez gazetecilerin bizzat kendilerinin medyada nasıl temsil ettiklerine doğru çeken Caroline McKusick ise “Remembrance and Journalistic Struggle in the Kurdish Press Tradition” isimli sunumunda; Kürt siyasi hareketi ile bir tür mücadele ortaklığı içinde haber yapmakta olan gazetecilerin bölgedeki çatışma sürecinde hayatlarını kaybettiği durumlarda, ölümlerinin uluslararası medyada ve aynı zamanda diğer Kürt gazeteciler arasında nasıl “hatırlandığının” ve temsil edildiğinin bir çözümlemesini ortaya koydu. Butler, Fanon ve Jean-Luc Nancy gibi düşünürlerin kavramlarından istifade eden bu çözümlemeden yola çıkarak McKusick, liberalizm temelli egemen “nesnel” gazetecilik anlayışının karşısına “hakikate bağlılık” temelindeki mücadelecilik bir gazetecilik pratiğini koyan bir analiz çerçevesi sundu.

“Sanatta Ortadoğu İmgeleri ve Oryantalizm” başlıklı oturum; çizgi roman, şiir ve film gibi farklı medyumlarda Ortadoğu ile ilişkili imgeleri soruşturan sunumları bir araya getirdi. Duygu Coşkuntuna, *Tenten* çizgi roman serisinde yer alan oryantalist imgeleri teşhir ederken, Herge’nin bugün ırkçılık, şovenizm, misojeni suçlamalarıyla ün salmış çizgi roman serisine karşı, ideolojik gericiliğin hastalıklı semptomlarını barındırmayan örneklere vurgu yaptı. Çiçek Coşkun’un Türk Sinemasında Arap karakter temsilini değerlendirdiği çalışması, Yeşilçam’ın Arap tipeleştirmesinin *Tenten*’dekine benzer semptomlara sahip olduğu iddiasındaydı. Oturumun “Practices of Digital Poetry and Literature” adlı diğer sunuşunda Nele Lenze, Arap dünyasında tırnak içinde serbest platformlar ile devlet kontrolündeki platformlarda edebiyat ve şiir üretiminin online olarak nasıl yayıldığını analiz etti. Lenze, yakın dönemde Ortadoğu’daki halk ayaklanmalarında internetin önemini bir kez daha vurguladığı konuşmasında, edebiyat ve şiir ürünlerinin devletin doğrudan kontrolü altında olmadığı platformlarda da serbest olamadığını, otokratik ülkelerde kişisel blog sayfalarında ya da *Facebook*’da politik temalara yer veren yazarların sıklıkla işkenceye ve hapse maruz kaldıklarını örneklerle kaydetti. Bu sunuş bahanesiyle bir kez daha düşüncenin hiçbir biçimde gemlenmediği, özgür ve demokratik bir ülkede yaşadığımız için kendimizi şanslı hissettik.

İlk günün bir diğer oturumu, Türkiye’yle ilgili konulara ayrılmıştı. Bu oturumda Burcu Kaya Erdem, AKP hükümetlerinin Ortadoğu politikasını örtmece biçimlerini ve alternatif adlandırmalarla söylemsel olarak nasıl kurguladığını ortaya koymaya çalıştı. Gülseren Adaklı Türkiye’de yapılan nefret söylemi çalışmalarının metodolojik sorunlarını ele aldı ve örneklerle bu çalışmaların hem yöntem hem uygulama alanındaki problemlerin, çalışmaların çıktılarını sakatladığını ileri sürdü. Hülya Eraslan ise ilgi çekici sunuşunda, 1908 Anayasal devrimi ertesindeki kısa süreli görece özgürlük dönemini ve sansürün kaldırılmasını bir cemaat gazetesinin yayınları üzerinden ele aldı. Eraslan, Osmanlı Devleti’nin Ermeni Katolik cemaatinin Ermenice ve (Ermenice harflerle) Türkçe yayın yapan *Mecmua-i Ekber* gazetesinin uluslararası, ulusal ve cemaat içi olayları nasıl işlediğini örneklerle sundu.

“Konferansta Arap Kalkışmalarını Medya Yoluyla Anlamak” başlıklı oturum, “Ortadoğuda Medya ve Cinsiyet İlişkileri” adlı toplantıyla birleştirildi. Bu geniş oturumda Yasmeen Mekawy, Mısır’da 2011 ayaklanmasını, toplumda duygusal bir patlamayı tetikleyen simgesel bir olayla ve bu olayın sosyal medyada yarattığı reaksiyonla ilişkilendirerek ele aldı. 28 yaşındaki bilgisayar programcısı Khaled Said’in polis tarafından dövülerek öldürülmesi sonrasında fotoğrafının sosyal medyada yayılması, 25 Ocak kalkışmasını önceleyen, tetikleyici bir olay olarak görülüyor. Mekawy, bu tekil olayın kurbanının kimliğinin orta sınıfa özgü bir özdeşleşme yaratarak Mısır orta sınıfını nasıl politize ettiğini, sosyal medya

üzerinden yayılan bir fotoğrafın geniş kitlelerin mobilizasyonunu nasıl sağladığını açıklamaya çalıştı. İlker Özdemir ve Sema Erdoğan, Çukurova bölgesine sığınmış Suriyeli Göçmen Kadınların yaşam koşullarına ilişkin gazetecilik gözlemlerini içeren bir rapor sundu. Neda Zandi ve Mohammed Naser Ahadi ise kurmaca bir coğrafyanın kadın karakterlerini ele aldı ve Ortadoğu sinemasından üç örnekte (*Osama, A Separation* ve *Factory Girl*) kadın karakterleri temsillerini inceledi. Bu oturumda Asma Hedi Nairi, Arap Baharı'nı politik karikatürler üzerinden değerlendirirken, Tunuslu bir aktivist olarak kişisel deneyimlerine de yer verdi. Aynı toplantıda Deniz Gökalp, Irak Kürdistan'ında gazeteciliğin durumunu, kurumsal ilişkileri ve politik konumları da şemalaştırarak detaylı bir biçimde ele aldı. Gökalp; Irak işgali sonrasında ABD'nin ve Almanya'nın liberal bir medya yaratma çabalarına değindi ve Irak'ın geri kalanıyla kıyaslandığında görece bir serbestlikten yararlınsalar da demokrasi, sivil toplum, insan hakları vb. uluslararası liberal bir ajanda izleyen gazetecilerin, Kürdistan yerel yönetiminden baskı gördüğünü vurguladı. Özellikle iki parti hâkimiyeti, aşiret baskısı, yolsuzluk, erkek egemen toplum, kadına yönelik şiddet gibi sıcak konuları takip eden gazetecilerin deneyimlerini, sahada yaptığı gözlemlere dayanarak aktardı.

Konferansın diğer oturumlarında Besim Can Zırh ve Ceren Lord'un sunuşu Türkiye Alevilerini ele aldı. Sunuşunu Lord'un yaptığı çalışma; Avrupa'daki örgütlenmeler üzerinden okumaya çalıştığı Türkiye Aleviliğini, yeni doğmakta olan ancak tereddütlü bir azınlık topluluğu olarak değerlendiriyordu. Lord, AKP'nin mezhepçi sekter politikaları bağlamında Türkiye Alevilerinin (ya da Türkiye kökenli Alevilerin) Ortadoğu'daki Sünni-Şii mezhep çatışması içinde konumlandırılmaya çalışıldığını ve Suriye kriziyle birlikte Alevilerin mezhepsel gerilimle ilişkilendiklerini iddia etti. Oya Tokgöz, 1972'de yazdığı Türkiye ve Ortadoğu ülkelerini Radyo ve TV sistemleri bakımından karşılaştıran doktora tezi çalışmasını yeniden değerlendirdi, Nuran Yıldız kaos teorisini yorumladı.

Türkiyeli iki gazeteci Ceyda Karan ve Kadri Gürsel dışında BCC'nin Ramallah'taki muhabirlerinden Walid Batrawi'nin katıldığı oturum, konferansın en kalabalık dinleyici kitlesini ağırladı. Konuşmacılar, Ortadoğu'nun karmaşık siyasal denklemleri içerisinde gazetecilik yapmanın hak ve özgürlükler ve gazetecilik etiği düzlemlerinde diğer bölgelere göre bazı özgül sorunlar ortaya çıkardığını, bu sorunların da ancak gazeteciler siyasal iktidarlardan özerk, dürüst ve cesur bir habercilikte ısrar ederlerse aşılabileceğini vurguladılar.

Yazı Teslim Kuralları ve Yayın Süreci

1. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar öncelikle Editör tarafından amaç, konu, içerik ve yazım kuralları açısından incelenir. Bu yönleriyle uygun bulunanların yazar adları gizlenir ve Editör ve/veya Yayın Kurulu üyelerinin görüşü doğrultusunda, bilimsel bakımdan değerlendirilmek üzere, alanında eser ve çalışmalarıyla kabul görmüş iki hakeme gönderilir. Hiçbir şekilde hakemlere yazar adı gönderilmez, yazarlara hakem adı açıklanmaz. Hakem raporları iki yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu nihai kararını raporlar üzerinden verebilir. Yazarlar, hakemlerin ve Yayın Kurulu'nun eleştirisi, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate alırlar.
2. Dergiye gönderilecek yazılar, dipnotlar ve kaynakça dahil 8000 sözcüğü geçmemelidir.
3. Dergiye gönderilecek yazılara ortalama 150 sözcükten oluşan özetlerle birlikte 5 anahtar sözcük Türkçe ve İngilizce olarak eklenmelidir.
4. Yazıya ek olarak yazarın kısa biyografisi ve iletişim bilgileri gönderilmelidir.
5. Yazı teslimi ve dergiyle ilgili her türlü iletişim için editor@ilefdergisi.org adresi kullanılabilir.

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

6. İLEF Dergisi'nde yer alacak tüm yazıların metin içi referansları ve kaynakçaları Harvard Stili'ne (The Harvard System of Referencing) uygun olarak gösterilmelidir. Bunun için Kaynak Gösterme Formatına bakabilirsiniz.
7. Yazıda kullanılan başlıklar kısa ve net olmalıdır.
8. Yazılar doc ya da docx uzantılı dosyada Times New Roman yazı tipinde, 12 punto ve çift satır aralığıyla yazılmalıdır. Dipnotlar 9 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.
9. Yazılarda varsa içerik notları rakamla ve sayfanın sonunda yer almalıdır.
10. Yazının ana başlığı kalın ve büyük harflerle yazılmalıdır. Ara başlıklar, kalın ve sözcüklerin ilk harfleri büyük olmalıdır.
11. 40 sözcüğü geçen alıntılar, paragraftan bir santim içerde, blok halinde, tek satır aralığında ve 11 punto ile yazılmalıdır.
12. Eserde yer alan illüstrasyon, tablo, figür ve başka yerde yayınlanmış uzun alıntılarının telif haklarından yazarlar sorumludurlar.
13. Alıntı yapıldığı durumlarda kaynaklar, tablo ve figürlerin altına yazılmalıdır.
14. Yayına hazır eserler için yazardan onay alınır.
15. Her bir yazara derginin basılı kopyasından birer adet gönderilir.
16. Yukarıdaki kurallara uymayan yazılar, gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra değerlendirme sürecine kabul edilir.

Kaynak Gösterme Formatı*

Metin içi referans

- Tek yazar varsa
Yazarın (soy) adı cümlede geçmiyorsa parantez içinde yazarın soyadı ve çalışmanın/eserin yayın yılı yazılır:
(Stevenson, 2008)

Yazarın (soy) adı cümlenin bir parçasıysa çalışmanın/eserin yayın yılı parantez içinde gösterilir:
Stevenson (2008) sosyal teorinin medya çalışmaları için bir temel oluşturduğuna işaret etmektedir.

Kaynaktan belli bir sayfa söz konusuysa, parantez içinde yazarın soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası verilir:
(Stevenson 2008, s.28)
 - İki yazar varsa

(Mattelart ve Neveu, 2007)
(Mattelart ve Neveu 2007, s.122)
- • • •

* Bu De Monfort Üniversitesi (Leicester) tarafından hazırlanan Harvard Kaynak Gösterme Sistemi'nin kısaltılmış ve yer yer değiştirilmiş versiyonudur. Daha fazla bilgi için bkz.:
<http://www.library.dmu.ac.uk/Images/Selfstudy/Harvard.pdf>

- ikiden fazla yazar varsa

(Hall vd. 1978)

- İkincil Kaynaklar

Kullandığınız kaynağın yazarı başka bir yazardan alıntı yapmışsa metinde iki kaynak da belirtilir; ancak sadece aktaran kaynak kaynakçaya eklenir: (aktaran Maigret, 2011, s.164)

Aynı bilgi için birden fazla kaynağa referans söz konusuysa bunlar aynı parantez içinde (en önce yayınlanan ilk sıraya gelecek şekilde) yayın yıllarına göre sıralanarak gösterilir:

(Park 2002; Sorensen 2011; McPherson 2012)

Kişisel İletişim (mektup, e-mail, hatırlatıcı not, fax, görüşme, enformal konuşma, telefon görüşmesi dersteki sunum) metin içinde referans olarak verilmekle birlikte genellikle kaynakçada yer almamaktadır.

Kaynakça

Kitaplar

- *Tek yazarlı kitaplar:*

DURSUN, Ç. (2013) *İletişim, kuram, kritik*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

- *İki veya üç yazarlı kitaplar:*

BİNARK, M. ve GENCEL-BEK, M. (2007) *Eleştirel medya okuryazarlığı*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- *Üç yazardan fazla ise:*

HALL, S. vd. (1978) *Policing the crisis: mugging, the state and law and order*. New York: Palgrave Macmillan.

- *Editörlü kitaplar:*

DURNA, T. (der.) (2010) *Medyadan söylemler*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

BÜKER, S. ve ÖZTÜRK, S. R. (der.) (2012) *Oğuz Onaran için: sinemada hayat var*. Ankara: De Ki Yayınları.

- *Kitapta bölüm:*

YAREN, Ö. (2010) Kılık değiştirmenin üç hali: *Dikenli Yol, Örtüsüz, Ofsayt* filmlerinde *cross-dressing*. DURNA, T. (der.) içinde. *Medyadan söylemler*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, s.351-388.

- *E-Kitaplar:*

E-kitaplara yukarıdaki kurallara uygun olarak aynı basılı kitaplar gibi referans verilmelidir.

Dergiler

- *Basılı dergilerdeki makaleler:*

DURNA, T. ve KUBİLAY, Ç. (2000) Basının şiddeti: siyasal gösterilerde “polise taş atan çocuklar” örneği. *SBF Dergisi*, 65 (3), s.51-85.

- *Çevrimiçi dergilerdeki makaleler:*

İnternet ve veri tabanlarındaki makalelere aynı basılı makaleler gibi yukarıdaki kurallara göre kaynakçada yer verilmelidir. Sadece sayfa numarası olmadığı durumda, web adresi ya da veri tabanının adı eklenmelidir. Web adresi eklenirken, sadece ana web adresi kullanılmalıdır.

STAMM, M.C. et al. (2013) Information Forensics: An overview of the First Decade. *IEEE Access*, 1. Available from www.ieee.org/IEEEAccess

- *Bir yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla çalışması varsa:*

GENCEL-BEK, M. (2004a) Research note: tabloidization of news media, an analysis of television news in Turkey. *European Journal of Communication*, 19 (3), s.371-386.

GENCEL-BEK, M. (2004b) Turkish journalists' views on their profession and the mechanisms of news production in the changing media environment. *Boğaziçi Journal*, 18 (1-2), s.43-57.

Diğer Kaynaklar

- *Gazete Yazısı:*

İnternet ve veri tabanlarındaki haberlere aynı basılı makaleler gibi yukarıdaki kurallara göre kaynakçada yer verilmelidir. Sadece sayfa numarası olmadığı durumda, web adresi ya da veri tabanının adı eklenmelidir. Web adresi eklenirken, sadece ana web adresi kullanılmalıdır.

ÖĞÜNÇ, P. (2008) Bir Chomsky söyleşisinin düşündürdükleri. *Radikal*. 2 Eyl. <http://www.radikal.com.tr>.

- *Radyo Yayını:*

Ma'nın Tınısı (2014) Radyo. Açık Radyo. 15 Şubat, 13:00.

- *Televizyon Yayını:*

Hayatın Tanığı (2014) Radyolar ve radyocular. TV. CNNTürk. 14 Ocak, 18:00.

- *Tezler:*

BAYRAKTUTAN-SÜTÇÜ, G. (2010) *Blog ortamı ve Türkiye’de blogosferdeki akademik entelektüeller örneği*. Yayımlanmamış tez (Doktora), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- *Web Siteleri:*

BBC TÜRKÇE (2014) *Türkiye basın özgürlüğünde 180 ülke arasında 154. sırada*. [Çevrimiçi]. http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140212_rsf_turkiye.shtml [Erişim tarihi: 12/02/2014].

Paper Submission Rules and Publication Process

1. The papers sent for publication are examined firstly by the Editor in terms of purpose, subject, content and grammar rules. Those works approved in these aspects are sent, with the identity of their authors being concealed, to two referees recognized in their fields for their works and studies in order for the submitted works to be subjected to scientific evaluation. The identity of the authors is neither transmitted, nor disclosed to the referees in any way whatsoever. Reports of the referees are retained for a period of two years. In case one of the referee reports is positive, the other is negative, the paper in question may be sent to a third referee, or the Editorial Board may make its final decision on the basis of the reports. The authors take into consideration the criticisms, recommendations and correction requests of the referees and of the Editorial Board.
2. The papers to be sent to the Journal must not exceed 8000 words including footnotes and bibliography.
3. Abstracts averaging 150 words together with 5 key words must be attached in Turkish and English to the papers to be sent to the Journal.
4. Papers must be supplemented with a brief biography and contact information of the author.

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

5. The address: "ilefdergisi@ankara.edu.tr" may be used for all kinds of communications concerning submission of papers and the Journal.
6. In-text citations and references of all papers to be published in *İlef Journal* must follow the Harvard System of Referencing. Please see: <http://www.library.dmu.ac.uk/Images/Selfstudy/Harvard.pdf>.
7. The headings used in the paper must be short and clear.
8. The papers must be typed in Times New Roman, font size 12 and double spaced, in a file with doc or docx extension. Footnotes must be typed with font size 9 and be single spaced.
9. Content notes, if any, of the papers must be numbered at the end of the page.
10. The main title of the paper must be typed in bold capital letters. The subtitles must be bold, with the first letters of the words capitalized.
11. Quotations exceeding 40 words must be typed as a block with one-centimeter indentation, with font size 11 and single space.
12. Authors are responsible for the copyrights of the long excerpts from works published elsewhere and for the illustrations, tables, figures contained in the work.
13. Sources of excerpted tables and figures must be written underneath such tables and figures.
14. Author's approval is obtained for the works that are ready for publication.
15. One printed copy of the Journal is sent to each author.
16. Those papers not conforming to the above rules are accepted for evaluation process after required corrections are made.

Reference Style

Harvard System of Referencing*

Citations in the text

- If there is one author

If the author's name does not naturally occur in your writing, put the author's surname and date in brackets:

(Stevenson, 2008)

If the author's name is part of the statement, put only the year in brackets:

Stevenson (2008) indicated that...

If there is a reference to specific part of a work, put the author's surname, date and page number(s) in brackets:

(Stevenson 2008, s.28)

- If there are two authors

(Mattelart and Neveu, 2007)

(Mattelart and Neveu 2007, p.122)

• • • • •

* This is an abridged and revised version of the Guide for Harvard System of Referencing prepared by De Monfort University, Leicester. For more information please see: <http://www.library.dmu.ac.uk/Images/Selfstudy/Harvard.pdf>.

- If there are more than two authors

(Hall vd. 1978)

- Secondary Referencing

When an author quotes or cites another author, you must acknowledge both sources in the text, but only include the item you actually read in your reference list.

(cited in Maigret, 2011, p.164).

- Information found in more than one source

If you find information in more than one source, you may want to include all the references to strengthen your argument. In which case, cite all sources in the same brackets, placing them in order of publication date (earliest first).

(Park 2002; Sorensen 2011; McPherson 2012)

- Personal Communication

Personal communications (a letter, memo, email, fax, an interview, an informal conversation, telephone call or a lecture presentation) should be included within the text but not generally in the reference list as the reference is not traceable.

References List/ Bibliography

Books

- *Books with one authors:*

DURSUN, Ç. (2013) *İletişim, kuram, kritik*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

- *Books with two or three authors:*

BİNARK, M. and GENCEL-BEK, M. (2007) *Eleştirel medya okuryazarlığı*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- *Books with more than three authors:*

HALL, S. et al. (1978) *Policing the crisis: mugging, the state and law and order*. New York: Palgrave Macmillan.

- *Books with one or more editors:*

DURNA, T. (ed.) (2010) *Medyadan söylemler*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

BÜKER, S. and ÖZTÜRK, S. R. (eds.) (2012) *Oğuz Onaran için: sinemada hayat var*. Ankara: De Ki Yayınları.

- *Chapters in books:*

YAREN, Ö. (2010) Kılık değiştirmenin üç hali: *Dikenli Yol, Örtüsüz, Ofsayt* filmlerinde *cross-dressing*. In: DURNA, T. (ed.) *Medyadan söylemler*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, pp.351-388.

E-books

Electronic books should be cited exactly the same as print, following the rules above.

Journals

- *Articles in print journals*

DURNA, T. and KUBİLAY, Ç. (2000) Basının şiddeti: siyasal gösterilerde “polise taş atan çocuklar” örneği. *SBF Dergisi*, 65 (3), pp.51-85.

- *Articles in online journals:*

Journal articles taken from the Internet or a database should be cited as print using the rules above, only include the web address or database name if there are no page numbers. When including the web address just use the main web address.

STAMM, M.C. et al. (2013) Information Forensics: An overview of the First Decade. *IEEE Access*, 1. Available from www.ieee.org/IEEEAccess

- *If there is more than one work by the same author in the same year:*

GENCEL-BEK, M. (2004a) Research note: tabloidization of news media, an analysis of television news in Turkey. *European Journal of Communication*, 19 (3), pp.371-386.

GENCEL-BEK, M. (2004b) Turkish journalists' views on their profession and the mechanisms of news production in the changing media environment. *Boğaziçi Journal*, 18 (1-2), pp.43-57.

Other Sources

- *Newspaper Articles:*

Newspaper articles taken from the Internet or a database should be cited as print using the rules above, only include the web address or database name if there are no page numbers. When including the web address just use the main web address.

ÖĞÜNÇ, P. (2008) Bir Chomsky söyleşisinin düşündürdükleri. *Radikal*. 2nd Sept. <http://www.radikal.com.tr>.

- *Radio broadcast:*

Ma'nın Tınısı (2014) Radio. Açık Radyo. 15th February, 1300hrs.

- *Television Broadcast:*

Hayatın Tanığı (2014) Radyolar ve radyocular. TV. CNN Türk. 14th January, 1800hrs.

- *Theses and dissertations:*

BAYRAKTUTAN-SÜTÇÜ, G. (2010) *Blog ortamı ve Türkiye’de blogosferdeki akademik entelektüeller örneği*. Unpublished thesis (PhD), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- *Web Pages:*

BBC TÜRKÇE (2014) *Türkiye basın özgürlüğünde 180 ülke arasında 154. sırada* [Online]. http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140212_rsf_turkiye.shtml [Accessed 12/01/2014].

Tezcan Durna

From the Editor...

Articles

Yeşim Kaptan

Advertising Adaptations between Globalization and Locality: Case of *Snickers*

Alparslan Nas

Sakız Çiğneyen Kadınlar: Simgesel Şiddet Olarak Reklamın Feminist Eleştirel Analizi

Yener Lütfü Mert

Reflections of the Transformation in the Turkish Public Personnel Regime on Labour Relations in Public Relations Departments

Yeliz Dede Özdemir

Internet Policy Making and a Critical View of the Internet Law No. 565

Murat Cankara

Double-Subalternity, Double-Function: Language and Identity in the Armeno-Turkish Press

Savaş Şimşek

Pol-Der Newspaper as an Instrument of Organizational Conflict

Pelin Erdal Aytekin

Violence in Zeki Demirkubuz's Cinema: *Innocence* and *Destiny*

Nüket Elpeze Ergeç

The Power of Violence in the Abortion News' Discourse